

JOSHUA VAN OVEN

A MANUAL OF
JUDAISM

LONDON : 1835

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ע

These images are from the collection of the Library of the Jewish Theological Seminary (JTS). JTS holds the copyrights to these images. The images may be downloaded or printed by individuals for personal use only, but may not be quoted or reproduced in any publication without the prior permission of JTS.

X

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ע

A MANUAL OF JUDAISM.

These images are from the collection of the Library of the Jewish Theological Seminary (JTS). JTS holds the copyrights to these images. The images may be downloaded or printed by individuals for personal use only, but may not be quoted or reproduced in any publication without the prior permission of JTS.

LONDON
PRINTED BY JOHN WERTHEIMER,
LEMAN STREET.

81931

Tm

A

MANUAL OF JUDAISM,

DETAILED

IN A CONVERSATION BETWEEN A RABBI AND
HIS PUPIL;

BEING

AN INTRODUCTION INTO THE KNOWLEDGE OF
THE PRINCIPLES OF THE JEWISH FAITH;
FOR THE USE OF THE JUVENILE
MEMBERS OF THE
PERSUASION

By JOSHUA VAN OVEN, Esq.

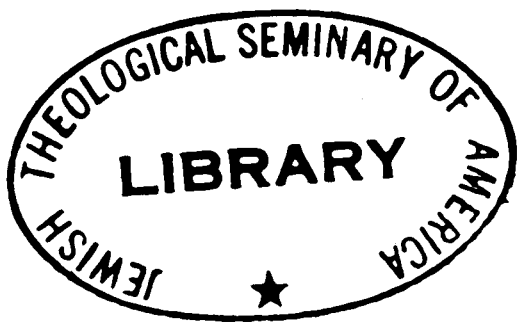
M. R. C. S. L.

LONDON:

PRINTED BY J. WERTHEIMER, LEMAN STREET, GOODMAN'S
FIELDS; AND SOLD AT THE JEWS' FREE SCHOOL,
BELL LANE, FOR THE BENEFIT OF THAT
INSTITUTION.

A. M. 5595—1835.

—
BM
570
V35

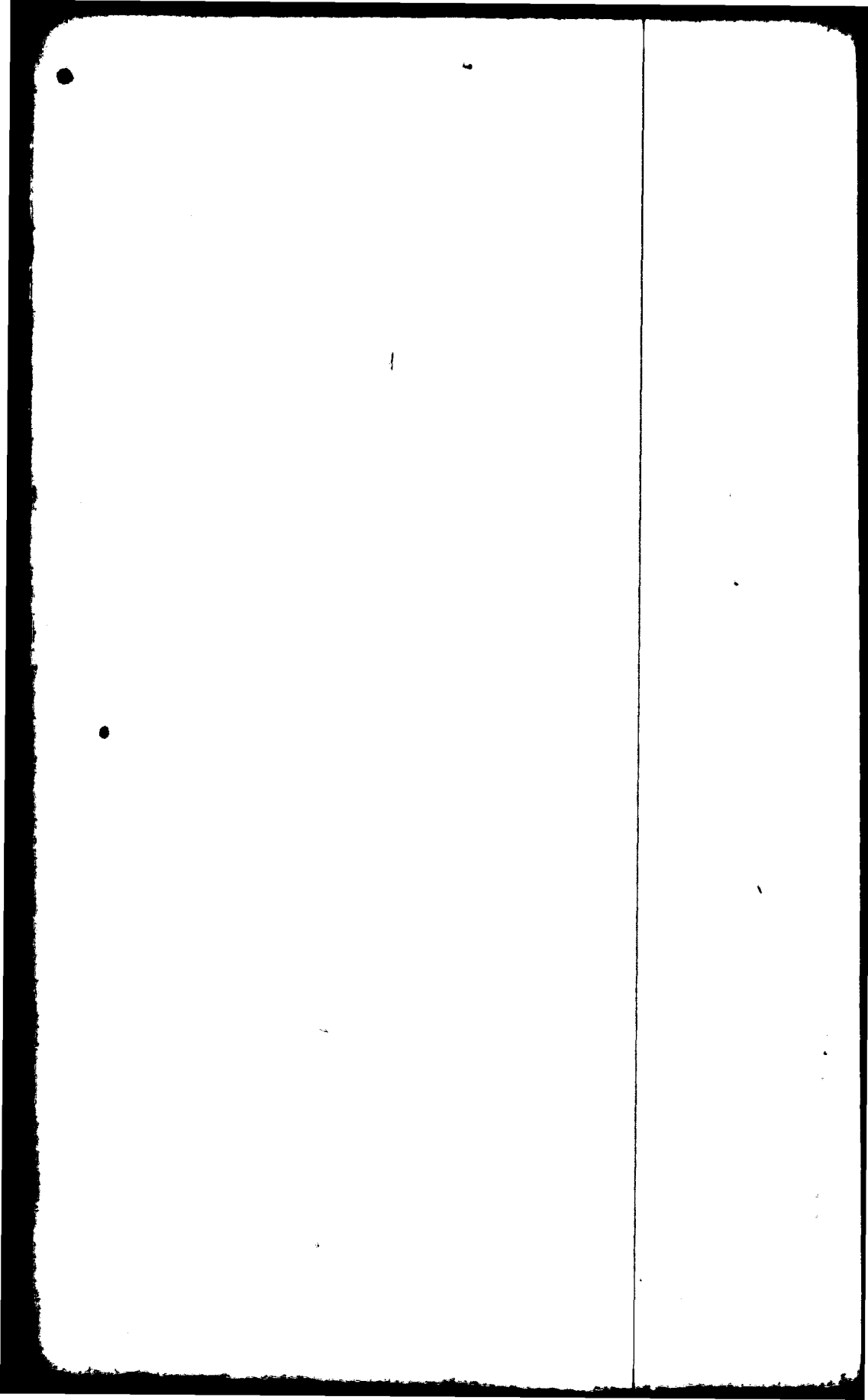
TO MR. AND MRS. DE ROTHSCHILD.

IN heaven affianced, and on earth united, your kindred souls have made Charity your occupation, and Benevolence your delight. To you, Sir, whose family name resounds throughout the continent in tones of national gratitude for princely munificence; to you, Madam,—who, inheriting the warm philanthropic feeling of your esteemed Father, are following the same impulse with increased earnestness and delicate dispensation; and conjointly to you both,—who so unostentatiously and generously have, year after year, secretly provided for, and publicly patronised, the Jews' Free School—this attempt to aid your transcendant efforts and promote the spread of knowledge in the principles of our holy religion, is most respectfully inscribed by

Your admirer

And very humble Servant,

THE AUTHOR.

P R E F A C E.

TO PARENTS AND GUARDIANS.

OF all the duties incumbent on man in society, there is not any so important, so exciting, and so interesting, as the education of children; from birth to adolescence its progress exhibits a scene of delight. According to the improved system, the primary elements of learning are at present polished into agreeable subjects of amusement, the labour hitherto attached to dry unintelligible tasks is banished, and as the powers of the mind become developed, they are called upon and exercised in aid of the exertion requisite to attain learning and science.

This state of things, combined with the great advancement lately effected in all

branches of human knowledge, together with the simplification of the preparatory technicalities, have rendered the high road to learning most astonishingly easy and wonderfully pleasant: it is, however, much to be feared, that our present youth will be too apt to fly over this smoothed path with the rapidity of a steam-engine, and that the impression so made, unlike the result of a regular steady progress, may, from its indiscreet haste, prove as superficial and evanescent as vapour.

The risk of such failure in worldly matters is neither very great nor important; the collision of society will always keep alive the effort of, at least, appearing to be well-informed; and the absence of the higher grade of learning in common life, is not much to be lamented: but there exists a portion of education of much greater interest: the initiation of the young scion of mortality into the knowledge of his moral situation in this world, and the directing his young thoughts into a proper channel; by making him acquainted with divine truths and religious duties, which, it is to be feared, are much neglected: "The superficial knowledge, or rather the ignorance of the gene-

rality of youth in the present age with respect to religion, is a subject greatly to be deplored; the want of being well established in the principles of religion, is the cause of many daily falling a prey to enthusiasm on the one hand, and infidelity on the other*.”

It is on this head, that the attention of those whose duty it is to regulate and superintend the education of youth, among our community in particular, is most seriously called for; in order that the listless mechanical mode in which religious instruction is at present conducted, be considerably altered; so that the vivid sensation of a divinity, inherent in the human soul, may be roused into a sacred feeling, and the pupil gradually impressed with a full and proper sense of devotion towards an Almighty and protecting God: a due regard to the sedulous inculcation of such vital truths is therefore indispensable.

The system at present followed of merely teaching the elements of the Hebrew language, and translating the Bible with perhaps some of the prayers, accompanied by some superficial grammatical instruction, but

* Priestley's History of Religion.

without entering into any inquiry, or any attempt to give information on the subject of religion, either in its general sense or its peculiar Judaical arrangement, is, to say the least of it, "stale, flat, and unprofitable." In the last age, when tuition was confided to foreign but learned Rabbies, however narrow the limits of their instruction, they at least possessed a religious earnestness, which, although it imposed a rigid disciplinarianism with regard to all the laws, ceremonies, and customs, was nevertheless accompanied by a serious and awful conception of the nature and attributes of the Deity, a profound veneration for the sacred books, and a devoted attention to their religious and moral behests: but, "times do alter, and we alter with them." Education is now principally directed to the acquisition of useful elementary learning, languages, and some portions of ornamental qualifications; while the poor soul is left to grope its way by casual and devious roads, to find out its heavenly designation, to discover its own intrinsic excellence, and to arrive at the supreme delight resulting from the conviction of religious truths: such sacred

and important research meets, alas! with little encouragement from the reigning manner of the age, and the habitual neglect of pious sentiments and religious customs that ought ever to be evinced in every transaction of domestic and public life; similar indeed to the lament uttered by the prophet Isaiah: "Woe unto them, where the harp and the viol, the tabret and the pipe, and wine, are in their feasts; but they regard not the work of the Lord, neither consider the operation of his hands*."

In some degree, an excuse may be found for this, in the want of some elementary work in the English language, which, in a direct mode, should point out the celestial truths contained in the first and only authentic sacred volume, the Bible, conjoined with the illuminating commentaries composed by the pious and learned Rabbins, on subjects so important to the eternal salvation of the human soul. On the continent of Europe, but more particularly in Germany, much has been done in this line, and most excellently has the whole Judaic

* Isaiah v. 12.

system been descanted upon; maugre the exceptions that may be made to some of the authors who have taken too great and unwarrantable a latitude. It is in consequence of such reflection, that the author has felt himself irresistibly impelled to send forth this little epitome, in order to excite a due attention to so important a point, and to rouse the exertion of others who are more capable of its due execution; he at least hopes thereby to awaken the dormant virtue of the community, and animate its latent propensity to seek happiness ineffable, unmixed, pure, and holy.

The plan upon which this little treatise is framed is simply this: in the first place, by exciting the spirit of inquiry in the young tyro, rousing his feeling, and appealing to his own consideration; he is brought to think seriously on the subject, and to exert his utmost powers to comprehend what at first sight may appear very difficult, but which, by a gradual development, becomes more evident as the discourse proceeds; thus, even the definition of religion is in this manual formed more as a matter of sense or inherent feeling,

than the usual dry dogma of formal expression. The mind is attempted to be awakened, and the heart made to feel, by which means the inquiry becomes earnest, and the soul acquires a deep interest; a wide field is opened for the scientific and holy exertion of a competent teacher, and a beautiful path of delight made permeable for the speculation of a piously disposed and animated scholar.

As regards the numerous errors and inaccuracies to be met with in this composition, the author is very sensible how much he has to solicit the indulgence of the public and to deprecate the severity of deserved criticism, as he has nothing to urge in alleviation, but wholly to throw himself upon its mercy, in consideration that the idea was taken up during the protracted days of convalescence from a severe and dangerous sickness. The want of a work for effective religious instruction, always a circumstance to be deplored, and always considered by the author as a desideratum necessary to be supplied, greatly occupied his thoughts, and served to beguile the tedium of the tardy and listless period of a long confinement, he therefore confesses himself in some

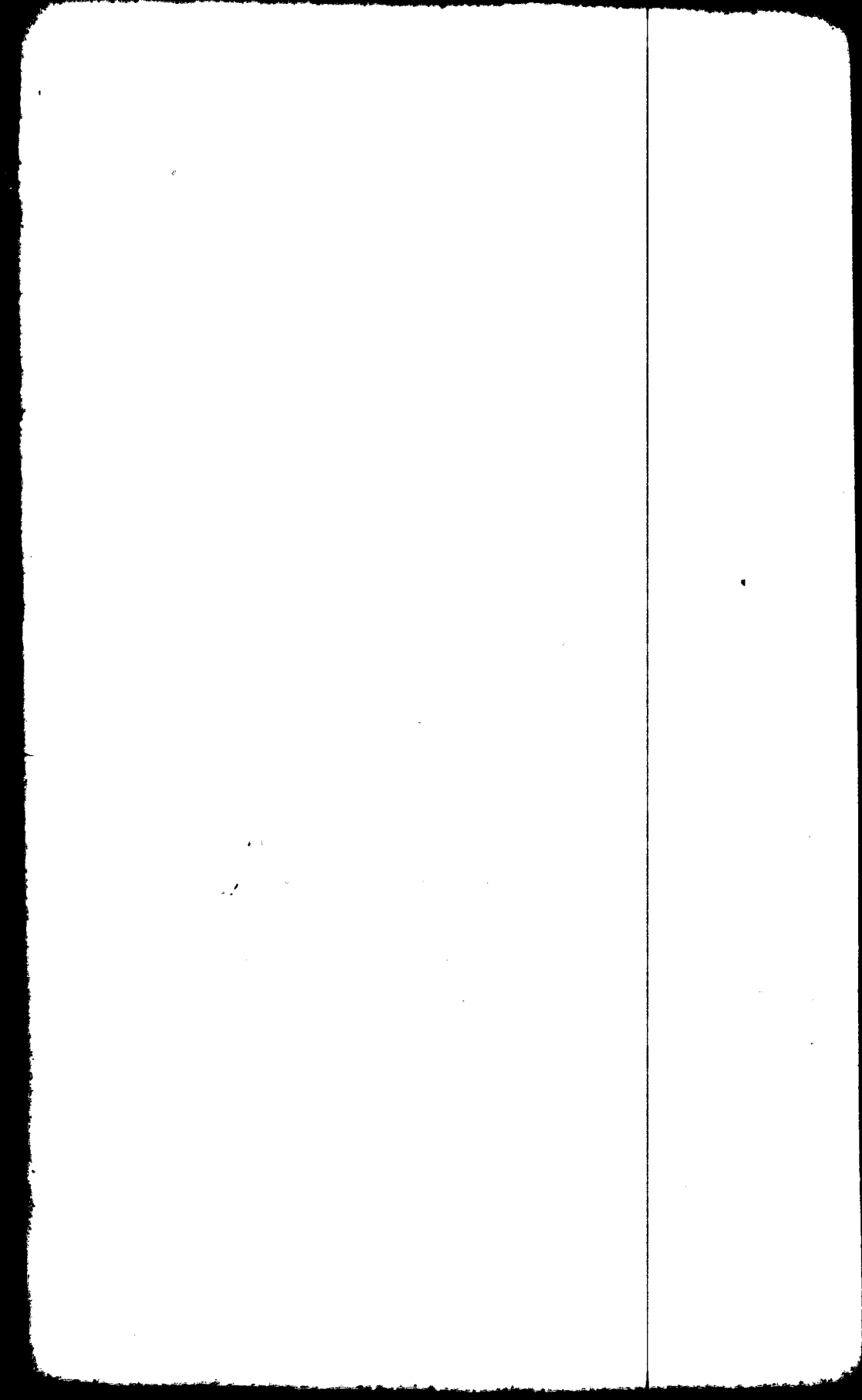
degree guilty of presumption that with a body enfeebled and a mind not very clear, he has intruded a crude work on the public, which had better have been left to the execution of brighter talents and more powerful hands, and only rests his apology on the stimulus he hopes this attempt may produce to effect the composition of a more perfect doctrinal.

CONTENTS.

	Page
Preliminary Conversation.....	1
Of Religion—Definition	3
The Existence of God	5
Revelation	10
The Responsibility of Man	16
Judaism	22
Thirteen Creeds of Maimonides	28
The Ten Commandments.....	40
Recapitulation	54
Calendar.....	63

APPENDIX.

Introduction	93
613 Articles	95
Special Rabbinical Institutes	152

A MANUAL,

&c.

SCHOLAR. Sir, it is now some time that I have closely attended school, and trust that my endeavours have succeeded in gaining a tolerable acquaintance with the holy language of our forefathers, and to comprehend the history and laws laid down in the sacred Bible, and also to feel the force and piety of our holy prayers. I, however, find myself greatly at a loss to form a conception of the real nature of religion, and more completely, or rather more clearly, to form a correct idea of God and his attributes ; neither do I understand the intent and meaning of the various circumstances and ceremonies attached to the observances commanded by the rules of our faith : you, my dear Sir, have promised, that in due time you will be kind enough to enlighten my mind with such knowledge, and I now take the liberty of soliciting the fulfilment of your promise.

RABBI. Your request, my dear boy, is as praiseworthy as it is correct; and I rejoice to see you so desirous of information on a subject so essential to your welfare and future happiness: most willingly, therefore, will I enter on this important task; but first tell me, Have you fulfilled the conditions? Have you translated the Holy Bible from its original language? Have you paid attention to the study of its contents; and are you master of the Hebrew grammar?

S. I have already stated the knowledge I have acquired in Hebrew; but we were not taught that language grammatically. Our schoolmaster gave us a general notion of the nature of verbs, nouns, particles, &c., whilst in the course of translating the words; because, he said, that method was the most speedy and effective, considering the importance of its being put to immediate use; at the same time observing, that although a perfect knowledge of grammar was essential for the complete comprehension of the language; the short time usually allotted to elementary tuition in schools, made it impossible to complete such a study, when we take into account the number of different languages and sciences we are expected to make ourselves masters of; and that, as the completion of all knowledge depended on our own exertion

in making proper use of the elements taught in the school after having quitted its attendance, he strongly recommended us to pursue the study when at leisure.

R. Under these circumstances, then, you now apply for a more particular information respecting religion ?

S. I do, and am most desirous for it, more particularly having had your promise to that effect.

R. The account you have given of yourself is perfectly satisfactory ; and, depending on your professed knowledge of the Holy Bible, I shall immediately accede to your request. If, in the course of this explication, any part be not sufficiently explicit, I hope you will at once require its fullest explanation : I shall commence with the

DEFINITION.

Religion is an inward feeling of awe and veneration, induced by the knowledge of the existence of an omnipotent and eternal God, the creator, preserver, and regulator of the universe, whom we strongly feel bound to worship and adore.

This definition describes what is termed natural religion ; it may really become the rational result

of deep reflection, or the consequence of great research exercised by contemplative minds. Thus it is, that we find some of the most distinguished among the ancient philosophers, had, by the efforts of their own reasoning, inferred the existence of a Cause of all causes, or that an exalted independent Supreme Power must necessarily have a being: in addition, however, to the notion thus formed of the existence of a Deity, true religion depends on the emanation of such fact from the divine Being himself; and thence it becomes what we understand by revealed religion: you can now comprehend that, in one case, Man, who, by the reasoning powers given to him, concludes on the existence of a primary supreme creative power, is, in the next place, confirmed in such conclusion by the gracious annunciation of God himself.

There are three essential principles on which revealed religion is founded, viz.

- I. THE EXISTENCE OF GOD.
- II. REVELATION.
- III. THE RESPONSIBILITY OF MAN.

I. THE EXISTENCE OF GOD.

SCHOLAR. In what manner did these philosophers discover that there must be a God?

RABBI. By exercising their senses, and reflecting both upon what they saw around them, and what they felt in their own persons. If you look at yourself and feel that you are alive, have the free action of your body and mind, can walk, run, jump, eat, drink, talk, and enjoy conversation; that when tired you sleep and lie like dead, without sense or power; yet, after a time you awake and find all your faculties restored; are you not roused to enquire, and disposed to ask how all this happens? whence proceeds the cause by which all this is effected? for what purpose are all these things so ordered? Are you not curious, and feel a desire to know and to understand the nature of the power whereby all this is effected?

S. Yes; I should like to know, but I never thought about it.

R. Well; just as I have seen you, when a child, pull a toy to pieces to find out why it made a noise, and how it was made; and, if you were allowed, would even now separate the machinery of that watch in order to discover why it ticks; so

were the philosophers, of whom I have spoken, impelled to seek and inquire into the nature as well as the existence of a course of operations regulating the whole universe; now that you are by education prepared to apply this desire to such high purposes, now that you are enabled to contemplate things on a larger scale, you must be struck with the many beauties that surround you; you must be impressed with the delightful appearance presented by the fields, the trees, and flowers, the fragrance and taste of the fruits; do you not observe how nimble the dog! how fleet the horse! how strong the ox! Noticing the sun appear every day cheering the earth with its warmth and light, until night comes on, when the moon, accompanied by myriads of bright stars, takes her station in the sky with admirable beauty! remarking also, throughout the year, a succession of seasons take place with the utmost regularity and order, have you not been impressed with admiration and wonder? Could all these things exist or move, unless there were some superior power who made them, and who still directs their course?

S. Certainly not. No more I presume, than that there could be a watch without a watch-maker.

R. True: but a watch is but a mere machine;

and unless it be wound up, it cannot act: and when it does go, it can only do the same thing over and over again, and never any other than point out the hour. A power, therefore, that can create life, sense, and voluntary motion, such as animals possess, or endow man with speech, reason, and understanding, must surely be infinitely superior; so much so indeed, that there cannot possibly be any thing greater. Such were the reflections that occurred to the philosophers I have mentioned; and such would naturally strike all reasonable men who are seriously in search of knowledge. They observed, for example, that the sun was the cause of light, that if a seed was put into the ground it would grow up and cause a flower to blow, or produce a shrub or tree which would bear leaves and fruit; but they could not discover by what commanding cause the sun was made to rise so regularly every morning, and disappear at night; or why it should stay a greater number of hours, and give greater heat in summer than in winter; nor could they well understand by what means the trees were enabled to bring forth fruit, the seeds of which would, when planted, produce a new tree, new fruit, new seeds, &c. &c.; they could as little explain the nature of their own body, or the immediate cause of their own

active corporeal powers, or the extraordinary impulses of their minds, they could not make out with any clearness, the nature of life, until at length they became convinced that there necessarily must be some supreme omnipotent power, the first cause, or Cause of all other causes; and at the same time felt a spirit within themselves, strongly disposed to allow of the existence of such a divine being as God* who must possess powers and attributes beyond aught that human nature could possibly apprehend.

Thus much only did, or indeed could, the faculties of men determine by their own reasoning; but here they were stopped: their minds had become enlightened, but in attempting to search farther, they felt as if dazzled by the bright light they had penetrated, and as if too much confused to proceed to particulars. Hence, every nation, and every sect of philosophers, endeavoured by the aid of their own imaginations to figure to themselves some essence, or some being or image of a God: this, however, proved beyond the power of human intellect; and, in consequence, we find a great variety of false gods to have been worshipped by

* "Who hath put wisdom in their inward parts, who hath given understanding to their heart."—Job xxxviii. 36.

the ancients. Some considered the constellations to be every one a God; others regarded the sun as the only one; an ancient sect of Persians worshipped fire; and at this day, the inhabitants of India, Tartary, and China, worship idols made by themselves of all sorts of shapes and sizes. The Greeks and Romans made and worshipped gods and goddesses of the human form, while the barbarians fabricated the most grotesque and extraordinary figures. Thus it appears evident, that, in some way or other, all mankind are impressed with an idea of the actual existence of a God.

S. I can in a great measure understand this; and I also feel that my reason forces me to believe there must be a God; but how was the true God discovered? How, or by what means were our forefathers made to understand his existence?

R. Your question is a very proper one, and leads me to the second of the principles upon which, as I before stated, true religion is founded.

II. REVELATION.

RABBI. I hope I have succeeded in making you comprehend the mystery, and to feel the full conviction of the existence of an almighty and beneficent God, who alone has the power, as he had the goodness, to create and regulate the universe: of the nature and attributes of this Divine Being I shall more particularly speak hereafter, under its proper head.

Of this, the first principle of religion, being duly implanted and indelibly fixed in your mind, I have no doubt; but I have now to call on your belief in circumstances you can only know from the relation of others, being such as are called historical or traditional, of which you can have no personal or sensible conviction, but whose reception by you must depend on the confidence you have in the veracity of the documents detailing them: of such a nature is the account of the deity at Mount Sinai as related in the Holy Bible; and this kind of belief is what is understood by the word Faith. I have before stated the point at which the human faculties were stopped; that the wisest men could acquire only the mere abstract idea or imagination of the existence of God, and were unable to obtain any more particular knowledge: and even this knowledge,

when refined, was so much of the nature of a philosophical reasoning, that it could not be brought down to the comprehension of common men, and of course could not command implicit belief. It was therefore essentially requisite that such important information should be communicated to mankind by some evident manifestation : such in fact, did actually take place ; and the Almighty, as the omnipotent creator and protector of the universe, and at that moment acting as the divine legislator, did graciously condescend personally to communicate with mortal man, by revealing himself amidst astounding and tremendous manifestations of awful wonders, on the Mount Sinai, in the presence of the children of Israel, consisting of six hundred thousand men, besides women and children.

The history of this gracious revelation is detailed in the Holy Bible ; a sacred book, the truth of which has never been doubted, and which demands our most perfect faith. But although this public and impressive revelation did actually take place at the time when circumstances rendered it proper and necessary, the beneficent Creator had not left his creatures absolutely ignorant of his existence, his power and his providence, until that period, which was more than three thousand years after the creation : we shall

find, by consulting the sacred volume, that a very early communication was held by the Almighty with the primitive inhabitants of this earth, and was repeated on various occasions. In Paradise the Lord is described as directing the conduct of Adam and Eve, whose disobedience occasioned their being driven from that happy state into the world at large. Again, when Cain murdered his brother Abel, the Lord personally called him to account, and declared his punishment. We also find the Almighty appearing to Noah, mercifully selecting him and his family to be saved from the destruction of the deluge; and, after the restoration of the earth, blessing him, and laying down laws for his observance. Again, after a lapse of time, when inconsiderate and wicked men had forgotten the power, and disregarded the benevolence of the Omnipotent Creator, Abraham appearing worthy of selection, was visited, tried, and eventually favoured and blessed by the Divine Protector of mankind, who graciously made himself manifest to the pious patriarch, as also to his son Isaac, and grandson Jacob: these devout and pious patriarchs inculcated the true sense of religion to their children, an impression which, though never absolutely effaced, was nevertheless much weakened and disfigured by their long residence in Egypt;

until the Almighty, according to his promise to Abraham, called on Moses, from a burning bush, to undertake the delivery of the children of Israel from slavery in Egypt, and lead them to the desert in order to embody them into "A kingdom of priests and a holy nation:" the revelation at Mount Sinai followed, to complete the establishment of religion.

This manifestation took place in the presence of the whole nation, amidst the most overwhelming appearances of thunder, lightning, meteors, and tremendous sounds; the whole multitude there heard the awful announcement, "*I am the Lord thy God,*" which implied, "Here you behold, as much as mortal sense can bear to see, the effulgence of your God, who brought you out of the land of Egypt." So public a declaration was evidently sufficient to have banished all doubt respecting the identity of that Invisible Power, the God of their forefathers, who had released them from bondage, and at that moment was about to give them laws for the regulating of their conduct, and for the instruction of their understandings. This mighty and wondrous delivery of the law, the impression of which has ever since remained on all the subsequent generations of mankind, is a sufficient authority for the belief of the sentiments,

and the duty of obedience to all the commandments therein contained, and an incontrovertible evidence of the endowment of prophecy on pious men, of whom Moses was the first, the peculiar, and the greatest. The object of this sacred law is to teach man the knowledge of God, and the nature of his worship; it inculcates the doctrine, that man should *fear* the omnipotent and omniscient God, whom he is also bound in gratitude to *love* for the great care and manifold kindnesses daily and hourly dispersed.

Such is the revealed law, as written by Moses at the command of God, for the instruction of the children of Israel, whose mortal frame could not endure the few words uttered at Sinai, but who cried out unto Moses,* “Speak thou with us, and we will hear; but let not God speak with us lest we die.” And hence, by the Lord’s command did Moses commit the law to writing.† This sacred book he delivered to Joshua, in addition to which he inculcated a great number of unwritten explanatory rules and regulations. Joshua afterwards communicated to the elders these traditions, which have descended to us through a regular succession of pious and learned persons,‡

* Exod. xx. 19.

† Deut. xxi. 24—27.

‡ Aboth cap. 1.

and serve as an additional, as well as an incontrovertible, evidence of the great and sacred revelation that accompanied its original delivery, and which at this period is regarded as an object of veneration, and source of instruction, the commandments of which we are bound to obey, whilst its doctrines lead the way to worldly peace and eternal happiness.

By this relation, you are enabled to understand what is meant by Revelation. What are your feelings on this subject?

S. I believe that God descended on Mount Sinai, in order to convince his people of his actual existence; and that he did transmit his holy will through the medium of his servant Moses and other prophets, whose inspired words are to be deemed equally sacred; so that we are bound to obey all the commandments contained in the sacred books, and attend to the moral rules laid down for us, as well as to believe the doctrines deduced by them.

R. I am highly satisfied with your reply: it shews, that you have not only been attentive, but that you have correctly understood, and properly considered, all I have expressed. I shall now proceed to explain the third principle on which our holy religion is founded.

III. THE RESPONSIBILITY OF MAN.

RABBI. After having established in your mind the first great truth, viz. the existence of a merciful Almighty God, as also, that the actual identification of such a fact was made evident by the divine revelation at Sinai, it naturally follows that you should be desirous of knowing what relation these circumstances have to yourself; in fact it is this very knowledge that connects you with, and constitutes, the true religion.

I depend greatly on your acquaintance with the Holy Bible for your ready comprehension of the explanation of these principles; and you will have to refer to that authority for many points I shall occasionally notice.

The two first principles already considered, are respectively plain simple axioms, which are clearly stated, easily understood, and proved; the third, however, viz. the Responsibility of Man, requires the preparatory belief of several important propositions:—

1st. That man is a being compounded of body and spirit: the first is mortal, and its substance is dissolved and separated after death; while the second is immortal, being the spiritual soul

imparted from God*, which quits the body at its decease, and never dies†.

2nd. That the soul, at its departure from the body, will receive reward or punishment according to its conduct through life‡.

3rd. That man is allowed free will to act as best pleases himself during life. This is decidedly proved by the law enacting commandments to be obeyed, and expressing the consequences resulting from obedience and disobedience; at the same time leaving to man his own choice of action§.

4th. That the Almighty God, by his providence, superintends the world he has created; and being omniscient, he is completely aware of all that passes therein, however secretly it may appear to have been transacted||: nor is this providence confined to the general superintendence of states or nations, but is extended to the individual actions of man¶.

These propositions are undeniable truths, and must be received by you as such: their proofs and further explanation will be perceived as we proceed; they will also serve as subjects for you to study and reason upon, when more advanced in sacred

* Genesis, ii. 7.

‡ Job, xxxiv, 11.

|| Psalm, xciv. 9—11.

† Eccles. xii. 7.

§ Deut. xxx. 19, 20.

¶ Job, xxiv. 21.

knowledge; the result of which will be so clear a conviction, as will insure your enjoyment of the supreme happiness religion confers on the sensible and well-regulated mind: for the present, you have only to attend to the observations I shall make, as to what they lead.

Being admitted as such, these truths evidently show that man, a being composed of a body which is mortal, subject to die and be dissolved, is also endowed with a soul which is immortal and retains its existence after life. This soul, being the intellectual part, or that which is the organ wherein all human faculties are situate, receives the impressions of the senses, regulates the judgment and consequently the actions of man, and must therefore be the portion destined to receive reward or punishment according to its conduct during life: gifted with understanding and powers, acquiring the knowledge as well as the comprehension of the principles heretofore laid down, it becomes bound to the Almighty Creator by all the ties of veneration and gratitude, so as to make it an indispensable duty to fear God with a deeply felt awe, as due to the contemplation of his wondrous works, as well as to love him for his gracious benefits: to evince which worship and adoration to his divinity, as also the ready obedience to

his commandments, are duties for which the sentient and immaterial soul becomes completely responsible.

True religion, we thus perceive, may be said to affect the heart and soul, understanding and sensibility : general knowledge is a mere acquaintance with things of this world, but religious knowledge interests the feelings and regulates the actions of life. " We must," says the emphatic Mendelsohn, " seek God with the heart in unison with the head ; for if separated, the heart would be prone to superstition, and the head incline to infidelity." True religion has its seat in the understanding, works on the spirit, enlivens the soul, warms the heart, and, when duly impressed thereby, leads man to a conduct replete with happiness ; for, as the divine psalmist expresses himself, " the statutes of the Lord are right, rejoicing the heart, &c." *

These, then, are the principles on which all true religion is founded ; the particular dogmas for belief, and rules for action, I shall explain as we proceed in our discourse. Enough, however, may be concluded from what has been said, to be certain that the man who fears and loves his God, whose thoughts are constantly impressed by

* .Psalm xix. 28.

gratitude, by the necessity of obedience, hope and dependence on the divine Lord of all, is religious in his mind, his feelings, and his actions* ; such a man, studying the sacred law and fulfilling its dictates, attending to the doctrines of the wise, and teaching the ignorant, is a practical religionist ; such a man, who is earnest in all his proceedings, whose conduct is altogether guided by a due deference and pure love towards the Almighty God, without being lured by the expectance of reward, or restrained by fear of punishment, but impelled by vivid internal feeling ; whose prayers and addresses to the Supreme Being are not the merely mechanical or habitual acts of worship, but the warm aspirations of a heart impressed with true religious fervour, will assuredly be happy in this world, and enjoy eternal bliss in the next.

S. O my dear Sir, how thankful ought I to be for the very clear manner in which you have explained religion and pointed out its principles : I now understand why you insisted on my being prepared by the knowledge and study of the holy Bible, every word of which I believe to be true. I was astonished, and almost disbelieved what I the other day read of the bones of an elephant, an animal living only in hot climates, having been

* Psalm xvi. 8.

discovered to lie imbedded in a mountain of ice in Siberia ; but even this is now clearly explained, and I am convinced that it was carried thither by the waters of the deluge ; I also believe the Dead Sea, and bituminous lakes yet existing in Judea, to be the remains of Sodom and Gomorrah ; so that there can be no question of the truth of all contained in the Bible ; consequently all the portion that relates to, and so powerfully describes, the omnipotence and mercy of God, cannot admit of the smallest doubt : but, Sir, you have yet to describe and explain the particular form which we profess ; namely, Judaism, or the Jewish religion.

R. I am truly gratified to find that you have so readily comprehended the difficult statements I have endeavoured to bring down to your young understanding ; it not only proves you to possess acute perception, but also a steady, attentive mind ; which will much facilitate the execution of the next and most important part of my task, I mean the elucidation of the ancient and holy form of faith so solemnly introduced, and so arduously adhered to by our nation.

JUDAISM.

RABBI. The Jewish religion, or Judaism, is founded solely on the law of Moses, so called from its having been brought down by him from Mount Sinai. With the particulars of these laws, he had been inspired by the Almighty during the forty days he remained on the Mount, after receiving the Ten Commandments; these he afterwards embodied in the sacred volume, known and accepted as the written law, and called the Pentateuch, or the Five Books of Moses, contained in the volume we term the Bible. We also, from the same source, receive, as sacred and authentic, a large number of traditions not committed to writing, but transmitted by word of mouth down to later times; without which, many enactments in the holy Bible could not have been understood and acted upon; these, termed traditional or oral laws, were collected and formed into a volume called the "Mishna," by Rabbi Jehudah Hako-desh, A. M. 4150: in addition to this, we are guided by the explications of the later schools of pious and learned rabbins, constituting what is now known by the name of the Talmud or Gemara. The Pentateuch, or five books of Moses,

the original law, as written by that unparalleled, meek, and pious prophet at the command of God, is entitled "An Inheritance for Israel*;" a circumstance, the remembrance of which, we ought to cherish with feelings of great exultation; viz. that our forefathers were the chosen people by whose generations this precious divine gift has been preserved and spread throughout the world: it is properly termed "an inheritance," for such it is fixed by the promise of the Almighty to his devout adorer, our forefather Abraham†, repeated to his grandson Jacob, and delivered to us as to a "kingdom of priests and holy people‡" by Moses. Ah! would to God, we still deserved that holy title, by our reverence of its contents, and fervent worship of its Divine Author, whose merciful promises are constantly hovering about us! as he graciously expressed§ "for I will remember the covenant, &c."

SCHOLAR. What is meant by a "kingdom of priests, and a holy nation?"

R. It is the glorious title and sacred function with which the Almighty graced the children of Israel, whom he had delivered from Egyptian bondage, and had selected according to the

* Deut. xxxiii. 4.

† Gen. xxviii. 18.

‡ Exod. xix. 6.

§ Lev. xxvi. 44, 45.

promise so often given to our pious patriarch Abraham; that "by thy seed shall all the nations of the earth be blessed*:" this promise was most solemnly expressed and elucidated by the glorious Divine Being, at the moment of the august revelation at Mount Sinai, "that they should be his peculiar treasure above all people." Such, indeed, was the result: the Jewish nation became the sole and trusty depository of the sacred law, whence in the course of time all the nations of the earth imbibed the true essence of religion, the knowledge of God, the sense of worship, and the road to everlasting happiness. The favoured Hebrew nation was governed by a theocracy; God was its monarch, its guide, defender and benefactor; the manners, the customs, nay even the occupations of the people were all imbued with a priestlike devout ritual, and their persons hallowed by the avoidance of defilement, through contact with aught that savoured of idolatry or uncleanness. The state and government of the nation attracted the notice, and induced among the surrounding nations a spirit of inquiry, and a desire of imitating a system so pure and excellent. Nor, even to this hour, after more than three thousand years, has this influence ceased.

* Genesis, xii. 3.

† Exod. xix. 5, 6.

Notwithstanding the numerous and overwhelming misfortunes which have befallen the nation, however its individual members may be dispersed, it still exists in its integrity, a living miracle of the Almighty Power, an evidence of his gracious providence, and a proof of the spiritual permanence of his divine law. So strong is the truth of this observation, that even a recent elegant and acute Unitarian writer closes a long argument by saying, "How is it possible to conceive a stronger evidence of this great truth; that the spiritual advancement of the whole race of mankind was the object of the peculiar discipline of your nation?"*

How sensible, then, ought we to be of this distinction! how dearly ought we to cherish this divine commission! and how requisite, therefore, that we devote all our energies to evince ourselves deserving of the truth, by a correct attention to religious observances, pious thoughts, and devout conduct!

This law is the basis of our faith, and director of our actions, as our law-giver Moses hath expressed it†; "Know therefore this day, and consider it in thy heart, that the Lord he is God in

* Providence: as manifested through Israel.—By Miss Martineau. Page 52.

† Deut. iv. 39, 40.

the heavens above, and the earth beneath, there is none else; thou shalt therefore keep his commandments which I command thee this day, that it may go well with thee, and thou mayst prolong thy days upon the earth, which the Lord thy God hath given to thee."

You may thus perceive that our religion consists in an exact observance of all the laws and statutes contained in the five sacred books of Moses; yet, in order to perform this duty with proper earnestness and correct feeling, it were well if we endeavoured to impress our minds with the true principles wherein they are founded, so that we might be led to obey these injunctions, from an internal conviction that such is our bounden duty towards the Divine Legislator, and such our devotion to his mercy, and prostration to his supremacy.

The celebrated pious philosopher, Moses Mendelsohn, has the following remarks on this subject*. "It is to be observed, that this revelation at Sinai was not the promulgation of principles or doctrines, but an evident and convincing identification of the existence of an omnipotent, eternal,

* Jerusalem, Part II, p. 48—58, from which this is condensed.

and gracious God, who created and regulates the world, and who at that moment was legislating for a newly formed nation. The Thora, or law there delivered, details the order of creation by the Almighty and the history of mankind ; but most particularly with respect to the family and descendants of Abraham ; it contains no philosophical disquisition, nothing more than a decided code of laws to be implicitly obeyed, by means of which Man shall evince his feelings towards God and live at peace with his fellow-creatures ; yet, simply legislative as it is, it contains in its latent spirit an immense treasure of religious sentiment and moral intelligence, which are, as it were, so incorporated with these laws, as to form one lucid code ; and so close is this union, that our rabbins compare it to that of the body and soul."

Now, as my intention by this discourse is to interest your feelings and excite a religious fervour in your soul, without which all knowledge or learning is vain ; I will, before attempting the necessary explication of its fundamental laws, put forth for your information the thirteen articles of faith, deduced by the pious and learned rabbi Moshe Ben Maimon (better known by the names of Rambam and Maimonides), from the commandments contained in the Bible, and the settled

truths resulting therefrom. These articles, or, as they are called, creeds, are now the accepted grounds of faith by the Hebrew nation throughout the world. It will be proper that you should comprehend the intention wherewith this list was composed; many persons have imagined that every one of its articles was in itself one of the principles of religion, for such would the term *Ikkorim* seem to imply; this, however, is a mistake; as several of them are found in the Pentateuch as simple commandments; nothing more is meant by this enumeration, than the selection of such doctrines and articles for belief as are fundamental to the Jewish faith, and indispensable to be so regarded by every true believer*. In the whole of our investigation, we shall find each of them individually to be a branch naturally growing out of the three principles already described and established.

THE THIRTEEN ARTICLES OF FAITH, OR, THE JUDAIC CREED.

“ I. I believe, with a perfect faith, that God (blessed be his name!) is the creator and governor

* Rosh. Amunah, page 8. I. Abarbanel.

of all created beings, and that he alone is the maker of all productions."

This first and principal article of faith, on which every other article is founded, has already been made clear to you when treating on the first principle, "The Existence of God;" this also does Job* point out to his friends, "Do but ask the cattle, and they will teach thee," &c. &c. See also the prophet Isaiah and others†.

"II. I believe, with a perfect faith, that the Creator (blessed be his name !) is solely ONE, and that there exists no unity like unto his, and that he alone is our God, who was, who is, and who will be so to eternity."

There may be some difficulty to explain this article for popular instruction ; yet, with the help of a little consideration, I think it might be made perfectly clear. That God is solely *One*‡, means that his essence is complete in itself, and does not consist of a number of parts put together. This is what is meant by the word *One*. Neither is it

* Job xii. 7—9.

† Isaiah xlv. 24 ; and xl. 26 ; and Nehem. ix. 6 ; and Psalm xiv. 5.

‡ Deut. vi. 4.

to be considered as a noun of number, as when we say, one man, not two or more men ; but God is *One* ; a being standing alone, without any one like him existing, and therefore “ there is no unity like unto his.” It is quite impossible to imagine that there can be more than one God, one supreme power, by whose will this stupendous universe was created ; for were there more than one, they would, from the nature of things, possess some shades of difference, which is decidedly incompatible with that wonderful uniformity so evident throughout the created system. Neither can there be more than one who could possibly possess the same transcendent omnipotence, providence, and beneficence, so incontrovertibly considered as constituting attributes belonging to the divine Father of all ; but were it so, *one* of this imagined number, if corporeal, must decidedly be dependent on the other ; for, were they, as spiritual beings, equal in essence and power, they would inevitably constitute *One* and the same : it is therefore impossible that we can acknowledge more than *One God*, who has created and governs the world, who alone is our eternal God, under whose divine presence we live, and in whose goodness we trust*.

* Isaiah xl. 18 ; Deut. iv. 15.

“ III. I believe, with a perfect faith, that the Creator (blessed be his name !) is incorporeal, neither subject to corporeal incidents, nor having any form or figure. . . . ”

God, being a supreme, eternal, spiritual essence, cannot be conceived as being corporeal ; for body or substance will decay, and cannot therefore be eternal ; neither (not having been created), can he be imagined to possess any particular figure ; hence it is quite beyond the power of mortal man to form any such idea, as attached to the Almighty Creator.

“ IV. I believe, with a perfect faith, that the Creator (blessed be his name !) is both the first and last of all things. ”

This article expresses the eternity of the Godhead, and from what has been stated in explication of the first principle, its truth must be evident ; for as the Almighty God is the universal Creator, he must necessarily have existed before creation, and therefore must have been the first, before even time itself was created : consequently, as his existence is thus independent of time, he must remain at last when time is no more*.

* Deut. xxxii. 40 ; Isaiah xlv. 6 ; and xliii. 10.

“ V. I believe, with a perfect faith, that to the Creator (blessed be his name!), yea, to him alone, is it proper to address our prayers, and not to any other being.”

On this head very little is required to be remarked: every human being who has the knowledge of a God, feels the natural impulse to express his adoration, or to submit his petition for grace or favour to the omnipotent and beneficent Father of all, and most purely delightful is this religious practice. The man who has God ever before him—who addresses his thanksgivings to his Maker in joy and gratitude, who pours out his heart in sorrow, who adores and worships his beneficent Creator, and never passes a moment of his life, but with the constant impression of God's continued superintendence and manifold mercies—lives a life of purity and happiness, and approaches the state expressed by the Divine Psalmist, “ thou hast made him a little lower than angels, and hast crowned him with glory and honour.” This delightful sense, resulting from the communion with God by prayer, can only arise when the heart and soul are joined in such act of worship. And this exclusive devotion of the mind, so indispensable when approaching the deity in humble prayer, can never exist,

if such orisons are delivered as a mere mechanical repetition of prescribed forms at stated periods read off as a task or duty, with the absence of the due feeling and proper appreciation of the sacred character of such divine service. This article seems peculiarly formed to guard us against the addressing our prayer to any object but the one true Almighty God, a prohibition frequently reiterated in the Bible, and although in these enlightened times, there may be less danger of such departure from orthodoxy than the period when Maimonides composed this creed, still too much care cannot be taken to avoid all appearances tending to encourage the suspicion of an accordance with the worship of other religions, by attendance on their service, or imitating their customs; all such conduct being more or less considered as criminal*.

“ VI. I believe, with a perfect faith, that all the words of the prophets are true.”

In our observations on the second principle, “ Revelation,” we proved how necessary it was to fix the wandering mind of weak mortals by some direct emanation from the divine source;

* Lev. xix. 4; Exod. xx. 3; *ibid.* xxiii. 13.

hence, the asseveration contained in this article, as one of the creeds, is as requisite as it is true.

“ VII. I believe, with a perfect faith, that the prophecy of Moses, our instructor, is true, and that he exceeded all the prophets who preceded or succeeded him.”

This is a very important article, for not only does it express the pre-eminence of God's chosen servant Moses*, but must be regarded as declaring our belief in the predictions and denunciations pronounced by him, and recorded in the sacred volume he handed down to the children of Israel.

Our transcendent teacher, Moses, was indeed an extraordinary person, and in every respect worthy the veneration here pointed out as due to him ; he was as perfect as human nature possibly could be ; pious, earnest, exemplary, meek, and wholly devoted to God and to the care of his flock ; he was favoured with peculiar attention by the gracious condescension of the Almighty, whose communications with this his faithful servant were, we might say, given with a colloquy almost personal : allowed to approach the sacred and Divine Presence at any time, and to make any

* Numb. xii. 6, 7, 8.

representation he thought his duty urged him to do, a gracious reply was never withheld: whereas the communication of prophecy to all others was either through the intermediation of an angel, a dream, a trance, or vision ; as with Elijah, Elisha, Nathan, &c., or the unexpected and involuntary impulse of prophecy poured out by an inspiration of which they were not apprized, and which they did not intend, as with Balaam ; but with Moses, the divine afflatus was like an oral communication, readily and blandly conveyed.

“ VIII. I believe, with a perfect faith, that the law we now have in our possession, is the same which was given to Moses our instructor.”

This is equally important, and testifies our belief in the authenticity and authority of the copy of the Scripture, as well as the traditionary exposition which has regularly descended to us through so many ages, and believed to have been explanatory instructions given by divine inspiration to Moses ; who communicated them to Joshua and the elders, from whom they were received by the judges, until they came to the great court of the Sanhedrin during the time of the temple ; subsequently to which, they were regularly transmitted through a long succession of pious and learned

rabbins, who were the heads of the colleges in Babylon and Palestine*. The complete acquiescence and veneration with which these oral laws have been received and acted upon during such a number of ages, would of itself have been a sufficient evidence of their authenticity, did not their very essence and character point out their divine origin; hence they are properly placed by the learned and pious rabbi, as a portion of this creed.

“ IX. I believe, with a perfect faith, that this law will never be changed, and that the Creator (blessed be his name!) will never inculcate another law.”

This, in essentials, must evidently be the case†; for the Almighty never changes. This belief is not to be shaken or affected; although a number of laws from local circumstances cannot at present be acted upon, such as those connected with the priesthood, the land, &c.: it is only where obedience is practicable, that it is declared as indispensable and unalterable‡.

“ X. I believe, with a perfect faith, that the

* Vide, Talmud, Aboth 1st.

† Numb. xxiii. 19.

‡ Deut. iv. 2.

Creator (blessed be his name!) knoweth all the actions and thoughts of Man.”

This prescience of the deity, although comprised among the attributes of God already treated of, is nevertheless very properly placed here, as belonging to the second principle, “*Revelation* ;” we find it expressed, or implied, in many places in Scripture*, and it is an essential article of belief.

“ XI. I believe, with a perfect faith, that the Creator (blessed be his name!) rewards those who observe his commandments, and punishes those who transgress them.”

This article appertains to the third principle, “*The Responsibility of Man*,” and is connected with the preceding article declaratory of our belief in God’s omniscience : upon the complete belief of this, much of the duty of Man depends ; for, although, in the sincere and perfect worship of God, no such motives as the hope of reward or the fear of punishment ought to be entertained, our devotional sentiments and feelings being prompted by heartfelt veneration and love only ; yet it is necessary for inconsiderate man, that he should feel such an ordination to be existing, and

* Samuel i. 2, 3 ; Psalm xxx. 15 ; and cxxxix. 1—6.

for that purpose it is repeatedly, variously, and strongly put forth in the Scriptures, and therefore is an impressive and important article of belief.

“ XII. I believe, with a perfect faith, that the Messiah will come ; and although his coming be delayed, I will still patiently await in the hope of his appearance.”

The coming of the Messiah, and the restoration of the children of Israel to their land, as well as the acknowledgment of one Almighty God by all nations, has been foretold by so many prophets, either in plain terms, as by the prophets Isaiah, Zechariah, Malachi*, or in more figurative language by our patriarch Jacob, Moses, and others, that it cannot be otherwise considered than an article of belief by all who have faith in the sacred writings ; nor is the uncertainty of the time when the Messiah will make his appearance any impediment ; as the angel told the prophet Daniel, “ Go thy ways ; the words are closed up and sealed till the time of the end †.”

“ XIII. I believe, with a perfect faith, that

* Zechar. 8, *passim* ; Mic. iv. 1—5 ; Zephaniah, iii. 20 ; Isaiah xiv. 1—3.

† Daniel xii. 9.

there will be a resurrection of the dead at the time when it shall please the Creator (blessed and exalted be his name for ever!).”

The prophet Ezekiel* has most particularly promulgated the coming of such an event; which—as well as the day of judgment, when at the end of the world, all its inhabitants will be judged, punishments be entailed on the wicked, and eternal felicity bestowed on the deserving—are predictions resting on many prophecies, either direct or in allusion; together with many traditions on the subject which have been long accepted and established as articles of belief; of which evidences are abundantly found of this in various parts of Scripture; such are the examples of Enoch, Elijah, Elisha, &c. &c. This subject is, however, too profound, to be expounded in so elementary a exposition as this; you, therefore, my dear lad, must believe it on the credit of our rabbins, until you are capable to seek its comprehension and conviction from its proper sources.

* Ezek. xxxvii. 11—14; Daniel xii. 2, 3.

THE TEN COMMANDMENTS.

The main purpose of the impressive and astounding revelation at Mount Sinai, was (as I have before expressed) that of affording a personal and self-evident manifestation, graciously evincing to the whole mass of a rude and uncultivated people, the actual existence of the eternal and omnipotent Creator, who, with miraculous wonders and irresistible power, had emancipated their persons from slavery, and saved their souls from being sunk into abominable idolatry, as well as for the purpose of constituting them a favoured nation, selected by God, to obey his laws and propagate the knowledge of his ineffable divinity to all the rest of mankind.

Let us now examine into the nature of the "Ten Commandments," then and there delivered, engraven by the hand of God on two tables of stone, and given to Moses as a covenant for the children of Israel.

The first four of these commandments are evidently such as relate to the knowledge and the worship of the Almighty; and the six following, such as shall regulate the conduct of man towards his fellow men. We may moreover remark, that

these ten short behests, contain the germ of all the laws afterwards detailed throughout the Bible ; I shall notice a few illustrations of this as we proceed through their explication, and enlarge on this idea as sanctioned by some learned authorities, when treating on their particular enumeration in the Appendix.

“ I. I am THE LORD THY GOD, which have brought thee out of the land of Egypt, out of the house of bondage.”

This portion is most correctly esteemed by us as the First Commandment ; what is added to it in the English and other translations, viz. “ Thou shalt have no other gods, &c.,” we consider as forming the commencement of the Second Commandment ; for this declaration must be regarded, from the very circumstances attendant on its delivery, as specially given for the express purpose of impressing “ firm belief” in the existence of a Supreme Divine Power, the universal Creator and graciously ruling Providence ; hence, it constitutes one of the positive or active commandments, and is to be obeyed by its belief ; whereas, the other part forms one of those that forbid certain actions, and are therefore termed Negative Commandments, i. e. acts to be abstained from. Our

ever-to-be-venerated teacher and prophet Moses, in his recapitulation of the law*, enlarges on the subject of this commandment in the section† called, "Sh'ma Ysrael," wherein he declares that the *Eternal*, who is our God, is *One*. I have already endeavoured to give you an idea of the nature and character of the unity attached to the Creator, for which we have no completely expressive word but *One*, thereby implying one sole indivisible Being. The chapter just mentioned, proceeds to tell man that it is his duty "to love his God, with all his heart, all his soul, and all his might; expressions strong enough to excite the full and proper feeling in such as will seriously pay attention to them: and being aware of the frail nature of man, and knowing how soon the strongest impressions are liable to be worn out, Moses farther enjoins the people, "always to bear them in the heart to teach them to their descendants, and to speak of them at all times and seasons;" and in order to refresh the memory, "you shall bind them as a sign upon your arm and your forehead, and even write them on your door-posts and gates." Our holy rabbins have properly ordered this important chapter to be twice regularly repeated in our daily prayers, that we may at all

* Deut. vi. 4.

† Ibid.

times be impressed with, and carry about us, the recollection of the constant presence of an Almighty, gracious, and superintending God, whom we are bound to venerate, to love, and to worship.

N. B. All our laws enjoining love to our fellow men, and all regulating worship, &c., evidently arise from this source.

“ II. Thou shalt have no other gods before me : thou shalt not make unto thee any graven image, or any likeness *of any thing that is* in heaven above, or that *is* in the earth beneath, or that *is* in the water under the earth : thou shalt not bow down thyself to them, nor serve them : for I, the Lord thy God, *am* a jealous God, visiting the iniquity of the fathers upon the children unto the third and fourth *generation* of them that hate me ; and shewing mercy unto thousands of them that love me, and keep my commandments.”

The first commandment, as I have already explained, comprises in a few words our active duties towards God ; and this negative commandment goes to confirm the same injunction, by forbidding any form of worship whatever, either to a plurality of gods ; or any other object but the true God, be it in a created or a fabricated form :

it will be quite unnecessary to enlarge on the words of this commandment, being, as they are, at once so plain and intelligible: it is, however, proper to remark, that belief in soothsayers,* spirits, omens, or witchcraft, is idolatrous, inasmuch as it implies a trust or dependence on vanities, but which correctly can only be fixed on God†; that we may accord with what the Scripture teaches, “Thou must be perfect with the Lord thy God‡.”

N. B. The laws forbidding witchcraft, false prophecy, and strange ceremonies, &c. come under this article.

“III. Thou shalt not take the name of the Lord thy God in vain; for the Lord will not hold him guiltless that taketh his name in vain.”

God is an essence so exalted, that his very name is sacred; the actual true name composed of four letters, and hence called Tetragrammaton, is very properly deemed much too holy for common enunciation by human lips; whenever therefore it is met with in the Bible or Prayer-book, it is always expressed by its points, and not by its letters, and hence is read ADONAI, the punctuation of which is of similar form; nay, even this sub-

* Deut. xviii. 10—22.

† Jerem. xvii. 7.

‡ Deut. xviii. 13.

stituted name is never uttered but with due reverence. The commandment specially forbids its use in vain, that is to say, lightly, on every slight occasion, such as common swearing, which sometimes becomes a shocking habit, as disgusting as it is sinful: how much worse then is it, when made use of for deceit! and how unpardonable when employed to testify falsehood; it becomes absolute blasphemy to call the name of the God of truth in evidence of what you know to be false* : even the uttering of prayers containing the sacred name, irreverently, without the proper devout feeling, is a sin of this order: the only time in which it may be permitted, is in a court of justice†, or on some very solemn and important occasion.

N. B. The prohibitory laws against oaths, deception, cursing, the regulation of Nazarites, oaths, &c. &c., are deduced from this commandment.

“ IV. Remember the sabbath day, to keep it holy ; six days shalt thou labour, and do all thy work : but the seventh day *is* the sabbath of the Lord thy God : *in it* thou shalt not do any work,

* Lev. xix. 12.

† Deut. vi. 13 ; x. 20.

thou, nor thy son, nor thy daughter, thy manservant, nor thy maid-servant, nor thy cattle, nor thy stranger that *is* within thy gates; for in six days the Lord made heaven and earth, the sea, and all that in them *is*, and rested the seventh day: wherefore the Lord blessed the sabbath-day, and hallowed it."

The observance of the sabbath, as a day of rest from all kinds of labour, had already been commanded, when the manna was supplied by Divine Providence as a daily food. The same ordinance is found repeated on a number of other occasions; it is significantly termed "a sign between God and the children of Israel," and dedicated as a day of rest and spiritual enjoyment, in commemoration of the six days which the Almighty chose to occupy in the creation; as also that the specific ordinance of making the seventh* a day of complete rest, is decidedly a type, by the observance of which the children of Israel should evince their belief, that the creation of the universe was actually the work of that eternal omnipotent God whose sacred behest was at that moment so gloriously promulgated at Sinai, in the presence of the whole nation†. With this exalted

* Genesis, ii. 1, 2.

† Exod. xxxi. 13.

idea was the sabbath instituted ; and hence it is a fundamental duty that we strictly obey this commandment, and consecrate it by devoting ourselves to the worship and praise of the Almighty Creator ; we ought on that sacred day to leave all worldly pursuits, and employ the time in contemplating the wondrous works of God with a grateful sense of his manifold kindnesses.

N. B. This commandment is a type of all the festivals instituted throughout the year, a source of all the laws respecting their observance, and the punishments on their infringement, the sabbatical year, the jubilee, &c. &c.

“ V. Honour thy father and thy mother ; that thy days may be long upon the land, which the Lord thy God giveth thee.”

Our rabbins have remarked, that this commandment is placed between those pointing out our duties to God, and those regulating our conduct towards our fellow-creatures ; and that it is precisely suited to such an intermediate position, as the duties it imposes are modifications of the high sense of respect and obedience due to the Father of the universe, which, in a proportionate degree, must be entertained for the parents who are the source of your corporeal existence, while

your soul is the spiritual portion, the source of which is from God.

There are some peculiarities to be remarked in the terms employed throughout this commandment. "Honour your parents" is the dictatorial expression used to inculcate this duty: to love them is a natural result requiring no legislation: this is the only example in the decalogue where a reason or a reward accompanies the precept: viz. "that thy days may be long in the land, &c. &c." On another occasion, where the same law is expressed,* "Fear your father and mother;" it is closed by "I am the Lord your God;" all this gives an importance to a commandment, which otherwise might be rather too lightly considered; as it only affects the conduct of a small circle of persons within themselves, and has not the character of being any of those divine or social duties affecting the mass of mankind in a general view: hence, it appears evident that the object of this commandment, so expressed, actually is to make the duty towards parents a serious positive law to be religiously obeyed: it being nearly allied in character, though immeasurably inferior to that we owe to God, the eternal Father of all:—an extension of somewhat similar feeling of respect and

* Lev. xix. 3.

gratitude is also due to all those who have acted the parts of parents towards us, as guardians, masters, teachers, &c.

N. B. Under the general idea comprised in this commandment, the laws and ceremonies instituted for the honor and glory of God, in or out of the holy temple, &c. may be included, as also all such as are attached to kings, prophets, governors, &c.

“ VI. Thou shalt not commit murder.”

The three following commandments are each expressed by a simple and single prohibition ; and this very terseness is strongly indicative of their general bearing in the most enlarged sense ; thus, this commandment prohibiting murder, not only implies the act of wilfully depriving a fellow human being of life by sudden violence ; a law which had for ages been in force*, but it also implies any measure likely to be slowly producing such fatal consequence, as the administration of poisons, the inducing death by exciting dangerous mental affections, such as intense grief, despondency, violent passion, revenge, &c., or by a conduct so continued and irritating as might lead to suicide : also the occasioning an

* Genesis ix. 5, 6.

exposure to fatal accidents or consequences, as was the case with Uriah, who was so disposed of by David.

The neglect of assistance to a person in danger, comes likewise under this species of crime*.

N. B. The laws of houses of refuge for innocent homicides; those against harsh treatment of men in general, and the poor in particular, the placing a guard round the flat roof of a house to prevent accidents, &c. &c., are all arising from the principles laid down by this commandment.

“VII. Thou shalt not commit adultery.”

This commandment, which forbids the cohabitation of a married man or woman with any stranger, is highly important to the happy enjoyment of life†; it also prohibits the formation of such incestuous marriages as are enumerated in the law; even the indulgence of slight liberties under such circumstances leads to dreadful consequences: and such are strongly described and warned against by the wise King Solomon in Proverbs, throughout the 5th, 6th, and 7th chapters.

N. B. Many laws spring from this source, such as the prohibition of marriage with persons of

* Lev. xix. 16.

† Malachi ii. 14—15.

strange religions; the exclusion of illegitimate offspring; laws against seduction, &c. &c.

“ VIII. Thou shalt not steal.”

I have already stated, that the short and simple words used in the three last commandments, are strongly indicative of their large bearing; in no case is this fact so evident as in the one now under view: so forcibly were our ancient rabbins impressed with the influence of this circumstance, that they have considered this commandment to be mainly directed against the most atrocious of the various crimes of this class; viz. that of stealing human beings to enslave them, and have pointed out other prohibitory laws in the Bible, as referring to the various other descriptions of theft; such as stealing in private, or robbing in public, which are specifically pointed out in Leviticus, xix. 11—13, or fraudulently withholding the property of others of whatever kind it may be, see Deut. xxiv. 14, 15; or even procrastinating the payment of debts when having the means, see Prov. iii. 28; every species of deception, even if only in thought, by which a false opinion is induced, and the latter is expressly called “ a theft of the heart.”

N. B. All the laws against theft and fraud,

weight and measure, gleanings of the field, &c. &c., come under this head.

“ IX. Thou shalt not bear false witness against thy neighbour.”

By this commandment, we are forbidden, not only the bearing false testimony or instituting a false suit in a court of justice*, but are prohibited the promulgation of any kind of falsehood whatever; such as scandal†, which is often productive of great evil in society, even mere idle conversation, when inconsiderately repeated or incautiously propagated, frequently occasions much mischief‡; but personal slander is absolute wickedness.§ Our rabbins compare such actions to the corrupting influence of a fly-blow in a piece of wholesome flesh meat, and go so far as to say, “ A man should be careful even in praise, that it be not overcharged, lest it should lead to a suspicion of blame.”

N. B. The laws respecting the credibility of witnesses; those against bribery and corruption; the scandalizing a female captive; the appointment of a king and judges, &c. &c., are all deducible from this commandment.

* Prov. xix. 9.

† Levit. xix. 16; Prov. xiii. 5.

‡ Prov. x. 19.

§ Prov. x. 31.

“ X. Thou shalt not covet thy neighbour’s house, thou shalt not covet thy neighbour’s wife, nor his man-servant, nor his maid-servant, nor his ox, nor his ass, nor any thing that is thy neighbour’s.”

Covetousness, or an envious wish to possess the property of others; ambition to equal or surpass others in the enjoyment of the goods of this world, by which a desire is cherished to see them deprived of such comfort; are passions ruinous to the body and soul, exciting an envious discontent* and misery, irritating the mind, and eventually proving destructive to health, as well as inciting the commission of a multitude of wicked acts, leading to frauds, treachery, and even theft; our rabbins very correctly say†, “ Envy, cupidity, and ambition, drive man out of the world;” man ought to be content with his lot, and confide in the wisdom and goodness of the Almighty God, who will at all times apportion to every one what he deserves, and what is most beneficial to him‡.

N. B. Not to impede the progress of another; usury laws; freely to give tithes; presents, gifts, &c.; and many other duties which may readily be ranked as opposed to covetousness and avarice, are included here.

* Prov. xiv. 30. † Aboth, iv. ‡ Prov. iii. 5, 6.

RECAPITULATION.

RABBI. Now, my dear lad, having taken a general view of religion, I am desirous to know how far I have succeeded in my endeavours to make it clear to your understanding: be so kind, therefore, as to inform me in the best way you are able, what is your idea of God and his attributes.

SCHOLAR. My dear Sir, I am very thankful for the pains you have taken to explain to me the whole of this important and difficult subject: I have been very attentive to all the information you have so particularly and pleasingly taken the trouble to convey, and I hope to be able to shew that your endeavours have not been fruitless. I am sensible of the existence of God, who is One in his nature, the sole Creator of the universe, eternal in his being, without form or substance, and therefore invisible, all-wise, omnipresent, kind, just, and merciful.

R. How know you all this?

S. Our own reflection on the nature and order of all things around us, must, if we think deeply on the subject, oblige us to conclude that there exists a power to cause, or a master-spirit to form

them, and to ensure their regularity and permanence; but for the actual proof of such a fact, we are indebted to Revelation: such indeed did the Almighty graciously condescend to evince in full glory, on Mount Sinai, whereby a striking impulse was made on the whole of the nation present, and subsequently on the whole world, producing as strong a conviction as the limited understanding of weak mortals could possibly be made to acquire.

R. Was that the only purpose of this wonderful and astounding manifestation of the Deity?

S. No; not the only one; the enactment of laws was a principal object; the Ten Commandments, the ground-work for the laws afterwards detailed by Moses in the Holy Bible, were then announced, and our implicit obedience directed to be rendered to them; the awful exhibition of that day also enforces the conviction, that prophecy is an emanation from God, given for our information and admonition, and must, therefore, be received with all due reverence; replete as it is with wise and consolatory doctrines, instructive at once to the mind, and salutary to the soul.

Thus it is, that we find the inspired prophets enlarge and make clear what frequently is only slightly expressed in the Pentateuch; through

their aid it is that we are enabled to understand that the soul is immortal*, and when the body dies, it departs to join the spiritual world whence it was taken ; moreover this spiritual soul, or active portion of our being, has complete liberty to direct the actions of the body by its own free will : this renders it responsible for its conduct, and it must abide by the consequences of having obeyed, or having disregarded the laws of God laid down for its observance : hence it is beyond a doubt, that the soul, after its departure from the body, must receive its deserved reward or punishment : the weakness of the human mind, however, being deficient in the power of comprehending the precise nature of spiritual existence, can, of course, have no correct idea of the actual mode in which this retribution is effected ; but there can be no question as to the fact.

R. Excellent ! you have given a clear description of the principal doctrines, deducible from the sources we have examined ; but have you not been taught others, whose origin is to be found in the text of the Bible ? For example, you know that we are but poor weak mortals, and do not always refrain from acting wrongly. Is there no help

* Eccles. xii. 7.

for the poor sinner, who after all, may only have been indiscreet, but not radically wicked?

S. Yes, God in his mercy has left a way open, whereby the sinner may possibly be pardoned, and his deserved punishment be remitted; namely, by *repentance*. The penitent who addresses his God with a contrite heart, deeply impressed with a grievous sense of his guilt, confesses his sins, and most humbly prays for forgiveness; at the same time most solemnly and sincerely resolving not to relapse into wicked courses, but to be watchful over his conduct, and repair the evils already committed*, the merciful God will surely "attend to the earnest prayer and forgive."

R. In what does man's duty towards his Creator specially consist?

S. Our duty to God† consists in the awe and veneration with which we ought to be impressed towards him, the adoration with which we are to regard him as Creator, and the love we are bound to bear towards him as a gracious universal benefactor‡, we ought ever to bear him in our mind, "in our hearts and our souls;" replete with these sentiments from their own intrinsic excellence, unbiassed by the expectation of re-

* Isaiah i. 15; and lv. 7.

† Deut. x. 12.

‡ 1 Chron. xxviii. 9.

ward, or fear of punishment: nay, if it became necessary, we must be ready even to lay down our lives for their maintenance.

R. By what means is such a feeling made manifest?

S. By the regular exercise of pious thoughts and sacred observances: by the regular repetition of the chapter *Sh'ma Israel* twice every day, its sacred doctrines will become indelibly impressed on our hearts: it will also be evident upon all occasions whenever, either to express our praise, tender our gratitude, or petition for grace and favour, we presume to offer up prayers to the Almighty and beneficent God, that we address him with all due meekness of spirit, true devotion, and perfect earnestness; always carefully avoiding the vulgar habit of coldly repeating the stated prayers without a due consideration of their sacredness and the impressive force of their pious composition; one cause of which, namely, the increasing neglect of studying the holy language in which they are framed, is greatly to be lamented; for we ought to be completely imbued with the true spirit of devotion whenever we make our approach towards God, with the earnestness of a pure mind and humble language: besides this duty of regular private*,

* Isaiah xxix. 13.

as well as inward, prayer, we must also join in public worship to declare the glory of God, in order that by the expression of our lips we may testify our trust in God, the strength of our faith, our complete devotion, and our gratitude.

To this may be added an obedience and firm adherence to our holy laws and religious observances, whereby we publicly glorify the Lord God of Israel: such conduct during life will afford us a reasonable hope, that after death we may deserve taking a part in the resurrection at the end of the world*, and enjoy celestial happiness in the world to come; as is most happily expressed by the Rambam. "Where the souls of the righteous will be delighted in the glory of the divine presence, and enjoy a sweet and plenary happiness in a world of complete perfection: they will rejoice in the cognizance of the Deity, and the knowledge of truth, which constitute a rapture and ecstasy beyond what mere mortal man can possibly have a due conception of; but the wicked will for ever be cut off; they will be shut out from all such enjoyment, and have no participation therewith†."

R. At what period is so happy a consummation to be expected?

* Eccles. xii. 7.

† Maimonides Yad Hachzakah.

S. At the last day, or day of judgment, which the prophet Daniel hath foretold*. “And many of them that sleep in the dust shall awake, some to everlasting life, and some to shame and everlasting contempt: and they that be wise shall shine as the brightness of the firmament, and they that turn many to righteousness, as the stars, for ever and ever.”

But before this consummation shall come to pass, we are assured that Israel will be restored to its native land, that the Messiah of the seed of David will come and establish the nation as the prophet Micah declares. “Every man under his vine and under his fig-tree, and the people will walk every one in the name of his God, and we will walk in the name of the Lord our God for ever and ever†; but the exact time when this blessed state is to take place, is decidedly secret and not to be known to mortals, as the angel said to Daniel, “Go thy way, for the words are stored up and sealed till the time of the end. Blessed is he that waiteth.”

R. What are the social duties?

S. Our duty towards our fellow-creatures may

* Daniel xii. 2, 3.

† Micah iv. 1; see also Isaiah xi. & xii, *passim*; likewise lxv. & xvii. &c.

all be comprised in the short sentence expressed by the sacred volume, Leviticus xix. 18. "Thou shalt love thy neighbour as thyself; I am the Lord." Numerous particular laws relative to the conduct of man in a social view, are spread throughout the Bible for our instruction and guidance through life, the most predominant of which are founded on universal charity.

R. What laws are those which make out the peculiar designation of the Jewish nation?

S. I. Circumcision, by which they are stamped with the covenant, made with our patriarch Abraham, through whose seed the true religion was promised to be promulgated, and all the nations of the earth to be blessed.

II. The strict adherence and proper employment of the Sabbath, in commemoration of the Almighty having chosen to create the world in six days, and to appoint the seventh for holy observance.

III. The prohibition of certain kinds of food, and the regulation of their preparation commanded for a select and holy nation, who should remain undefiled, and which to this day proves preventive of too intimate a connexion with persons of different faith.

IV. The wearing of Tsitsith (צִיצִית), or fringes

at the corners of a square clothing* ; also the appointed chapters written on parchment, and worn in cases during prayer, on the forehead and left arm †, T'phillin (תפילין); as well as their being placed on every door-post of the houses ‡, Mezuzas (מזוזות).

* Deut. xxii. 12.

† Deut. vi. 8.

‡ Deut. vi. 9.

CALENDAR.

Although it may not be absolutely essential, in sketching this outline of the Jewish religion, to enter into a particular exposition of its various laws, ceremonies, and customs; yet, as the observances of the several festivals form prominent features, and are practised as commemorative of certain great events, which tend to manifest, as well as confirm, its most sacred and essential principles; they certainly are proper subjects for remark and attention. In acquitting myself of this part of my task, it may prove not unadvisable to follow the order of the Calendar, as this plan may afford me an opportunity of giving some account of the method of calculating the course of the year, and the order of its arrangements, which have been so long and so wonderfully acted upon by the Hebrews, with an accuracy surpassing all other chronologists.

The fountain of all knowledge, the holy Bible, has, in the course of its commandments, pointed out the grounds of the construction of the Almanack, by fixing the time of year at which the several festivals, or religious observances, are to be held.

As soon as the Israelites were released from Egypt, the attention of Moses was called to a new era ; he was no more to be guided by the Egyptian calendar, which the people had been in the habit of following, but was ordered to look out for the emergence of the moon then about to appear, and to regard it as the beginning of a new year*. This festival, being the first that was commanded, on account of the passover sacrificed on that occasion, was ordered to be annually kept for perpetual commemoration on the fourteenth day of Nissan, which in consequence was denominated the first month in the year, and all the festivals, wherever they are mentioned as such in the Pentateuch, are for this reason placed in the same order of months† ; thus, the feast of trumpets, *Rosh Hoshana* (ראש השנה), or new year's day, is ordained to be held in the month which, according to this range, is called the seventh ; although from arrangements subsequently made‡, it is now reckoned as the first month, or the commencement of the civil year, by which our years are at present reckoned and our dates regulated ; while,

* Exod. xii. 2.

† See the whole order of the festivals in Numb. xxviii. 29.

‡ Exod. xxiii. 16 ; xxxiv. 22.

in computations made for sacred occasions, the former is considered as the ecclesiastical year.

This ordinance, that the appearance of the new moon was essential to the establishment of the ceremonies and sacrifices regulated for every new moon day or Rosh Hodesh (רֹשׁ הַחֹדֶשׁ), was committed to the management of the Sanhedrin, who sat in the temple and issued proclamations of the day when the moon was declared to be visible, and the month considered as commenced; hence it sometimes occurred, that when the moon was not sufficiently advanced to be seen in time, on the day of its renewal; such month had thirty days allotted to it, the last of which is called the first day of Rosh Hodesh, from the fact that the new moon is actually formed, although it might not be visible in the horizon; and the following day called the second day of Rosh Hodesh, was reckoned as the first of the succeeding month.

However strictly this ordination of establishing the Rosh Hodesh by the actual appearance of the new moon was adhered to by the Sanhedrin (as is evident from the various rules laid down respecting the nature and value of the reports brought by their messengers, sent out for that especial purpose), it is asserted by all the rabbins, that a regular astronomical calculation, known to

Moses, was by him traditionally transmitted to his successors as a secret instruction, until it reached the Sanhedrin, who were thereby greatly assisted in effecting this lunar arrangement.

This, indeed, from the uncertainty attending mere ocular observation, which cloudy weather or other accidental circumstances might have rendered fallacious, appears to have been almost indispensable in order to ensure the requisite correctness : a brief outline of a system so unparalleled for its accuracy, and distinguished for its unaltered use through so many successive generations, down to the present period, may not be unacceptable in this place.

The Jewish year, regulated as before mentioned, consists of twelve lunar months, during each of which the moon revolves round the sun in the time of 29 days, 12 hours, and 793 subdivisions of 1080 computed parts of an hour*. Twelve such circumvolutions make up a lunar year, consisting of 354 days, 8 hours, and 48 or 49 minutes ; whereas the solar year, or the period occupied by the revolution of the earth round the sun, contains 365 days, 5 hours, and 55½ minutes : thus, it is evident, that the lunar year falls short

* This Judaic computation is equal to 29 days, 12 hours, 44 minutes, 3½ seconds.

of the solar by nearly 11 days in each year. Some arrangement was therefore indispensable to make these two differently calculated years agree at some point, in order that the sidereal time might accord: to effect this, a cycle of 19 years is taken, of which 12 years are called common lunar years, consisting of 353, 354, or 355 days each, according to rules established for that purpose; and an additional or thirteenth month of 30 days is introduced, and added to each of the remaining seven, which are termed embolismic, or leap years; namely, the 3rd, 6th, 8th, 11th, 14th, 17th and 19th; by means of which the lunar cycle, at its end of 19 years, is found to accord with the solar, and the moon and the earth meet at the same point of the sphere from which they set out at its commencement.

This sketch of the Jewish calendar will be sufficient for the comprehension of the changes that occur in the construction of the several current years; the holy Bible, as I have before said, is our guide; and in order to direct a due attention to the regulation of the festivals at the proper times, it explicitly commands special care to be taken that the festival of the passover be kept in the month Abib*, which signifies the month of

* Deut. xvii. 1; and Exod. v.

ripening; and, as the corn growing in that eastern climate does begin to ripen about April, it is clearly indicative that the vernal equinox, being the actual period of the exit from Egypt, is the proper time of year for the observance which this festival is designed to commemorate. This commandment being so decidedly marked, the fixing its proper period is of course a matter of great importance; but if, in following the course of the lunar years, we annually lose 11 days, it is evident that the time calculated and fixed upon for the celebration of the passover would every year become more distant from the proper season so strongly typified in the text; but by the judicious intercalation of a month, as before described, the whole arrangement is kept in balance, and our passover is always observed at the prescribed season.

The different number of days allotted to each distinct year, arises from a variety of circumstances regulating the festivals, as likewise from the necessity of making up nearly 11 more lapsed days, which are the result of an accumulation of small fractional parts left unprovided for during the space of 28 years, forming the solar cycle. It would be as tedious as unnecessary to enlarge on this farther than, as an example, to state a rule,

that the new-year's day cannot be fixed on the 1st, 4th, or 6th day of the week, as that would occasion Hoshanna Rabba to be held on the Sabbath, and Yom Kippur on Friday or Sunday, days incompatible with their respectively instituted ceremonies; so also are the various other festivals dependant on rules of this nature.

I shall now proceed with the Calendar, observing the order at present used from the beginning of the civil year, and notice the remarkable days as they occur: it will be useful for you to know that we have no specific names for the several days of the week, which are only designated by their order, as the first, second, &c., and not more than three or four are to be found in scripture as attached to months; nay, it is even questionable, whether these be pure Hebrew: the names now used are Chaldaic, and were adopted in Babylon by the rabbins who laid the foundation for the Mishna.

As a general rule of observance throughout the year, it must be noticed, that the days distinguishing the beginning of the month, whether there be one or two as before expressed,* are each called Rosh Hodesh (רֹשׁ חֹדֶשׁ), on which the psalms of praise denominated Half Hallel are recited in the morning prayers, and some additions made in the liturgy; it

* See page 65.

is also an established custom, that on the eve of every Rosh Hodesh, a sort of penitential course is pursued; and at afternoon prayers, the confessional prayer (אשמוּנו), and propitiatorial petitions (סליחות), are humbly repeated, whence the day is called the minor day of atonement (יום כפור קטן). Such a regular monthly recognition of our sinful state is surely an edifying and pious procedure.

TISHRI, called in Scripture, *Ethanim*, the first month of the civil year and seventh of the ecclesiastical, has 30 days; it is coeval with a range from 13th September to 12th October, dependant on its occurrence in an embolismic year or not; it is the richest month in the year for sacred days and festivals: the first two days known by the term of Rosh Hoshanah* are held as most sacred; our rabbins apply to them the verse in Psalms†, "Blow the trumpet on the New-moon day, on our solemn feast day, for this is a statute for Israel, a judgment of the God of Jacob:" the horn accordingly is sounded to awaken the remembrance of past actions, the merits or defaults of which are thought to influence the determination of our fate during the coming year. This being the day on which the world was first put into action, its anni-

* Numb. xxix. 1.

† Psalm lxxxi. 2.

versary has traditionally been fixed on as a day of trial and judgment of man, whereon the whole of his conduct during the past year becomes the object of approval or censure, and influences the fate to be adjudged to him for the one commencing: hence, the attendance at the synagogue is strictly observed, the prayers, &c., allotted for the service of the day are all peculiarly devoted to the object of praise, to the great Creator of the universe, and supplication for mercy and forgiveness from the God of justice towards the erring mortals of this sinful earth.

The whole subsequent week, together with these two days, are called "The Ten Days of Repentance;" they are regarded with peculiar sanctity, and penitential prayers are every morning devoutly offered up in the synagogue: each day is held as a fast, either during its first portion, or entire, by the more strict; whilst devotion, charity, and repentance, most impressively occupy the thoughts, and regulate the conduct of the pious, who consider this the period at which all our conduct and actions are about to be adjudicated*.

The third day of this month a solemn fast is held, commemorating and deploring the sacrile-

* Vide Talmud, Rosh Hoshanah.

gious murder in the temple, of Gedaliah, the vice-roy placed by Nebuchadnezzar over Jerusalem at its capture, which was accompanied by a like destruction of a large number of the people, as well as the infliction of much misery throughout the nation*.

The tenth day, Yom Kippur, is however the most prominent and important; it is appointed, and its observance commanded in the Bible, with great solemnity and peculiar ordination†. This great fast-day is ordered to be kept, as it were, with double sabbatical strictness; all manner of work is most rigidly forbidden, the soul is to be humbled by fasting, penitence, confession of sins, and propitiatory prayer; so deeply is it to be engaged in this holy occupation, that even the common conveniences, such as wearing of shoes, refreshment by washing or bathing, are to be abstained from; and this discipline is to commence on the eve of the ninth day, and continued until sunset of the tenth, for it is a day appointed for the atonement of sins "before the Lord‡."

The services of this day, as observed in the temple of Jerusalem, exhibited a grand and solemn spectacle; the high priest had a number of sacri-

* Jerem. xli. 2.

† Levit. xxiii. 26—31.

‡ Levit. xvi. 30.

fices to offer, he was to make confession and implore pardon for himself, the priesthood, and the whole congregation; it was the only day in the year when he was allowed to enter with all due reverence into the Holy of Holies, where he might be said to have approached the very presence of God: the Levites were singing praises; the commonality of the nation in the outer courts were fasting and praying with hearts replete with contrition, and, whenever they heard the ineffable name of God pronounced by the priest, with holy fervour responded, "Blessed be the glory of his name for ever and ever!" Nay, even at this time, although deprived of the glorious temple, and constrained to substitute the best means we can in observance of this solemn day, we trust our endeavours are not in vain: for, truly speaking, the scene of a devout congregation in our synagogues on this day is very striking; nearly the whole of its twenty-four hours are occupied in earnest prayer, true devotion, and high-wrought praise, together with confession of sins and humble petitions from contrite and repentant hearts. Such being the simultaneous observance of the whole nation on the same day, and in nearly the same manner, throughout the civilized world, is at least strongly indicative of its earnestness,

and encourages a fair ground for presuming to hope that the grace and mercy of the benevolent Almighty will ever be benignly extended to applicants so sincere and zealous. It must be also understood, that the state of mind thus induced includes the whole range of charitable feeling of men towards each other, for no one can expect to be pardoned by God if he be not at peace with his fellow-creature*.

The Jubilee year was also proclaimed in the temple on this day by the sound of trumpets†.

The fifteenth of this month is fixed for the festival of Succoth or Tabernacles‡, also called in scripture, Chag Haasiv (חַג הָאֲסִיף), the Feast of In-gathering, or what we might denominate the Harvest Home, the period when all the produce of the year, the wine, the oil, and all the winter fruits, were housed: this festival is expressly commanded to be held as commemorative of the residence of the children of Israel in tents, during their journey through the wilderness‡, where, for forty years, they were sustained by the immediate providence of God, protected by his presence, and supported by his divine influence: we are accordingly commanded to commemorate the

* Mishna Yoma at the end.

† Levit. xxiii. 9.

‡ Levit. xxiii. 41—43.

same by dwelling in Tabernacles during the seven days of this festival.

The celebration of the Feast of Tabernacles also, was one of the three periods of the year, when all the male portion of the nation were commanded to go up to the temple and evince their devotion by worship, and by gifts in proportion to their respective capabilities*. The Passover, and the Feast of Weeks, being the two other appointed periods. The first and seventh days of the Feast of Tabernacles are commanded to be considered as holy, that is to say, equal with the Sabbath; excepting only, that all such occupations as might be required for the preparation of food were allowed to be performed†. The intermediate five days, however, are called *Choll Hamoed*, or the lighter festival days; when the ordinary and necessary business of life might be followed; this regulation is likewise operative during the passover, the only other festival of a week's duration. A number of peculiar sacrifices were commanded to be offered on such occasions; in addition to which, another ceremonial was attached to these days of rejoicing; and such, indeed, is in a manner retained to this day; viz. that of processions, in which a branch of the

* Deut. xxiii. 14—17.

† Exod. xii. 16.

palm-tree, a bough of myrtle, some willow twigs, together with the fruit of the citron-tree, were taken in the hand, and with joyous songs carried in procession round the altar ; many and various mystical and typical meanings have been ingeniously, and some very aptly, conjectured to be attached to this peculiar selection, but the plainest reasons are surely the best : the palm always was, and yet is, an article used in processions ; the citron was the most beautiful and best-flavoured fruit of the climate that could keep its qualities seven days ; and so is the myrtle of that country an elegant shrub of very grateful odour ; while the willow, a plant of a habitude indicating the presence of water, was joined to the more fragrant herbs, as commemorative of the arid desert devoid of that element, in which the people had so long sojourned, and were now bringing back to mind, gratefully praising God for the kindness and mercy shewn in so desolate a situation.

On the eighth day, an additional festival is enjoined to be held, called *Atzereth*, or the restraining ; because the people who came from a distance were ordered to refrain from going home, and to stay and devote an additional day at this close of the season for sacrifice, thanksgiving, and glorification, in the temple of the beneficent God

who had so greatly favoured them: hence, in our prayers, this day is particularly entitled "The Period of our Rejoicing;" such, in fact, being its peculiar character. The number of sacrifices that were to be offered on that day being but few, there remained ample time for many modes of rejoicing: one of the impressive and pleasing sights exhibited at that period was the presentation of the ripe fruit and products of the earth, called *Becurim**. These were brought in great pomp by the several landholders in wrought baskets, many of which were of silver, with their contents beautifully arranged. A deputation of Levites went forth out of the gates of Jerusalem, and conducted the processions into the temple, singing select psalms all the way†; and when the fruits were brought to the priest, the owner repeated the prescribed recitation‡, waved the basket, and retired with profound impressions and deep veneration.

The seventh day of this festival (called *חושענא* *הושענא*), although not held as one of the sacred, was a day of considerable importance during the period of the temple; it was the last on which the regular sacrifices were ordained to be offered daily during

* Deut. xxvi. 3—8.

† Psalm xxx. cxxii. cl.

‡ Deut. xxvi. 5.

this festival, at first in a large number, but with a regular diminution from day to day. The order of procession on this day, was more imposing than on any other; and after seven times circumambulating the altar*, the usual collection of plants, viz. the palm-branch, &c., were cast aside, fresh twigs of willow substituted, and *Hosannah!*† was repeatedly and fervently vociferated. The willow was chosen from its being attached to a watery soil, as the prayers peculiarly addressed to the deity on this day, were propitiatory of genial rains to fructify the earth, and ward off the evils of equinoctial gales. In these times, analogous prayers and hymns are read and sung, the willow-branches waved, and at the end of the service it is the custom to beat off the leaves. Thus, you see, this peculiar festival has a double purpose; viz. the commemoration of the tedious detention and support of the nation during forty years in a dreary desert; as also a religious call for grateful worship at the close of a bountiful year.

In the present times, when, being expatriated, we are deprived of the latter reason; we nevertheless seize the opportunity of affixing to this festal period a more modern, but a very interesting annual celebration. It is just at this time of

* Numb. xxix. 13—34.

† Talmud, Succoth, fol. 45.

year, that the weekly course of the sabbatical reading of the Pentateuch arrives at its completion ; and on this occasion, in order to fulfil the behest, " This book of the law shall not depart out of thy mouth, but thou shalt meditate therein day and night*," and, that we may never appear unoccupied with the law of God, we make the mode of procedure on the eighth day of this festival an important ceremonial : we read the last section of Deuteronomy, and immediately follow it up by reading the first chapter of Genesis ; thus, joining the end of one annual course to the commencement of the next, and thus keeping up a perpetual circle in which there is no lapse of time, during which the children of Israel, the original conservators of the sacred law, can be said to be inattentive to its exercise.

This additional day, from such ceremonial procedure, is called *Simchath Torah* (שמחת תורה), the Rejoicing for the Law, in accordance with which, a variety of appropriate hymns, blessings, and praises, are added to the usual order of the festival worship of that day.

The sun, during the course of this month, passes through the constellation *Libra*.

* Josh. i. 8.

The second month of the civil, and eighth month of the ecclesiastical year, is called **MAR-CHESVAN** or **CHESVAN**; in Hebrew, **BUL**. The number of days allotted to this and to the next month, are the only instances of variety of their distribution occurring in different years, owing to certain rules dependent on the appointment of the new-year's day; all the other months holding their regular course of alternate 29 or 30 days each; and this regulation, as well as the order of making the leap-year, depends on the arrangement necessary for bringing the lunar cycle correct with the solar year as before-mentioned; in accordance with this rule, **Marchesvan** of this year, **A. M. 5595**, contains 30 days. The only peculiar days of observance in its course are, that **Monday the 22nd**, and the **Thursday** and the succeeding **Monday**, are appointed as days for fasting and putting forth petitions in humble prayer, for favorable and genial rains required to forward agricultural produce at the autumnal equinox which has just passed, and the deprecation of severe and destructive gales incident to that season.

This month runs from about the 13th October to the 12th November, the sun passing through the constellation *Cancer*.

The third month is named CHISLEV (כסליו): like the last, it has sometimes 29, or, as in this year, 30 days for its course: on the 25th of this month *Hannucah* commences, which, as its name implies, is a commemoration of the Consecration; a circumstance that took place in the second temple at the time of its recovery from the tyrannical profanation, and the subsequent prohibition of its holy service by Antiochus Epiphanes. About A.M. 3630, this restoration was effected through the bravery and prowess of Judas Maccabeus, one of its high priests, on which occasion, a very small lamp of consecrated oil was miraculously found capable of furnishing sufficient to supply all the established holy lights in the temple during eight days, until a fresh portion could be procured. This season is regarded as a joyous commemoration of the miracle, &c., during which a regular series of lights are every evening burned, commencing with one, gradually increasing to eight, such being the number of days of its observance. The laudatory psalms (Hallel*) and some appropriate hymns are added to the daily service, and the period considered as one fitted for national rejoicing. This historical event being comparatively of a later date, and consequently not noticed in the Bible;

* Psalms cxiii. to cxviii. inclusive.

does not possess the sanctity of the regular festivals ordained in the sacred text.

The course of the sun during this month, is through the zodiacal constellation Sagittarius, and runs from November 13th to December 11th.

The fourth month, named **TEBETH**, has 29 days, from about December 12 to January 9. The tenth is the only remarkable day, being kept as a solemn fast in commemoration of the commencement of the destruction of the first temple by Nebuchadnezzar; the established order of propitiatory and penitential prayers in use for fast days are accordingly read at the synagogues: this fast is referred to by Zachariah, as the fast of the tenth month*.

The course of the sun during this month, is through the constellation Capricornus.

The fifth month, called **SH'VAT**, contains 30 days, generally from January 10 to February 8, without any peculiar observance of individual days.

The sun's course through the zodiac, pervades the constellation *Aquarius*.

The sixth month, **ADAR**, contains in common

* Zach. viii. 19.

years 29 days, but in leap year 30 are allotted to it, and 29 to the second *Adar* or *Veadar*; this portion of the year is that selected for the intercalation of the additional month required in the arrangement of lunar years, in order to equalize them with the solar; and is perfected in the cycle of nineteen years: the embolismic or leap-years always being the 3rd, 6th, 9th, 11th, 14th, 17th, and 19th years of the cycle. Our attention to this is clearly pointed out in scripture, in order that due attention be paid to the regular arrangement of the correct season in which the passover is to be observed, "Be careful to observe the spring month for passover, &c*."

The range of the month *Adar* generally runs from February 9 to March 10, and that of the additional month, called *Veadar*, from March 4 to April 2; it is very evident, however, that great and marked differences must every year occur in this accordance, not only with respect to the agreement of days, but also as to the period of the sun's entry into the constellation *Pisces*, which in common years is always its course during the month *Adar*.

On the 14th of this month, the feast of *Purim*

* Deut. xvi. 1.

is celebrated, which is ushered in by a fast on the 13th, in commemoration of the one observed at Shushan by the command of Esther, whose heroic interposition prevented the total extermination of the Jewish nation spread through Persia and many surrounding countries, as had been designed by Haman, and had already been sanctioned by Ahasuerus. This festival is observed on the eve of the 13th, and the morning of the 14th of Adar, or of Veadar if leap-year, by reading the Book of Esther, and some prayers and thanksgivings purposely composed for the occasion: at the same time it is joyously observed at home by entertainments, and is particularly marked by sending presents of delicacies to friends, &c., the liberal dispensation of alms to the poor, in accordance to the text, Esther ix. 22, like that of *Hannucah* (חנוכה). This festival being only commemorative of an event of comparatively a modern date, it is not invested with the sanctity of those enacted by Moses in the Pentateuch.

NISSAN, the seventh month of the civil, and the first of the ecclesiastical year, as before explained; has always 30 days, from about March 20 to April 18; this is the month to which the test of correct calculation is directed, in order that the

celebration of the Passover Festival on its fifteenth day should be as near as possible to the true period at which the exit from Egypt was effected; the outline given at the commencement of this section cursorily points out the system adopted to effect this, and the result is, that the time of year at which this commemoration is to be observed, must be as soon as possible after, but never before, the vernal equinox. This festival is in the law commanded to be held seven days, the first and last of which are to be kept sacred; and the intermediate days allowed to be employed in necessary occupations, although still to be regarded as holy days, in the same way as explained when treating of the Feast of Tabernacles: on this occasion, it is necessary to enter into a closer explanation of an apparent incorrectness in our present mode of observance of these sacred days of festivals; which, on all occasions, excepting the day of atonement, exceeds the original commandment, as we celebrate two such holy days instead of the one ordained in the text, so that we have eight days instead of seven at passover, two instead of one at the new year, &c. &c.; this arises from the same cause already detailed when treating on *Rosh Hodesh*; and this caution of keeping two days, in order that the real day might not be mistaken, was rendered

most important at this festival, lest, by error, leavened bread should be eaten on a prohibited day, by doing which, the greatest punishment held out in the Bible, viz. *Corath*, or "excision from after life," would be incurred. This custom was always followed in the provinces, places distant from Jerusalem, where the proclamation from the Sanhedrin could not reach: but, in Palestine, the day having with certainty been declared, was the only one observed.

During this festival, all articles produced by the fermentation of grain, such as bread, beer, spirits, &c. &c., must not only be refrained from, but must not even be admitted into the house*, and all the utensils must be scrupulously cleansed from any impurity occasioned by leavened articles.

The prayers, &c. adapted for the celebration of this period of emancipation, as it is therein termed, are of course, appropriate, and some very elegant poetical compositions sanctify and beautify the service. But the most impressive and national ceremony attached to this joyous period, is the assemblage of families on the two first evenings, to repeat a collection of narratives, talmudic extracts, praises and blessings, purposely

* Exod. xii. 19.

compiled to commemorate the glorious event, and to excite a lively sense of gratitude to the Almighty benefactor and protector of Israel, sundry ceremonies are observed, and it is the custom that all the servants and dependants of the family who are of the Jewish faith should participate in this exhilarating anniversary.

On the sixteenth of this month, during the period of the temple, a sheaf of the first ripening grain was offered at the altar; and from that day, fifty days were reckoned, at the end of which, the third festival, or day of general convocation, was to take place. Although the offering has ceased, the ceremony of counting the days continues to this time, and is declared after evening service, announcing the number of days and weeks; this custom, as well as many others, rouses a sensible reminiscence of the once happy state of Judea; it is termed *Omer*, from the measure of corn brought as an oblation.

The course of the sun during this month, is through the constellation Aries.

IYAR, found in scripture under the name of ZIV (meaning brightness), forms the eighth month, and has 29 days, ranging from about April 19 to May 17. During this month, the three fasts

instituted at the equinoxes, take place in the same manner as in *Marchesvan*, on some certain fixed and consecutive Monday and Thursday, and the subsequent Monday, in propitiation for kind and dewy moisture required during the summer heats.

The constellation through which the sun passes during this month, is Taurus.

SIVAN, the ninth month of the civil year, has always 30 days, from about May 18 to June 16.

The sixth day of this month being the 50th from that of offering the first sheaf (Omer), is celebrated as a festival, and called Sh'vuoth (שבועות), or the Feast of Weeks, when an offering of loaves made from the new corn then gathered in, was ordered to be prepared at home and brought to the temple as the first fruits of the year*. This was one of the three periods, when all who could, were to appear at Jerusalem† with sacrifices and free-will offerings. At present, when deprived of such opportunities by the destruction of the temple, we avail ourselves of this period of the year, which is precisely that when the nation was enlightened and hallowed by the delivery of the

* Lev. xxiii. 16, 17.

† Deut. xvi. 16: Exod. xxiii. 14—17.

law at Mount Sinai, to recite a number of commemorative prayers, praises, and psalms, in its celebration in the synagogue service. Religious persons employ the greater part of the night of the eve of this festival in reading large portions of the law prophets and Talmud, accompanied by suitable prayers.

The sun's course in this month, is through the constellation Gemini.

THAMMUS, the tenth month, comprises 29 days, from about June 17 to July 15; on the seventeenth, a solemn fast is held in the melancholy commemoration of the capture of Jerusalem by the Romans, and many other calamities then occurring*; it is remarkable that the conquest of the first temple by Nebuchadnezzar was in the same month, on the ninth day†.

The course of the sun is through the constellation Scorpio.

AB, the eleventh month, containing 30 days, from July 16 to August 4, is of equally dolorous complexion: the ninth day is particularly marked as the fatal period when the glory and government of the Jewish nation were overthrown by the

* Talmud Taanith, folio 4.

† Jerem. xxxix. 22.

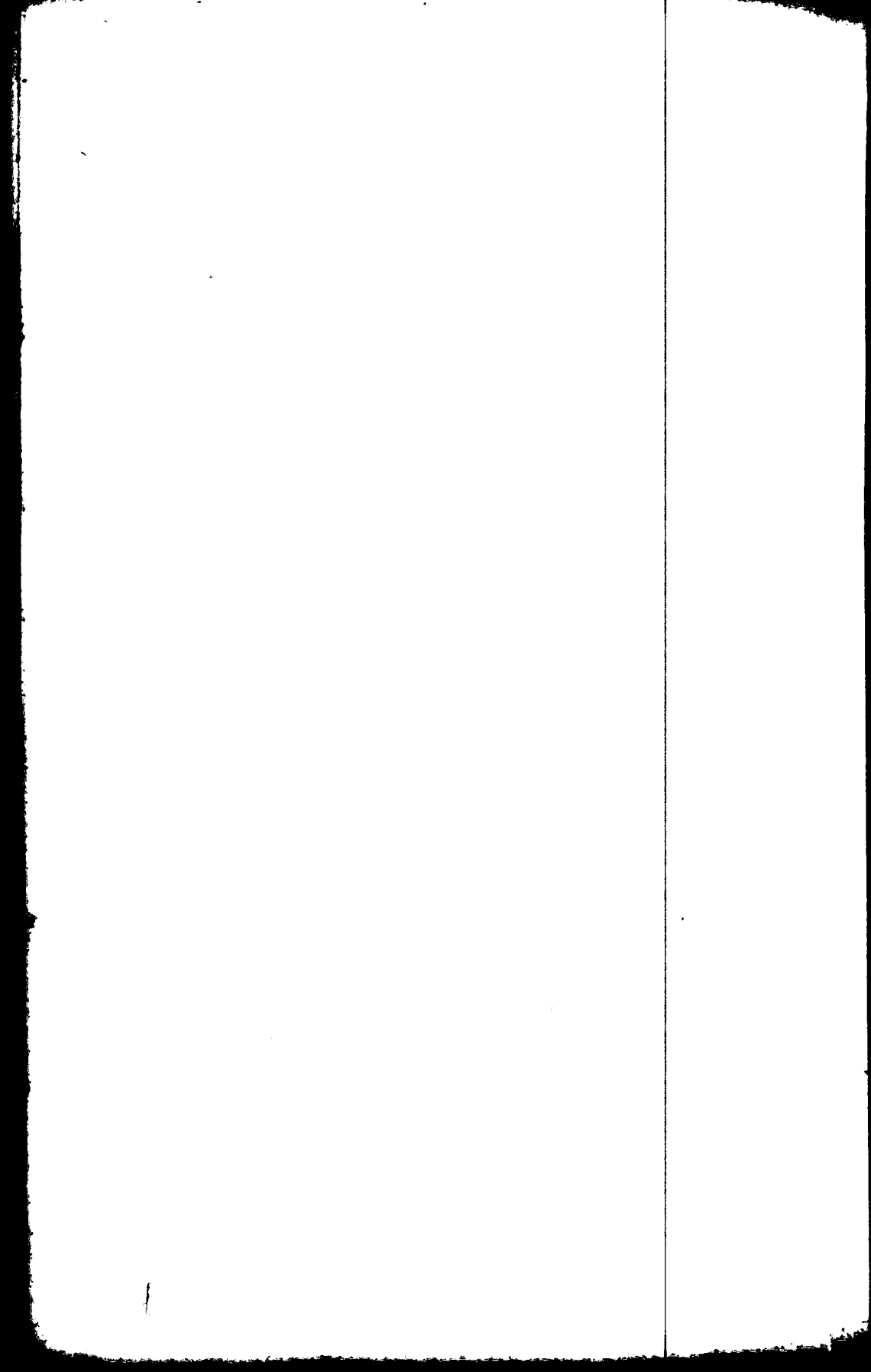
burning of the first temple, and the people being carried in captivity to Babylon and the neighbouring countries, as foretold by the prophets and related in the scriptures: this afflicting commemoration is infinitely aggravated by that of the complete destruction of the second temple, and the total subversion of the Jewish state by the Romans; which occurred at the same time of year. The recollection of such reiterated and accumulated afflictions gives greater intensity to our lamentation on this fast-day, which is kept with a strictness nearly similar to the day of atonement, though without its sacred character; it commences with the previous eve, and the synagogue service is performed by the faint light of dull tapers. The lamentations of Jeremiah, with a number of dolorous deploring elegiac compositions are mournfully chanted, and the whole conducted with impressive sadness; Zechariah calls this the fast of the fifth month*. It is customary after the fast day has passed, to change the name of the month to "*Menachem*," i. e. the comforter when employed as a date in correspondence, &c.

The course of the sun during this month, is through the constellation Leo.

* Zach. viii. 19.

ELLUL, the twelfth month, has 29 days, from about August 15 to September 12 ; the last week of this closing month of the year wears a serious aspect : the new year is approaching ; the day on which man is to be adjudged for his deeds during the past year is nigh at hand, and the mind is roused to reflect on its sinful state, conscience is awakened to repentance, and the soul becomes deeply impressed with its responsibility ; many penitential prayers are offered, confession of sins most humbly made, and supplication for pardon earnestly presented during the last days of this month ; which, connected with the Feast of Trumpets "*Rosh Hoshana*," of the coming year and the concomitant ten penitential days in *Tishri*, and eventually closing with the holy day of atonement, tend to inspire us with hopes of mercy from the gracious Almighty God, Father of all. The days here mentioned, are termed "Days of Forgiveness," and thus is the year concluded with pious feeling, penitent compunction, devout worship, and acts of charity.

The course of the sun during this month through the zodiac, pervades *Virgo*.

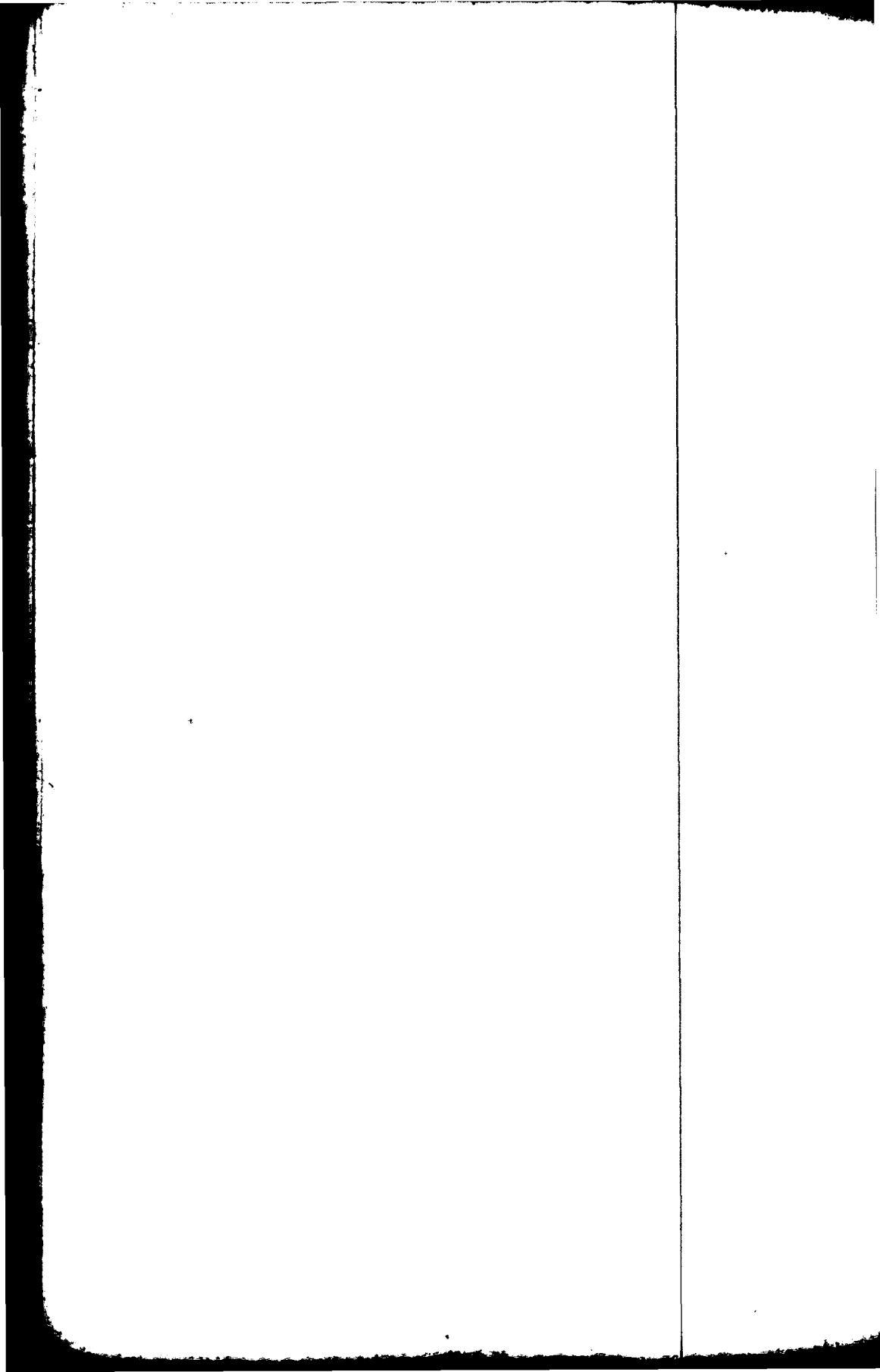
APPENDIX.

THE 613 COMMANDMENTS ORDAINED IN THE
PENTATEUCH,

ACCORDING TO

The List formed by *Rabbi Moshe Mekutzi*, and
arranged according to the classifica-
tion of *Dr. Creitznach*.

WITH NOTES.

INTRODUCTION.

IN the foregoing manual, the object principally is to impress the heart and enlighten the mind, by a clear explanation of the nature and the objects of true religion ; and most particularly to point out to the rising youth of the Jewish persuasion the verity, simplicity, and sanctity of the first and the purest system of religious faith, wherewith mortal man was favoured by the glorious and gracious emanation from the omnipotent Creator himself.

It has also been shewn, that we at this day are in possession of the sacred book containing the various commandments, laws, and statutes, as handed down from generation to generation, by the meek and pious Moses, through Joshua and a long range of holy prophets and learned men ; as well as of the elucidation afforded by the oral law, transmitted by tradition from our revered lawgiver, who received the inspiration thereof during the forty days of his detention on the Mount Sinai.

For the legal administration of these laws, during the period of the national existence of the

sons of Israel in Judea, there were courts established of three judges in every small town, to determine on civil cases ; and in such as contained one hundred and twenty inhabitants, there was a second court, formed of twenty-three judges for criminal cases ; whereas in Jerusalem, the metropolis, two such criminal courts were established ; while the grand Sanhedrin, consisting of seventy wise and pious men, were continually seated in the temple with the king at their head, making together seventy-one supreme judges, to whom all appeals were made, and by whom all statistical matters were determined. The law was the code by which every judgment was guided ; but the terms therein expressed were often obscure ; and notwithstanding the elucidation which the oral law afforded, there was some difficulty in defining, at all times, what was, or what was not amenable to punishment. The Talmud, however, gives some light to this ambiguity, and *Rabbi Shamloi* determined that the Pentateuch contained 248 laws for action, and 365 prohibitory enactments, making altogether 613 commandments to be implicitly obeyed. This asseveration was generally received and acknowledged by the whole of the several rabbinical synods, but the particular enumeration of the same was not so easily made, or at least we have no very early account of its having been done ; it is only at a much later period, when the Rabbi Chisdai, and afterwards Maimonides, and subsequently Rabbi Moshe Mekutzi severally made out the desired list. These separate enumerations have each some

difference in their several items, but on the whole are pretty consonant.

It follows, of course, that this manual would be imperfect if so important a part were omitted; and hence the addition of this appendix became necessary: in effecting which, for the sake of a more ready system than what the before-named authors had fixed for their guidance, advantage has been taken of a modern work on the subject, entitled *Thariag*, which has lately been composed and published by Dr. M. Creitznach*, in Frankfort; and the following list has been drawn up in the mode he has adopted, of classifying the articles according to their subjects, with this difference, however, that their individual bearing, where they agree, are, as near as may be, brought together; and hence the commixture of active and prohibitory laws to be found in this compilation.

My inducement to the adoption of Dr. Creitznach's plan of arrangement, has been the convenience of the young enquirer being able to have an easy recourse to it; more especially as the addition of this portion, is merely intended as a superficial guide to those of the modern educated, who most probably are completely ignorant of the existence of such numerous laws and their ramifications, established by our learned and

* It is but justice to acknowledge the obligation the construction of this portion owes to Dr. Creitznach's work, whose promise to continue a complete series of investigation on all relating to this subject, will, doubtless prove a valuable acquisition to the rising generation.

devout early rabbins, and of course are totally unacquainted with their published enumeration: I unfortunately cannot vouch for the absolute accuracy of the list here produced; as the discrepancy that appears on the comparison of all those hitherto composed, as well as the difficulty of the subject*, renders perfection almost impossible, and a more detailed elucidation would prove too polemical and extended for an elementary work like this.

The terms in which the several commandments are expressed, are purposely such as accord with the ideas affixed to every item by the rabbies in the Talmud, and it will be necessary when reading them, to have recourse to the Bible for the verse to which they are referred, the insertion of which in length would greatly have swelled this work and enhanced its price: the exercise induced by such a search, will excite the mind of the pupil to further inquiry; and, in truth, a master ought to be at his side for information on the subject of the duties and observances so long adopted and regularly practised by the nation; the thorough investigation of which requires a study peculiar to itself; a study formerly sedulously pursued, but at present too much neglected, which is much to be deplored; for, after all, the ceremonial part of religion is binding on man, inasmuch as it is founded on actual command-

* Witness the differences in the arrangement of Maimonides, and the remarks of other authors on the subject.

ments in the Sacred Bible, and farther, not only does it inculcate the duty of a devout obedience to the laws of God, but the habitual practice of such observances keeps alive the important recollection of our actual state on earth, and our dependance on divine Providence; it also disposes the mind to pious reflection, and brings it continually under the influence of divine grace, inducing the felicitous sensation of constant love and veneration due to the Almighty Father of all.

TABLE OF THE MOSAIC LAW.

(A.) marks laws enjoining Action.

(P.) marks laws enacting Prohibitions.

The Roman numerals on the right hand of the page, indicate the commandments in the Decalogue, under which the principle of the law must be ranged.

1. Religious and Moral Laws.
2. Circumcision.
3. Laws respecting Festivals.
4. Matrimony.
5. Food.
6. Property.
7. Civil and Military.
8. respecting Oaths and Vows.
9. Priests' dues.
10. Agriculture.
11. Alms and Benefactions.
12. Temple Service.
13. Purifications.
14. Immutability of the Mosaic Law.

THE 613 COMMANDMENTS.

I. RELIGIOUS AND MORAL LAWS.

LAW.	DEC.
(A) 1. To believe that God, whose glory was shewn at Sinai, and who had delivered the children of Israel from Egypt, is the true and only God. Exod. xx. 3.	I.
(A) 2. To believe in the unity of God. Deut. vi. 4.	I.
(A) 3. To love God and his law and obey its commandments, at all risks. Deut. vi. 5.	I.
(A) 4. That the fear of God be predominant on all occasions in life. Ibid. x. 20.	I.
(A) 5. To sanctify and adore the name of God. Leviticus, xxii. 23*.	III.
(P) 6. Not to worship aught but the almighty God who revealed himself at Sinai. Exod. xx. 3.	II.
(P) 7. Not to use the name of God on light occasions, or irreverently. Lev. xxii. 32.	III.
(A) 8. Daily to address prayers to God with due devotion. Exod. xxiii. 25†.	III.
(A) 9. To repeat the <i>Shma Israel</i> every morning and evening. Deut. vi. 7‡.	I.
(A) 10. To say grace after meals. Ibid. viii. 10.	III.
(A) 11. To teach the law to thy children. Deut. xxxi. 6. 7.	I.
(A) 12. The priests to bless the children during Divine service. Num. vi. 23.	III.
(A) 13. To write a copy of the law for private use. Deut. xxxi. 19.	I.

* Vide Note 1 at the end. † Ib. Note 2. ‡ Ib. Note 3.

LAW.	DEC.
(A) 14. A king must write a second copy for official purposes. Ibid. xvii. 18.	IX.
(P) 15. Never at any period to neglect or cast off these principles and laws. Deut. iv. 9.	I.
(A) 16. To wear the phylacteries on the arm during prayer. Ibid. vi. 8.	I.
(A) 17. Also on the forehead. Ibid.	I.
(A) 18. To fix the prescribed chapters on thy doors and gates (<i>Mezuzos</i>). Ibid. vi. 9.	I.
(A) 19. To wear fringes at the corners of the square habits. <i>Tsisith</i> . Deut. xxii. 12.	I.
(P) 20. Not to speculate on reward when doing virtuous actions. Ibid. vi. 16.	I.
(A) 21. Ever to bear in mind that God orders every thing for the best. Deut. viii. 5.	I.
(A) 22. A sinner, desirous of pardon, and putting his trust in God, must, when praying for mercy, be repentant and confess his sins. Numb. v. 7.	I.
(A) 23. In all transactions in life must thou strive to imitate the goodness of God. Deut. xiii. 5.	I.
(A) 24. To bear universal love to thy fellow-creatures. Leviticus, xix. 18.	I.
(A) 25. To attach thyself to, and follow the example of good and pious men. Deut. xiii. 5.	I.
(A) 26. To love the stranger. Ibid. x. 19.	I.
(A) 27. To pay due respect to age. Leviticus, xix. 32.	I.
(P) 28. Not to bear inward and concealed hatred against each other. Ibid. xix. 17.	V.
(P) 29. Nor put thy neighbour to shame by public abuse. Ibid.	VI.
(P) 30. Nor seek revenge. Ibid. xix. 18.	VI.
(P) 31. Nor harbour ill-will. Ibid.	VI.

LAW.

DEC.

- (A) 32. But to expostulate with and reprove him.
Deut. xix. 17. I.
- (P) 33. Not to scandalise him. Ibid. 16. VI.
- (P) 34. Not to listen to false reports. A judge most particularly must not hear one party in the absence of the other. Exod. xxiii. 1. III.
- (P) 35. Not to injure the widow or orphan, nor indeed any one else. Exod. xxii. 22. VI.
- (P) 36. Not to deliver up a slave who has run away from another nation. Deut. xxiii. 16. VIII.
- (P) 37. Not to indulge in speculations on unsearchable matters. Numb. xv. 39. I.
- (P) 38. Not to make any inquiries that might lead to infidelity. Ibid. II.
- (P) 39. Not to utter blasphemous expressions. Exod. xxii. 28. III.
- (P) 40. Not to lead any community to idolatrous worship. Ibid. xxiii. 13. II.
- (P) 41. Nor any individual. Ibid. and Deut. xiii. 12. II.
- (P) 42. Not to make any idol even for a heathen. Levit. xix. 5, 4. II.
- (P) 43. Not to make the form of any celestial or human figure for worship, although they may not be those of forms used for idols. Exod. xx. 20. II.
- (P) 44. Not to raise a standing pillar with figures, or an image of stone for worship. Leviticus, xxvi. 1. II.
- (P) 45. Nor any idolatrous figure whether graven or otherwise for yourself, although not intended for worship. Exod. xx. 4. II.
- (P) 46. Not to make profit or use of any ornament appertaining to idols. Deut. vii. 25. II.

LAW.	DEC.
(P) 47. Nor of the idols themselves, or their appurtenances. Deut. vii. 26.	II.
(P) 48. Not to be present at any idolatrous worship, nor even to cast an eye upon it. Leviticus, xix. 4.*	II.
(P) 49. Not to practise any religious ceremony towards idols, although not intended as worship. Exod. xx. 5.	II.
(P) 50. Not to evince any respectful carriage towards idols, although not in the usual form. Ibid. xxiii. 24.	II.
(P) 51. Not in any way to use aught like the temple worship in the presence of idols, although they might not be such as are used in idolatrous service. Ibid. xx. 5.	II.
(A) 52. All idols and their appurtenances must be completely destroyed. Deut. xii. 3.	II.
(A) 53. To destroy every town wherein idolatry is practised within the Jewish realm. Ibid. xii. 2.	II.
(P) 54. Such town never to be rebuilt. Ibid. xiii. 16.	II.
(P) 55. Not to make use of any spoil of places destroyed on account of idolatry. Ibid. xiii. 17.	II.
(P) 56. Not to injure or destroy aught connected with the temple, or the sacred materials devoted to the service of God. Ibid. xii. 4.	III.
(P) 57. To hold no intimacy with a seducer to idolatry. Ibid. xiii. 8—9.	II.
(P) 58. Nor to be in any way assisting him. Ibid.	II.
(P) 59. Nor to screen him from justice. Ibid.	II.
(P) 60. Nor defend him. Ibid.	II.
(P) 61. Nor withhold aught that might ensure punishment. Ibid.	II.

* Vide note 4.

LAW.

DEC.

- (A) 62. To be obedient to the behest of a true prophet. Deut. xviii. 15. V.
- (P) 63. Not to use the name of idols in any prophecy even for a truly sacred object. Exod. xxiii. 13. II.
- (P) 64. Not to attend to any one else who should so do, even if he exhibit an apparent miracle. Deut. xiii. 3. II.
- (P) 65. Not to utter false prophecies. Ibid. xviii. 20. III.
- (P) 66. Not to suffer fear to prevent the execution of a false prophet. Deut. xviii. 20—22. VI.
- (P) 67. Not to practise necromancy. Deut. xviii. 10—11. II.
- (P) 68. Nor to suffer such proceedings. Ibid. xviii. 12. II.
- (P) 69. Nor an interpreter of signs. Ibid. x. 11. II.
- (P) 70. Nor the consultation of familiar spirits. Ibid. II.
- (P) 71. Nor wizards. Ibid. II.
- (P) 72. Nor offer up children to Moloch. Leviticus, xx. 2. II.
- (P) 73. Nor to use incantations. Deut. xviii. 10. II.
- (P) 74. Nor have recourse to divination. Ibid. II.
- (P) 75. Nor the marking of times. Ibid. II.
- (P) 76. Nor the use of witchcraft. Ibid. II.
- (P) 77. Nor that of charms. Ibid. II.
- (P) 78. Nor enchantments. Ibid. II.
- (P) 79. Not to make any erection of stone, even for true worship. Deut. xvi. 22. II.
- (P) 80. Not to plant trees in the neighbourhood of God's altar. Ibid. xvi. 21. II.
- (P) 81. Not to shave the borders of the head. Leviticus, xix. 27. II.
- (P) 82. Nor the borders of the beard. Ibid. II.

LAW.	DZC.
(P) 83. Not to pluck out hair to occasion baldness, for mourning. Deut. xiv. 1.	II.
(P) 84. Not to scarify letters or figures in the skin, on the same account. Leviticus, xix. 28.	II.
(P) 85. Not to enter into any bond of friendship or covenant with any one of the seven heathen nations. Deut. vii. 3.	VII.
(P) 86. Not to allow any of them to settle in Palestine unless they had surrendered in peace. Exod. xxiii. 33.	II.
(P) 87. Nor allow them to possess land. Ibid.	II.
(P) 88. Not to adopt the manner or the ceremonies of their worship. Leviticus, xviii. 3.	II.
(P) 89. Women not to wear male vesture. Deut. xxii. 5.	VII.
(P) 90. Nor man those of woman. Ibid.	VII.
(A) 91. Never to be forgetful of the kindness and continual providence of God. Ibid. vi. 12.	I.

II. CIRCUMCISION.

(A) 92. Every Israelite is bound to have his male issue circumcised on the eighth day from his birth. Leviticus, xxii. 3.*	VII.
--	------

III. FESTIVALS.

(A) 93. To observe and sanctify the Sabbath day. Exod. xx. 8.	IV.
(A) 94. To devote it as a day of complete rest. Ibid. xxiii. 12.	IV.
(A) 95. Not to do any work thereon. Ibid. xx. 10.†	IV.

* Vide note 5.

† Note 6.

LAW.

DEC.

- (A) 96. Not to go out of his immediate neighbourhood on the Sabbath day. Exod. xvi. 29.* IV.
- (P) 97. Not to kindle fire or handle lights. Ibid. xxxv. 3. VI.
- (A) 98. To study the stars, and calculate the changes of the moon, in order to fix the order of months and festivals. Deut. iv. 6. IV.
- (A) 99. The Sephadrim in Jerusalem to declare the day of the new moon. Exod. xii. 2. IV.
- (A) 100. To rest on the first day of Passover festival. Leviticus, xxiii. 7. IV.
- (A) 101. To expatiate on, and detail the circumstances of the exit from Egypt to your household on the evening of the festival. Exod. xiii. 3. IV.
- (P) 102. Not to do any work on the first day of the Passover. Numb. xxviii. 18. IV.
- (A) 103. To rest on the seventh day of the Passover festival. Leviticus, xxiii. 8. IV.
- (P) 104. To do no work on that day. Numb. xxviii. 25. IV.
- (P) 105. Not to eat any fermented article, whether solid or fluid during the seven days of the festival. Exod. xii. 15.† IV.
- (P) 106. Not to have any within your controul. Ibid. xii. 19. IV.
- (P) 107. Nor any to be seen in any of your premises. Deut. xvi. 4. IV.
- (P) 108. Nor any article with which fermented matter may be mixed although it may not have the appearance of bread. Exod. xii. 20. IV.
- (A) 109. To clear away and abandon all fermented articles under your controul the morning before the first day. Ibid. xii. 15. IV.

* The Talmud fixes 2000 cubits as the utmost distance allowed.

† Vide note 7.

LAW.	DEC.
(A) 110. To eat unleavened bread on the first night at least. Exod. xii. 18.	IV.
(A) 111. To rest on the fiftieth day from the second day of Passover, being the feast of Weeks. Leviticus, xxiii. 15.	IV.
(P) 112. Not to do any work on that day. Ibid. xxiii. 21.	IV.
(A) 113. To rest on the Feast of Trumpets, or New year's day. Leviticus, xxiii. 24.	IV.
(P) 114. Not to do any work thereon. Numb. xxix. 1.	IV.
(A) 115. To blow the trumpet at divine service on that day. Ibid.*	IV.
(A) 116. To rest on the day of Atonement. Leviticus, xxiii. 32.	IV.
(P) 117. To do no work on that day. Numb. xxix. 7.	IV.
(P) 118. To abstain from eating and drinking. Leviticus, xxiii. 29. †	IV.
(A) 119. To fast, and the mind to be afflicted by the guilt of sin. Ibid. xxiii. 27.	IV.
(A) 120. To rest on the first day of the Feast of Tabernacles. Ibid. xxiii. 35.	IV.
(P) 121. To do no work on that day. Numb. xxix. 1.	IV.
(P) 122. Not to do any work on the eighth day of the feast day of Tabernacles. Numb. xxix. 35.	IV.
(A) 123. To dwell in Tabernacles during the first seven days of the festival. Leviticus, xxiii. 42.	IV.
(A) 124. To collect a branch of palm, a handsome fruit, sprig of myrtle, and twigs of willow to grace the festival. Ibid. xxiii. 40.	IV.
(A) 125. Half a shekel to be every year devoted by every Israelite toward the service of the Temple. Exod. xxx. 12.	V.

* Vide note 8.

† Ib. note 9.

LAW.

DEC.

IV. MATRIMONIAL LAWS.

- (A) 126. To enter into the matrimonial state for the propagation of mankind. Gen. i. 28. VII.
- (A) 127. Marriage to be performed according to the prescribed ceremonies, as by law established. Deut. xxiv. 1. VII.
- (P) 128. Not to cohabit with unmarried women. Ibid. xxiii. 18. VII.
- (P) 129. Not to fail in providing for the wife all necessaries and comforts. Exod. xxi. 9. VII.
- (A) 130. Divorces to be conducted according to the laws thereunto established. Deut. xxiv. 1. IV.
- (P) 131. A divorced wife, having married a second husband and become a widow, cannot be again married to her first. Ibid. xxiv. 3—5. VII.
- (A) 132. A man who has forcibly cohabited with a maiden, must marry her, and pay a fine to the father. Ibid. xxii. 29. VII.
- (P) 133. A woman married by the man who has violated her can never be divorced from him. Ibid. xxii. 29. VII.
- (A) 134. A man who, by whatever means, has beguiled a maiden, must marry her; but if the father objects, she must be portioned by the delinquent. Exod. xxii. 16, 17. VII.
- (P) 135. Not to prostitute a daughter. Leviticus, xix. 29. VII.
- (A) 136. Any man who has falsely calumniated the woman he married as not being a virgin, must keep her for life. Deut. xxii. 13—19. IX.
- (P) 137. Can never, but with her own consent, divorce her. Ibid. IX.
- (P) 138. A woman left a widow, without having borne a child, cannot marry any one except her late husband's brother, if such there be unless refused by him. Ibid. xxv. 5. VII.

LAW.

DEC.

- (A) 139. To become the husband to the widow of a deceased brother who shall have died childless. Deut. xxv. 5. VII.
- (A) 140. Should he refuse so to do, he must suffer the widow to pull off his shoe, and spit in his face in the presence of three respectable persons, after which she is at liberty to marry any one else. Ibid. xxv. 9. VII.
- (A) 141. A woman suspected of adultery by her husband, must undergo the trial of drinking the bitter water of purification. Numb. v. 24. VII.
- (P) 142. The meat offering brought on such occasion, must not have any oil poured on it. Ibid. v. 16. VII.
- (P) 143. Nor any frankincense. Ibid. VII.
- (P) 144. Incestuous intercourse forbidden with the father. Leviticus, xviii. 7. VII.
- (P) 145. The same with the father's brother. xviii. 14. VII.
- (P) 146. With a step-mother. Ibid. xviii. 17. VII.
- (P) 147. With a mother. Ibid. xviii. 7. VII.
- (P) 148. With a son's wife, even if she become a widow. Ibid. xviii. 15. VII.
- (P) 149. With a son's daughter. Ibid. xviii. 10. VII.
- (P) 150. Or daughter's daughter. Ibid. VII.
- (P) 151. Or with a daughter. Ibid. VII.
- (P) 152. With any mother and daughter. Ibid. xviii. 15. VII.
- (P) 153. With a woman and her son's daughter. Ibid. VII.
- (P) 154. With a woman and her daughter's daughter. Ibid. VII.
- (P) 155. With a sister. Ibid. xviii. 9. VII.
- (P) 156. With a half-sister. Ibid. VII.

LAW.

DEC.

- (P) 157. With a father's sister. Leviticus xviii. 12. VII.
- (P) 158. With a mother's sister. Ibid. xviii. 13. VII.
- (P) 159. With the wife's sister. Ibid. xviii. 18. * VII.
- (P) 160. With a brother's wife, unless a childless widow. Ibid. xviii. 19. VII.
- (P) 161. With father's brother's widow, Ibid. xviii. 14.† VII.
- (P) 162. Not to cohabit with a woman betrothed to another. Ibid. xviii. 20. VII.
- (P) 163. Nor with any woman during menstruation. Ibid. xviii. 19. VII.
- (P) 164. Nor with unnatural sex. Ibid. xviii. 22. VII.
- (P) 165. Nor bestial. Ibid. xviii. 23. VII.
- (P) 166. The same forbidden to females. VII.
- (P) 167. To avoid all enticement to such crimes. Ibid. xviii. 26. VII.
- (P) 168. Not to intermarry with any of the people of the seven condemned nations. Deut. vii. 5. VII.
- (P) 169. No Ammonite allowed to become a member of the Jewish community. Ibid. xxiii. 3. VII.
- (P) 170. Nor a Moabite. Ibid. VII.
- (P) 171. But an Edomite of the third generation is not to be discarded. Ibid. xxiii. 9. VII.
- (P) 172. The same rule holds towards the Egyptian. Ibid. VII.
- (P) 173. No one illegitimately born shall be admitted into the community. Deut. xxiii. 3. VII.
- (P) 174. Neither an emasculated person. Ibid. xxiii. 2. VII.
- (P) 175. Nor a eunuch. Ibid. VII.

* Vide note 10.

† Vide note 10.

LAW.	DEC.
(P) 176. Emasculation, either human or bestial forbidden. Ibid.	VII.
(P) 177. A priest must not marry an unchaste woman. Levit. xxi. 7.	VII.
(P) 178. Nor any one pointed out in scripture as unfit for him. Ibid.	VII.
(P) 179. Nor a woman divorced. Ibid.	VII.
(P) 180. Nor the High-priest a widow. Ibid. xxi. 14.	VII.
(P) 181. Nor have any connection with her. Ibid.	VII.
(A) 182. But must marry a maiden. Ibid. xxi. 13.	VII.

V. LAWS RESPECTING FOOD.

(P) 183. Not to eat of the flesh of any four-footed animal that doth not chew the cud, and hath cloven feet. Levit. xi. 4.	II
(P) 184. Nor of unclean birds. Ibid. xi. 13.	II.
(P) 185. Nor of fish which have not fins and scales. Ibid. xi. 11.	II.
(P) 186. Nor of winged creeping insects. Deut. xiv. 19.	II.
(P) 187. Nor of insects creeping on the earth. Levit. xi. 41.	II.
(P) 188. Nor of any aquatic insect. Ibid. xi. 43.	II.
(A) 189. To see that the beasts slaughtered for food be of the proper description. Ibid. xi. 47.	II.
(A) 190. To see that the birds be not of those species declared unclean in scripture. Ibid.	II.
(A) 191. To see that the fish have both scales and fins. Ibid.	II.
(A) 192. Also to notice that of the flying insect class, only such locusts as are expressed can be allowed to be eaten. Ibid.	II.

LAW.	DEC.
(A) 193. Animals and birds intended for food, must be slaughtered according to the rules laid down and established for that purpose. Deut. xii. 21.*	I.
(A) 194. The blood of birds and game so slaughtered, must be covered with earth or dust. Leviticus xvii. 13.	I.
(P) 195. Not to eat flesh which has not undergone the regular rules for slaughtering. Deut. xiv. 21.	I.
(P) 196. Not to eat the flesh of an animal which has been seriously injured or wounded. Exod. 22. 31.	I.
(P) 197. Not to eat the flesh of an unruly ox, condemned by justice to be killed on account of some injury done by him. Ibid. xxi. 28.	VI.
(P) 198. Not to eat any flesh taken from an animal whilst yet alive. Deut. xii. 23.	I.
(P) 199. Not to eat the blood of beasts and birds. Leviticus vii. 26.	I.
(P) 200. Not to eat portions of the fat of animals, like unto those parts which are ordered to be offered up in sacrifice. Ibid. vii. 23.	I.
(P) 201. Not to eat the sinew of the thigh. Gen. xxxi. 32.	V.
(P) 202. The flesh of animals must not be cooked or any way mixed with milk for food. Exod. xxiii. 14.	I.
(P) 203. Nor may such mixture in any way be made use of. Ibid. and Deut. xiv. 21. †	I.
(P) 204. Not to eat any bread made of new corn, until the heave offering had been made at the Temple, on the second day of the passover festival. Leviticus xxiii. 14.	X.

* Vide note 12.

† Vide note 13.

LAW.	DEC.
(P) 205. Nor any of that corn roasted. Ibid.	X.
(P) 206. Nor green and bruised. Ibid.	X.
(P) 207. Not to eat of the produce of any corn or other seed which has been planted in a vineyard. Deut. xxii. 9.	X.
(P) 208. No fruit of the first three years' growth to be eaten. Leviticus xix. 3.	X.
(P) 209. Not to eat any produce until the dues had been delivered to the priest. Ibid. xxii. 15.	X.
(P) 210. Not to eat, drink, or enjoy aught employed in the service of idol worship. Exod. xxxiv. 15.	II.
(P) 211. Not to slaughter an animal and its progeny on the same day. Leviticus xxii. 28.	I.
(P) 212. Not to take the mother bird together with the eggs from the nest. Deut. xxii. 6.	I.
(A) 213. But to set the mother free. Ibid.	I.

VI. RIGHTS OF PROPERTY.

(A) 214. To be strictly observant in using correct weights and measures. Leviticus xix. 36.	VIII.
(P) 215. Not to manage any mode of dealing unfairly. Ibid. xix. 35.	VIII
(P) 216. Not to use dishonest measures in traffic. Ibid. xxv. 17.	VIII.
(P) 217. Not to cheat with false weights and measures. Deut. xxv. 13, 14.	VIII
(P) 218. Not to remove boundary marks. Ibid. xix. 14.	X.
(P) 219. Not to steal human beings to enslave them. Exod. xx. 13.	VIII.

LAW.	DEC.
(P) 220. Not to steal privately. Leviticus xix. 11.	VIII.
(A) 221. A convicted thief to pay double the value of the theft, or be sold as a slave if he do not. Exod. xxii. 8.	VIII.
(P) 222. Not to withhold thy neighbour's goods. Leviticus xix. 13.	VIII.
(P) 223. Nor abstract them. Ibid.	VIII.
(A) 224. The judges must see that lost or stolen goods be restored. Ibid. v. 6—4.	VIII.
(P) 225. Not to covet, or endeavour by any sinister mode to obtain aught possessed by thy neighbour. Exod. xx. 13—16.	X.
(P) 226. Not to take possession of lost property without seeking the owner in order to return it. Deut. xxii. 3.	VIII.
(A) 227. To search for the owner of lost property in order to restore it. Ibid. xxii. 1.	VIII.
(A) 228. To give satisfaction for corporeal injury. Leviticus xxiv. 19.	VI.
(P) 229. Not to destroy the life of any human being. Exod. xx. 13.	VI.
(P) 230. Nor shall any money be received for satisfaction for murder. Numb. xxxv. 31.	VI.
(A) 231. A person accidentally committing murder, must flee to a city of refuge, and there remain until the death of the high priest. Ibid. xxxv. 11.	VI.
(P) 232. The residence in such city is absolute, and cannot be bought off by money. Ibid. 32.	VI.
(A) 233. The cities of refuge to be appointed by Moses and Joshua. Ibid. xxxv. 14.	VI.
(P) 234. No person guilty of murder can be executed without a regular trial. Ibid. xxxv. 12.	VI.

LAW.

	DEC.
(P) 235. Not to spare any violent measures in the defence of a person attacked by a murderer. Deut. xxv. 12.	VI.
(P) 236. Not to be an idle looker-on, when witnessing such an attack. Levit. xix. 16.	VI.
(A) 237. But it is thy absolute duty to come to his defence, and to deprive the assailant of a limb, or even to kill him if obliged so to do. Deut. xxv. 12.	VI.
(A) 238. When a murdered corpse is found near to a town, and the perpetrator is unknown, a heifer is to be brought to the spot, the prescribed declaration made, and the beast decapitated. Ibid. xxi. 4.	VI.
(P) 239. The ground whereon this transaction has taken place must never be cultivated. Ibid.	VI.
(P) 240. Not to have about the house aught likely to be dangerous to life. Ibid. xxii. 8.	VII.
(P) 241. Not to suffer advantage to be taken of ignorance, to the moral or physical injury of the person. Leviticus xix. 14.	VI.
(P) 242. Not to be guilty of any unfairness in dealing. Ibid. xxv. 14.	VIII.
(P) 243. Not to forbear assistance to an overburdened falling beast. Deut. xxii. 4.	VI.
(A) 244. But to assist it and relieve the pressure of the burthen. Ibid.	VI.
(A) 245. And help to raise the beast or burthen if fallen. Ibid.	VI.
(A) 246. To determine the value of an animal killed by an ox, according to the knowledge of the mischievous habits of that ox. Exod. xxi. 35.	VIII.
(A) 247. All injury done by cattle must be paid for by the owner. Ibid. xxii. 4.	VIII.

LAW.

D.C.

- (A) 248. All injury done by fire must be paid for by him who occasioned it. *Ibid.* VIII.
- (A) 249. As also for the consequences of leaving a pit open in an exposed situation. *Exod. xxi. 33.* VIII.
- (P) 250. Not to vilify or disgrace another in speech. *Leviticus xxv. 17.* III.
- (P) 251. Nor even a stranger. *Ibid.* III.
- (P) 252. Nor oppress him. *Ibid.* III.
- (P) 253. Hebrew slaves not to be too severely kept to labour. *Ibid. xxv. 43.* VIII.
- (P) 254. Not to be sold in an open slave market. *Ibid. xxv. 42.* VIII.
- (P) 255. Nor to be employed in very degrading or mean employments. *Ibid. 39.* VIII.
- (P) 256. Nor allow a Hebrew slave to be too hard worked by a stranger. *Ibid. 53.* VIII.
- (P) 257. The Hebrew slave, when discharged at the expiration of six years, or by the Jubilee, must not be sent away destitute. *Deut. xv. 13.* VIII.
- (P) 258. A female Hebrew slave, purchased from her father, must not be sold to any one. *Exod. xxi. 8.* VIII.
- (P) 259. Not to betray a runaway slave. *Deut. xxiii. 16.* VIII.
- (P) 260. Not to detain the wages of day-labourers over night. *Leviticus xix. 13.* VIII.
- (P) 261. Labourers in vineyards may eat the grapes, but not carry any away. *Deut. xxiii. 25.* VIII.
- (P) 262. Whilst reaping, the labourer may pluck and eat ears of corn, but must not use a sickle for such purpose. *Ibid. xxiii. 26.* VIII.
- (P) 263. Not to muzzle an animal while at the plough. *Deut. xxv. 4.* VIII.

LAW.	SEC.
(A) 264. To assist thy neighbour in distress, by the loan of money. Exod. xxii. 21.	VIII.
(P) 265. But not distress him for payment, when knowing him to be unable. Ibid.	VIII.
(P) 266. Not to take in pledge from the poor, articles necessary for the preparation of food. Deut. xxiv. 6.	VI.
(P) 267. Nor one out of more parts of any machine so employed. Ibid.	VI.
(P) 268. Not to keep in pledge from the poor, during the period when its use is indispensable, any domestic article. Ibid. xxiv. 12.	VIII.
(A) 269. To restore for the night such pledge as is indispensably required for covering. Exod. xxii. 25.	VIII.
(P) 270. Not to take a widow's garment in pledge. Ibid. 17.	VIII.
(P) 271. A pledge must not be taken from within the house by the lender; but the officer must wait on the outside to receive it on being brought out. Ibid. xxiv. 10—11.	VIII.
(P) 272. Not to take usurious payment for money or any thing lent. Deut. xxiii. 20.*	X.
(P) 273. Nor take any such usury. Leviticus xxv. 37.	X.
(P) 274. Nor make such a traffic among thy brethren. Exod. xxii. 23.	X.

VII. CIVIL AND MILITARY LAWS.

(A) 275. A Hebrew slave, sold for theft, must be set free at the end of six years. Exod. xxi. 2.	VIII.
--	-------

* Vide note 14.

LAW.	DEC.
(A) 276. And when discharged must have some property given to him as a supply. Deut. xv. 14.	VIII.
(A) 277. A maiden, sold as a slave by her father, if not betrothed by her master, should be ransomed. Exod. xxi. 8.	VIII.
(A) 278. But the master ought to take her to wife. Ibid.	VIII.
(A) 279. Canaanitish slaves may be kept for ever, but if injured by ill-treatment of the master, must be set free. Ibid. xxi. 27.	VIII.
(A) 280. To be fair and honest in dealing. Leviticus xxv. 14.	VIII.
(A) 281. Property deposited in the care of any one, although he receive no pay for the same, must be accounted for, if lost for want of care. Exod. xxii. 8.	VIII.
(A) 282. Property, the care of which is paid for, must be accounted for, if any how lost or stolen, excepting however it be by irresistible violence, or the death of an animal so deposited. Ibid. xxii. 12.	VIII.
(A) 283. An animal borrowed, being injured, or dying, the owner not being present, must be replaced by the borrower. Ibid. xxii. 13.	VIII.
(A) 284. Labourers to be allowed to eat the produce of the ground on the spot. Deut. xxiii. 24.	VIII.
(A) 285. Labourers to be paid regularly every day. Ibid. xxiv. 15.	VIII.
(A) 286. Courts of justice and proper officers to be established in every city. Ibid. xvi. 18.	IX.
(A) 287. In case of difference of opinion in criminal cases, a simple majority must decide. Exod. xxiii. 2.	IX.
(P) 288. But in no case can condemnation take	

LAW.	SEC.
place with less than two voices over and above those who acquit the criminal. Exod. xxiii. 2.	VI.
(P) 289. The majority, however, must not sway any judge to give an opinion against his conscience. Ibid.	VI.
(A) 290. Lapidation, one mode of capital punishment. Leviticus xxiv. 16.	VI.
(A) 291. Burning by fire another. Ibid. xxi. 9.	VI.
(A) 292. Decapitation, the third. Exod. xxi. 12.	VI.
(A) 293. Hanging, the fourth. Deut. xiii. 5.	VI.
(A) 294. Blasphemers and idolators must, after execution, be hung for exposure. Ibid. vii. 21—22.	VI.
(P) 295. Not to suffer the corpse of a criminal to be exposed on the gibbet after night fall. Ibid. xxi. 23.	VI.
(A) 296. But must be buried on the same day. Ibid.	VI.
(A) 297. Scourging is a minor punishment, and may be ordered by three qualified persons, whereas that of death can only be sentenced by the criminal court of twenty-three, or by the Senhadrim. Ibid. xxv. 3.	VI.
(P) 298. The number of lashes must not exceed forty, hence thirty-nine has always been the limited number. Ibid.	VI.
(A) 299. All disputes between persons ought to be adjusted by the judges. Exod. xxii. 8.	VIII.
(A) 300. Justice must be impartially administered. Leviticus xix. 15.	IX.
(P) 301. Not to favor the rich and great. Ibid.	IX.
(P) 302. Nor be indulgent to the poor. Ibid.	IX.
(P) 303. Nor dare sentence be withheld from being declared, through fear. Deut. iv. 17.	IX.

APPENDIX.

121

LAW.

DEC.

- (P) 304. A judge must not pronounce a false judgment. Leviticus xix. 15. IX.
- (P) 305. Nor incline a sentence from its strict direction. Deut. xvi. 19. IX.
- (P) 306. Nor accept bribes. Ibid. IX.
- (A) 307. The judge must use every endeavour to elicit the truth, and not suffer its being disguised. Exod. xxiii. 7. IX.
- (A) 308. Persons in possession of evidence are bound to deliver it. Deut. v. 1. IX.
- (A) 309. The judge must use every effort to attain a clear and true testimony. Deut. xiii. 15. VI.
- (A) 310. If any one should have been convicted on the evidence of two witnesses, who shall be proved by two others to have sworn falsely, they must suffer the same punishment as was sentenced on the person against whom they had testified. Ibid. xix. 19. IX.
- (A) 311. The courts of justice must see that all inheritances are disposed of according to the established laws. Numb. xxvii. 11. X.
- (P) 312. No favour or affection dare be shewn in the choice of judges, none but persons of piety and knowledge are eligible. Deut. i. 17. IX.
- (P) 313. No criminal can be executed, even after judgment, if any one can state aught in his defence, and when once acquitted can not again be tried for the same offence. Exod. xxiii. 7. VI.
- (P) 314. A person forced into the commission of crime against his will, cannot be punished. Deut. xxiii. 26. X.
- (P) 315. No compassion can save a murderer. Ibid. xix. 13. VI.
- (P) 316. No person convicted of witchcraft can on any account be suffered to live. Exod. xxii. 18. VI.

LAW.	DEC.
(P) 317. A single witness is incompetent to substantiate a charge. Deut. xix. 15.	IX.
(P) 318. No one obnoxious to punishment, can be a legal witness. Exod. xxiii. 1.	IX.
(P) 319. Nor a relative. Deut. xxiv. 16.	IX.
(P) 320. No witness should tender any evidence, unless certain of its truth. Exod. xx. 13.	IX.
(P) 321. Not to curse or scandalise any person. Leviticus xix. 14.	III.
(P) 322. Nor a judicial officer. Exod. xxii. 28.	III.
(P) 323. Nor thyself. Deut. iv. 9.	III.
(P) 324. Nor the chief or the prince. Exod. xxii. 28.	III.
(P) 325. Nor thy father or mother. Ibid. xxi. 17.	V.
(P) 326. Nor strike them. Ibid. xxi. 17.	V.
(A) 327. But thou must reverence thy father. Ibid. xx. 12.	V.
(A) 328. And thy mother. Ibid.	V.
(A) 329. The examination of witnesses must be strict and minute. Deut. xiii. 15.	VI.
(P) 330. Judges having condemned a criminal to death, must fast that day. Leviticus xix. 26.	VI.
(P) 331. Not to dispute or call in question any decree of the Senhadrim, or the authentically constituted judges. Deut. xvii. 11.	V.
(A) 332. But implicitly to follow the directions issued. Ibid. xvii. 8—11.*	V.
(A) 333. To elect a king when settled in Palestine. Ibid. xvii. 15.	IX.
(P) 334. But no one but an Israelite can be admitted as such. Ibid.	IX.

* Vide note 15.

LAW.	DEC.
(P) 335. He must not have many wives. Deut. 17.	IX.
(P) 336. Nor horses. Ibid. 16.	IX.
(P) 337. Nor should he amass treasure. Ibid.	IX.
(A) 338. The seven Canaanitish nations to be utterly destroyed. Ibid. xx. 17	IX.
(P) 339. Not to spare a living soul. Ibid. 16.	IX.
(A) 340. The Amalekites to be completely destroyed. Ibid. xxv. 19.	IX.
(A) 341. Their acts being borne in mind. Ibid. 7.	IX.
(P) 342. Not to forget the order that their name shall be erased from the earth. Ibid.	IX.
(P) 343. No Israelite to return and settle in Egypt. Ibid. xvii. 13.	IX.
(P) 344. Not to seek friendship or intimacy with the Moabites and Ammonites. Deut. xxiii. 7.	IX.
(A) 345. To be furnished with means to preserve cleanliness in the camp. Ibid. xxiii. 15.	IX.
(P) 346. Not to destroy fruit trees in an enemy's country. Ibid. xx. 19.	IX.
(A) 347. To offer peace to a town under siege before active hostilities be commenced. Ibid. 10.	IX.
(A) 348. Persons whom cowardice or any peculiar circumstance renders fearful, must quit the army. Ibid. xx. 8.	IX.
(A) 349. The first year of marriage renders a man free from military duty. Ibid. xxiv. 5.	IX.
(P) 350. The husband is forbid to serve in war during that year. Ibid.	IX.
(F) 351. An Israelite must banish fear. Ibid. xx. 3.	IX.
(A) 352. An Israelite about to betroth a captive maiden, must allow her a month to mourn for her parents. Ibid. xxi. 13.	IX.

LAW.	DEC.
(A) 353. The heathen captive maiden so betrothed, cannot be employed as a slave, nor sold in such a character. Ibid. xxi. 14.	IX
(P) 354. The man who has just built his house and not dwelt in it ; or planted a vineyard, and has not eaten thereof, must not go into battle until he has enjoyed them a time. Ibid. xx. 5—6.	IX.
(P) 355. The name of God must not be uttered in vain, either to substantiate an acknowledged truth, or to avow an untruth, or for any light or unimportant purpose. Exod. xx. 7.	III.
(P) 356. Nor to substantiate a false oath. Leviticus xix. 12.	III.
(A) 357. Judicial oaths, however, may be taken in the Holy Name. Deut. x. 20.	III.
(A) 358. A vow once made must be exactly fulfilled. Ibid. xxiii. 24.	III.
(P) 359. Not to fail in executing all circumstances expressed in a vow. Numb. xxx. 2.	III.
(P) 360. Not to deceive any one by an oath. Levit. xix. 11.*	III.
(P) 361. Nor to utter falsehoods. Ibid.	III.
(A) 362. A husband has the power to annihilate the vow of his wife, and a father that of his daughter. Numb. xxx. 17.	III.
(A) 363. A Nazarite must suffer his hair to grow. Ibid. vi. 5.	III.
(P) 364. He or she must on no account use a razor to remove any hair. Ibid. vi. 1. 7.	III.
(P) 365. Not to drink wine, nor spirits, nor vinegar, neither allowed to eat food prepared with such articles. Ibid.	III.
(P) 366. Nor fresh grapes. Ibid.	III.

* Vide note 16.

LAW.	DEC.
(P) 367. Nor even when dried. Numb. vi. 1—7.	III.
(P) 368. Nor their kernels. Ibid.	III.
(P) 369. Nor the husks. Ibid.	III.
(P) 370. Nor suffer pollution by approaching a corpse, although it might be that of a parent. Ibid.	III.
(P) 371. Nor even enter a house wherein a corpse may be lying. Ibid.	III.
(A) 372. At the close of the period devoted by the Nazarite, when about to bring the ordained offering, the hair must be shaved. Ibid. vi. 18.	III.
(A) 373. All articles devoted by vow for the Temple or sacred purposes, must have their value fixed by the officiating priest, to whom the prescribed sum must be delivered. Leviticus xxvii. 1—28.	III.
(A) 374. So also of animals devoted. Ibid.	III.
(A) 375. Likewise houses. Ibid.	III.
(A) 376. And lands. Ibid.	III.
(A) 377. If, however, the article positively, and not its value, be specifically devoted, it must be considered as sacred and incapable of redemption. Leviticus xxvii. 28.	III.
(P) 378. No article so devoted dare be offered for sale. Ibid.	III.
(P) 379. Nor can ever be redeemed. Ibid.	III.

VIII. PRIESTS' AND LEVITES' DUES.

(A) 380. A portion of the first fruits of all products of the earth must be presented to the priests. Deut. xviii. 4.	X.
---	----

LAW.	DESC.
(A) 381. Also the first portion of the dough prepared for making bread Numb. xv. 20.	X.
(A) 382. Likewise the first portion of wool at every shearing. Deut. xviii. 4.	X.
(A) 383. And the shoulder, the two jaws, and the maw of every ox, or sheep slaughtered for food. Ibid. xviii. 3.	X.
(A) 384. After the first fruits have been given, the tithes are to be parted off for the Levites. Numb. xviii. 24.	X.
(A) 385. The Levites are farther to give a tithe of the tithes they receive to the priests. Ibid. 26.	X.
(A) 386. After the appropriation of the tithes, a tenth part of the remaining stock must be put aside to be eaten in Jerusalem only; if the conveyance should, from distance, be too burthensome, its value may be substituted, to be disposed of in the same way. This regulation holds for the first, second, fourth, fifth, and sixth years, that of the third and seventh being devoted to the poor. Deut. xiv. 22.	X.
(P) 387. Not to fail making the aforesaid arrangements in the order perscribed, nor delay their execution beyond the year. Exod. xxii. 29.	III.
(A) 388. After having completed these duties, the owner is to express himself according to the verse. Deut. xxvi. 13.	X.
(A) 389. The first fruits of the earth to be offered at the altar of the temple. Ibid. 1.	I.
(A) 390. At the presentation of which the prescribed declaration must be made. Ibid. 5.	I.
(A) 391. The fruit grown on a tree in the fourth year of its plantation, must be brought to and eaten in Jerusalem. Leviticus xix. 24.	X.

LAW.

DEC.

- (P) 392. A priest, who by some defilement has become unclean, may not eat of sacred meats. Leviticus xxii. 4. X.
- (P) 393. Nor if he should not have been circumcised. Exod. xii. 48. X.
- (P) 394. The daughter of a priest having married a person not of the priesthood, is debarred from eating sacred meats. Leviticus xxii. 12. X.
- (P) 395. No person not of the priesthood is allowed to eat of sacred meats. Ibid. 10. X.
- (P) 396. Even if they be inmates in the house of a priest: nor even a priest himself if he be a slave. Ibid. X.
- (P) 397. The first fruits brought to the temple, dare not be eaten out of Jerusalem. Deut. xii. 17. X.
- (P) 398. No grain, being part of the second tithes, dare be eaten but within Jerusalem. Ibid. X.
- (P) 399. Nor wine of that class. Ibid. X.
- (P) 400. Nor oil. Ibid. X.
- (P) 401. Nor during the mourning period between the death and burial of a near relation. Ibid. xxvi. 14. X.
- (P) 402. Nor when unclean from any defilement. Ibid. X.
- (P) 403. The money substituted as the value of the second tithes, must not be expended in aught but food and drink. Ibid. X.
- (A) 404. The first-born of an Israelite, not being a Levite, must be redeemed with money. Exod. xiii. 13. I.
- (A) 405. The first-born of an unclean animal must either be redeemed, Ibid. I.
- (A) 406. Or have its neck broken. Ibid. I.

LAW.

DEC.

IX. AGRICULTURE.

- (A) 407. To let the land lie fallow every seventh year. Leviticus xxv. 4. IV.
- (A) 408. No field labour of any kind to be done during the sabbatical year. Ibid. IV.
- (P) 409. No seed may be sown. Ibid. IV.
- (P) 410. Nor the spontaneous second crop be reaped. Ibid. 5. IV.
- (P) 411. Nor the fruits be gathered. Ibid. IV.
- (A) 412. But the whole to be left free for the poor. Exod. xxiii. 11. IV.
- (A) 413. The sabbatical year clears all debts. Deut. xv. 2. IV.
- (P) 414. Neither may the debt be pressed for, after the sabbatical year has passed. Ibid. VIII.
- (P) 415. Yet the near approach of this year of release must not occasion a refusal to lend money to the needy. Ibid. xv. 9. VIII.
- (A) 416. Seven times seven years must be reckoned, and the fiftieth declared the jubilee year. Leviticus xxv. 8. IV.
- (A) 417. On the day of atonement in the jubilee year the horn is to be sounded, and all Hebrew slaves become free. Ibid. 9. IV.
- (A) 418. The jubilee year must be looked upon as sacred. Ibid. 10. VI.
- (P) 419. The land must not be worked during the jubilee year. Ibid. 11. IV.
- (P) 420. Nor the second crop reaped. Ibid. IV.
- (P) 421. Nor the fruit gathered. Ibid. IV.
- (A) 422. All family estates must be restored to their original owners. Ibid. 13. IV.

LAW.

DEC.

- (P) 423. A house sold in a walled town may be re-deemed at the same price within one year; but after such time no claim is valid, nor can it be reclaimed even in the jubilee year. Levit. xxv. 23. X.
- (P) 424. No land can be sold for a perpetuity, as it must be restored to the original owner at the jubilee period. Ibid. X.
- (A) 425. The cities of refuge and free places in the suburbs of cities, were given for the residence of the Levites. Numb. xxxv. 2. VI.
- (P) 426. These free places in the suburbs of cities may not be sold. Leviticus xxv. 34. VI.
- (P) 427. The tribe of Levi having no inheritance in the land given to them. Deut. xviii. 1. VI.
- (P) 428. Nor any share in the spoil of an enemy's property. Ibid. VI.
- (P) 429. Not to sow or plant different sorts of the earth's products near to each other. Leviticus xix. 19. X.
- (P) 430. Not to sow different kinds of grain in one field within certain established distances. Ibid. X.
- (P) 431. Not to produce mules by the mixture of procreation among beasts. Ibid. X.
- (P) 432. Not to yoke two animals of different species to the plough. Deut. xxii. 10. X.
- (P) 433. Not to wear any clothing wherein linen and woollen is combined. Ibid. 11. X.

X. OF ALMS AND BENEFACTIONS.

- (A) 434. It is a duty to relieve a distressed fellow-creature. Deut. xv. 11. VIII.

LAW.	DEC.
(P) 435. Not to be heartless and disregarding of the poor. Deut. xv. 7.	VIII.
(A) 436. To leave for the poor the produce of the borders of the fields. Leviticus xix. 10.	VIII.
(P) 437. Thou shalt not reap the borders of thy fields. Ibid. 9.	VIII.
(A) 438. To leave the fallen produce of the harvest for the gleaning of the poor, Ibid. 10.	VIII.
(P) 439. Not to gather the ears of corn that may have been dropped in gathering the harvest. Ibid. 9.	VIII.
(A) 440. But to leave them for the poor. Ibid. 10.	VIII.
(A) 441. Also the latter grown grapes, which hang singly. Ibid.	VIII.
(P) 442. Not to pluck every single grape from the vine. Ibid.	VIII.
(P) 443. Not to gather a second crop of grapes. Ibid.	VIII.
(P) 444. To leave neglected ears of corn standing for gleaning of the poor. Ibid. 9.	IX.
(P) 445. Not to return to take some forgotten sheaf, but to leave it for the poor. Ibid.	VIII.
(A) 446. At the end of every third and sixth year, the surplus tithes must be put forth for the poor. Deut. xiv. 28, 29.	VIII.

TEMPLE SERVICE.

(A) 447. To erect a temple when settled in Palestine. Deut. xii. 11.	V.
(A) 448. And its site to be held in reverence. Levit. xxvi. 2.	V.

LAW.	DEC.
(P) 449. Not to raise an altar of stones hewn by art. Exod. xx. 25.	V.
(P) 450. Nor build it with steps. Ibid. 23.	V.
(A) 451. A consecrated oil to be prepared for the anointing the priests and kings. Ibid. xxx. 25.	V.
(P) 452. Which must not be employed for any other purpose. Ibid. 32.	V.
(P) 453. Nor may any be prepared but in a sacred place. Ibid.	V.
(A) 454. The priests to place incense daily on the altar. Ibid. 7.	V.
(P) 455. No incense allowed to be prepared but in a sacred place, nor permitted for any but sacred use. Ibid. 37.	V.
(P) 456. No more than required for daily use may be placed on the altar, nor any but such prepared as ordered. Ibid. 9.	V.
(P) 457. Never to remove the bearing poles from the sides of the holy ark. Exod. xxv. 15.	V.
(A) 458. Which on its removal must always be carried on the shoulders of the Levites. Numb. vii. 9.	V.
(A) 459. The priests must minister in their proper sacerdotal habits. Exod. xxviii. 4.	V.
(A) 460. They must wash the hands and feet previous to commencing the service. Ibid. xxx. 19.	V.
(P) 461. To be careful not to tear the opening of the tunic. Ibid. xxviii. 32.	V.
(P) 462. As also, that the breast-plate does not become loosened from the ephod during the service. Ibid. xxviii. 28.	V.
(P) 463. Not to tear his dress as indicative of mourning. Leviticus xxi. 10.	X.

LAW.	DEC.
(P) 464. Nor suffer his hair to grow wild, as usual on such occasions. Leviticus xxi. 11.	V.
(P) 465. A priest must not drink wine when about to administer sacred service, or to teach the law. Ibid. x. 9.	V.
(P) 466. The high priest is not allowed to enter the Holy of Holies except on the day of Atonement, nor is any one else permitted at any time whatever. Ibid. xvi. 2.	V.
(P) 467. No one afflicted with leprosy is allowed to remain in the community. Leviticus x. 9.	V.
(P) 468. A priest must not defile himself by contact, or being under the same roof with a corpse. Ibid. xxi. 1.	IX.
(A) 469. Excepting those of his very near relations. Ibid. 2.	IX.
(P) 470. The high priest, however, dare not, on any occasion, expose himself to be defiled by a corpse. Ibid. 11.	IX.
(P) 471. Nor by being under the same roof. Ibid.	IX.
(P) 472. A priest defiled by any pollution must not administer in the temple. Ibid. xxii. 2.	V.
(P) 473. Nor until the day after he had used the bath for purification. Ibid.	V.
(P) 474. Priests who are maimed or unsound must not approach the altar. Ibid. xxi. 3.	V.
(P) 475. Nor minister. Ibid. 13.	V.
(P) 476. No one, not of the priesthood, dare approach the altar. Numb. xviii. 4.	V.
(A) 477. The priests and Levites to be the ministers and keepers of the temple. Ibid. 7.	V.
(A) 478. The Levites to effect all things required for the service of the temple, except the sacrifices, &c. Ibid. xviii. 23.	V.

LAW.

DEC.

- (A) 479. On festival days, and on new-year's-day, the sacrifices are to be accompanied by the sound of trumpets. Numb. x. 10. V.
- (A) 480. The priests to be respected, and always have preference shewn to them. Leviticus xxi. 8. X.
- (A) 481. They must not be prevented from appearing at sacrifices, although not in their turn to minister. Deut. xviii. 6. V.
- (A) 482. All unclean persons and objects must be driven out of the temple. Numb. v. 2. V.
- (A) 483. All sacrifices must be free from blemish. Leviticus xxii. 21. V.
- (A) 484. If found improper, from blemish. it must be redeemed, and the flesh may be eaten by any person. Deut. xii. 15. V.
- (A) 485. Sacrifices must at least be seven days old. Leviticus xxii. 26. V.
- (A) 486. And always sprinkled with salt. Ibid. ii. 13. V.
- (A) 487. Burnt offerings must be wholly burnt, and no part eaten. Ibid. i. 9. V.
- (A) 488. Trespass offerings to be ministered according to law, and the remainder eaten in the sacred precinct. Ibid. vii. 5. V.
- (A) 489. The same ordinance rules the sin-offering. Ibid. 7.
- (A) 490. The peace-offering, after the blood is sprinkled, and certain portions of the fat incensed on the altar, is divided, the right shoulder and breast being given to the priest, and the remainder eaten by any person. Levit. vii. 31-32. V.
- (A) 491. The priests daily to kindle the fire on the altar. Ibid. vi. 12. V.
- (P) 492. Which must never be quenched but kept glimmering. Ibid. vi. 14. V.

LAW.	DEC.
(A) 493. The priest daily to clear the ashes from the altar. Leviticus vi. 10.	V.
(A) 494. Sacrifices may only be offered up in the temple of Jerusalem. Deut. xii. 11.	V.
(A) 495. Even all twins devoted from any part of Judea, must be brought to Jerusalem for sacrifice. Ibid. 18.	V.
(A) 496. All kinds of offerings, whether devoted, or free-will sacrifices, or any consecrated article, must be brought to the temple, and most fittingly at one of the three festivals appointed for the general attendance of the nation. Deut. xii. 11.	V.
(A) 497. The priest must light the golden candlestick every day. Exod. xxvii. 22.	V.
(A) 498. Also to dispose the shew bread and apply the incense every sabbath. Leviticus xxiv. 8.	IV.
(A) 499. The meat-offerings of flour, oil, and salt to be regularly attended to. Ibid. ii. 1—16.	V.
(A) 500. The high priest must present a meat-offering every day. Ibid. vi. 15.	V.
(A) 501. The priests must eat the meat-offerings. Ibid. vi. 9.	X.
(A) 502. But the meat offering of the priest must not be eaten. Ibid. vi. 23.	X.
(A) 503. A lamb must be offered up as a burnt sacrifice every morning and evening. Numb. xxviii. 3.	V.
(A) 504. The extra noon sacrifice to be offered up every sabbath day. Ibid. 9.	IV.
(A) 505. The same to be brought on every first day of the new moon. Ibid. 11.	IV.
(A) 506. The same duty to be performed on every one of the seven days of the passover festival. Leviticus xxviii. 18.	IV

LAW.

DEC.

- (A) 507. An additional sacrificed burnt-offering on the second day of the passover, must accompany the oblation of the new wheat. Levit. xxviii. 24. IV.
- (A) 508. Forty-nine days to be reckoned from the afore-mentioned day, the fiftieth to be fixed for the feast of weeks. Ibid. 26. IV.
- (A) 509. The extra noon sacrifice to be offered up on the feast of weeks. Ibid. xxviii. 26—31. IV.
- (A) 510. Two loaves made of the new corn to accompany the sacrifice. Ibid. xxiii. 17. IV.
- (A) 511. On new year's day a number of regular and extra sacrifices to be offered up according to the text. Numb. xxix. 1—6. IV.
- (A) 512. The extra noon sacrifice, &c., to be offered up on the day of atonement. Ibid. 7—11. IV.
- (A) 513. Extra festival offerings to be regularly sacrificed according to the order expressed in the text for each of the seven days of the feast of tabernacles. Ibid. 12—34. IV.
- (A) 514. The extra noon sacrifice to be offered up on the eighth day of the said festival. Ibid. xxix. 35—38. IV.
- (A) 515. The ministry of all the service on the day of atonement, must be executed by the high priest. Leviticus xvi. 34. IV.
- (A) 516. Any one having unwittingly, or by accident, committed a sin punishable by extermination, must sacrifice a sin-offering. Ibid. iv. 20. V.
- (A) 517. Any one being in doubt whether he have committed a personal sin, must sacrifice a trespass offering, but when convinced of having been guilty, must bring a sin-offering. Ibid. v. 18. V.
- (A) 518. There are five cases which oblige the party

LAW.	DEC.
to sacrifice sin-offerings, according to the text, Leviticus v. 21—26, 15—16, xix. 20—22, Numb. vi. 12.	V.
(A) 519. When circumstances do not allow the sinner to afford the sacrifice of a beast, a pair of doves, or even a meat offering, may be substituted. Leviticus v. 1—13, xii. 6—8, xiv. 21.	V.
(A) 520. A board of justice, who may through some error have sent forth a wrong decree, and becoming convinced, acknowledge the same, must sacrifice a peculiar sin-offering. Ibid. iv. 14.	V.
(A) 521. A Nazarite to shave and to offer sacrifice on the conclusion of the period of his devoted separation. Numb. v. 12.	V.
(A) 522. A man having been unclean, must offer a sacrifice on the day of his purification. Ibid. xv. 15.	V.
(A) 523. The same with a female. Ibid. 30.	V.
(A) 524. As also must a woman recovering from child-bed. Ibid. xii. 6.	V.
(A) 525. A leper to offer a sacrifice on the day of his purification. Leviticus. xiv. 31.	IX.
(A) 526. A beast offered in exchange for one already devoted to sacrifice, must, like the first, be considered holy. Ibid. xxvii. 10.	V.
(P) 527. No unsound animal dare be brought up as a sacrifice. Ibid. xxii. 20.	I.
(P) 528. Nor be even consecrated. Ibid.	I.
(P) 529. Nor be slaughtered as such. Ibid.	I.
(P) 530. Nor its blood sprinkled on the altar. Ibid.	I.
(P) 531. Nor although it be offered by a heathen. Ibid. 25.	I.

LAW.	DEC.
(P) 532. No injury dare be inflicted on a consecrated animal. Ibid. 21.	I.
(P) 533. Gains obtained by whoredom are not to be received in any form at the altar. Deut. xxiii. 19.	I.
(P) 534. Nor can aught received in exchange for a dog. Ibid.	I.
(P) 535. Meat offerings must not be made with leaven. Leviticus ii. 11.	I.
(P) 536. Nor is honey allowed to be brought to the altar. Ibid.	I.
(P) 537. Meat offerings must not be suffered to ferment before being cooked. Ibid. 6—17.	I.
(P) 538. Oil must not be used at meat-offerings accepted as sin-offerings. Ibid. v. 11.	I.
(P) 539. Nor frankincense. Ibid.	I.
(P) 540. Salt must never be omitted in the ministry of a sacrifice. Ibid. ii. 13.	I.
(A) 541. The passover lamb must be sacrificed at the appointed time. Exod. xii. 6.	IV.
(A) 542. If from any accident, or other cause, such offering could not have been effected, it may be performed on the fourteenth of the subsequent month. Numb. ii. 10—11.	IV.
(A) 543. The passover sacrifice must be completely eaten during the night. Exod. xii. 9.	IV.
(A) 544. So also must the procrastinated paschal lamb be eaten on the night of the 14th <i>Iyar</i> . Numb. ix. 11.	IV.
(P) 545. The paschal lamb must not be sacrificed unless all leaven has been removed from the house. Exod. xii. 15.	IV.
(P) 546. The fat devoted for sacrifice on the altar, must not be left till morning. Ibid. xxiii. 19.	IV.

LAW.

DEC.

- (P) 547. If the festival sacrifice be offered before the first day, it must be eaten before the following morning, although for those brought on the festival day, two days and one night are allowed. *Ibid.* xii. 10. IV.
- (P) 548. The paschal lamb, must not be eaten half roasted. *Ibid.* xii. 9. IV.
- (P) 549. Nor boiled. *Ibid.* IV.
- (P) 550. Nor may any part be sent from one party or family to another. *Ibid.* xii. 45. IV.
- (P) 551. No bone of the paschal lamb to be broken. *Ibid.* IV.
- (P) 552. The same rule holds if brought on the 14th *Iyar*. *Numb.* ix. 12. IV.
- (P) 553. No part of the sacrifice may be left uneaten the next morning. *Exod.* xii. 10. IV.
- (P) 554. The same regulation governs it if brought on the 14th *Iyar*. *Numb.* ix. 12. IV.
- (P) 555. The flesh of no sacrifice dare be left to be eaten after the fixed time. *Exod.* xxix. 34. I.
- (P) 556. The flesh of peace-offerings must be eaten before the next morning. *Leviticus* vii. 15. I.
- (A) 557. All flesh not eaten within the prescribed time must be burned. *Ibid.* vii. 16. I.
- (A) 558. So also must the flesh of all sacrifices which from any cause have become defiled. *Ibid.* 19. I.
- (P) 559. Levites, not being of the family of the priests, may not approach the altar, nor effect any sacrifice. *Numb.* xviii. 3. X.
- (A) 560. The priests must eat the portions appointed for them of the sacrifices. *Exod.* xxix. 33. X.
- (P) 561. No one but a priest may eat of the flesh of the sin-offering. *Ibid.* X.
- (P) 562. Sacrifices required to be burned, or that

LAW.

DEC.

- have incense on them, may not be eaten. Deut. xii. 17. V.
- (P) 563. Nor any eaten before the blood has been sprinkled on the altar. Ibid. V.
- (P) 564. The flesh of sin-offerings, the blood of which has been sprinkled in the Holy of Holies, may not be eaten. Leviticus vi. 23. V.
- (P) 565. The flesh of a sin offering may not be eaten out of the court of the temple. Deut. xii. 18. V.
- (P) 566. Any reservation in offering a sacrifice not to conform to its prescribed regulations, renders it an abomination, and dare not be eaten. Leviticus vii. 18. I.
- (P) 567. The flesh of sacrifices which may have become polluted, may not be eaten. Ibid. 19. V.
- (P) 568. Unclean persons may not eat of the holy sacrifice. Leviticus xxii. 3. I.
- (P) 569. The flesh of sacrificed first-born animals may not be eaten out of Jerusalem. Deut. xii. 17. V.
- (P) 570. Devoted offerings are not to be sacrificed any where but in the temple. Leviticus xvii. 3—4. V.
- (P) 571. Nor offered up if not sacrificed. Ibid. V.
- (P) 572. When a dove is to be sacrificed, the priest must not tear away the gullet and windpipe together, but only the one or the other. Levit. v. 8. I.
- (P) 573. Not to be tardy in the fulfilment of vows. Deut. xxiii. 22. III.
- (A) 574. To consecrate the first-born of every clean beast. Exod. xiii. 2. I.
- (P) 575. Which, as well as every other consecrated beast, must not be shorn. Deut. xv. 19. I.
- (P) 576. Nor used for labour. Ibid. I.

LAW.	DEC.
(P) 577. The first-born of clean beasts must not be redeemed, but must be given to the priest. Numb. xviii. 17.	I.
(P) 578. A consecrated beast may not be exchanged, even for a better. Leviticus xxvii. 10.	I.
(P) 579. A beast already consecrated to a particular object cannot be otherwise disposed of. Ibid. xxvii. 26.	I.
(P) 580. The animal given as the tithe must not be picked out, but taken as it comes. Ibid. xxvii. 33.	I.
(A) 581. The tithe of animals must be devoted from the births of every year. Ibid.	I.
(P) 582. No uncircumcised person may eat of the paschal lamb. Exod. xii. 47.	IV.
(P) 583. Nor a seceder from the congregation. Ibid. 43.	IV.
(P) 584. Nor an inhabitant of other lands, or hired servant, not being of the community. Ibid. 47.	IV.
(A) 585. Whoever shall have committed an injury, or shall have lost any article belonging to the temple, shall repay the same, and forfeit one fifth of its value, and also must sacrifice a trespass offering. Leviticus v. 16.	III.
(P) 586. The Levites must never be neglected, but always be sustained. Deut. xii. 19.	IX.
(A) 587. Three times in the year every male must celebrate the festival in the temple. Exod. xxiii. 14.	IV.
(A) 588. And rejoice therein. Deut. xvi. 16.	I.
(A) 589. And appear there in person. Ibid.	I.
(P) 590. And never fail to bring some votive offering to the best of his means. Exod. xxxiv. 20.	I.

LAW.

DEC.

- (A) 591. At the conclusion of every seventh year the people must assemble and hear the law read to them. Deut. xxxi. 12. I.

XII. PURIFICATIONS.

- (A) 592. Persons become defiled when under the same cover with a corpse, so do also earthen vessels become polluted, if without a lid, under the same circumstances. Numb. xix. 14—16. II.
- (A) 593. Lepers also, unless declared clean by the priest to whose inspection they must be submitted. Leviticus xiii. 9. IX.
- (A) 594. But if declared unclean, they must be so placed and treated, that all persons may avoid the contact. Ibid. 48. IX.
- (P) 595. The sore may not be shaven. Ibid. 33. IX.
- (P) 593. The evil must not be meddled with, but left to the priest, whose orders must be obeyed. Deut. xxiv. 8. IX.
- (A) 597. Male persons having running discharges are also considered unclean. Leviticus xv. 1—12. II.
- (A) 598. Females also. Ibid. 25—27. II.
- (A) 599. Pollution likewise. Ibid. 15—17. II.
- (A) 600. Menstruation also. Ibid. 18—24.* II.
- (A) 601. Lying-in women are also considered as unclean, and like all the other cases of personal defilement, communicate the same by contact. Ibid. xii. 1—5. II.
- (A) 602. Eight kind of creeping animals are unclean and defile by contact. Ibid. xi. 29—38. II.

* Vide note 17.

LAW.	DEC.
(A) 603. As also all dead animals. Ibid. 24.	II.
(A) 604. Food, whether solid or fluid, having become polluted by contact, defiles. Ibid. 34.	II.
(A) 605. A red cow to be burned, and the ashes used in the preparation of the water of purification. Numb. xix. 1—10.	I.
(A) 606. Persons being defiled by the contact, &c., of a corpse, must be sprinkled with the water of purification at the times ordered. Ibid. xix. 20—21.	I.
(A) 607. The declaration of a leper's having become clean, can only be according to the regulations enacted. Leviticus xiv. 1—32.	IX.
(A) 608. On the day previous to his purification, the leper must shave his head. Ibid. xiv. 9.	IX.
(A) 609. The marks of the plagues attached to clothing to be determined by the priest with respect to their being clean or unclean. Ibid. xiii. 47—59.	IX.
(A) 610. As also those affecting houses. Ibid. xiv. 33—47.	IX.
(A) 611. The purification of unclean persons must always be by bathing in running water, according to the rules laid down. Ibid. xv. 12.	I.

XIII. IMMUTABILITY OF THE LAW.

(P) 612. Not to add to the law. Deut. xiii. 1.*	V.
(P) 613. Nor to diminish their number. Ibid. iv. 2.	V.

* Vide note 18.

NOTES TO THE MOSAIC LAWS.

Note 1, Law 5.

OUR rabbies deduce from this law the complete prohibition of using the name of the Almighty in any form, or on any but the most solemn occasions.

Note 2, Law 8.

The text does not appear to identify the precise service it commands ; but the tradition received through the Oral Law, defines it to mean prayer. The ordinance for prayer is no where to be found in the Pentateuch, although so many instances of its practice in various ways are related. The earliest arrangement we have of the institution of a settled form of prayer, is those said to be composed by Ezra the prophet, and other members of his college, denominated the "Great Synagogue," of which the portions before and after the שמע ישראל and the שמונה עשרה are still in use. These two last expressed portions are, by the Talmud, ordered to be repeated every morning and evening, in allusion to, or as a type of, the morning and evening sacrifices daily offered up in the Temple : so also the noon additional prayer מוסף, on particular days. This sentiment is adopted by Hosea the prophet, who in the original language uses the expression "*and we will pay for (sacrificial) oxen, with our lips.*"* The various forms of prayer for

* Hosea xiv. 3. This is the literal and proper translation : that in the English Bible is erroneous.

appointed times are well known, and need no further elucidation in this place, excepting to remark that no form of prayer can be acceptable to the merciful God, but which is accompanied by a correspondent pious and devout feeling of the heart: hence our rabbins, speaking of the important confession of faith *שמע ישראל*, expressly allow it to be recited in the language in which it is understood. The same reason is surely conclusive with respect to all prayer. The original, holy, and expressive tongue in which our liturgy is composed, ought, for this and many other reasons, to be more sedulously cultivated; for the mere repetition of a formulary not understood by the head, or felt as devotion by the heart, is a mockery and a blasphemy.

Note 3, Law 9.

Although the text here quoted does not express this twofold daily repetition, it is nevertheless enacted in the Talmud, upon the principles expressed in note 2. Nor indeed can the sentiments contained in this chapter be too often repeated, in order that its impression may become fixed and immoveable in the mind, and ever predominant in our thoughts; and this confession and declaration of the Divine Unity is the last expression expected (or if insensible, is spoken by a bystander) to be affirmed by the last breath of a dying Jew. To this chapter, that of Numbers xv. 37—40, and that of Deuteronomy xi. 13—21, are added in the prayers, as containing the commandments for using the phylacteries, *תפלין*, and fringes to the garments, *ציצית*, both intended as mementoes, in the same way as the first, and are to be read accordingly.

Note 4, Law 148.

This law is especially meant against the joining in idolatrous religious rites or spectacles. It is not, however, so strictly intended as being applicable to those of revealed religion, of whatever class or sect it may be, as by them the existence of an omnipotent and eternal God is devoutly

acknowledged; yet, as their peculiar doctrines and ceremonies are contrary to our holy faith, the avoiding of such contact is praiseworthy.

Note 5, Law 92.

In case the operation should have been neglected by the parent at the proper age, either from accidental circumstances, or design, it still remains incumbent as an indispensable duty, and must be performed at the instance of the person himself at any age.

Note 6, Law 95.

The Sabbath day is ordered to be observed as a day of complete rest; and although the scripture does not particularize any other prohibitions than what are contained in the decalogue, the kindling of fire, and going out of the residence on the sabbath day excepted. The rabbins have ordained the observance of a large number of prohibitory laws, all of which are deemed acts of desecration, and subject to punishment by the judges and Senhadrim. They form a class of thirty-nine articles, called principal offences, from which ramify a great many more; which although of minor import, are still liable to penal consequences. The enumeration of these is considerably too large to be here inserted; suffice it to say, that their tendency, however remote some may be, is to prevent, as much as possible, even the liability of being by chance or accident brought to profane the holy sabbath, a day the occupations on which should consist of the study of the law, and a pious contemplation of the works and mercies of the Almighty Creator, who, after setting forth the operations of the universe as having been effected in six days, marked out and fixed the seventh as an object of attention and observance to his creature man, who thereby may evince his belief in the narration that "In the beginning God created the heavens and the earth."

Note 7, Law 105.

The regulations for the full observance of the Passover Festival are very numerous, and very minutely laid down by the rabbinical laws, the principal of which have before been detailed in the calendar, page 85. The prohibition of all articles composed of, or containing grain, which has or may undergo fermentation, are strictly forbidden. Even the accidental presence of a grain of corn, condemns from use, not only all the food, but likewise the vessels in which it has been cooked or kept; so also all articles which are suspected of the possibility of being adulterated with flour, or any produce of corn or malt, such as spirits, vinegar, &c., are not allowed to be used, unless procured from unquestionably pure sources. In this way mustard, spices, and all things of that nature are abstained from. Pulse, such as pease, beans, &c., as also rice, are not allowed to be used by a majority of rabbies; some, however, admit of their being eaten, as in fact, they are not naturally disposed to ferment, although they may become mouldy.

Fermented articles discovered as having accidentally been kept in possession during the passover, dare not be eaten or drunk, nor any use or profit made of them, but must be made away with.

Note 8, Law 115.

This festival is mentioned in the calendar, page 70, and the commandment of blowing trumpets, is by the rabbies understood, and on this occasion, ordained to be fulfilled by means of the horn of a ram, as a type of Isaac's vicarious sacrifice. The blowing of trumpets always accompanied the sacrifice, whereas the order for this day was peculiar; it was a day of commemorating the beginning of the year, the anniversary of the creation, a day to recall to memory the deeds of the by-gone year, and the horn, by its solemn and impressive sound, is considered as appealing to a stricken conscience, and might forward true contrition for sins committed, and cause prayers for grace to be humbly and devoutly delivered.

Note 9, Law 118.

The mode of affliction here ordered is not expressed, it is however, sufficiently evident that serious reflection on our sinful state, and contrite feelings, are what must naturally accompany the service of this day. Our rabbins have instituted some customs in addition to the pains of fasting, which assist to depress the spirits, the abstaining from all else that conduces to our usual comforts, such as wearing shoes, washing, and anointing; even connubial comforts are forbidden, in order that man may shrink into himself, and feel his truly wretched state. The abstainment from food, &c., is of the strictest kind, and persevered in for four and twenty hours. Not a drop of water is allowed to allay the most intense thirst, except to the sick, when the physician has the power to command nourishment to be given to the patient, even in opposition to his resisting from religious motives.

Note 10, Law 159.

After the death of a wife the marriage with her sister is allowed.

Note 11, Law 160.

According to the law laid down in Deutronomy xxv. 5, the obligation to marry a childless brother's widow may be obviated by the ceremony thus described, and called *Chalitza*, חליצה. This latter mode has of late years been made absolute, at the same time that a plurality of wives was interdicted, by the synod of Rabbaenu Gershon, about the year A. M. 4810; and hence, at present, a kind of bond is entered into by the brothers of every bridegroom, engaging, if need be, to perform this ceremony, which the law makes necessary to allow the widow to re-marry.

Note 12, Law 193.

Although the text only expresses herds or flocks, the oral law includes birds. Strict regulations are laid down, which must be attended to in the act of slaughtering, the main object being to abstract as much blood as possible, the eating of which is so strongly forbidden; hence the throat is to be thoroughly cut, that the large blood vessels may be divided and quickly emptied. The beast must afterwards be examined to discover whether it have any diseased organ which would have occasioned its early death, in which case it dare not be eaten. The office of slaughterer must always have the sanction of learned and priestly authority, and be allowed to no one but of an unimpeachably religious character, as the whole correctness of procedure in the execution of this office lies on his own responsibility.

Note 13, Law 202.

By the oral law, this is not considered as confined to the words of the text; but, in consequence of its being thrice repeated in the Pentateuch, it is held of more importance, and treated as a general law, prohibiting the admixture of any meat with any milk, or its preparations; and upon this decree a number of regulations are founded and laid down to avoid such commixture, as also rules for conduct, respecting any accidental occurrences of that kind. Even the flesh of birds is forbidden to be so commixed, as being a species of meat. Hence dishes containing flesh meat are never placed on table at the same time with milk or dishes wherein milk may form a part of the contents. Meat may be eaten shortly after milk or its preparations; but the latter not for some hours after meat.

The three passages before mentioned are propounded by the rabbies to indicate that such commixture may, 1st, not be cooked; 2nd, may not be eaten, and 3rd, may not be made use of in any way.

Note 14, Law 273.

These laws respecting usury are not very clear, *Neshech*, from its etymology, would seem to imply the *biting* or consuming quality of usury, and *Tarbitth* merely the *increase* of capital, acquired by the payment for the loan of money ; and both are here forbidden between the followers of the law of Moses, who are styled brothers. The rate is not mentioned, nor does it appear to have any fixed boundary ; and the allowance made by the law so to deal with the stranger, means in money matters as a matter of trade, wherein a profit is expected and allowed. But the original prohibition appears to have been enacted in order to prevent injury to your neighbour from the difference in agricultural produce borrowed, occurring in plentiful or scarce seasons ; this is most likely the case, as the inhabitants of Palestine were agriculturalists and not merchants.

Note 15, Laws 331 & 332.

These are the grand pillars on which the authority of the oral law rests. Maimonides, in his great work "*Iad Hachazakah*,"* has the following strong declaration :— "The supreme court of justice in Jerusalem is the fountain of the oral law, and forms the fundamental basis of public instruction, from whence law and justice are spread throughout all the Israelitish nation, as pointed out in the holy Scripture by the expression 'According to the *sentence of the law which they shall teach thee.*' Thus every believer in the Mosaic law is in duty bound to follow such direction in all religious matters."

Hence the strong hold of the oral law, which is seriously acknowledged by the nation as assumed in the blessings we daily repeat in the morning prayer, by the expression of "Blessed art thou, O Lord, our God, who hast hallowed us by thy commandments, and ordered us to wash our hands," &c. &c., and which is also prefaced to many other acts

* *Hilchoth Mamrim*, sec. 16.

of observance, which, in reality, are not from Moses direct, but only from the traditions received through the rabbins; such as washing the hands before meals, reading Hallel, the book of Esther. &c. &c.

The necessity of an explanatory set of regulations to guide us in following the Mosaic precepts, is evident even by a slight observation of this list, and in the explication given in the body of this epitome under the head of revealed religion, this subject will be found more elucidated.

Note 16, Law 360.

Every solemn asseveration, even without the adjuration of the divine name, is, by the judaic law, deemed as sacred as an oath in whatever form administered; it is quite enough if any declaration is made by another, touching any matter or subject required, that the party addressed replies Amen! nor is any reservation allowed to be conceived or practised. All the pompous and appalling ceremonies that have heretofore been practised to make a solemn impression, are mere mummeries, that have no authority in the Talmud, or any where else. The serious and earnest utterance of the word is sufficient, an accompanying pressure of the hand is enough to ratify it. The religious Jew will thereby be firmly bound; the irreligious no studied form will ensure. It is to be recollected that the mere utterance of the Holy Name is deemed sacred, and its unnecessary employment sinful, and a species of desecration; it is therefore, as much as possible, to be avoided.

Note 17, Law 600.

The strict law of separation at this period, is as useful as it is delicate. It is said, and not without reason, that the rigorous attention paid to the abstinence instituted by this law, is a cause that has rendered the Jewish women so prolific.

Note 18, Laws 612, 613.

These laws are the foundation of the ninth article of the thirteen creeds, and upon the principle, that the Almighty never alters what his wisdom has once decreed, as his nature is not changeable, or his thoughts like those of man. The truth of the immutability of the law is indisputable; but this dogma does not imply the possibility of their being implicitly obeyed, at all times and in all situations. The various changes that have occurred in the location and political situation of the Jews, since their banishment from Jerusalem, has put an end to all the laws attached to the temple, the land, and all appertaining to their settlement therein; and it is not to be expected that any such revelation as originally promulgated the law, will again be condescended to; and, without such similar authority, we can not be justified in attempting to alter what the Omnipotent Creator has fixed for our guidance. Nothing, therefore, is left for us, but to adhere to as many of these behests as circumstances will admit of; and hence the article in Maimonides' creed stands with due correctness. How far the rabbinical laws might be revised, by a properly authenticated assembly or council, composed of numerous rabbies, known and acknowledged as persons of great learning, and unquestionable piety, is another question.

SPECIAL RABBINICAL INSTITUTES.

IN addition to the above detailed 613 laws, found in the Mosaic code, which, as expounded in the Mishnah and Talmud, form the regulations established for the religious and moral conduct of the Jewish nation, there exist some additional observances, instituted by the Senhadrim, and afterwards by the authorised colleges in Babylon and Palestine, which have their origin from some important circumstances that occurred long after the closing of the Pentateuch, and which, in accordance with Law (A), and Law (P), we are bound to obey.

The numerous regulations laid down by the rabbins for the particular modes in which the Mosaic laws are to be attended to, together with their multifarious deviations, superadded as cautionary: constitute a code of too considerable a volume to be admitted in this elementary epitome; some, however, of the most important, are noticed in the current notes, but a particular account must be here given of four ordinances of a special character, viz:—1st, the celebration of the Feast of Consecration, חגיגה; 2nd, the Feast of Haman, פורים; 3rd, the fast in commemoration of the Destruction of the Temple, תענית באב; and, 4th, the order of ceremonies and observances attached to Funerals and their connected mourners. These ordinances have their origin completely apart from the Pentateuchal authority, and yet form a decided part and parcel of Judaic observances.

1st. The establishment of the commemorative observance

of the renovated consecration of the temple by the Maccabees, חנוכה, is slightly noticed in the account of the calendar attached to this work, vide page 81, and the history of which may be read in the apocrypha, in the fifth book of the Maccabees.

During the eight days of this feast an appropriate praise is added to the שמחה עשרה prayer, Hallel is chaunted, the lights are every evening lighted in the synagogue, and in private houses, according to the rule established, and the accompanying appointed prayers are chaunted and read.

2nd. The feast of Haman, Purim, פורים, is also mentioned in the calendar, page 83. The reading of the book of Esther, which is specially ordered, may, if the original be not understood, be done in any other language. Appropriate prayers are added to the current liturgy, as on all such occasions.

3rd. The fast established to be kept in dolorous reminiscence of the destruction of the temple, תשעה באב, is likewise noticed in the calendar, page 89, together with its concomitant ceremonies. A mournful carriage is adopted during the whole first nine days of the month; the beard remains unshaven, meat is not eaten, nor wine drank, and all lively amusement is avoided. The other three fast days named by Zechariah viii. 19, are the 17th Tammuz, 3rd Tishri and 10th Tebeth. See calendar on these dates.

4th. There exists no law or regulation in the Bible with respect to interments, or the due conduct of mourning relations; the rabbins have, therefore, instituted several, deduced in some measure from scriptural analogy; thus, as Joseph is said to have mourned seven days for his father, such a number is ordered to be observed on the loss of parents, children, brothers, and sisters, and wives and husbands; after which, although confinement to the house, and seclusion from business is no longer insisted on, mourning still is persevered in by not shaving, &c., until thirty days shall have elapsed from the day of interment,

perhaps instituted in imitation of the number observed on the death of Moses. For parents, however, the period, though less strict in the minutiae of its observance, is prolonged for twelve months.

No mourning is held for children under thirty days of age, or for suicide ; but as there is a difference as to what kind of suicide exempts from the keeping of the usual mourning, application must be made to the chief rabbi thereupon how to act.

HOWSCHA, MICHEL

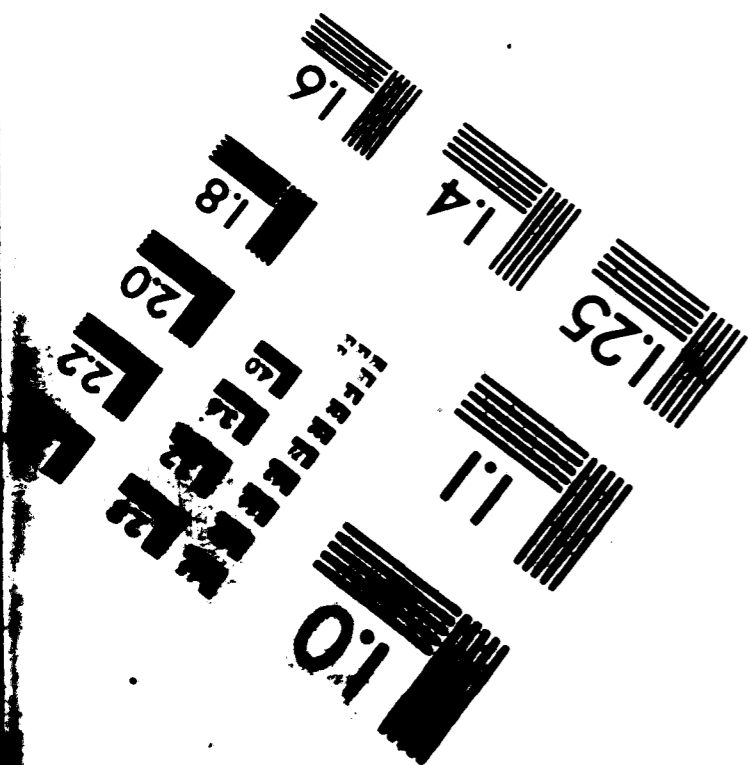
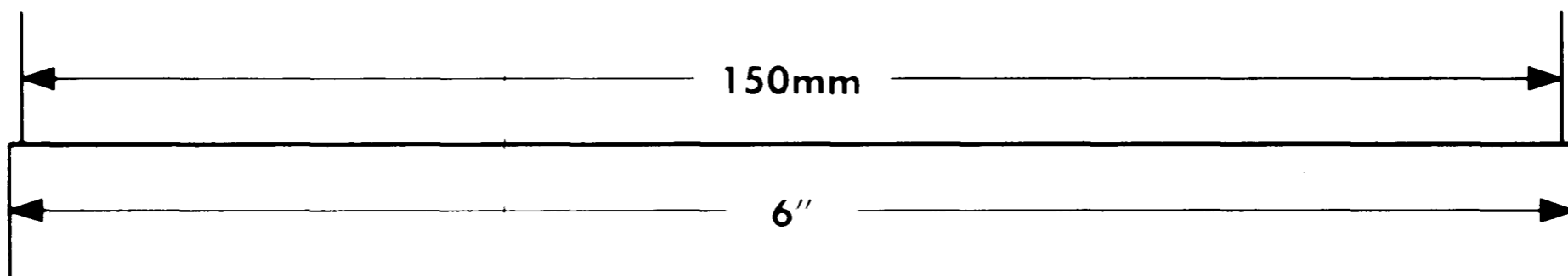
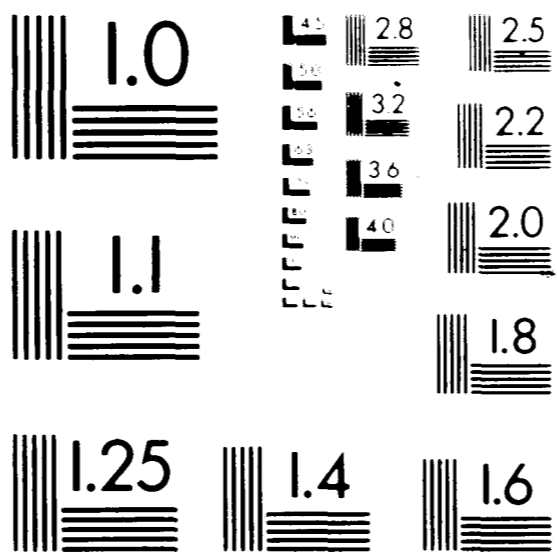
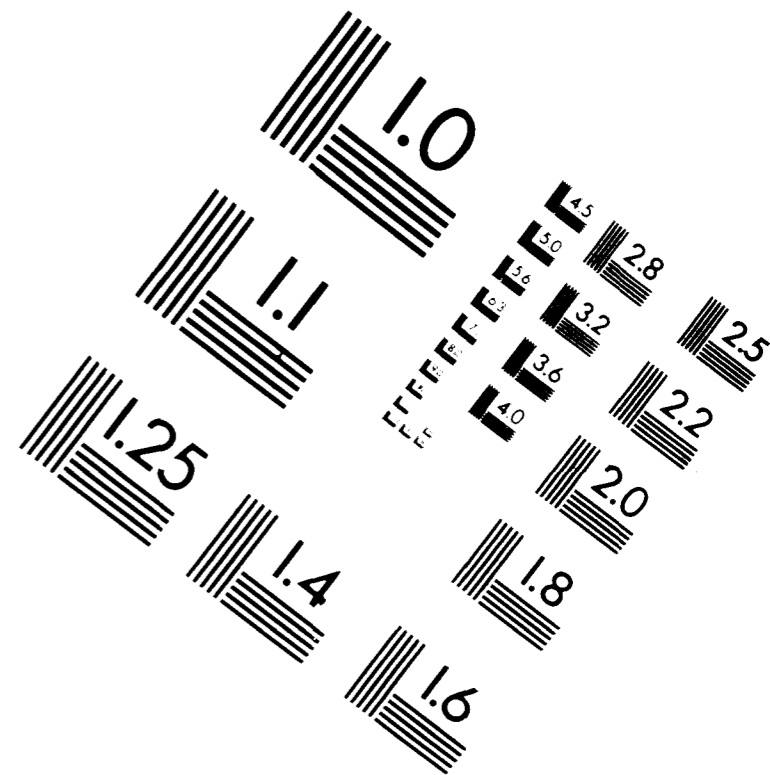
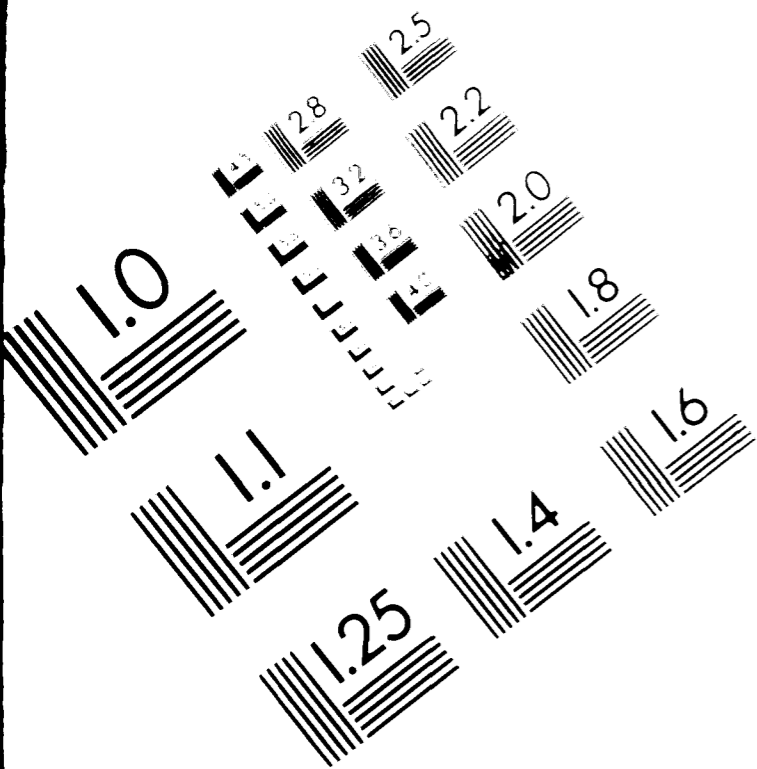
VA-YAMAT SHEMU EL

וזארש : בדפו

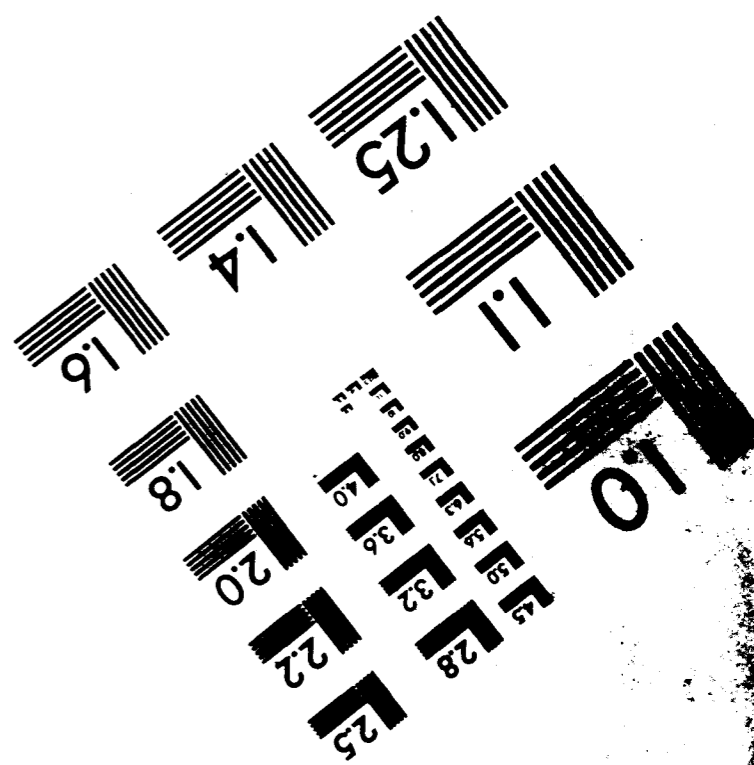
שודדגער ושורתף ת תר “

VARSHA : 658 [1897 OR
1898]

IMAGE EVALUATION TEST TARGET (MT-3)

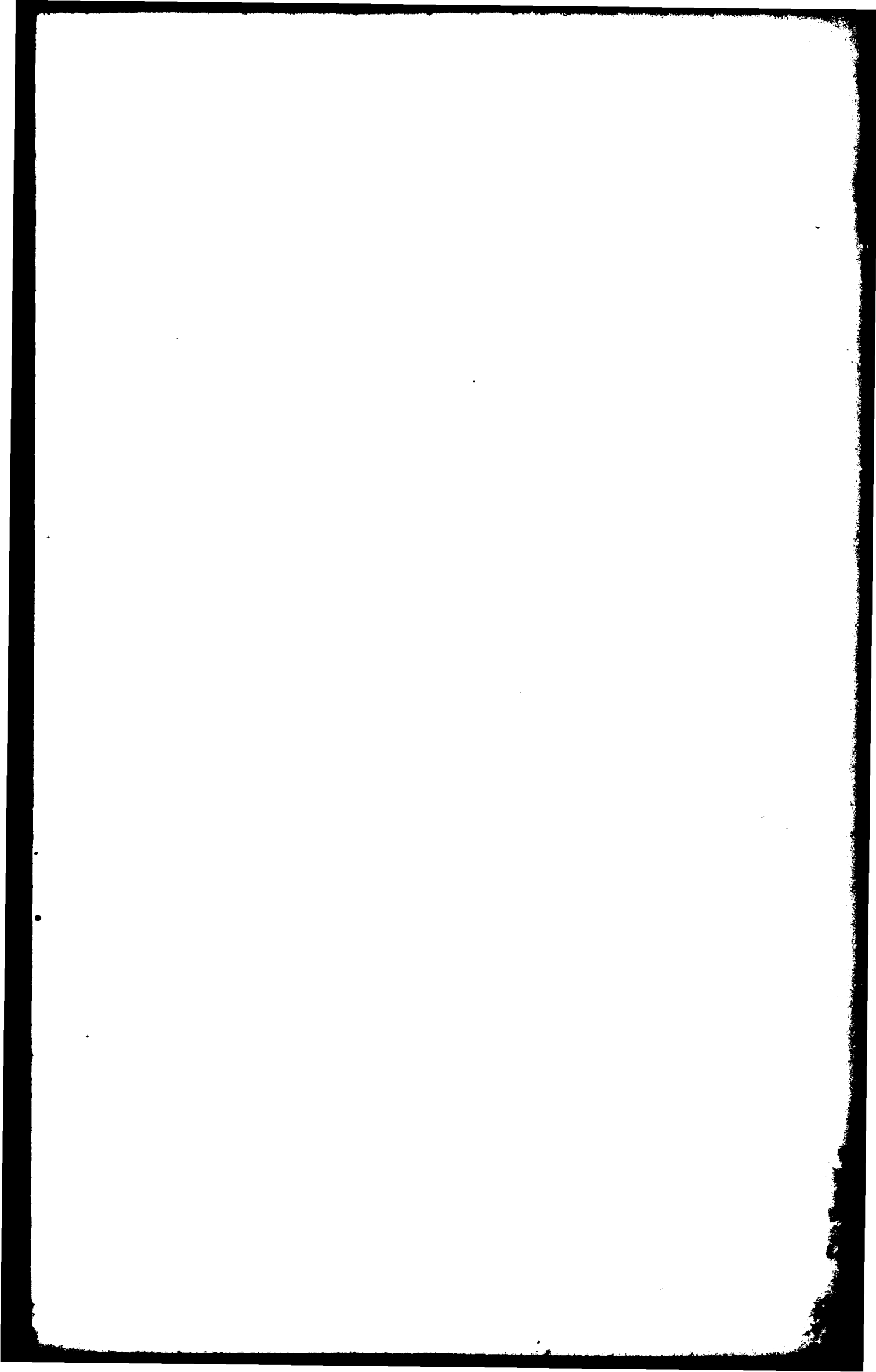

APPLIED IMAGE
 1653 E. MAIN STREET
 ROCHESTER, NY 14609
 TEL (716) 482-0300
 FAX (716) 288-5989

Hac

ספר

מירא דביא

באר על

פרקי אבות

אשר חנני ה' במילי דאבות ע"ד הדרוש
 הבני ומיוסד על הקדמות אמתות סמאמדי
 רזל בתלמוד ובמדרש ובספרים הקדושים
 ונוסף לזה הגהות וחיזושים על המדרש וזל
 וקצת הגהות וחיזושים על הש"ס

את כל אלה הבינתי בעניי הענין לבית לוי
 חעירא דמן משמתתינו הרמה אפרים מרדכי
 במהודר שלמה זלמן הלוי עפשטיין נ"י
 מסלאנימא בנאוהרדק י"א

דזילנא [מלא]

ברש"י ר' אברהם צבי בר' נחום אליהו זצ"ל קמחי-עלבויען
 בשנת ואתה קה לז בשנים ראש סד ידור לפק

МИРО ДАХІА. s. o. Частое Милое сод. Д. М. Еврейская.

В И Д Б Н А

25 Tatarskaya A. I. Katschinskaya - Gorka na plinost

1877 г.

הסכמות הגאונים

הן נגס לפני הדב כמופלאג כח'ב
 שלכלת היוחסין כמו"ה אפרים
 סרדבי במסור"ר שלמה זלמן הלוי
 עפשטיין מפ"ק המתגורר בק' נאחההרדק
 וכפרו מירא דביא בידו בחור על
 פרקי הוצת וקלת חידושים על הש"ס
 והנכות על המהרש"א והליתו זו קלת
 והופט בעיני ומאחר שידעתי את כבוד
 הדב סג"ל ולת משפחתו הרמה והוא
 מראשי המיוחסים מן וגד להגאון
 החכיד האמיתי כמו"ה ר אריה לייב הלוי
 עפשטיין ז"ק"ל כאב"ד דקיניתסבעת
 בעל הפרד"ם ומשאר גאונים אשר
 בארץ המה כמבואר בספרו נבוחת
 הארי אשר הויתא לחור זה אחי שנים
 ע"כ חזקס מחב"י לעורר רחמים עליו
 ולקבל ספרו מירא דביא בספ"י כי
 ראוי לחוש על כבוד הדב סג"ל ועל הצותיו
 כקדושים גם חכמי כל"י חקבל חי"ה
 ספרו סג"ל כשיטת מבי"ד ולראיה חתמתי
 כיום יום ב' ז' תמוז שנת תרל"ז לפ"ק
 נאום יוסף הזיין חופ"ק סלאניא :

ביודעי ומכיר קאמינא • וקוסטא
 קאמינא • מילתא דא דקא
 צמינא • צפד האי מדרבנן נפש חמינה •
 כו"ג ש"ב הדב כמופלאג הו"ב עמוס
 בחורב וצידתא ה' מוכר"ר אפרים
 סרדבי הלוי עפשטיין מיקרי מהנינו •
 הין רפש מוצע קודם מן וגד לרהש
 משפחתנו הגאון המקובל החלקי בעל
 הפרד"ם • חה הדב סג"ל כל ימיו עוסק
 בתורה מהוך כלתן זו הדחק • וצתה
 נפשו חוותה ויעש צילוחו על פרקי
 אבות • ועוד חייו החידושים צדורים על
 המהרש"א ועד עניינים • וגד סמך
 ידיו עליו הדב הגאון המפורסס חב"ד
 דק"ק סלאנים • וחף ידי חבון עמו
 להמט ולחזקו ולעודדו • וחז צרכות
 יחלו על ראש המקרבים אותו לכבוד
 התורה ולכבוד הצותיו לדיקי יכודי שלם
 נר"ג • וכוא גם הוא שייף צייל שייף
 נפיק וגרים באורייתא ולא מחזיק טיבוהא
 לפשי • לוחת בפשי צסאלתי לפמי
 צבקשתי לחק ידי הדב סג"ל הרפשים
 יכולס מאכ זו להגן ולהלל כו' • ויתנדק
 ממקור הצריכה העליונה וצחתי עכ"ה יום ה' שבעה עשר בתמוז תרל"ז לפ"ק
 פ"ק נאווההרדק החתם ומלשס לחסועת כלל ישראל צב"א •
 נאום חיאל סיבל הלוי עפשטיין חופ"ק :

הקדמת המחבר

כה אמר המחבר כד הוינא כבר חכיסר ובר שיתסר שנק נתתי את לבי לחבין
 במילי דאבות • ובאשר הנעתי להמשנה (חבות פ"א מ"ז) וקנה לך חבר
 נוכרתי מה שפירשו הפרשים שר"ל הקנה שהיא הקולבום יהי לך חבר
 בלימוד התורה • כי עיקר זכירת האדם הוא כשכותב כה שאמר ספ"ס
 (שמות י"ז) כתוב זאת זכרון בספר וע' • ואין זאת אלא התורה כס"ש (דברים ז')
 וזאת התורה אשר שם משה וע' • ונאמר (משלי ג') כתבם על לוח לבך • חתם
 זכני ה' שהעליתי על רעיוני דפ"ס נפלאים ומתקיים מדבש וטפת חסד
 נאמתי לחזק על הספר בעט ברזל את תחילתו אשר חתם ה' חתם

Epstein, Ephraim Mordecai.

3M

526

A23

E63

1877

Дозволено цензурою 20 Июля 1877 г. Вильна.

137434

מִירָא דְרַבִּיא

ג

כל ישראל יש להם חלק לעו"ב כו' . והנה ממעשרים מקשים בזה המחמר
 כמה קישיות . ח' למח לא חמר כל ישראל זוכים לעו"ב או נחמין להם
 עו"ב דכוח לודק יותר או כך הול' ירשו עו"ב כלשון בכתוב . ג' סככות
 שמביא כראי' מורה כהיפך דקחמר ועמך כולם לדיקים משמע דוקא אם יהיו
 לדיקים מדלח אחר כולם סתם . ג' מלח חלק מיוחדת . ד' יקשה בין לאמר חמר כל
 ישראל יש להם חלק לעו"ב בין על הפסוק עלמו שאומר ועמך כולם לדיקים שכרי
 יש כמה רשעים בכל דור . כ' מנ"ל דכאי ירשו ארץ דקאי על עו"ב דלמח קאי
 על ארץ ישראל בפשטו . ו' סיפח דקרא למח לי . ז' מה כוח ככתפירות כזה .
 ח' סמיכות משם קבל תירס מסיני אל המחמר כל ישראל כו' :

אמנם לנח אל ביחור המחמר כזה נראה לומר דנח המחמר הזה לכוליה מלב
 אישם הכמונים כרוזרים שבדחי כמה רשעים ברואים שבתם
 בשפל סמלכ בדיוטח כהחונק ועי"ז יתייחסו מן כתשובה . אבל זה ידוע דאין
 אדם זוכה לשתי שולחנות *) וכא מלך ג' פעמים . ח' משום דשכר מלח בכהאי
 עלמח

* ראייה לסקור בזה כיון דאין אדם זוכה לשתי שולחנות א"כ אחאי זכו רבי ורבי אשי ור"ל
 בן חרשים ודומיהן . לשתי שולחנות ואין לומר דזכות גדול א"כ אחאי לא זכו כלל
 וחגיגה בן דוכא ור' אלעזר בן סדה ור' אלעזר חסמא ור' יוחנן בן גודגא ודומיהן לשתי
 שולחנות דג"כ זכות גדול וכל כהלמוד ומדרש מלאים מנדקתם . ולכאורה כי' נראה לי
 לומר דהכל הלוי במזל כמאמר רז"ל בגמ' (מ"ק כ"ט א') אשר רבא חיי בני ומזוני לאו
 בזכותה חליה מילתא אלא במזל חליה מילתא דהא רבא ורב חסדא תרווייכו לדיקי גמרי
 כו' מד פלגי וחסא מיפרא מר מזלי וחסא מיפרא ר"ח חיי ז"ב שנין רבא חיי פ' שנין
 בי ר"ח שיינן הילולי כו' וכן בעובדא דרלב"ס בגמ' (מסכת כ"ט א') דלמח לי' כקב"ס
 אלעזר בני נחח לך דאפכי לפלחא מרישא אפטר דמסיילד בשעתא דמזוני כו' . ופס"ז י"ל
 דרבי ורפ אשי ורלב"ח ודומיהן נילדו במזל טוב וכלל וחגיגה בן דוכא ורלב"ס ור"ל
 חסמא ור"י בן גודגא ודומיהן טולדו במזל שליט טוב . אבל זה לא יחכן דא"כ אחאי שאל
 פשה רבינו להקב"ס (ברכות ז' א') מפני מה יש לדיק ועוב לו ריש לדיק ורע לו . רשע
 וטוב לו רשע ורע לו . כיון דנמזל חליה מילתא י"ל דהא דיש לדיק וטוב לו וכן רשע
 וטוב לו כגון שנולדו במזל טוב והא דיש לדיק ורע לו וכן רשע ורע לו כגון שנולדו במזל
 שליט טוב . ועוד הא קיי"ל כמ"ד אין מזל לישראל . גם קשה לי על סידור בגמ' דמשני
 לדיק וטוב לו זכ"ל הא כלל וחגיגה בן דוכא כו' היו זכ"ל (גם לפי מ"ס סמקונילם זכ"ל
 כלומר אם הי' כבר לדיק ונחגלגל לקיים עוד מלים ומקיימם זהו זכ"ל וטוב לו דהרשב"ן
 כ' א' אב והבני הוא בן . קשה ג"כ הא הלל סי' גלגיל משם רבינו במ"ס המקיבלים וכונת
 דגריהם גמסר בית אהרן להגאון בעל חולדות אהרן וכן בשל"ה בקדוש בהקדמה שלו הנקרא
 פשרה מאמרות וז"ל הלל חי ק"כ שנים כמה משם רבינו פ"ה כמו שכזכרו רז"ל כי' כי'
 גלגול של מרפ"ס וכמו שמרפ"ה י"י פניו גדול כמו בן כו' כלל ודבר זה נרמז במ"ס מבט
 סרק ר' סקיבא כשפלה משה למדוס א"ל הקב"ס אין שטוס בעירך והסיב לו בעגוה רנש"ע
 כלום יש ע. ד. טעהן שלוש לרבו א"ל הקב"ס הי' לך לעדני מ"ה דאלל פכ"ג . וכן ראיתי
 בילקוט סדאובני בשם ספר כשרה מאמרות וז"ל אשר עשה משה לעיניו כל ישראל וילל
 כי סגל סי' גלגול משה פכ"ל וא"כ הי' זכ"ל וההיקט באיך) גם קשה לי על סידור
 ספני דגמ' דמשני לדיק וטוב לו לדיק גמור הא הלל וחגיגה בן דוכא כי' לדיק גמור
 כו' כמותא כז"ל . ואפקר ני לומר דהנה ידוע דמשנוגי כפוס"ז מגמלין אס האדם מלמוד

הקדמה

דאבות כי הם דברים נכונים לפע"ד ובל כי הני מילי מעליותא לתאמר
משמאי ויקויים בי מ"ש דהעיה (תכלים ס"ח) אגורה באהלך עולמים • ונקבתי
בשם מירא דכיא ע"פ הנם' דחולין (קל"ט ז') מרדכי סן התורה מנין
שנאמר מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא גס תיבת מירא דכיא במ"ק
עולת כמספר שמי הראשון אפרים במ"ק חושבני' דדין כחושבני' דדין •
זתנה זה כשמונה שנים אשר הוצאתי לאור ספרי גבורות הארי בו יסופר
מעשה תקפו וגבורתו של ארי' דבי עילאי כמה גדול כח הארי הזה הר"ג
מין זקני הגאון החסיד האמתי איש האלקים הנודע למשגב בכל תפוצות
ישראל בעל הפרד"ם וצוק"ל • ושם נתתי למבחן מעט סועיר מספרי
מירא דכיא וב"ה נתקבל בהן בעיני גדולי הדור כי דברים נכונים המה •
זעתה הגה אנכי נותן לפניכם היום את ספרי מירא דכיא על פרקי
אבות וקצת הידושי גפ"ת וכמה הנהות ותיקוני הפעות בדברי מאור עינינו
המהרש"א ז"ל אשר רשמתי במל ילדותי ראוהו חכמים ויהללוהו נבונים ויאשרותו
זהנה אמרו רז"ל בנמ' (ברכות ס"ז ח') אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פור
ויש לדקדק מהו לשון פור הול"ל למד אותם • אך הכוונה בזה מי שיש לו
הידושי תורה אשר חננו ה' ואין באפשרו להוציאם לאור להיות נודעים ונזכרים
בשערים המצויינים בהלכה ויראה שהתורה חביבה על הדור • פור חידושך
בעולם והעלה אותם לבית הדפוס כי בודאי הדור יסייעו לך בהדפסתך ויקבלו
בסך בספר פנים יפות כאתר שהתורה חביבה עליהם • ויש לומר נמי כוונת
התנא (אבות פ"ג מ"ז) קנה לו דברי תורה קנה לו חיי עוה"ב • ויש לרקדק
אמאי לא אמר הלומד תורה או העוסק בתורה זוכה לעוה"ב • אך הכוונה
בזה מי שקנה ד"ת אשר חיבר וחידש איזה חכם קונה וזוכה להעוה"ב כי עי"ז
יתעורר אהבת התורה להגדיל תורה ולהאדירה ועץ חיים היא למחויקים בה •
זעתה אליכם אישים אקראתנו כבוד לתורה וקחו נא את מנחת הקטנה הזאת
בידכם והביאו אל תוך בתיכם וזכות התורה יגן לכל המסייעים אותי להאריך
ימיהם ושנותיהם בנעימים • ויראו זרע יאריך ימים • ויזכו לישב מתוך הרחבה
וברכה והצלחה על התורה ועל העבודה • ויקויים בהם מקרא שכתוב לא
יבושו מפך ומפי זרע ומפי זרע זרע וגו' אמן סלה : דברי המדבר לכבוד
התורה ולומדיה הקטן באלפי ישראל והצעיר לבית לוי אפרים מרדכי במהור"ד
שלמה זלמן הלוי עפשטיין נ"י מסלאנימא המתגורר בנאוהרדק :

מנשים נלהל סגורך היא רעייתי כנעטפ וכתפ דה אשת חיל מרס איטקא מחי' נח סרגני
סמופג אי"ס מה"ר שמואל נ"י מנאוהרדק אשר שפס נססה נכפס לפרנס לומי
זרענו שיחיו נכדי שאוכל להנות במורת ה' וחיי' חיי נצר • פ"כ אנרך לומה ככל לבי יאריך
ה' ימי' ושנותי' בנעימים ויוסף ה' חת כחה ובריאותה וישלח ברכה וסלחה בכל מעש ידי'
וסוכה לרנ סונ כשפן ללדיקים וסוכה ללמות פמי בניס ובני בניס דור שלשים ודנטיס סוסקים
במרת ובמליות בנרכס ובכוחס בלריכות ימים ושנים אמן :

בן אנרך אס בני חניני סמופג סחריף וסטן מ' אברהם הלוי עפשטיין מ' • וכן ליתר
זרעי שיחיו כולם יפתחו על סנרכס אשך נרך נרך לומס חניכס :

המתבר.

כבודו • ובמדרש רבס (ויקרא פרשה כ"ז) יריון מדשן ביתך ונחל מדניך תשקם
 ח"ר אלימור צ"ר מנחה עדיך חן כתיב כאן חלא מדניך מלמד שכל לדיק ולדיק
 יש לו עדין בפני עצמו • וכו' שאמר חלק כלומר לכל לדיק ולדיק חלק כרחאי לו
 כגדול לפי גדלו וסקמין לפי קטנו • וכביא ראי' מן הכתוב משום דלית מדי
 דאמרי רבנן ולא רמיזי באורייתא • וערך כולם לדיקים כלומר אפילו ריקנין
 בבישראל מלאים במלות כרמון ושגא יאמרו ח"כ למס הוא רע לכס לזס חזר
 לעולם ירשו ארץ ומפרש הכתוב בעלמא דכאי ארץ סינו עוב"ב ואמר חזס ארץ
 ירשו נלר מטעמי כלומר בפיה"ב בגן עדין כי רגיש הוא נלר מטעמי של הקב"ה
 שאין שולט יד בן אדם במטעמי מש"כ העוב"ב שחזר ויחל נח וגו' ויטע כרס וגו'
 וכמ"ס סמיהרס"ח בח"ח צפרק חלק וציי"ס • וגם הוא מעשה ידי מש"כ העוב"ב
 ששולט יד בן אדם • להחזיר כלומר ובעוב"ב אפ"ר לחזס כמאמר רז"ל בגמ'
 (ברכות י"ז א') לדיקים יושבין ועפרותיהן בראשיהן כו' • והנה סקשו המפרשים
 למה שכתב מלכות ביהאי עלמא ליכא כתיב ביומו חתן שברו • וכתיב לא חלין
 פעולת שכיר: וחירו ע"פ מ"ס רז"ל בגמ' (ב"מ ק"י ב') ח"ר כלאמר לחבירו לא
 סבור לי פועלין שניכס חין עוברין משום כל חלין זכ לפי שלא שברו כלומר
 כעפ"כ חינו עובר משום שיכול לומר לפועל חיי לא שכתב • וזה לפי שאין
 פעולתו חלל כלומר והשליח חינו עובר משום שהמלאכה חינו שלו • ולכן גם הקב"ה
 חינו עובר על ביומו חתן שברו ועל לא חלין פעולת שכיר משום דהקב"ה נחן
 כחירה ע"י משס דכוא שליח • ועפ"י יחזיר על נכון דלכך כסודך מאמר משס
 קבל חרס כו' רל מאמר כל ישראל כו' בכדי לתרץ קושיות המפרשים דאמר כל
 ישראל יש לכס עוב"ב ולא עוב"ב מטעם דשבר מלכות ביהאי עלמא ליכא וקשה
 ה"ך עובר הקב"ה על ביומו חתן שברו ועל לא חלין פעולת שכיר לזס חזר משס
 קבל חרס דכוא שליח כחירון המפרשים :

פרק ראשון

משנה א **משה** קבל תורה מסיני כו' • ונריכין חנו להבין אמאי זכס משס
 לקבל החורה ולא חזקן כלל הוא כו' כגדול • ונראה לי
 לומר ע"פ מ"ס האלשיך (פרשה וארא) אמאי הפליר הקב"ה למשס שילך לגאל
 חת ישראל ולא לחזקת או לשאר איש ישראל משום דמעלתו גדולה כו' מאהרן *
 ומכל

* אך קשה הא אמרו רז"ל במדרש רבס (בראשית ס' א') פשעים מקדים משה לחזקת ופשעים
 מקדים חזקת למשה מלמד ששניהם שקילים • ועוד קשה לפי שאמר רז"ל ששניהם שקולים
 ח"כ למה בכל המקראות מקדים משה לחזקת ופטס אחת מקדים אחת למשה • ונראה לי
 לומר ע"פ מה שהקשו המפרשים קדמי אהדי כתיב (דברים י"ה) גביא מקרבך מאחריך
 כמוני יקים לך • וכתיב (שם ל"ד) ולא קם גביא עוד בישראל כמשה • וחירו דודאי כמשה
 בכל המסלות לא יקום חזל חס יחמיו חזוה גביא שיש לו מדס אחת כמשה למנין אפיו
 סמדה שיש לו דומה למשה קראו הכתוב כמשה • ועוד כתבו המפרשים שמה היה לו כמה
 מדות יסירות על כל הניאיה ואחת מהס שדינה מדברס מתוך גרוט • וזו הגזק כו'
 ג"ר

עלמא ליכא כחאמר רז"ל בגמ' (פירוזין כ"ג ח' עבודת זרע ג' ח') ובמדרש
 חנחומא (פרשה בראשית) ע"פ אשר לחי מלך היום היום לפשות ולמחר לקבל
 שכרם ב' דיעקב ועשו חלקו לכם כמולמות העו"כ ונל עשו וכעו"כ נל
 יעקב כחאמר רז"ל (בילקוט פרשה חולדות) כשכיו יעקב ועשו במשי חמץ ח"ל
 יעקב לשבו אחי ב'. עולמות לפינו העו"כ והעו"כ ב' הליך מול אחי העו"כ
 ואחי הטול כעו"כ כו אחת שעה נל עבו חלקו כעו"כ ויעקב נל חלקו
 כעו"כ ב' ג' דעו"כ לא נחמו אלא ע"י יסורים כחאמר רז"ל בגמ' (ברכות ב' ח')
 ובמדרש רבה (שמוס פרשה ב') חניא רב"י אומר ג' מתחום נחן הקב"ה לישראל
 וכולם לא נחמו אלא ע"י יסורים ואחד מהם העו"כ וכהם כלדיקים נקראים
 ים כמ"ם מתן זקני כגהון המפורסם בדורו מזהרר אברהם מאיר הלוי עששטיון
 סאנד גר"מ דק"ק מוש חדם בדורשים שלו ע"פ ים נספה בלא משפט וחסב
 בטעם משים שים לכם ע"י עולמות כחאמר רז"ל בחס' (א קלים פ"ג מ"ב
 סנהדרין ק' ח') עמיד קב"ה להנחיל לכל לדיק ולדיק ש"י עולמות שנה' להנחיל
 לרבי ים וגו' ועס"י יתבאר על נחון כחאמר הזה כל ישראל ים כחאמר
 לדיקים כי אפילו ריקנין שבישראל מלהים במלות כרמון כחאמר רז"ל בגמ' (ברכות
 כ"ז ח' פירובין י"ט ח' חגיגה כ"ז ח' סנהדרין כ"ז ח') ע"פ כפלה כרמון רקתך
 אל חקרי רקתך אלא ריקתך שאפילו ריקנין שבישראל מלהים במלות כרמון
 ושחא יאמרו ח"כ למח אלו כספל כמלב מטה מטה עד אשר לא יוכלו קום למס
 אמר אל יתעו גזה כי אין לכם אלא חלק לעו"כ ופס שעה אחת של קורת דום
 כעו"כ מכל חיי העו"כ ואמר חלק יתכן לומר ע"פ מאמר רז"ל בגמ' (שבת
 קכ"ב ח') ובמדרש רבה (שמוס פרשה כ"ב וקרא פרשה י"ח) כי כולך האדם
 אל בית עולמו ח"ד יחסק מלמד שכל גריק ולדיק נוחזין לו מדור לשי כבודו זגמ'
 (ב"מ פ"ג ב') ואל מטוחם ירבאון אין לך בל גריק ולדיק שאין לו מדור לפי

בבדו

חורה כי כך דרכה של חורה פז במלח האכל כו' וכן כתיב (דברים ח') ורם לבבך ובכחה את ה'
 חלביך וכתיב (אס ל"ב) ויבטן ימורין ויבעט ולפשמים הפנייות מבטלין את האדם מלמוד חורה
 כחאמר רז"ל (אזיה פ"ג מ"ד) אם אין קמה אין חורה ונגמ' (פירובין מ"א ב') אשרו
 רז"ל ג' דברים טעירין את האדם על דעתו ובל דעת קינו ואחד מהם דקד ק' פניוס
 והנה בודאי לדיקים כאלה אם היו מבקשין מאתו יתנדך פשדות בודאי לא יגזר מליסן
 כחפס וכלנגס וכחאמר רז"ל בגמ' (מ"ק כ"ח א') גבי רבא שאמר בני שלז מילי בני
 קזי שחא סרתי יבני לי וחדא לא יבני לי חכמתי דרב הונא ועותר' דרב חסדא יבני
 לי כו' וכן בגמ' (קדושין ל"ג ב') דאמר רב כהנא לאליהו מיגרס לי לאו פניוסא יביב
 לי סיכא דדינרי חלא שלא רזו כעס רוח מאוס דחשבו שחא מרוב טיבס יבטלו מה"ס
 ולכן היו מבחשקים במעט מועיר כחאמר רז"ל בגמ' (ברכות י"ז ב') חשנית כ"ד ב' סולין
 פ"ז ב') כל העולה כולו לא גיזין אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני לו בקב חרובין
 פמ"ם נע"ס חולם רבי ורב אחי ורשב"ח ודומיהן דקך אחרת ה' להם שלא רזו העניות
 מחוס דחשאו שחא מחמת רוב דוחקא ועניותם יבי' להם כעול חורה ולכן נחן להם הקב"ה
 לזה כרצו ולזה כרצו כי רצין יראו יעשה ומה ששאל משה רבינו להקב"ה מפני מה
 ים לדיק ותע לו כלומר חף שהדיק מבקש מאת הקב"ה עשירות אע"כ אינו נוסן לו
 ובפי' ל' הקב"ה לדיק ורע לו לב"ר' אן לדיק שאינו גמור :

(מגילת י"ט ז') ע"פ ועליכם ככל הדברים וגו' מלמד שבראשו כקב"ה למשם דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומשם שסופרים עתידים לחדש • וכתב רבנו י"ט ז' כקדמתו לסדר זרעים הא דאמרו שבראשו ולא אמרו שנתן לו או שלמדו שאלו אמר אחד מאלו כלשונות ה' מתחייב מה שפירא יחסרם וית' ג"כ לישמע שברי עינו לא סיחה לרה שמלינו שכתבו בשחי ידיו אפי"ש שלא נלפזוה אלא בלחא אצל בראשו שבראשו חס בדרך רחי' בלבד לא בדרך נתיגה לו מסירה כחדם כמראה דבר לחבירו לראותו ואיט נוחטו לו פכ"ל • ועפ"י יתבאר על נכון דמשום כדי לא אמר כקב"ה נתן תורה למשה או משם קבל תורה מהקב"ה וית' הדבר אל הר סיני כפירא דרך כבוד כלפי מעלה דכיון שנתן לו כל השפירי אף בער כחמשים ואח"כ נעלה ממנו אף רחי' שיתייחס אליו יתברך שנתן ולק יחס הדבר אל הר סיני וסבוגה על כקב"ה שנגלה בסיני ולכן לא אמר בסיני בבית • ואמר נמי אצל משם קבל כי לא נחסר לו כתירה בשלימות רק שבראשו כקב"ה ואצל כושע אמר מסרה כי לו נחסר כל התורה מה שכי' ביד משם :

ויהושע לוקים • גם כאן לריבין אנו להבין אמאי לא כויד כאן לא לשון קבלה ולא לשון מקורה • ונראה לי לומר ע"פ מאמר רז"ל בגמ' (תמורה ע"ז ז') אמר רב יכודא אמר שמואל ש' בת אלפים סלכות נשחכתו בימי אבולו של משם כו' ולכן אמר ויכושע לוקים לרמז בלא נחסר לכם התורה בשלימות כי אם מעט מן המעט כי ה' חסר שלשת אלפים סלכות

משנה ג' **וידהי** מורא שמים עליכם • ויש לדקדק דכוליל ויהי מורא ה' עליכם • ויתכן לומר ע"פ מ"ש רש"י (דברים ל') ע"פ כפידותי בכם היום אח כשמים וגו' אמר הקב"ה לישראל כסחלו בשמים שבראחי לשמש אחסם שמת שינתה אח מידתה שמה לא עלה גלגל חמה מן המרח וסאיר לכל בעלים כענין שפירא חרה כשמש ובה כשמש וגו' ומשם אלו ש' עשו לא לשבר ולא לכפסד אם זוכין אף מקבלין שכר ואם חוטאין הן מקבלין פורעניות לא שינו אח מידתם אחם שהם ז' יחסם תקבלו שכר כו' פכ"ל • וזה ויהי מורא שמים עליכם כ' לומר כמו ששמים אינו מקבל ככר ושמש רק עושה רצון קוט ית' מידתה רוממותה ית' כך ית' מוראכם מידתם רוממותו ית' בנין דאיכו רב ובלים :

משנה יד **דהוא** כי' לומר אם אין אני לי מי לי כו' • ויהק לומר ע"פ מ"ש המפרשים על הא דאמרו רז"ל בגמ' (סוכה נ"ג ה') תריא אמרו עליו על כלל בזקן כשי' שמה בשמתה בית כשואבא אמר אם אני כחן בכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן • ומקשים המפרשים איך הסיד ועניו גדול כמו שוא כחשאר עלמו בבית אלבים לאחר דברים אלה לעשות עטרה לעלמו ולקנות לו כס סוב * ופירשו המפרשים דהני כאמור כאן היא כשיניס כמו שאמר רבנא דרי

* ואענה ח' קיי בזה בהקדם לריבין אנו להבין מאמר רז"ל בגמ' (ברכות ס' א') ס"ד מעשה בהלל בזקן שהי' מהלך בדרך ושמש קול נוחה בעיד אמר פונתה אני שאין זה צורך ביתי ועליו כנתיב אומר משמושה דעה לא יירא נכון לבו נפוח כס' • ודליתו בשל"ה הקדוש בהקדמה שלו הנקרא עברה מאמרו (מאמר ד') שהקשה נסם פטר מעלה

ומכל אדם ישראל ולא סיו מסוגלין דור המדבר להגאל ולקבל ששע כי אם על ידי
משע. ואפשר דממעם זה אדם נמי משע לקבל כחירה ולא אהך משום שמעלה
משע גדולה ממעלה אהך :

ומסרה ליכושע. להבין נמי למע אלא משע אהך קבל ואלא יכושע מסרה.
וכנה כמפרשים חדרו דכ"פ ומסרה ליכושע כלומר כל מע שקבל
מסר ליכושע אבל במשע לא יוכל לומר שנמסרה לו כי לא נמסר לו כל החורס
שברי שער החמשים לא נמסר לו כמאמר רז"ל בגמ' (ר"ס כ"א ב') ע"ג ותהסרו
מעט מאלהים ולסייך אהך אללו קבל כלומר כל מע שסי' ראוי לו לקבל קבל
מסיני *) אך עדיין לריבין אהך למודעי למע לא אהך הקב"ה נתן תורה למשע או
משע קבל חורס מהקב"ה. ועוד למע אלא משע חלה הפועל במקבל כמ"ש משע
קבל תורה כו' ואלא יכושע חולה הפועל בנוחן באימרו ומסרה ליכושע. ועוד למע
לא אהך כסיני בבית. ונראה לי לומר ע"פ מע שראיתי בספר ארע אברהם שעל
המדרש במגילת קבלת שטיח בשם ספר ש"ס שפירש על הא דארז"ל חמשים
שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשע חסר אחד פירושו כוא כך שמחלה
נחנה לו כל החמשים שערים וגם שער החמשים שהוא סוד הגאולה בסוד
וחמשים ילאו בני ישראל ממלרים רק אח"כ שחטאו ישראל נחסר למשע מן
החמשים שערים שער אחד ח"פ וכולם נתנו למשע חסר אחד שסי' לו לומר בקי"ט
שניתן לו רק מ"ט אלא שמחלה נחנה לו הכל עכ"ל. וכן כתב השליש פרשה
ואחזקן בשם המקובל מהורר חיים הלמיד מובהק של האר"י ז"ל. ואמרו רז"ל בגמ'
מגילה

ג"כ באהרן ציוה"כ בשיאל שם המפורש מפי כהן גדול וסירש צוה"ק שלא הי' כה נבון
להוציא שם המפורש רק בעצמו יאל ע"פ הקב"ס מחך סיו של כהן גדול. ועפ"ז יחנאל
על נכון דלקך בכל המקראות מקדים משע לאהרן משום שמעלה משע גדולה ממעלה אהרן.
וע"פ רז"ל ששיחה שקולים היונו בקצת מדות כ"י דומה למשע לעגין אותן המדות שקול
במשע אבל באמה מעלה משע גדולה ממעלה אהרן :

*) והנה דבריהם הקדושים בלתי מובנים ונריבין באור. ואמרתי אני עס לבי לכיין דבריהם
כדרך זה דלשון קבל נאמר על פקצת כגון לחלל ראובן שנתן מתנה לשמעון ראובן
נקרא טהן ושמעון נקרא מקבל והמתנה הוא במקצת ולא כולה משום דלא שביק איניש
נפשי ויחיב לאחריני וכקנ"ס ג"כ לא נתן החורס בשלימות למשע שהרי נחסר לו שער
החמשים ולכן אהך שסיר אלא משע קבל. אבל באמה לריבין אני להבין אמאי לא נתן לו
הקב"ה החורס בשלימות דלא שייך גבי' כעצם לא שביק נפשי ויחיב לאחריני. וגבי
כתורה לא שייך באדם נמי לא שביק כו' כמאמר רז"ל במדרש משלי ע"פ כי לקח טוב וגו'
וז"ל ד"א כי לקח טוב מנהג שבעולם שני פרגמוטין שהיו במדינה זה לוקח מסכסין זה
לוקח אוליסירקא נמלא ביד זה דבר אחד וביד זה דבר אחד אבל חורה אינו כן זה שונה
פזר ארביס וזה שינה מזר נזיקין עמדו שניהם זה עס זה אמר אחד לחבירו השנה לי פזר
ארביס ואני אשנה לך פזר נזיקין נמלא ביד זה שנים וביד זה שנים יש פקח גדול מזה
עכ"ל. וכן הביא רש"י במשלי ע"פ כי מי' סחרה מכחר כהן. כל חליטין שאדם מחליף
במסורה זה נטל זה וזה נטל זה אבל האומר לחבירו שנה לי פזר ונמי אשנה לך פזר
נמלאו שנים ביד כל אחד ואחד. וז"ל כמ"ס האלשיך מסני שהי' משע בוד' לא סיו ביטולמו
לקבל החורס בשלימות :

מִדְּו סְכֵינֵה אַבְל כּוּחַ נִסְמַח דְּכֹסֵפֶא כִּי מֵאֲחֵר שָׁלַח כְּשֶׁחָכְרֵה בְלוּם לְמַסּוּ יַגִּיעַ לֵס
בָּל כִּךְ לִכְנֻת וְכוּחַ כְּמֵי שְׁאוּכַל וְחַיָּו מִשְׁחַבֵּר בְלוּם וּמֵאֲחַן דְּלִכִּיל דְּלִלֵי דְּלִילֵי צְבִית
לְחַסְתָּוִלֵי בְחֹפֵי וּלְפִיכָךְ שׁוֹלְסִין אֵת הַנְּשָׂמָה לֹא כְּעוֹלָם כְּדִי שְׁתִּיִּם-ף לֵס חוֹרֵס
וּמֵלֻת וּלְסַבְחָר מֵה וּלְסַכִּין לֵס שְׁכָר עוֹסִיב וְחֵי יוֹשֵׁבֵת בֵּם בְּחַשְׁנוֹג גְּדוּל לְמוֹסִיב
וּנְכִית מְדִי כְּשֶׁגִּבֵּה עַלִּר . חוֹלָם הֵילָר הִרְעַ כּוּחַ כְּמַחְבֵּל וְכַמְשָׁחִית עוֹמֵד לְנֵגַד
כְּאֵדָם לְחֻנֹּשׁ מִמֵּנו עֲשׂוֹת מוֹב לְבַל יִבְחַ אַל הַקּוֹדֵשׁ פְּעִימָה לְחַזוּם פְּנֵי אֶלְסִי וְלִיכְנוּת
מִזוּ סְכִינְזוּ יִחַבֵּרְךָ . אַבְל בְּחַמֶּת אֵין לְרִיךְ כִּיֵּב גְּבוּרָה לְעַמּוּד נֶגַד הֵילָכִיר כִּי כִקְבִיִּם
כּוּחַ בְּעֻזָּתוֹ וְכַמְדַּל כְּבֵחַ לְטַכָּר מִסְיִיעִין אֲחֵרוֹ רַק כְּכַתְּלָה לְרִיךְ לִכְיוֹת מֵאֵת
כְּאֵדָם . וְעַפְיָו יִחְבֵּאֵר עַל גִּבּוֹן כּוֹנֵת כֵּלֵל כּוֹקֵן בְּמָה בְּאֲזָר אֵם אֵין אֲחֵי לֵי מִי לֵי
כְלוֹמֵר שְׂחִיד לְרִיךְ כְּאֵדָם לְסַעֲלוֹת עַל לְבוֹ אֵם אֵין אֲחֵי הִסְחִיל לְעַמּוּד נֶגַד הֵילָכִיר
וּלְסַהַבֵּר עֲלִיו בְּכֵדֵי לְעֲשׂוֹת מַלִּית וּמַעֲלָם אֲשֶׁר עִיב נִשְׁלַח הַנְּשָׂמָה מִמְּטַל לְמִטָּה בְּאֲרָץ
לְסַבְחָר מֵה לְבַל יִסִּי חִיכֵלֵת נִסְמַח דְּכֹסֵפֶא מִי יִשְׁמָד נֶגְדוֹ כִּי עַל כִּרְחַךְ בְּכַתְּלָה
לְרִיךְ לִכְיוֹת מֵאֵת הַאֵדָם . וּבְשֵׁאֵי לְעַלְמֵי מֵה כְלוֹמֵר אַבְל בְּשֵׁאֵי אֲחֵיל לְעַמּוּד נֶגְדוֹ
מִמְּטַ מִמְּטַ . וּמִלִּז מֵה פִּירֵבוּ מִמְּטַ כְּמוֹ (דְּבָרִים י') מֵה סִי חֵלְסִיךְ שָׁאֵל מִעַמְּךָ .
אֲחֵי כְלוֹמֵר סְכֵינֵה יִסִּי בְּעֻזָּתִי וְכֵבֵחַ לְטַכָּר מִסְיִיעִין אֲחֵרוֹ :

וְאֵם

לֵא עֲבָדֵי אֲחֵרֵי . וַיִּחַן לֹמֵר עִיב מֵאֲחֵר רַזְ'ל בְּנִגְ' (שְׁבַת קְכ"ג ח') אֲחֵר
ר' אֵילְיוֹר שׁוֹב יוֹם אֲחֵר לְזֵנֵי מִיתַחַךְ . שָׁאֵל חַלְמִידוֹ אֵת רִ'א וְבֵי אֵדָם
יּוֹדַע אֵילְיוֹר יוֹם יָמוֹת אֲחֵר לְבוֹ כִּיֵּם יָשׁוּב הַיּוֹם שְׁמַח יָמוֹת לְמֵחֵר וְנִמְלָא כָל יָמֵי
בְּחַשׁוֹנֵס . וְבַזֵּה יִזְכָּר אֵת יוֹם כְּמִיתָה וְעִיבֵי יוֹכַל לְנַלֵּחַ אֵת הֵילָכִיר כְּמֵאֲחֵר רַזְ'ל
בְּנִגְ' (בְּרַכּוֹת ס' ח') לְעוֹלָם יִדְגִּין אֵדָם יָרַךְ מוֹב עַל יֵלְכִיר כִּיֵּב וְהֵם לֹא יִזְכָּר לֹ
יוֹם כְּמִיתָה *) :

שְׂמֵאֵי

מִשְׁנֵה מִיִּו שְׂמֵאֵי אֲחֵר עֲשֶׂה חוֹרֶתְךָ קִבֵּעַ כּוּ . וַיִּחַן לֹמֵר דְּשֵׁמֵאֵי נִמְשָׁךְ
אֲחֵר כֵּלֵל כּוֹקֵן וּמֵלֻחַ הַקִּנֵּה אֲחֵרֵת לְדַכָּא אֵת הֵילָכִיר וְאֲחֵר
עֲשֶׂה חוֹרֶתְךָ קִבֵּעַ כּוּ . כּוֹנֵחוֹ בַּזֵּה דְּכַנֵּס אֲחֵרוֹ רַזְ'ל בְּנִגְ' לְעוֹלָם יִסְכּוֹק אֵדָם בְּחֹרֵס
וּבִמְלֻת אֲשִׁילוֹ שָׁלַח לְשִׁמָּה שְׂחַתּוֹךְ שָׁלַח לְשִׁמָּה בַּח לְשִׁמָּה . וְנִרְחָה לִי לְכַסְבִּיר דְּנִרְיָהִם
סְקוּדוּשִׁים עִיב מֵאֲחֵר רַזְ'ל בְּמִדְרַשׁ רַבָּה (בְּרַחֲשִׁית פְּרָשָׁה כ"ג) חֵילִר סִימּוֹן אֵם בַּח
יָרַךְ לְכַסְחִיקָךְ שְׂמַחְכוּ דְּנִבְרֵי הוֹדָה וְפִירַם מִתְּנִית כְּכּוֹנֵה כִּשְׁכוּחַ מִיִּסְק בְּחֹרֵס
גַּם הֵילָכִיר גִּבֵּה מִמֵּנו שְׁנַחֵ בְּרַלּוֹת כִּי דְרַכֵּי אִישׁ גַּם אֲחִיבֵי יִסְלִים לְהוֹ . וּבִן אֲחֵרוֹ
רַזְ'ל בְּחַשׁוֹת דְּר' נִהָן (פְּרָק ע"ז) שְׁהֵילָכִיר אֵין לוֹ חַקְיָה אֵלֵּא בְּדְבָרֵי חוֹרֵס בְּגֵלְמָר
אֵם רִעַב שׁוּגִיךְ סְחִילְסוֹ לְחַס וְהֵם לְמַאֵל בְּסַקְהוֹ מִים כִּי גַחֵיִם אֲחֵה חִיתָה עַל רִאֲשׁוֹ וְסִי
יִשְׁלַם לָךְ אֵל חַקְרֵי יִשְׁלַם לָךְ אֵלֵּא יִשְׁלַם לָךְ . אֲמַיִם אַשְׁפִּיבֵּה מִתְּחִלָּה לְרִיךְ כְּאֵדָם לְפַחֲזָה
לְהוֹ עַל סְלִימּוֹד שָׁלַח לְשִׁמָּה וְאֲחִיבֵי כְּשֶׁלְּעֻזָּד אֵין גִּבֵּה גַּם הֵילָכִיר וּמִתִּיחַ אֲחֵרוֹ לְמַסּוֹךְ
אֵף לְשִׁמָּה . כְּדַמִּיּוֹן כְּחִיעֵק אֵף שְׂטַחְמִין לוֹ אֵיזֵה מֵאֲכַל מוֹב מִיִּם אֲחֵרוֹ רוֹלֵס לְחַסְלֵל
וּלְרִיכָן

(* וּלְכַזֵּרֵה קִבֵּה מֵאֵי חִיכְפָּה לִי לְיֵהִיר בְּהַאֵדָם יִזְכָּר לוֹ יוֹם כְּמִיתָה וְעוֹד מֵאֵי יוֹם
סְמִיתָה צִבֵּה הַיּוֹדֵעִי וַיִּחַן לֹמֵר עִיב מֵאֲחֵר רַזְ'ל בְּנִגְ' (סוֹכָה ג"ג א') לְגַתִּיד לְבַח
נַכִּיא הַקְּבִיִּה הֵילָכִיר וְזַהְרָמוּ בִּסְנִי הַנְּדִיקִים וּבִסְנִי הַרְשָׁעִים . וְזַהְרָמוּ יִזְכָּר לוֹ יוֹם כְּפִיִּסָּס
כְלוֹמֵר שֶׁזָּכָר לְכִינֵיִךְ יוֹם הַקִּיסָה שְׁלוֹ :

כ' ששה כל • אי ה' רופאך • אי ה' אלכים • וברבם כיוצא • ובהם אמרו רז"ל
במדרש אבותא (פרשה פקודי) שכנסתה אינה רוצה ללאת מאוחו עולם כמליון
ולירד להוך כגוף העבור ומנקשת מאת פני ממ"ה קב"ה שלא לשלוח אותה לזה
העולם ומורידין אותה בע"כ שלא בטובתה • וזה שבאמת שולחין את האשמה לתוך
הגוף העבור הוא כדי להוסיף לה חורב ומלות כי גם בעוב"ב היא יושבת והאגית

מזו

למשה יז"ל איך התגשגש הלל לאמר שמוצתו שאין זה בחיך בירו זהיוה כי אדם אין נדיק
בארץ ט' ואין חסא בלא מירוק יסירין ואף אם הי' בלפסרות להיות נמצא אדם בלא
חמץ כלל היסכן שיפנה הוא את עצמו וכבר טדע ומפורסם בחלמוד מזה ענוה שסי'
בהלל והאריכו בפרק כמה מדליקין בכמה מעשיות גדולות של מדה ענוה בהלל עכ"ל •
ולבאר את זה נקדים מאמר רז"ל בגמ' (סנהדרין י"א א') וז"ל פתח אחת היו מסובין
בפנייה בית גורית ביר חי ונתנה עליהם בה קול מן השמים יש כאן אחד שראוי שהשרם
עליו פנייה כמה רבנו אלא שאין דורו זכאי לכך ונתנו חכמים עיניהם בהלל הזקן •
ולבאר זה חזונו אלו כמה רבינו מותר • והנה באמת המהרש"ל מוחק תיבות כמה
רבינו • ובאמת כגירסתו כן הוא בגמ' (סופ"ה פ"ח ב') • עוד קשה לי למה נחנו חכמים
עיניהם דוקא בהלל הזקן ולא בשאר חלמידי חכמים שהיו שם • והנכון אתי לומר ע"פ פ"ט
המקובלים שהלל הזקן הי' גלגול של משה רבינו ע"ה (ועיין לעיל ג' א') ולכן מנינו אותן
המדות שהיו במרע"ה היו ג"כ בהלל הזקן מרע"ה הי' עניו גדול כמו כן הי' הלל הזקן •
וכמו שמרע"ה הי' ק"כ שנים כמו כן הלל הזקן • וכמו שמרע"ה פרנס את ישראל ארבעים
שנה כמו כן הלל הזקן • כמבואר זהו בספרי (פרשה ברכה) • וזה ידוע שמרע"ה הי' לו
כמה מדות יתירות על כל הנביאים ואחת מהם שכינה מדברת מחיך גרונו • ואספד למר
שזו המדה הי' ג"כ לפעמים בהלל הזקן כיון שהי' גלגיל של מרע"ה • ועפ"ז יתבאר על
נכון וחדא מחולף בחברתה וע"כ גרסינן בגמ' סנהדרין ובכומה תיבות כמה רבינו •
למשים באמר שבת קול כמה רבינו ע"כ כוונתו הי' דוקא על הלל הזקן ולא בזולתו ופשוט
פתי' בו אותן המדות שהי' במרע"ה • ובזה יתבאר נמי מאמר הלל הזקן כמה שאמר מוצתו
אני שאין זה בחיך ביהו • והנה בעצמו הרבים איך חסיד ועניו גדול כמו הוא התנשא
לאמר שאין זה בחיך ביהו כקיימת הספד ספלה לספיה • ועפ"ז מחרן כחירונו ועליו
הכתוב אומר משמועה רעה לא יירא נכון לבו נמוח בה' כלומר בשביל ה' כמו (בראשית
י') הסתחת בהמשה ור"ל שהשכינה היתה דוברת כך מחיך גרונו תיבות אלו מוצתו
אני שאין זה בחיך ביהו • ובזה יתורן נמי קיימת המפרשים על בגמ' סוכה • כי אם
וחלילה לנדיק זה ועניו גדול כמו הוא להתאמר ולהתגדל עצמו בביה אלכים ולעשות עטרה
לעצמו • אך לא הוא בעצמו דיבר דברים אלו אלא כך היתה שכינה מדברת מחיך גרונו
אל הלל הזקן לגלות האמת שכן הוא • ובדרך זה יתבאר נמי מאמר רז"ל בגמ' (סוכה
ג"ג א') ובמדרש רבה (בראשית פרשה ל"ה) אמר רשב"י יכולני לפסוק את כל העולם
כולו מן הדין תיוס שנצראתי ועד עכשיו • ועוד אמר רשב"י ראיתי בני עלי' והפס מופקים
אם אהף הם אני ובני מהם כו' ואם שנים הם אני ובני הם • והנה באים הפלוגי הזם
ג"כ יש להזהר איך חביד ועניו גדול כמו הוא יתפאר עצמו לדבר דברים אלה • אמנם
יסכן נמי ע"פ מ"ש הכפר בית אהרן בשם ספר הגלגולים וז"ל רשב"י הי' גלגול של משה
רבינו ע"ה כמ"ש עליית למרום שנית שבי ר"ת עמטין בן יוחאי עכ"ל • ואספד לומר ג"כ
שהי' לו אותה המדה שכינה מדברת מחיך גרונו כיון שהי' גלגיל של משה רבינו ע"ה •
ועפ"ז י"ל שבדאי נדיק וחסיד גדול כמותו לא יתפאר בעצמו אך לא הוא בעצמו
דיבר דברים אלה כך היתה שכינה מדברת מחיך גרונו של רשב"י כדאי
לגלות לכל שכן הוא באמת :

ואישא עין גם אל מאמר רז"ל במדרש רבס (ויקרא פרשה ט"ז) שרקב"ס אינו חשן בתורתו של רשע שנאמר ולרשע חמר אלהים מה לך לשער חוקי וכו' תשוב אמאי לא יחפון בתורתו של רשע אחרי שטובק בתורה :

אמנם יחבאר זלח ע"פ מאמר רז"ל בכ"ט לעילם יעסיק אדם בתורה ובמלות אפילו שלא לשמה שמחוק שלא לשמה בא לשמה ומקשים בתום' כלא אגרו רז"ל כל כעוסק בתורה ובמלות שלא לשמה טוח לו שלא נברא ונוח לו שנהפכה שלייתו על פניו וחרלו דמה שאמרו לעולם יעסיק אדם כו' מיירי שלומד ועושה המצות מאהבת השכר ומיראת העונש ומה שאמרו כל כעוסק כו' מיירי שלומד ועושה המצות להתייבד לשם חזיה פני' הו' לכדר צמיני הבריות ועיין בגמ' (סוטה פ"ב ב') בתום' ד"ה פרוש מאהבה כו' ונראה לי ליתן טעם אמאי מאהבת השכר ומיראת העונש מותר ע"פ מ"ש בגאון המפורסם מכורר דוד אב"ד דגאוןהרדק בספרו גליא מסכת ח"ב (דרוש) על מאמר רז"ל שמחוק שלא לשמה בא לשמה ולא אמר יבוא לשמה ופירש כו' ז"ל כי באמת אף שלומד וכעושה מלות מאהבת השכר ומיראת העונש הוא ג"כ כעין עישה מלות לשמה דכוואיל דרקב"ס מנסה עולמו בארך אפים ונשיאת עון ואינו נעשה פחגס כרעה מכרה ודרך רשעים ללחם ולבן אף כעושה מלות שלא לשמה דכיינו מאהבת השכר ומיראת העונש עדות ס' נאמנה עליו ומאמין שהבורא יח"ש לו כעו' והממשלה דיראת עונש ושבר של בשר ודם הוא שרואה מקל ורלועה שרודה בעם וכאשר ימלא בית מעם במסתרים לא יעדרו דבר מאהם לפכות נגד רעו' ואלל כבורא יח"ש אף רואה לפניו שוער ועושה ועיקר שכר ועונש אינו צפויים ורלוויים ככווייתן רק פ"ש מחוק האמונה והבטחון שמאמין בט' אף שדרך רשעים ללחם ומרבה כבוד ביתו בללחום רשעים הוא כמותן אשר הדפטו כרות ויעבור וכו' אינו וא"כ אף כעושה מלות מאהבת השכר ומיראת העונש מאמין באמונה שלמה שהבורא יח"ש כו' הוא עיקרא וברש"א דכולא פלמין ע"כ"ל . נמלא שיש בלימוד התורה ועשיית המצות ג' סגים א למעלה מו' ח' לשמה * . ב' שלא לשמה מאהבת השכר ומיראת העונש . ג' שלא לשמה להתייבד . וכנה האדם כולם אף אם ילמוד ועשה המצות שלא לשמה מאהבת השכר ומיראת העונש יבוא מזה למדריגה המשולה לשמה משא"כ כרשע אם ילמוד ועשה המצות שלא לשמה מאהבת השכר ומיראת העונש יבוא מזה למדריגה שלא לשמה להתייבד מטעם דכ"ל"ר הוא כחכם לכרע יטה אוחו באמרו אליו אף מעשה ומטבת לפני האלהים ואין שכר ועונש לפניו כי הלא פירך רזאות אף שדרך רשעים ללחם והלדיקים כמה בשפל המלכ בדיומא התחתונה . וכנה כד"יק דקדוק קטן באמרה

* והענין לשמה הוא כמו שפירש הרא"ש ז"ל על מאמר ר"א בר' זדוק (גדרים ג"א ח') עשה דברים לשם פעלן ודבר בכין לשמן . ופירש כו' ז"ל עשה דברים לשם פעל . לשמו של רקב"ס שפעל הכל למענה . ודבר בכין לשמן . כל דבורך ומש"ך בדברי פורס יכ"י לשם המדה בגון לידפ ולכבין ולהוסיף לקח ופליג' ולא לקנמר ונכסגלות עכ"ל . ועיין בפסד נפש החיים שפר ד' פרק ג' :

ואריכין לעשות תחבולות עד שיתרצה לאכול • וזו שמחך שלא לשמה בלא לשמה •
 וכו' כונת שמה שאמר עשה תורחך קצת כלומר בזה תוכל לגלח את כיצור
 ובינו שחלמוד בתורה בקביעות כמאמר רז"ל בגמ' (קדושין ל' ב' ב"ב ע"א ח')
 בראשי יצ"ר בראשי לו תורה חבלין • ושמה האמר איכנס תוכל אחרי שהצ"ר
 עומד נגדי לזה אמר אמור מעט ועשה הרבה כלומר תאמר לו שחלמוד מעט
 ובינו לימוד שלא לשמה ואח"כ תוכל ללמוד הרבה ובינו לימוד לשמה מאמר
 שגם הצ"ר נהגם מלימוד התורה • ואמר ועשה הרבה ולא אמר ותלמוד הרבה
 כי פיקר שלימוד כו' ע"מ לעשות כמ"ש הש"ס הקדוש שפריך האדם לעסוק
 בתורה לקיים מה שציונו השי"ת וכחצ בתורה ולמדהם אוחס ויעשה ככח
 בלבו שכל מה שאמלא שם איזה לעשות ואיזה שלא לעשות כגני אקיים כענד
 נאמן ומה שלא אוכל לקיים מאיזה מניעה ואוכל לגרום שיקיימו אחרים כן העשה
 בצדקות ולא ילמוד ע"מ לקבל פרס או מיראת העונש אלא מתחייב ללמוד על מה
 שציונו הנורא ית"ש ענ"ד :

פרק שני

משנה א רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיצור לו האדם כו' • משמע מהם
 שיש שני דרכים ישרים ואמר איזו היא דרך ישרה מהשני
 דרכים ישרות שיצור לו האדם • ומי יתן ואלדע דרך ישרה השני' ועוד יש לדקוק
 בזה כמאמר הרבה דקדוקים ושיין במדרש שמואל :

ומירא נבואה אל בלור המאמר הקדוש כזה נקדים לבאר מדרש רבה חמשה
 (בראשית פרשה ב') ח"ל והארץ כיחם חוכו ונכו וחושך אלו מעשיך
 של רשעים • ויאמר אלכים יחי אור אלו מעשיך של לדיקים • אבל איזו יודע באיזה
 מקן חפץ הם נמעשה אלו ואם נמעשה אלו כיון דכתיב וירא אלכים את האר
 כי ע"ב כיו נמעשיך של לדיקים חפץ ואינו חפץ נמעשיך של רשעים עכ"ל •
 וכנה כמאמר כזה מנהיל כל עין רואה ואין בומסת כי איך יעלה על דעת לומר
 נמעשיך של רשעים כקב"ה חפץ בכס יותר ה"כ איפוא כנה כרשעים הם לדיקים
 בעושים רצון קודם והפך לורם וכלדיקים הם רשעים שממרים ציוורם ומסבין
 רצונו • וזה כמה דיו נשהפכו והרבה קולמסין נשתנרו בבאר המאמר הקדוש הזה :
ורבאר גם זאת נקדים מ"ש כושע בגביח בסוף נבואתו (יושע י"ד) מי חכם
 ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי ה' ולדיקים ילכו עם ופועים
 יכבדו גם • וכנה פשטות דבריו מורים כי שאלת מי חכם ויבן אלה הוא שאלם
 כוללת על שני דברים כמבוארים בפסוק זה כלומר מי כאיש כחכם ויבן כי ישרים
 דרכי ה' • ומי כאיש כחכם ויבן כי לדיקים ילכו גם כו' וא"כ איפוא יש להחבוק
 מה דעת וחכונה יש בזה להבין כי לדיקים ילכו בדרכי ה' כו' בלא כל מי שיש
 לו פנינים רואה כל זאת באין מעלור • ועיד למח אמר בלשון רבים כי ישרים דרכי
 וגו' ולא אמר כי ישר דרך ה' וגו' דמשמע מהם שיש ב' דרכים ישרים ואי' איפוא
 הוא הדרך כישר השני :

מירא דביא

ח

כוריות י' ז') גדולה עבירה לשמה * כמלוא שלל לבמה • ורוב כרבע בודאי
יבשל בזה באמרו מה לי עבירה לשמה ומה לי עבירה שלא לשמה מה"כ כלדיק
בודאי לא יבשל בזה ח"ו כי לא יאוגה ללדיק כל און • וע"ז יתבאר על נכון כוונת
כושע כנביא באמרו מי חכם דוקא ויבן אלס וגו' כי יבירס דרכי ה' כלומר בין
מלוא שלא לשמה דכינו מאכנת סכר ומיראת כע"כ • בין עבירה לשמה שניכס
אלו סמך דרכים ישרים רק לדיקים ילכו גם ולא יכבלי ופושעים יכסלו גם :

ובזה

נבוא אל באור מדרש רבס וכיונת רבינו הקדוש • רק נקדים מאמר
רו"ל (אבות דר' נהן פ"ב ובמס' דרך ארץ זוטא פ"ב) כרחק מהפא כקל
שלא יביאך לחטא חמור • כוי רן למלוא ק"ל סיביאך למלוא חמור • ופירש בזה
בסמ"ח בן אברהם בזה בנו מכר"א שמלוא קלס נקראת מלוא שלא לבמה • ומלוא
חמורס כוא מלוא לשמה • ועבירה קלה נקראת עבירה לשמה • ועבירה חמורה
כוא עבירה שלא לשמה • ואמר כהג"א שזאם יזדמן לידך עשות מלוא שלא לשמה
ועשות עבירה לשמה איזה משניכס יבחר לזה אמר חרוץ לעשות כמלוא שלא לשמה
כי מהמלוא שלא לשמה תבוא למלוא לשמה כמאמר רו"ל שמהוך שלא לשמה בא
לשמה • וזכו כוי רן למלוא קלס כלומר למלוא שלא לבמה סיביאך למלוא חמורס
כלומר למלוא לשמה • משא"כ בעבירה לשמה אף שאמרו רו"ל גדולה עבירה לשמה
כמלוא שלא לשמה מ"מ יכול להחרימות שבעבירה לשמה יביאך לעשות אף עבירה
שלא לשמה • וזכו כרחק מהפא כקל כלומר מעבירה לשמה שלא יביאך לחטא חמור
כלומר לעבירה שלא לשמה עכ"ל • וכן ראיתי בספר קימן בזה לש"כ כרז סג'
מכורר יבדס כלוי עפשטיין נ"י שפירש בזה רבינו כג"א דרך זה משנת בן
פחאי אומר כוי רן למלוא קלס כוי ועי"ש • וזכו כוונת המדרש רבס אבל איני
יודע באיזה מהן חפץ אס במעשה כלדיקים כלומר במלוא שלא לשמה • אס במעשה
כרשעים כלומר בעבירות לשמה • לזה אמר ביון דכתיב וירא לל"ים את האור כי
טוב כוי במעשיכן של לדיקים חפץ כלומר במלוא שלא לשמה • ואינו חפץ במעשיכן
של רשעים כלומר בעבירות לשמה :

והן

סן כוונת רבינו הקדוש באמרו איזו היא דרך ישרה כלומר מהשני דרכים
ישרות כינו מלוא שלא לשמה ועבירה לשמה שזאם יזדמן ליד האדם עשות
שחיבן איזו מהם יבדור • האדם דייקא כלומר כלדיק כי כרשע יבשל בשחיבן
ולק לא אמר אנוש • לזה אמר כל שהיא חפארת לעושה כלומר להקנ"ה שהוא
פועל ועושה המלוא כמ"ס המד"ש בזה יש מפרשים • וחפארת לו ג"כ מן האדם
משא"כ

* ועיין עבירה לשמה כמאמר רו"ל בנמ' (הע"ת כ"ב א') ד' ברקא חזאה הוס שכיחא
בשוקא דבי לפס הוס שכיח אל"י גבוי' אל"י איכא בהאי שוקא בר עלמא דאסי אל"ל
לא • אדכתי וכוני חזא לההוא גברא דהוא פייס מפאני אוכמי ולא רמי חומ"א דחילתא
בגלימ' אל"י האי בר עלמא דאסי הוא רבס בהרי' אל"ל פאני עובדך כוי' אל"ל זדוקנא אנו
ואפרינא גברי לחוד וגאי לחוד ורמינא פירייה בין הני להני כי היכי דלא ליחוי לידי איפירא
כוי' אל"ל פ"ס לים לך חסי ומית מפאני אוכמי אל"ל עיילנא וגסיקנא ביני עב"ס כי היכי
דלא לידעו דיכודלס אנו כי כוי גזרי גזרתא מודענא לכו לרבנן דנעו רחמי ומגפלי
לגזרתיהו • וכן כעובדא דיפל אשס חנר קיני וכע"דלס דאסאר והרבה כדומה :

לעולם יעסיק אדם כו' ולא אמרו לעולם יעסוק אנוש • אמנם לדברינו יתבאר על
 כוון כי חו"ל אדם נאמר על לדיק וחומר אנוש על רשע כמ"ש המפרשים • וזכו
 שדייקו לעולם יעסוק אדם כו' כיוון כדריק כי בודאי חף אס ילמוד ויעשה במלות
 שלא לשמה מאהבת השכר ומיראת העונש יבוא מזה למדריגה המעולה לשמה •
 מש"כ כרשע יבטל בזה למדריגה הפחותה דכיון שלא לשמה להתייבך • חכו שאמרו
 במדרש רבה שסקב"ם אינו חפץ בהוראתו של רשע כיוון חף שלומד מאהבת השכר
 כי בודאי יבטל בזה אבל ודאי אס ילמוד לשמה כראוי בודאי לא ימאס סקב"ם ח"ו
 בתורתו כי במאור שבה מחזיר לכושב :

ובזה בארתי מאמר רז"ל בגמ' (ר"ס ע"ז ב') ח"ר כרוספדאי ח"ר יוחנן שלשה
 ספרים נפתחים בר"ס אחד של לדיקים גמורין ואחד של רשעים גמורין
 ואחד של בינונים לדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים רשעים גמורין
 נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה בינונים חלוין ועומדין מר"ס עד יוס"כ זכו נכתבין
 לחיים לא זכו נכתבין למיתה • ומקשים המפרשים אמאי כולרבו שלשה ספרים
 בלא סי' די צמי ספרים של לדיקים ושל רשעים והבינונים אס זכו יכתבו בספרן
 של לדיקים ואס לא זכו יכתבו בספרן של רשעים • ונראה לי לומר דהנה אמרו
 רז"ל בגמ' (תענית ז' א') תניא סי' ר' בנאה אומר כל העוסק בהורה לשמה הוראו
 נעשית לו סס חיים כו' וכל העוסק בתורה שלא לשמה תורתו נעשית לו סס
 המות • ולכאורה קשה דמתחילה אמר כל העוסק בתורה לשמה הוראו נעשית
 לו סס חיים דמשמע מזה מי שעוסק בתורה שלא לשמה אינו נעשית לו סס חיים
 וכדר אמר וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סס המות • וכן יש לדייק
 מסיפא לכיפך • אמנם לפי מה שבארנו דיש ב' שלא לשמה • א' מאהבת השכר
 ומיראת העונש • ב' להתייבך יתורן שפיר דכיוונס הוא דדוקא בעוסק בתורה
 לשמה תורתו נעשית לו סס חיים אבל בעוסק בתורה שלא לשמה דכיונו מאהבת
 השכר ומיראת העונש אינו נעשית לו סס חיים • וכדר אמר וכל העוסק בתורה
 ש'א לנמה דכיונו להתייבך לשם איזה פני' נעשית לו סס המות אבל בעוסק
 בתורה שלא לשמה דכיונו מאהבת השכר ומיראת העונש אינו נעשית לו סס המות
 וגם אינו נעשית לו סס חיים • וזהו כוונת ר' כרוספדאי ח"ר יוחנן שלשה ספרים
 נפתחים בר"ס ופירש רש"י ספרי זכרון של מעשה הצרות והכוונס הוא על שלשה
 סוגים שהזכרנו • אחד של לדיקים גמורין כיונו ככוג כח' אלו בעוסקים בתורה
 ובמלות לשמה • ואחד של רשעים גמורין כיונו ככוג כג' אלו בעוסקים בתורה
 ובמלות להתייבך • ואחד של בינונים כיונו ככוג כב' אלו בעוסקים בתורה ובמלות
 מאהבת השכר ומיראת העונש • לדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים כי
 תורתן נעשית להם סס חיים • רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה כי
 תורתן נעשית להם סס המות • בינונים חלוין ועומדין מר"ס עד יוס"כ זכו כלומר
 שבאו למדריגה המעולה דכיונו לשמה נכתבין לחיים כי תורתן נעשית להם סס
 חיים • לא זכו כלומר שנקבלו למדריגה הפחותה דכיונו שלא לשמה להתייבך נכתבין
 למיתה כי תורתן נעשית להם סס המות • והנה אמרו רז"ל בגמ' (נזיר כ"ג ב')

בְּמַחְבוּק לְשֵׁם שְׁמַיָּים כְּגַד כְּפָאֵדָה שְׁמַיָּאָה אַחֲרֵי לַעֲבִירָה אַחֲרָה וְכַמֵּשׁ כַּחֲזָא וְעַבְרִית
גֹּדְרָה עַבְרִית וְכַמֵּשׁ רֹזֶל בְּאֲדָרֵינִי כְּרַחֵק מַחֲמָא כִּקְלֵי שְׁלֵא יִבְיַחֵךְ לַחֲסֵא חַמּוּר :

וְמָה שְׁאֵמַר מַחַן שְׂכָן • יִבְיַחֵךְ עֵינֵי מַחֲמֵר רֹזֶל בְּמִדְרַשׁ רַבֵּי (קִהְלָה ח' וַיִּקְרָא
פ' כ"ה) ע"פ מֵה יִתְרָן לְאָדָם כָּל עָמְלוֹ שִׁיעָמוֹל חַחַת הַשָּׁמַשׁ • כֹּל
סַמְטָה וּמַצִּיפֵי אֲשֶׁר עוֹשִׂים בְּנֵי אָדָם אֵינִים כְּדֹלִים חַחַת מֵה סְבִיבָרָה יִתְבַּרֵךְ מִרְחֵה
הַשָּׁמַשׁ לְכֹחֵי אֲפִילְתֵינִי כָּל יוֹם • וְכֵן אַחֲמוּ רֹזֶל בְּמִדְרַשׁ רַבֵּי (קִהְלָה ו' וַיִּקְרָא
פ' ד') ע"פ כֹּל עָמַל הַאָדָם לְפִיכּוֹ אִרֵּר שְׁמוּאֵל בִּידֵי אֲמִי מֵה שְׁסִיגֵל אֲדָם מֵלוֹת וּמַעֲמִים
אֵינִי מִסְפִּיק לְכָבֵל כִּיּוֹלָא מַפִּיז • וּפִירַשׁ מַחְנוֹת כְּבוֹדָה אֵינִי מִסְפִּיק לְחַשְׁלוֹס גַּמּוּל
לְהַקְבִּי עַל הַכָּבֵל שְׁנַחֲנוּ הַקְבִּי בְּחֻבּוֹ וּמַשְׁחַמֵּר כּוֹ וּיּוֹלָא וּנְכַס • וְכֵן אַחֲרֵי כַּחֲסִיד
בְּחֻבָה לְגַבְנוֹת (שֶׁזֶר הַבַּמְחֹן פ"ד) אֲשֶׁר כָּל עַבְדֵינִי אֱלֹוֵי יִת' וְאֲדִקְוֵיתִי לֹא
נַעֲרִיךְ בְּעַד קָלָה כּוֹבְחֹו עַל בְּרוּחֹו מִזְמָן הַעֲבָר מַכִּים אֲשֶׁר מֵלֵךְ שׁוֹרֵת סִדְיָן אֵינִי
מַגִּיעַ שְׂכָר עַל מַעֲשֵׂינִי בַּפִּתִּיד וּמַכִּיז שְׂכָרֵנִי כְּרַבֵּי מֵאֹד אֵיךְ זֶה כִּי אֵל מֵלֵךְ
כַּחֲסִיד כְּגַמּוּר חֵה שְׁאֵמַר דּוּד כַּמֶּלֶךְ עֵינִי וְלֶךְ ה' חֲסִיד כִּי אַחֲהֵי הַשָּׁלֵם לְאִישׁ כַּמַּעֲשֵׂהוּ
וְלֹא מֵלֵךְ סִדְיָן מַגִּיעַ לְנוּ שְׂכָר כִּי כָל מַעֲשֵׂינִי וּפְעוּלוֹתֵינִי כְּמוֹצִים אֵינִים מִסְפִּיקִים
לְשִׁיעֵי גַמּוּל בְּעַד הַקְּסִינָה שְׁבַטוֹתָו יִת' עַל יִרְאוּ כָּל עַמֵּי וְעַתָּה וּבְכָל רַגַע וְרַגַע
פַּכִּיד • חֵהוּ שְׁאֵמַר מַחַן שְׂכָן • עוֹד יִתְבַּן לֹמַר דְּהַוֵּל דְּמַלִּינוּ שְׁהַקִּבֵּה מַעֲלָה
שְׂכָן שֶׁל לְדִיקִים יוֹתֵר וְיוֹתֵר מַלְפֵי הַעֶדֶךְ הַרְאֵי לְבוֹא חַשְׁלוֹמֵךְ עַבְדֵי עַמְּךָ עֲשִׂית
מַלְתָּא יִת' כַּמַּחֲמֵר רֹזֶל בְּגַמ' (שְׁבַת ק"ח ח') כֹּל הַמַּעֲנֵג אֵת הַשְּׁבַת נוֹחֲמִין לוֹ
מַלְגָּם בְּלֵי מַלְרִים • וְכֵן אֲרִזֵּל בְּגַמ' (סְגוּדֵרִין ק' ח') אֲדָם עוֹתָן מֵלֵא שׁוֹמְסוֹ לְפָנֵי
בְּשׁוּבָיו הַקִּבֵּה עוֹתָן לוֹ מֵלֵא עוֹמְסוֹ בְּעוֹבֵיב • וְכֵן אֲרִזֵּל כֹּל הַמַּקִּיִּים נֶפֶשׁ אַחַת
בְּיִשְׂרָאֵל כְּאֵילוֹ קִיִּים עוֹלָם כּוֹלוֹ • וְאֲרַבֵּה כִּיּוֹלָא • ח'שׁ דְּהַעֲרִיב וְלֶךְ ה' חֲסִיד כִּי אַחֲהֵי
הַשָּׁלֵם לְאִישׁ כַּמַּעֲשֵׂהוּ כְּלוֹמַר כְּאֵילוֹ עַשֵׂה • ח'שׁ מַחַן שְׂכָן • עוֹד יִתְבַּן לֹמַר עֵינֵי
מַחֲמֵר רֹזֶל בְּמִדְרַשׁ רַבֵּי (וַיִּקְרָא פ' כ"ז) ע"פ מִי הַקְּדִימֵי וְהַשָּׁלֵם • מִי קָלָם לְפָנֵי
עַד שְׁלֵא נַחֲתִי לוֹ נֶשְׁמָה • מִי מֵלֵל לְשִׁמִּי עַד שְׁלֵא נַחֲתִי לוֹ בֵּן זָכַר כּוֹ' מִי עַשֵׂה לִי
מַחֲסֵה עַד שְׁלֵא נַחֲתִי לוֹ בֵּית • מִי עַשֵׂה לִי סוּכָה עַד שְׁלֵא נַחֲתִי לוֹ מַקְס • מִי
עַשֵׂה לִי לֹאֲבַע עַד שְׁלֵא נַחֲתִי לוֹ דְמִים כּוֹ' מִי עַשֵׂה לִי לִיצִיָּה עַד שְׁלֵא נַחֲתִי לוֹ פְלִיָּה •
מִי סַפְרִים לִי הַלֵּךְ עַד שְׁלֵא נַחֲתִי לוֹ פִּיֶסֶה כּוֹ' וְהַסִּיקָם בְּשֹׂאֵרֵי מַלְוֹת וְעִינֵי בְּסַפֵּר
קִיּוֹר שְׁלִים • ח'שׁ דְּהַעֲרִיב וְלֶךְ ה' חֲסִיד כִּי אַחֲהֵי הַשָּׁלֵם לְאִישׁ כַּמַּעֲשֵׂהוּ כְּלוֹמַר
כְּאֵילוֹ עַשֵׂה הַמַּלְוֵה בְּעָמְלוֹ • ח'שׁ מַחַן שְׂכָן • עוֹד יִתְבַּן לֹמַר עֵינֵי מִיִּשׁ זָרָי
כְּגֹאֵן כַּחֲסִיד הַמְּפֹרֶסֶכּ בְּעַל הַפִּתִּידִים עֵינֵי וְלֶךְ ה' חֲסִיד וְגוֹ' וּפִירַשׁ כּוֹא זֶל עֵינֵי
מַחֲמֵר רֹזֶל בְּגַמ' (קְדוּשָׁין מ' ח') מַחֲשָׁבָה פּוֹבֵה הַקִּבֵּה מַלְרַשֵׁה לְמַעֲשֵׂה כְּלוֹמַר
שְׁמַשֵׁם הַקְבִּי שְׂכָר עַל הַמַּחֲשָׁבָה כְּמוֹ עַל הַמַּעֲשֵׂה חֵהוּ כַּחֲסִיד שְׁמַשֵׁם כַּמַּעֲשֵׂהוּ
כְּלוֹמַר כְּאֵילוֹ עַשֵׂה • חֵהוּ שְׁאֵמַר מַחַן שְׂכָן :

עוֹד יִתְבַּן לֹמַר אֵיךְ נִקְדִּים לְבַלֵּא מִיִּשׁ הַמַּקְסָן (אֵיכָה ג') מִיִּי עֲלִיָּן לֹא שְׁלֵם
כְּרַפּוֹת וְכַסּוֹב • וּמַקְשִׁים הַמַּעֲשִׂים לְמַה אַחֲרֵי הַרְעוּת בְּלִשָּׁן רַבִּים וְכַסּוֹב
בְּלִשָּׁן יְחִיד • וְעִיד דְּבָרָיו קָשִׁים מֵאֹד אֵלֵם לֹא יַעֲשֵׂה ה' אֱלֹהִים דְּבַר לֹא פוֹת וְכוּ'
יֵשׁ ח' מֵה מַעֲשֵׂהוּ כֹהֵה הַעוֹלָם אֵלֵם עֲלֵה בְּשָׁמַיִם וְיַשֵּׁב עִם וְאֵינוֹ מַשְׁתִּיב עַל
בֵּית

משא"כ צעיריה לשמה אף שהיא תפארת לעושה כלומר לכקב"ה מימ חינוס תפארת
לפני אדם כי לפי ראות עיני האדם ממש סמך מעשה כרשעים ונפ"ז מלח ישרה
חינה גזירה לשלילת העקומה רק כודחם לישרה מהשני דרכים ישרות חיזו מהם
יברור ואמר כל שהיא תפארת כו' :

ואמר עוד ואם יאמר האדם אחרי שציקר מעשה המלות כו"ז רק מאהבתו
ומיראת רוממותו ית' ורק ע"ז יכ"י ע ניו ולבו כל הימים כמ"ס ואהבת
את ה' וגו' וכן כתב לאהבה את ה' וגו' וכן מה ה' שאל מן ה' כי אם ליראה
את ה' ומעשה המלות מאהבת השכר ומיראת העושה היא מדה גדולה ורחוי
לברוח ממנה כרחק כמעטוי קשת כבורח מן הצבירה וכמו שכתבתי רז"ל מזה
למאוד אגטיגונים איש סיכו אומר אל תסיו בעבדים המשמשין את הרב ע"מ
לקבל פרס כו' ויכי מורח שמיט עליכם ופירשנו דכוונתו בזה דכמו שהשמים
עושים רצונו ית' לא מאהבת השכר או מיראת העושה כן יכ"י מורח צ' עליכם
בנין דליכו רב ושליע וכן אמרו רז"ל בנמ' (אופס כ"ב ב') פרוש מאהבה פירש
רש"י מאהבת השכר ולא מאהבת מלות כבורח פרוש מיראת פירש רש"י של עושה
אלא מה על האדם לעשות מאהבת השי"ת כאשר ליוני ה' אליהו וסוף השכר
לבוה וכן בנמ' (ע"ז י"ט ח') במליתיו חפץ מאוד ולא בשכר מלותיו וכן אמרו
רז"ל במדרש רב (שמות פרשה מ"ד) אחר ר"פ אם עשית מצוה אל תבקש שכר
כו' אבל האמת אף העושה מצוה מאהבת השכר ומיראת העושה הוא ג"כ כעין
לשמה אחרי שאין השכר והעושה נראה לפניו רק שמאמין בסקב"ה אשר לו כעו
ובממשלה וכמ"ס בשם ספר גליה מסכת וזהו שאמר וכו' זכיר במצוה קלה
כלומר במצוה שלא לשמה דכינו מאהבת השכר ומיראת העושה כבחמורה כלומר
במצוה לשמה שאין אחר יודע מתן שכר של מצוה כלומר מאחר שאין אחר
יודע ונראה לפניך השכר והעושה אחר עושה רצונו ית' מאהבת השכר ומאמין
באמונה שלמה שישלם לך שכר פעולהך וא"כ הוא מעין לשמה :

ואמר עוד ואם יאמר האדם עכ"ז גדולה עבירה לשמה ממנוה שלא לשמה
כי עיקר עשיית מצותיו ית' המה דוקא כשהם זכוונה עלומה ובמחשבה
טובה בלי שום שמץ פיגול וכל זמן שאין לב האדם מלא לעשותם זכוונה עלומה
ומהרה המחשבה חינה נחשבת למצוה אף שמאמין בזה לכקב"ה שישלם לו שכר עכ"ז
טוב ורע מעורבת בהמחשבה משא"כ עון וחטא למצוה יחשב אם הוא לשם שמים
כמאמר רז"ל בנמ' (סנהדרין ק"ו ב') כקב"ה לבא צפי וכן אמרו רז"ל בנמ' (ברכות
ה' ב' י"ז ח') שבועות ע"ז ח' מנחות ק"י ח') ובלבד שיכוון לבו לאביו שנשמים
לזה אחר שיש עוד מעלה במצוה שלא לשמה מה שאינה צעירה לשמה וחס
וכיו מחשב כפסד מצוה כנגד שכרם כלומר כיו מחשב כהפסד והחסרון של מצוה
שלא לשמה בראשית עשייתה כנגד השכר שלה שמביאה אח"כ למצוה אחרת כמ"ס
באגף שמצוה גוררת מצוה וחובל מה לבוא למצוה לשמה כי מחוץ שלא לשמה בה
לשמה וכמ"ס רז"ל באר"כ נ כיו רץ למצוה קלה שיביאך למצוה חמורה ושכר
עבירה כנגד הפסדם כלומר השכר והמעלה של עבירה לשמה בראשית עשייתה
אח

מידא דביא

הק"צ מטיני על המחשבה קודם שיחפא רק לאחר שחפא אז מטיני הק"צ על המחשבה והמטעם יחד משח"כ בשאר עבירות אין הק"צ מטיני על המחשבה כלל אף לאחר המטעם - ופ"ז יחבאר על נכון מפי עליון לא תלא ברעות כלומר מטולם לא ילאהס מדה זו מהק"צ ברעות כלומר שכעצירה ירצב לשני רעות דכינו לשני בעצירות המחשבה והמטעם ויטיני הק"צ גם על המחשבה - והכ"ב כלומר וכמלוא יחשב לכוב אחד דכינו למלוא אחד ולא יקבל בכר כי אכ על המטעם להוד - אלא היפך כדבר בעצירה יחשב לרעם אחת דכינו כמטעם ואין הק"צ מטיני על המחשבה כי אם על המטעם לחוד - וכמלוא יחשב לשני טונות דכינו לשני מלות המחשבה והמטעם ומלם שר על המחשבה כמו על המטעם :

עוד

יהאן לומר כוונת המקור דכנס ידוע דפל ב' וג' עבירות כראבונות אין הק"צ מטיני עליכם כמאמר רז"ל בגמ' (ר"ה י"ז א') בית כלל אומרים ורב חכד מטב כלפי חכד לו' הגא דבי ר"י מטביר ראבון ראבון וכן הוא במדה - וכן אמרו רז"ל בגמ' (יומא פ"ז ב') ר' יוסי בר' יכודא אומר אדם עובר עבירה פטם ראבונס מוחלק לו פטם בני' מוחלק לו [שלישית אין מוחלק לו כן הוא גירסת כר"ף וכרמ"ס - ולכן כתב רמ"ס בכלכות הבונה (פ"ג כ"ב) צבעם שבוקלין טונות אדם עם זכויותיו אין מחשבת עליו פון בהטא בו תחלט ולא בני אלא משלישי ואילך וטיין בג"מ - הולם כגירסא שלפנינו וכן הוא גירסת כרמ"בד] שלישי מוחלק לו רביעית אין מוחלק לו - ולא כן צטעק ראונו ית' ועושין מלוחיו כחיקוקן הקב"ה בשלם לכם שר פעולתם על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון - וז"ש מפי עליון לא תלא ברעות וכטוב כלומר מטולם לא ילאהס מדה זו מהק"צ שיטיני את האדם על ב' וג' עבירות כראבונות ולא ישלם שר טוב על מטעם כראבונס אלא היפך כדבר שהק"צ מלם שר טוב גם על מלוא כראבונס ואינו מטיני את האדם על ב' וג' עבירות כראבונות :

ומה

שאמר לדי עבירה - יהאן לומר דכנס ידוע שבדאי אין דרכו של כ"ל"כ לכיית את האדם מהחלט לפטול עבירה ח"ו כי בודאי לא יליית לו לפטול עבירה חיקף רק כך דרכו של כ"ל"כ מהחלט מכות לו לכיות שב ואל העבס לבחתי פטות מלות ה' באמרו אליו מאמר רז"ל בגמ' (קדושין מ' ב') ישב אדם ולא עבר עבירה נוחנין לו שר כעושה מלוא ובודאי אין כוונת כ"ל"כ לפטול כי כאשר יליית לו לבל יעשה טוב אח"כ יכית לו לפטול רע כי כך דרכו של כ"ל"כ היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד בהומר לו לך ועבוד עבודת כוכבים : ולפ"ז שר ואל חטטת בקרא ידי עבירה כלומר במביא לעבירה ח"ס ולי אחס בא לידי עבירה כלומר אפילו לכיות שב ואל חטטת רק לכיות ס"ר מרע ועשה טוב :

משנה ד הו"א כי אומר עשה רצון כרצונך בו' צפל רצונך בו' - איתא בגמ' (טולין ז' א') ר' פנחס בן יאיר כוס קאזיל לפדיון שבויים פגע בני' צגינאי נכרא אל גינאי חלוק לי מימך ואעבור כך אל אחס כולך לעבודת רצון קוק ואני כולך לעשות רצון קוני אחס ספק עושה ספק אי אחס עושה ורני ורני

בריותיו ח"ו לא תבא אמונה כזאת בישראל • ונראה לי לומר דכגז ידוע מאמר
 רז"ל בגמ' (שבת ק"ד ח' יומא ל"ח ז' מנחות כ"ט ז') הבא לעמא פוחחין לו כבא לנכר
 מסייעין אותו • וכן אמרו רז"ל בגמ' (סוכה נ"ז ב' קדושין ל' ז') לופס רשע ללדיק
 ומצקס להמיתו ואלמלא חק"ב עוזרו לא הו' יכול לו אלא שחק"ב לא יעזבו
 בידו • ולפי' שורת הדין יורה שעל המצוה לא יבולס לו כשכר בשלימות כי אם
 חלי השכר מפני שלא עשה המצוה בעלמו בלא שום מסייע • או שיפגיש חק"ב
 ח"ו בכפלים על מעשה הטבירה • אבל לא כן הוא מדה חק"ב שכוח רב חסד
 מטה כלפי חסד ומדה טובה מרובה ממדה פורעניות ומשלס לו חק"ב שבר על
 מעשה המצוה כאילו עשה בעלמו בלא שום מסייע • וז"ש מפי עליון לא חלא כרעות
 וטוב כלומר מעולם לא ילחמה מדה זו מחק"ב שיפגיש את האדם על הטבירה
 בכפלים מהשכר של מצוה אלא היפך הדבר השכר מצוה הוא בכפלים מן עונש
 הטבירה כי הטבירה הוא עושה יחידי והמצוה הוא שנים שעשהו חצי"כ מקבל
 השכר בשלימות כאילו עשה יחידי • וז"ש דכ"ה ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש
 במעשכו כלומר כאילו עשה יחידי בלא שום מסייע • וזה שאמר מחן שכרן :

עוד יחזן לומר כוונת המקוץ ע"פ מאמר רז"ל מחשבה טובה חק"ב מלרפה
 למעשה כלומר שמקבל שכר על המחשבה כמו על המעשה מחשבה רעה
 אין חק"ב מלרפה למעשה כלומר שאין חק"ב מעניש על המחשבה אף לאחר
 פשיית הטבירה רק על המעשה לחוד כדמשמע מהרא"ש בגמ' (רי"ז ז') דליתא
 שם ה' ה' ה' הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא אחר שיחטא האדם וחק"ב
 הרא"ש מה לריך האדם למדה הרחמים קודם שיחטא וחירץ אי נמי קודם שיחטא
 בע"ז ואע"פ שכבר חיטב לעובדה ומחשבת ע"ז חק"ב מלרפה למעשה כדכח ז'
 למען תזום את בית ישראל בלבם אשילו הכי מתנהג עמו במדה הרחמים קודם
 שיחטא וכשיחטא מלרף המחשבה עם המעשה ע"ז • וכן ראינו בספר מעשי ה'
 (מעשה חורה פרק ל"ה) שכתב וז"ל לדעתי מה שאר"ז מלרפה טובה חק"ב
 מלרפה למעשה אין הכוונה בתי שחשב לעשות טובה ולא עשה בחשבון לו כמעשה
 כי אין הדברים כן אבל כוונתם לומר שכשכאדם כוון לעשות מצוה ועשה נוחים
 לו שכר על הכוונה ועל המעשה שמלרפים אותו במעשה ויהי שכרו כפלים עכ"ל •
 משמע מה דדעחו נמי לפרש מה שאר"ז מלרפה רעה אין חק"ב מלרפה למעשה
 כוונתם לומר שכשכאדם כוון לעשות עבירה שעשה אין מענישים לו ג"כ על
 כוונה רק על המעשה לחוד (*) נמצא לפי סדרת הרא"ש ומעשי ה' ש"ף בע"ז אין

חק"ב

(*) ואף שלכאורה דברי הרא"ש ומעשי ה' הם המוכיחים דבהדיא אמרו רז"ל (שם) מחשבה
 שעושה פרי חק"ב מלרפה למעשה • אמנם יחבאר דברי הרא"ש ומעשי ה' על נכון
 דהנה עוד אמרו שם עולא אמר כדכח הונא דאמר ר"ס כיון שפגור אדם עבירה בו'
 נעשית לו כהיתר (פיין פי' ר"ע) וא"כ לפ"ז יש ג"מ דין חק"ב חירונים דלחירון בגמ'
 מפני חק"ב על המחשבה בין בעבודה זרה בין בשאר עבירות רק על עבודה זרה מפני
 חק"ב על המחשבה ע"ז ובשאר עבירות אין חק"ב מפני אלא לאחר שיחטא • ולפולח
 מפני חק"ב על המחשבה בע"ז אחר שיחטא ובשאר עבירות אין חק"ב מפני על
 המחשבה כלל אף לאחר שיחטא וא"כ חירון הרא"ש ופי' מעשי ה' קאי אליבא דפולח •

מידא לביא

עושה אחת אבל לרוץ אחר סמלום ולסחלל לסשיג אחת וכן בעצירה לסחלל לכבוש את ילרו הרע זה אין צידו רק דוקא כשיודמן לידו בורח מן העצירה ועושה סמלום ח"ש ולא ע"ס חסיד כלומר לרדוף אחר מעשה סמלום ולסחלל לכוף את ילרו הרע מסעצירות זה לא יוכל להיות בע"ס הוא חיש סמוי :

ובמקום שאין אנשים סחלל להיות חיש • וכן אמרו רז"ל בגמ' (ברכות ס"ג א') באתר דלית גבר חמן יבא גבר • איתא בילקוט (תהלים

ל"ב) ביו"ט בל שטן לקטרג על ישראל וכוא פורט עונותיהם של ישראל ואומר רבון העולמים גנבים הם ישראל • וסקסה סאלפיך (פרשט אחרי) מקדס אומר פורט עונותיהם משמע כל העונות ואיך אומר רבון העולמים גנבים הם ישראל משמע שאומר רק גנבים הם לבד • ועוד אמאי נקט רק גנבים הם • וחירן זקני סגחן סמורסס מסורר אברהם מאיר סלוי עספטיין סא"ב דמוס חדש ע"ס מאגד רז"ל בגמ' (ברכות כ"ח ב') סאגרו תלמידיו ריינו רבינו ברכנו ח"ל יחי רלן סיבא טורח סמיס עליכס כמורח צו"ד ח"ל תלמידיו רבינו עד כאן ח"ל ולוחי חדשו כסאדס פוצר עבירה אומר סלח יראני סוס אדס • וכנס אמרו רז"ל בגמ' (ב"ק ע"ט ב') סאלו תלמידיו את ריינו מפני מה סחמירה תורה בגנב יוחר מבגילן ח"ל זס ססוס כבוד עבד לכבוד קונו וזס לא ססוס כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עסס עין של מעלה כאלו אינו רואה ואוזן של מעלה כאלו אינה שומעת כו' • ואיכ מי עושה עבירות בסחר ענשו מרובס מתי עושה עבירות בפרהסיא כי סעושה עבירות בסחר הוא כופר בעיקר לומר כשס סאדס אינו רואה כך סק"בס אינו רואה ח"ו וז"ס פורט עונותיהם ואומר גנבים הם ישראל כלומר עוד קיטרג סמשו סעבירות בסחר סאמרו סלח יראני סוס אדס ודפ"חח • וז"ס ובמקום שאין חיש: סחלל לסיות חיש כלומר אפילו במקום שאין סס סוס אדס סחלל לסיות לדיק ולא חוטא כי עין של מעלה רואה סכל ואין נפלס ממנו סיס דבר :

משנה ו' אף הוא ראה גולגולת אחת כו' • ומקשים סמפרשים איך אחר ובוף מטיפיך יעופון וסלח ראינו כמה רולחים סמחיס על

מטותיהם צידי סמיס • ויחכן לומר ע"פ מ"ס סמפרשים ע"פ סופך דס סאדס בלדס דמו ישפך ומקשים סמפרשים מלח בלדס מיוחרת וחירלו כי מחוייב הוא ע"פ גלגול כסרלובן סורג את סמעון לומר כמה סנים מחוייב סמעין לכרוג את רלובן וסינו סיתגלגלו סני סגסמות וסכרנג יכרוג את סכורג ולזה הוא אומר בלדס דמו ישפך • וכן סן דברי סתגל וסוף כלומר וסוף סיתגלגלו סני סגסמות מטיפיך יעופון :

משנה ז' מרבה בשר מרבה רמס • פי' סר"עב בקבר וקסה רמס למח כחמט בבשר סחי (כן הוא בגמ' ברכות י"ח ב' שנס י"ג ב' ק"ב

ח) ופי' סמד"ס בנס סר"ין שושן לא סדעסס סכמת מרגיש חלח סכל מי סדעסס סרף יס לו לסלסער על ניוולו צמותו וסיסחלל למעס אותו ניוול ויחשוב וידגיס מעסה סרמה סחנשכנו צמותו כמו סמרגיש סחמט בבשר סחי וימעט צניולו ולא יגכס בשר כי מרבה בשר מרבה רמס • וציין צחוי"ט מה ססקסה עליו ופי' דלכלצי סנשס קאמר • חגנס נראה לי לומר ברהך אגער דלכלפי סוף קאמר כי

עושה ח"ל אם אי אחס חולק גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם חלק לו
 כו' - וכוא פלא כנסר אמר לפניו עענה נכונה וכוח לי' להשיב ע"ז בדברים נכונים
 לכתור עענת כנסר וכוא לא כמס אנו אליו להשיב לו דבר אך גער בו נמויפס
 באם זה פועל חס יחשב וגדמה לחי' רוצח שפגע בחי' בדרך וח"ל חן לי רכושך
 וכוך וחם לאו גם את נפשך חקח מידך לא כאלה חלק רפ"ז כי אם לא שכל דבריו
 סי' כסכל ולדק - ועיין במכרש"א - ושמעתי מדודי כרב המופלג בחו"י סבור
 נחמן כליו עפסטיין כ"י דכנס לכאורה קשה מה כשיב לי' גינחי אחס ספק עושה
 ופי' רש"י שמא לא יתנו לך צפדין מאי חיכפת לי' אם לא יתנו לי' כח אמרו רז"ל
 בגמ' (ברכות ו' ח') מאי ולחושבי שמו אמר רב חשי חישב אדם לעשות מלוא ונאגם
 ולא עשה מלוא עליו ככחוב כאלו עשה - וח"כ כוא ג"כ ודחי עושה - אך י"ל
 חילו סי' אומר לי' כן סי' גינחי משיב לו למס לך שחלק משניך כיון שחכח אנוס
 מחמת שאין באפשרך לעבור כי עתה מיד יסי' נחשב לך כאלו עשית - וכו כוונת
 רש"זי שאמר לי' אם אי אחס חולק גוזרני עליך שלא יעברו בך מים לעולם וח"כ
 בזה שאין באפשרי לעבור בך חינני אנוס ובמה שלא יתנו כשצאיה צפדין חסי'
 אנוס ויסי' נחשב לי' כאלו עשיתי וח"כ חני ג"כ ודחי עושה ופשיטא דודחי
 שלי הכחירי עדיף מודחי שלך המוכרחי ודפ"ח :

משנה ה' ה' אומר אין צור ירא חטא כו' - ונראה לי לומר דכנס במעשה
 המלות והעצירות יש ד' סוגים - א' באם יזדמן לידו חיזה מלוא צורח
 ממנה ובאם יקרה לפניו חיזה עבירה עושה אותה ומהם רשעים גמורים - ב' צבוא
 אליו חיזה מלוא עושה אותה וצבוא אליו חיזה עבירה צורח ממנה ומהם נקראים
 צריקים כמאמר רז"ל במדרש הנחומא (פרשה חוקה) לא פקדה כחורס לרדוף אמר
 כמל' ח' אלא כי יקרא וגו' כי חפגע וגו' כי תראה וגו' כי תחבוע וגו' כי תבאר
 וגו' כי תבא וגו' כולם אם באו לידך אחס מלווה עליו ולא לרדוף אחרי' - ג' יש
 אשר משחילים בכל עוז אשר יזדמן להם חיזה מלוא לעשות אותה ורודפים אחרי'
 ומשחילים לילך למקום אשר יזדמן לידם חיזה עבירה בכדי לכוף את יארם כרע
 ומונעים מלעשות אותה ומהם נקראים חסידים ואנשי מעשה כרמלינו בגמ' (עבודת
 זרם י"ז ח') דר' חגינא ור' יונתן כוו חלוי באורחא כי מעו לככו חרי שבילי
 חד כוס פלי אפתחא דעבודה גלולים וחד כוס פלי אפתחא דזונות ח"ל חד לחברי'
 ניזל אפתחא דעבודה גלולים דנכים יצרי' ח"ל חידך ניזל אפתחא דזונות ונכפיי'
 ליצרי' כו' - וכן מלינו בגמ' (כתובות י"ז ח') רב אחאי מרכיב לה אכתפי' ומרקיד
 ואמר דמי עלי ככשורא - ד' המס ככסילים אשר אינם יודעים לכבוחן בין טוב לרע
 וצבוא אליהם כן מלוא כן עבירה אינם פורשים מהם וכל אשר בא לידם עושים
 אותה ועליהם נאמר ככסיל בחושך כולך - וכנס כבור כוא אדם צער וריק מכל
 וכוא כשדס צור שלא נורע בלבו גם חורה גם דרך ארץ עוסר ודרך ישרה וכוא
 גרוע יותר מע"ס כמ"ס המפרשים - וז"ש אין צור ירא חטא כלומר שאין מחיירא
 מכחטא כשבא לידו לפרוש ממנה מחמת שכוא כסיל וחינו מבחין בין טוב לרע
 לכן כל אשר יזדמן לידו עושה אותה - המס כע"כ חינו כן כאשר יזדמן לידו
 לעשות חיזה עבירה צורח ממנה כרחק כמטחוי קשה וכאשר בא אליו אחס מלוא

יוכיח • עיין בזו"ס (אוף פ' ויחי) שכתב דהמריטת שלכם סי' בדרך זה שחיו
לוקחין שמן טוב ומובחר מעורב בבשמים והיו מושחין עם אותו השמן על העצור
ארבעים יום זה אחר זה ועי' נכנס בעצור לכל לך בשביל זה סי' קיום להגוף
ימים רבים ועי"ם :

קנה

לו דברי תורה קנה לו חיי העו"ס • ויש לרקדק דמשמע מה דע"י עסק
התורה חינו זוכה כי אם לחיי העו"ס בלבד ולא לחיי העו"ס מדלח
אמר קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העו"ס וחיי העו"ס • ובמס' פאה (פ"א
מ"א) אמרו רז"ל אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעו"ס * ובהקדק קיימת לו
לעו"ס • ואלו סן כו' ות"ת כנגד כולם • איך משמע מה שזכר לשני עולמות
עו"ס ובעו"ס • ויחזן לומר דיש חילוק בין שלומד תורה לעלמו ובין שלמד
תורה לאחרים דזו מזהה את הרבים וזכות הרבים חלוי זו ויש לו פירות בעו"ס
וכמ"ס במכרס"א בח"א בנמ' (קדושין ל"ט א') בד"ס כרי שאל' חביו כו' דיש
חילוק בין רבים ליחיד דרבים שכרם גם בעו"ס ויחיד שכרו לפון לעו"ס ועי"ם •
ועי' יחבחר על נכון דהתם אמר ח"ת סיינו שלמד תורה לאחרים לכך יש לו
פירות בעו"ס • אבל ככה אמר קנה לו דברי תורה לו לעלמו דייקא קנה לו חיי
עו"ס לבד כי שכרו לפון לעו"ס • אך קשה מהא דאמרו רז"ל (אבות פ"ו) גדולה
תורה שהיא נותנת חיים לצישי' בעו"ס ובעו"ס • איך משמע מה שזכר לשני
עולמות עו"ס ובעו"ס • ויחזן לומר ע"פ מאמר רז"ל (ילקוט תהלים) וז"ל אמרם
תורה לפני הק"ב רב"ש כתיב אורך ימים בימינה בשמאלה טובה וכבוד מפני
מה בני עניים הם ח"ל להנחיל אוהבי יש ואורותיהם אמלא ע"ל • ולבאורם
חשיבת הק"ב חינו מובן • ופירש האלשיך הקדוש בספרו רב פנינים שהי' עשנתם
הי' פירות מעשיכם של ח"ת והק"ב השיב להנחיל אוהבי יש כלומר פירות מעשיכם
כו' מספיק להם אך מה שלא יאכלו פירותיהן בעו"ס כי אורותיהם אמלא כלומר
כי אגדף הפירות עם הקדן ואעשה גם מהפירות קדן קיימת עד אמלא אורותיהם
משח"כ אם יאכלו הפירות בעו"ס שיבצר מהם המלוי עכ"ד • וכן ראיתי בספר שיח
השדה והסביר ע"פ משל וז"ל משל למלך בוד' שהי' לו בן קטן ובי' חובב אותו
אשה יתירה ונתן לו בקטנותו מדינה אחת ממדינות המלך וכנג' חשב המלך
שההכנסה מן המדינה שנתן מחנה לבנו כשיעול הבן את ההכנסה מן המדינה
בכל שנה ושנה מאה אלפים או יותר והבן עדיין קטן ויוליחם המאה אלפים הם
על הולאה שלו על דברי טעות וסבל ולא יגיע לו שום תכלית מה עשה המלך נטל
ההכנסה שחניע ממדינה שנתן לבנו בכל שנה נטל לעלמו ועשה תכלית גדול שנכל

שנה

(*) ראיתי במסריים שהקשו והלא הוא כעין רביה שאפרה כחורה • עוד קשה לי מה
נשחטו אלו המנות לאכול פירותיהם יותר משארי מנות • ונראה לי לומר דהא דטמן
הק"ב פאלו המנות פירותיהן בעו"ס ולא בשארי מנות הוא לא מעטם רביית רק פוד
חשדו של הק"ב שהוא רב חשד משום דבזלו המנות נריך זריזות גדול למאוד • בתורה
כתיב (יהושע א') והגית בו יומם ולילה • וככניד אב ואם חז"ל בנמ' (קדושין ל"א ב')
אברי פי שלא תמאן • ובנ"ח אמרו רז"ל בנמ' (כשיבית ע"ז א') במעשה דכחו של נקדישון
בן יודין כדנפי לי' לשיבד לא ענד' והדיקא בתיק :

אף שכלהם מה עכ"ל נשאר בקרבנו מעט חיות ואלה מי ירד משמי מרום וכבוד
 לנו או מי עלה מעמקי שאל וסיפר לנו עכ"ל יש לנו ראוות ברורות דברי סוף -
 הלא אין לסכחים פשטות כמאמר קשה רמה למח ט' - ועוד אמרו רז"ל במדרש
 רבה (בראשית פ' י"ד) חי' שכל האיברים מחים וכיח חי' בגוף כלומר חלק בגשמה
 כנקראה חי' חיחה נמי בגוף לאחר מיחה - ועוד אמרו רז"ל בירושלמי (עבודה
 זרה פ"ג) בד דמך ר' נחום בר סימאי הפין איקונתא מחלן ר"ל כיבו אה בטווח
 בבכחלים במחלות - אמרו כמה דלא ממתיק בחייו לא יחמיגון בדמכותי ר"ל
 כמו שכי' מוכג בחייו שלא להסתכל בטרות כך לא יראה אותם במוחו וצראה דמח
 ילא במגבג לבכות כמחלות וכארות בבית האבל כל ימי שבטס - והמין אינו
 כלום ר"ל וכי ימירין ורואין כמחיס כלום - אמר רש"ל אין בימינו ולדיקיס אלא
 דבור פה בלבד ר"ל ושאר בחופים לא נתעלו מהם - א"ר זעירא שומע במס
 קילובו כמחוק כחלום - ועוד ראי' נבגה ראי' כי בספר עבדת ישראל מבגאון
 כחמיד מוכרר ישראל כמגיד דקאזין (בפרשה וישלח) ח"ל מה שאמרו רז"ל בששנים
 כוא אחד מששים למיחה ואם גפסך לומר שפי' מיחהו של אדם מסחלק ממע
 כל רוח חיונית שבו ולא נשאר צו מאומה אף כמשילו רז"ל שיגה למיחה וכעריכו
 צמחך חלק אחד מששים כיון שער"ס בשעת השינה נשאר צו רוח חי גיה מסח"כ
 כבכוא מה מה לגמרי ואין לשינה ומיחה שום ערך בכדי סדדי ואין כמשל דומה
 לנחבל לומר שזה כחי עדיין מה אחד מששים ממה לגמרי אלא דחי שנה כשכאדם
 מה נשאר צו רוח חיונית אמנם כחיות כלו פוא חי' קפן מאחד לבן שפרו חז"ל
 שחלק חיונית בקפן הזה הוא חלק אחד מששים שיש חיות בזה כישן ובגוף
 השינה הוא אחד מששים שבמיחה ואז שייך השיווי וכדמיון ביניהם כלומר שישן
 חי ששים חלקים וחלק אחד מה זלסיפך במיחה מחיס ששים חלקים וחלק אחד חי
 עכ"ל - ולכן פיגוסו רז"ל בכ"מ על מיחה בלשון שיגה כמו כד דמך טו' - וכן יש
 לכביח ראי' ממ"ס ככל"ס בקדוש (שער הגדול) בזה החיית צענין האנן השואבת
 ככרזל שקורין מאניגעט כשחוקקנה היטב ותסיר מעלי' כל"ס גיו ואל"כ השבתה
 לשחים וחשים כחמיכה כאלה בקרן זויה אחת זכאחרת בקרן זויה אחרת אפילו
 שיכו מרחקים זו מזו כל מה שחלטה אפילו חלק מילין וחנית ככרזל סמוך לאחד
 מכמה יצתה האלה תמלא כי כל כחוננות שפושט אותה כחמיכה שושט האחרת
 בלחה שעה עלמה - ועוד צענין כיון בחיית צעט שכאם שלו שמחה ילא
 וכיח כגפן יש בה שינוי גם כיון שבתוך החיית מקבל שינוי בלוחו כזמן עלמו מלד
 השינוי שמקבל האם שלו אפי' שכיין כהוא רחוק ונפרד מהגפן גם שפרות
 מתעפשים בזמן שהאילנות מוציאים פרח ויניגו לין עכ"ל - ממל אלו כדברים יש
 גדות נאמנה אף שפרות חשוב אל האלחים זמאף שב אל העפר עכ"ל מרגישים
 בניהם ככאב כנעשית בבשר כמה כאילו היו מדובקים יחד בשדס נחיים חזו
 בוונה ככתוב אף בשרו עליו יכאב זנפשו עליו תאבל כלומר שהגוף והנפש שניהם
 מרגישים ככאב אף כגוף הוא כאנן דומם ואינו יכול ליעוק מזהל ככאב כנעשית
 לו - אבל הנפש תאבל עליו מלד שהיא מרגשת ג"כ ככאב הנעשית לבשר כמה -
 וז"ל פתו"ש נשם תמונת כרע"נא (פי' שם"ט) שאין כמה מרגיש באיזל וכמוסין

לו לשלמו דייקא וסייטו סטוא בעלמו מקיים מ"ט בתורה ולא חביו דסייט לב"ד
 קנה לו חיי סעויסב לבד ולא סעו"כו כי לב"ג דע לו . וסחם אמר לעושי' כלומר
 נעושי' דייקא וסייטו סטוא וחביו מקיימן מ"ט בתורה זוכה לשגי פולחית סעו"כו
 וסעו"כ כי לב"ל מוכ לו . עוד יחכן לומר ע"פ מה שכתבתי בספרי מוסר חקנה
 לחישים סטמוים ואינם ביכולתם להספיק לנושדי תורה האך יוכלו לזכות לחיות
 מויסב של התורה ומלאו להם תרופה ע"י מה שישימשו דברי תורה ותחשב להם
 כאלו למדים בעלמם ועייז יוכלו לזכות לחיות עו"כ של התורה וכמו שאמר
 הכתוב (ישעי' נ"ז) שמשו ותחי נפשכם . חכו כוונת סתנא באמרו קנה לו ד"ח
 ולא אמר כלומר תורה או סעוסק בתורה זוכה לחיי סעו"כב להורות בזה שאשילו
 חישים סטמוים שקונים התורה ע"י מה ששומעין בשפה שהחכם יושב תורה
 קונים להם ג"כ לחיו סעויסב של התורה . עוד יחכן לומר וזכר יתבאר נמי . על
 נטן דקדוק עלום מה שלא התעוררו המפרשים על מה ולמה שינה סתנא לשון
 באמרו קנה לו ד"ח כו' ולא אמר כלומר תורה או סעוסק בתורה זוכה לחיי סעו"כב
 בדרך רז"ל בכ"מ נשים ובמדרש . ובכדי להבין את זה נקדים לבאר מה שאמרו
 רז"ל בגמ' (ברכות י"ז א') ח"ל רבי לר' חייא נשים במאי זכיין באקריוי ברייכו לבי
 כנישחא ובאחיווי גברייכו כי רבן ונטרן לגבריכו עד דלחו מבי רבן . ורלויי
 להמפרשים שהקשו מאי שאלה היא זו על הנשים במאי זכיין האם אין די לזכותם
 בכל סמלות הנוסגות גם כהרי סזכרו על כל מלות ל"ח כאלשים וגם חייבין
 בכל מ"ט שאין הזמן גרמא וכמה מ"ט סה"ג כמו מלה וסקהל . ובגמ' אמר
 לומר ע"פ מה שמבואר בספרים שיש לכל מלוא ומלוא עולם מיוחד בער"כ ומי
 שששה המלוא כתיקונה במחשבה כעורה בלי שום שמך פיגיל זוכה לכשולם השיך
 לחאה המלוא וסעולה על טולן הוא עולם של התורה במאמר רז"ל וח"ח כעד סלם .
 אך בגשים שאין מתחייבות ללמוד תורה כמ"ט ולמדהם את בניכס ודרשו רז"ל
 בגמ' (קדושין כ"ט ב') בניכס ולא בעתיכס ח"כ מעולם אין יכולות לזכות לחיות
 שולם של התורה . אף שכחב כרמ"כס בעלכות ח"ח (פ"א סי"ג) אשה שלמדה
 תורה סרי היא מקבלת שכר כו' מ"מ אמרו רז"ל בגמ' (אבות כ' א') כל המלמד
 לבתו תורה כאלו מלמדה תפלות . אף שזכו דוקא בתורה שבע"פ כמ"ט כרמ"כס
 (ס) וכן הוא בשו"ע יו"ד (סי' רמ"ו) מימ בתורה שכתב ג"כ אסור יכתחילם
 במ"ט (בס) וביון דלא למדה מנח ידעס . בשלמא שאר מ"ט שכזמן גרמא אף
 שכנשים פטורות מ"מ יכולות לקיימן ומקבלין עליכן שכר לא כמלווה וששה חלל
 כמי שאינו מלווה וששה חבל בתורה אמרינן שאסורה . אך רז"ל מלאו תחשבו
 לסגשים וסייטו ע"י מה שמתחלץ עבור בניכס שיעסקו בתורה ונותנות רשות
 לבטליכן

סק"נה סנרף עם הקרן ופושא פספירות קרן קיימת . ומ"ט זדיק וסייט לו לב"ג כלומר
 שאוכל מוצת לביו . זדיק ורע לו לב"ר משום שאין לו מה לאכול מכות לביו כי סידוס
 סמרום לו לכו"כב ולא חשיד קוב"ס דעביד דינא בלא דינא ח"ו . אך קשה לי לסדושו לב"ג
 ורב"ל למה אובליס מכות חנותה סא אמרו רז"ל בגמ' (סנהדרין ק"ד א') ברא זכס סכס
 אגא לא מןכס ברא . וז"ל כמ"ט המפרשים דהא דאבא לא מןכס ברא כינו לפי"כ סכס
 כהאי עלמא מגין לו זכות :

מירא דביא

מנה נטל מאה אלף וכן בכל שנה וסנה וקנה לו מדינות גדולות עד מאד ולא נחן
 לבן בקמתו כלום מן הסכסס שלו שמגיע רק נחן לו שני אלפים רק כדי מחייתו
 בלמטוב גדול שאינו ראוי לבן המלך המשיב ראש שלא יגיע לו שום סכסס ונטל
 ככל לפלמו ועשה לבן סגולה מלכים ואולרות עד אין סוף וערך וכשגדל סב
 אזי מלך על כמה מדינות שעשה לו אביו וסגמטל כך הוא כי בודאי מגיע ללדיק
 מכל חורס ומטוב שלהם פירות שיאכלו בעו"הו אבל סק"ב סרוב חסדיו חושב רס
 יגיע ללדיק שיאכל הפירות זום העולם כשפל וכאפל ולא מגיע לשום תגלית ונותן
 סק"ב לכל לדיק אפילו ממונותיו מלומממן בקב חרובין מט"ס לע"ס ופושט מן
 הפירות אולרות גדולות ללדיקים בעו"הב שהוא יום שכולו ארוך וכולו טוב וזכו
 תשובת סק"ב על שאלת התורה מ"מ בני ענייז סס לזס השיב סק"בס להגחיל
 חוכבי יס שאני חפן למשות יס מפירות סלדיק ולהגחיל לכל לדיק ולדיק ש"י טולמות
 ואולרותיסיס כלומר תגרות שלהם שמגיע להם בשביל הפירות אמלא אח"כ עכ"ל
 ועפ"ו יתבאר על נכון שאס יטעה סאדס ויסיתו ילרו סרע לאמר למס לי ללמוד
 תורס אחרי שאין סק"בס מותן הפירות בעו"הו וכסס שאין פירות כך אין קרן
 לזס אמר קנה לו דברי תורס קנה לו הכל לחיי סעו"הב כי מספירות עיטס סק"בס
 קרן קיימת לו לעו"הב עוד יתן לומר ע"פ מאמר רז"ל בגמ' (ברכות ז' א')
 אמר משס לסק"בס רבשיט מ"מ יס לדיק וטוב לו ויס לדיק ורע לו כו' א"ל משס
 לדיק וטוב לו זכ"ל * לדיק ורע לו זכ"ל כו' וזכו כוונת סתנא קנה לי ד"ח כלומר
 לו

* ויס ללדיק כיון דסר מנה נהאי פלמא ליכא זכ"ל למס יאכל פירותיו בעו"הו ואח"כ
 ראינו בר"ף ססקס נמי עוד קסס לי לסירות סאלסך וסיח ססדס אדרבס זכ"ל
 גרוע מזכ"ל כיון דזכ"ל אוכל פירותיסיס בעו"הו א"כ סק"בס אינו מזרף ספירות עס הקרן
 ולינו שושס מספירות קרן קיימת משא"כ זכ"ל שאינו אוכל פירותיו בעו"הו א"ל נסון
 וסמון סבל לעו"הב א"כ סק"בס מזרף ספירות עס סקרן ועושס מספירות קרן קיימת לעו"הב
 ועוד קסס לי אדרבס זכ"ל סדין נותן סיחי טוב לו משום דלכיו סלו סו' רשע ואפס"כ
 לא למד ממעשיו הרעים וכן רב"ל סדין נותן סיחי רע לו משום דלכיו סלו סו' לדיק
 ואפס"כ לז למד ממעשיו הטובים וכי ססיד קי"בס דעביד דינא בלא דינא סו' אמנס
 לסי מ"ס נזס בר"ף יתבאר סבל על נכון וז"ל ססק"בס סול רב חסד והבטיחנו בפרסו
 ועושס חסד לאלפים לאוסביו וגו' דסיינו כשהבגיס מזויקון בדרכי אבותיו סלד קיס לרדוף
 זקסס וחסד וסול זכ"ל אז גומל לבן חסד כמסעלות אביו כי אפ"ס סכל סמנות סעסס אביו
 סס סמורות לו לעו"הב כי סכר מנה ססו פלמא ליכא מ"מ דוקא למי ששסס סמנות
 ססול סבוהון דכולהון סכל בניו אוכלים בעו"הו מסרי זקקותיו של אביו ואין זום ססד
 מנה כסאי פלמא ליכא כיון סזס אינו בעל סמנות וסול גיבו מ"ס סכמיז ועושס חסד
 לאלפים לאוסביו וגו' וז"ס לדיק וטוב גו זכ"ל שסברו של סבן סזס סמור לו וסול אוכל
 סמנות אביו ונכסס ממנו בעו"הו ולכך סול טוב לו בעו"הו ואס סול רב"ל ג"כ יס לו טוב
 סזד אביו סאוכל מפירות מלום אביו ואס סומו סבן עסס אינו מלום סנס סול סמורה לו
 לעו"הב כי סס גידון על רשעוסי וס"כ יאכל סכר סמנות סעסס ואס סול רב"ל רע לו
 לפי שאין לו זכות טובס שיאכל ממנו ואין לו מס לאכול בעו"הו כי אס עסס אינו מלום
 סק"בס רונס להכילו ממנה בעו"הב ואס סול זכ"ל רע לו כי סכרו של סבן סמור לו
 לעו"הב כי סכר מנה כסאי פלמא ליכא ומכס אביו אין לו מס לאכול כיון סחי אביו
 רשע לך רע לו בעו"הו עכ"ל וע"ס דבריו יתבאר על נכון דודאי מסירותיבן של לדיקים
 הקניס

לבוז לזכר השולח . והתשובה לזכר כי הגשמה למעלה בסיומה קודם רוחם היא
 חזרה בחזקת ידוע אל הגשמות אשר עדיין לא באו לעולם ואין הגשמה נהיית שם
 מהשכלות בחזקת סיי העליון ית"ש חללה כבש מלך נופעם שיש לה מאכל קלוב מבית
 אבי' המלך בן הדבר הזה כי פני הכיכוב היונה רואה מפני שהיא ערומה ואי
 אפשר לה לראות אז פני המלך ית"ש הם לא בלבוש מעשה כמלת ותורה וזה
 תראה אל המלך כי לבאות והחילוק אשר בין ביאזה אל העו"ס לקודם ביאזה
 מעלה רבה כנבזה שמים מן הארץ עכ"ד . וז"ש החגא חס למדת תורה הרבה
 כי לכן נוצרם כלומר לכאסף בסורה ומלות בכדי שחולל ליכנות מזיו שכינה
 ית"ש ולה בכית לאיסתכולי בחגפי ית"ש חור פני ממ"ס הק"כ . עוד יתכן לעג
 וזה יחבאר על כן מה שעקשים המפרשים אמאי לא אגר גברתה או מלדת .
 והוא ע"ש מה שראיתי בשאר הכתב והקבלה החילוק בין בריאה ליצירה לבין
 בריאה נאמר על עולם הדבר ולקח יצירה על ציור הדבר כגון האיברים באלה
 כמאמר ואיכותו בגודל מדתו . וזה ידוע דכל האיברים באלה לא נבראו כי הם
 לשבורתו ית"ש כגון חושים לשמוע דברי תורה ודעיונים לראות בתורה וזה לצד
 תורה ולהשגיל לפיו ית"ש סודים ליתן הדקה והרגלים לרוץ לדבר מעשה והסיקם
 בשאר האיברים . וז"ש החגא חס למדת סורה הרבה כי לכן נוצרם כלומר
 בציורים דעיונו האיברים . עוד יתכן לומר דנוצרת פרושו נשמרת כמו (שמות לד')
 נוצר חסד לאלהים וכן (משלי י"ג) נוצר פיו שומר נפשו וכן (שם כ"ז) נוצר סלחם
 יחבל פרי' וכן (שם כ"ח) נוצר חלמה בן מבין . והרבה ביולא ור"ל כי לכן נשמרם
 בתמי חסד שלא נעשית שציר ולא נעשית שליח ולא נעשית סנדל ולא נעשית של
 וכמאמר רז"ל (בפרק סי' מחיבוט הקבר) וז"ל בשעת טדין אומר הק"כ לאלה פורת
 גדול סי' לי עלך משילתך בתמי חסד ולא סיים נפל כי כלום פסקת בסורה סי' :
 משנה י' ואל תהי נוח לכעיס ושוב יום אחד לפני מיהתך . וכדי להסין
 הסמיכות ושוב יום אחד כו' אל ואל תהי גיח לנפוש . נקדים
 לבאר מאמר רז"ל בזו"ה ס' (פ' חלום) ע"פ (חיוב י"ח) עורף נפשו בחמו . אי בר עס
 כעיס עקיר מני' נשמח קדישא כו' והוא בלתי מבין . והכנין גם זאת נקדים
 לבאר מאמר רז"ל בגמ' (סנהדרין ל"ב א') ח"ד אלמור כו' קבל וקיים ופירש רש"י
 כו' עניו ותחי' * ונקדים לבאר מ"ס שפ"ס (משלי י"ח) נעת ומ"ס ביד לעק
 וחבאר

(* והנה פ"ס שסופו י"ל דר"א חז"ל לשימור דאמר בגמ' (פומה ה' א') כל אדם שיש בו
 גבות הרוח אין פשרו נפטר שנאמר הקינו ורגנו שיכני פשר שוכני נפטר לא נאמר אלא
 שוכני פשר מי שנעשה שכן לעשר בחייו כלומר שמשפיל פניו כעשר הוא יקום בסתם פ' .
 וזהו הו' עניו ופתי' בתח"מ . ושפתי מעט גבין מניסי הרב הגדול מוהרר מרדכי דוד
 ג"י סג"ד דארלאוח על מה ולמה גדול עוט כ"כ עד שנתקן עליו ספק דין שלא לקום בסתם פ' .
 ואמר פ"ס מאמר רז"ל בגמ' (סוטה ד' ב') ח"ד יוחנן כל אדם שיש בו נשום סרוס כאלו
 כשר במיקר . וז"ל נפטר אור חרש נפטר קדושין נפש הגאון המפורסם ר' ר' הפעיל זק"ל
 דהנה רש"י כתב בספוק נעשה אדם בלפניו כדמחיתו וז"ל כפן למדך סכסוב פנומינו על
 הק"נה ונדך ארץ שיחא הגדול גתך נקמן . וז"ל בגמ' (סנהדרין ל"ח ב') ונמדרש רבה
 (בראשית פ"ה ח') . ומאש הני שיש פ"כ זקנים למלמי סתך וכתב אעשה אדם וע'
 גברי

לבעליסן ללכת ללמוד תורה צעיר אחרת נמלא שהתורה מחקיימת על ידן ועי"ז
 יזכו לאותו עו"כ של התורה • וזכו כוונת רז"ל במה שאמרו נשים במאי זכיין
 כלומר לחיותו עו"כ של התורה אחרי שאינן מחוייבות ללמוד תורה לז"א באקריוי
 צמיחו כו"י • וסגה כתב השו"ע יו"ד (ס"ו רמ"ו) כל איש מישראל חייב בת"ח בין
 פני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין זקן גדול אפילו עני
 המחזיר על הפתחים אפילו בעל חשב ובעל חשב לקבוע לי זמן לת"ח שנאמר
 וסגית בו יומם גלילה ומי שא"ל לי ללמוד מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני
 כטרוח שיש לו יספיק לאחרים • כלומדים ותחשב לו כאילו לומד בעלמו • ומה
 מאוד מחזק דברי רבן של ישראל: הן האן המפורסם מוהרר חיים ז"ק"ל מוולוז'ין
 וס"ב דבריו בספר בית דוד (הרוב) בחבר תלמידו הגאון מוהרר דוד פערביל ז"ל
 אב"ד דמינסק וז"ל באר חפזים שרים הכוונה בזה כי הבאר הוא כינוי לתורה
 שבע"פ ועי"ז אמר כי הבאר אשר השרים חפזים ירלה שהחכמים הכונים בה החזקן
 על מחזק שרשו להמליח חדשות בכל עת וע"ד מ"ש הבחול דדי' ירווך בכל עת •
 כרוס נדיבי עם הרלון בזה שאותן שאין להם יד ושם לעסוק בתורה עכ"ל נקרא
 להם הבאר הריא ע"י נדיבת לבם במה שעזרו ממאודם להחזיק ידי לומדי תורה
 וזכו לומרו כרוס נדיבי עם שכן בכרבי כיס קירין למכירה כירה כמבואר בגמ'
 (ר"ס כ"ז ה') וקא מפרש ואזיל חלה במחוקק וחלה במשענות עכ"ל נמלא שאיש
 הכמוני ג"כ יוכל לזכות לאותו עו"כ של התורה ע"י מה שמספיק ללומדי תורה
 וכמו שאומר הכתוב (קבלת ז') כי כלל החכמה כלל הכסף כלומר באותו כל
 ביושב שם הבעל תורה שם יושב ג"כ הבעל כסף ע"י מה שמחזיק ללומדי תורה •
 וכן אמרו רז"ל במדרש תנחומא (בראשית פ' א') אשרי תמימי דרך הסולכים בתורת
 ה' כלומר אשרי מכבדי בעלי תורה ר"ל שמכבדין מנכסיסן לבעלי תורה וסייעו
 מה שמחזיקין אותם • כסולכים בתורת ה' • סייעו ששכח גדול בעוסקים בתורה •
 וכן חיחא בירושלמי (פ"ק דקדושין) ח"ר מנא אשרי תמימי דרך הסולכים בתורת
 ה' כסולכין בתורת ה' • ועי"ש בפירוש פן יוסף • ועפ"ז יחבאר על נכון כוונת
 כתנא במה ששינה לבונו ואמר קנה לו דברי תורה ולא אמר כלומר תורה לא
 כסופק בתורה זוכה לחיי העו"כ כיונתו בזה להרות מי שקונה התורה עבור
 כסף וסייעו ע"י מה שמחזיק ללומדי תורה כי אין קנין חלה בכסף כמ"ש (בראשית
 כ"ז) נתתי כסף השדה קח אמני וכן (ויקרא כ"ג) קנין כספו כו' וכן (שם כ"ה)
 מכסף מקחו וכן (ירמי' ל"ב) שדות בכסף יקנו • קנה לו ג"כ אותו עו"כ של התורה
 שישינה ח **רבן** יוחנן בן זכאי אומר אם למדת תורה הרבה כו' • ויתכן לומר
 ע"פ מה שהקשו הקדמונים (וכו' במדרש תנחומא פרשה
 פקודי) מה חושלת יש להשמה בדתה לזה העולם הלא היא קרובה לספסד
 מוכמת החומר ומסתוי היג"כר ורחוקה משכר כי הלא כל חכמתה לבוא אל
 מקום אשר ממנו חולצת ונכיוסה בנוף העבור עכ"פ תפגם כי אדם אין לדיק
 בארץ ואשרי לו מי שזוכה למסר נשמתו לקינו כמו בנתנו לו מתחלה כמאמר רז"ל
 ע"פ ברוך אלה בבוטך ברוך אלה בלאחך שזהו יליאתך מן העולם בביאתך מה
 בילתך בלא חגף יליאתך בלא חטא ח"כ מה כוונת בריאתה ומה חושלתה

כהגא (מי) וזמקום שאין אגשים כשחלד לכיות אים כלומר אפילו בליגשא במקום
 שאין אדם רואה חסי' לדיק' וזגה אמרו רז"ל בגמ' (מגילה כ"ח א') כמסתכל
 בדמות אדם רשע עיניו ככות שנאמר ותכבן עיניו מראות וגו' וזכו כוונת הכתוב
 אחרי ראותי את פניך ולא ככו עיני מן הסתם עודך חי כלומר לדיק' וזכו כוונת
 כהגא ואל חסי' רשע בפני עצמך כלומר אל חסי' רשע אפילו בליגשא כי יסי' יכר
 בפניך שכל המסתכל בדמות אדם רשע עיניו ככות' עוד יתכן לומר פ"ס מ"ש
 בספרים בשם האר"י ז"וק"ל וז"ל כי כל מצות שהאדם עושה גרשמים לו ומאירים
 במלכו כי כל מצוה ומצוה יש לה אוח אחת מכ"ב אוחיות התיירה וכס' אדם עושה
 איזו מצוה מאיר במלכו היתה של אוחה המלוה וכן כשהאדם עושה איזו פצירה
 גרשמת לו במלכו עכ"ל וזכו כוונת הכתוב אחרי ראותי את פניך כלומר מאחד
 שרואה אנכי שמאירים בפניך המצות שפשיט מן הסתם עודך חי כלומר לדיק' .
 וזכו כוונת כהגא ואל חסי' רשע כי יסי' יכר בפניך כי העבירות גרשמים לו במלכו :

משנה זו הו"א סי' אומר כו' אם למדת תורה הרבה נוחנין לך שבר הרבה
 כו' . ומקשים המפרשים למה בתלמוד אמר נוחנין לך שבר
 משמע מזה שכשבר הוא מתנהג ואח"כ אמר שיטלם לך שבר משמע מזה שכשבר הוא
 חיוב ואח"כ חוזר ואומר ודע שמתן שכרן כו' משמע שכשבר הוא מתנהג . ויתכן
 לומר פ"ס מאמר רז"ל (ילקוט חכמים) אמרם תורה לפני הק"כ רבשים כתיב לדרך
 ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד משני מה בני עניים הם אמר לה להגחיל ארבעי
 יש ואוצרותיכם אהלא ופי' האלשיך הקדוש שסי' מענתה איש פירות מעשיכם של
 ח"ה ובק"כ השיב להגחיל ארבעי יש כלומר שרצוני לפנות לכם יש ומכפירות
 אעשה קרן קיימת עד אמלא אוצרותיכם פכ"ד . ועפ"ז יתבאר על כון מאמר
 כהגא אם למדת תורה הרבה נוחנין לך שבר הרבה כלומר פירות הרבה צפוי"הו
 כמאמר רז"ל (פאה פ"א מ"ה) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן צפוי"הו וכתבן קיימת
 לו צפוי"הו ואלו הן כו' וח"ה כנגד כולם . לכך אמר נוחנין כי הפירות הוא מתנהג .
 ונאמן הוא בעל מלאכה שיטלם לך שבר פטולתך כלומר הקרן הוא לפון ומסון
 לפוס"כ דמ"ש (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר לפנת ליריאתך . וז"ל איש פירות
 מפשיטן של ת"ח לזה אמר ודע שמתן שכרן של לדיקים לפתח לבח כלומר הפירות
 ג"כ לפון ומסון לפוס"כ כי מכפירות עושה הק"כ קרן קיימת לפוס"כ :

ובזה יתורן קושיית המפרשים למה שבר מצוה צטחי עלמא ליבא בא כתיב
 ביומו תתן שכרו וכתוב לא תלך פטולת שכיר . אבל לפי מה שאמרנו ח"ש
 כיון דמכפירות עושה הק"כ קרן קיימת ח"כ הוא לפונת האדם וכיון דלפונת
 האדם הוא גם האדם בעלמו נוח לו שיכ"י הפירות וכשכר ככל מהומה לפוס"כ
 כי יפה עשה אחת של קורה רוח צפוי"כ מכל חיי צפוי"כ . ועיין בחו"מ (סי'
 ס"ג ס"ק י') שכתב אם לא חבט הפועל לצפוי"כ אינו עובר מכוס כל סלן
 משום שפועל מרובה לכך וגם אלו מרובין לכך שלא יתן הק"כ שכר והפירות
 צפוי"הו כדי להגחיל ככל לפוס"כ :

ויתבאר ככל בסגין אחד דהים כתיב בחורתינו הקדוש (ויקרא כ"ו) ונחתי משכני
 בחוככם ולא תגעל נפשי אחכם • ופי' האלשיך הקדוש כי הנפש רעוה תמיד ללאת
 מהגוף מזהם שחמרה להגוף אין לי עסק בך כי אתה חלק הקדוש מהתחורים
 ואי חלק הקדוש מהעליונים וכיח חלק חלקי ממזל וממילא המיתה מוכנת להאדם
 ובמה נחשיים ע"י שרואה שפשינו שביח כולו קדוש וטהור שורה על האדם
 לאדם ק"ו מהשכינה ונשאתה בהגוף וזכו כוונת הכחוב ונחתי משכני בחוככם ולא
 תגעל נפשי אחכם עכ"ד • והנה אמרו רז"ל בגמ' (ערכין ע"ז ב') אמר מר עוקבא
 כל המאפר לשון הרע אמר הק"ב אין אני והוא יכולין לדור בעולם כו' וא"כ
 ממילא המיתה מוכנת להאדם המספר ל"ה מאחר שבגשמה רואה שפשינו מסתלקת
 ממנו גם היא בורחת ממנו כיון שבטלס הק"ו כנ"ל • אבל מי הוא האיש החפץ
 חיים אלה ימים לראות טוב יגטר לבונו מרע ושפתיו מדבר מרמה רק יעסוק
 חזיר בחרה ובתפלה ותחנונים לפני המקום ב"ה אז ישרה הק"ב שכינתו עליו
 כמ"ש בכחוב (שמות כ') בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך
 וא"כ ממילא נשאתה בגשמה בהגוף מחמת הק"ו כנ"ל • וזכו כוונת הכחוב מוח
 וחיים ביד לשון • וזכו יתבאר גמי מאמר ר"א לעולם כיו קבל וקיים • דהנה אמרו
 רז"ל בגמ' (סוטה ט' א') אר"ה ואיתיה מאמר עקבא כל אדם שיש בו גסות
 הרוח אמר הק"ב אין אני והוא יכולין לדור בעולם כו' וא"כ ממילא המיתה
 מוכנת להאדם המתגאה כנ"ל משא"כ אם הוא עניו ושפל רוח אז הק"ב משרה
 שכינתו עליו וכמ"ש הכתיב (ישעי' נ"ז) כי כה אמר ה' וגו' מרום וקדוש אשכח
 ולא דכח ושפל רוח וגו' ופירשו בגמ' (שם) אני את דכח וא"כ ממילא נשאתה
 בגשמה בהגוף מחמת הק"ו כנ"ל • חכו כוונת ר"א במ"ש כיו קבל וקיים • וזכח
 יתבאר גמי מאמר כזו"הק אי בר נש כעיס כו' • ומאמר התנא ואל חסי נוח לכעיס
 כו' • דהנה ידוע מאמר רז"ל כל הכועס שכינה מסתלקת ממנו וא"כ כיון שבגשמה
 רואה שפשינו מסתלקת ממנו גם בגשמה בורחת מהגוף כיון שבטלס הק"ו כנ"ל •
 וזכו אי בר נש כעיס עקיר מיני' נשמחא עילאה קדישא • וזכו גמי כוונת התנא
 ואל חסי נוח לכעוס כי שוב יום אחד כו' :

משנה יג ואל חסי רשע בפני עמך • ומקשים המפרשים כך כולל ואל חסי
 רשע בעמך • ובכדי להבין את זאת נקדים לזכור הכחוב
 (בראשית מ"ו) ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם אחרי ראיתי את פניך כי שדך
 חי • ומקשים המפרשים כך כולל אחרי ראיתי אוחך • ויחכן לומר לפי שדרך העולם
 בפני הרבים הוא מתבייש לחסות אבל בלינעא הוא חוטא • וזכו פירשנו מאמר
 התנא

נכדי שלא יאמרו שתי רשויות הן • ועיין בגמ' (מגילה ט' א') • וא"כ אדם המתגאה לומר
 כפשימו דשתי רשויות הן והרי הוא כופר בעיקר עכ"ד • והנה אמרו רז"ל בגמ' (הענייני ב'
 ט') א"ר יוחנן ג' מפסחות בידו של הק"ב שלא נחטרו ביד שליח ואחד מהן של תח"מ •
 וא"כ מוכרח להיות תח"מ דוקא ע"י הק"ב בעצמו ע"כ פי' שהוא עניו ומאמץ בלמונה
 שלפניו בהק"ב שהוא אל אחד ואין זילמו וא"כ ביד הק"ב המסתח של החי' ובידו להחיות
 המתים לכן יקום בתח"מ משא"כ אדם המתגאה לומר דשתי רשויות הן לכן דינו הוא שלא
 לקום בהח"מ דיאמר הק"ב דלל אחר יקיעו ויחיו :

כו' ופי' רבץ כיון כו' שיש לו שונאים ואין רוח כבדיות נוהג שימנו * נעשה כו' בידוע ששינאין אוהו מלמעלה * והנה לריכין אנו לסבין דבריהם הקדושים דכלא מלינו איפכא דאמרו רז"ל בגמ' (כתובות ק"ה ב') אמר אביי כתי לורבא מרבנן דמרחמין לי בני מתי' לאו משום דמשלי אלא משום דלא מוכח לכו במילי דשמיא * ואמרו רז"ל בגמ' (שבת קנ"ג א') אל אביי לרבה כגון מר דסני לי' בלבו פומבדיתאי * וכן אמרו רז"ל בגמ' (פסחים מ"ט ב') גדולך שגאס בשונאין ע"ס לח"ח יוהר מבגאס בשונאין כו' * וכן מליגי שרבע"ה סי' לו שונאין הרבה ונחמין בן חכליי אשר ע"כ אמרו רז"ל בגמ' (סוכה ד"ג ב') דלכך נכתבם כעין על רבתיים מפני כבודו של דוד כו' * ויחכן נומר דמלת כבדיות לא כונה דוקא על מין האנושי כי אס גס על כהיות ונכמות דכמה ג"כ בכלל בריות וכמאמר רז"ל בכ"מ * בגמ' (שבת קנ"א ב') ובמדרש רבה (בראשית פ' ל"ד) ע"פ ומוראכם וחתכם יכי וגו' כל זמן שאדם חי אימחו מוטלת על כבדיות * ובגמ' (גיטין נ"ו ב') ברי' קלס יש לי בעולמי ויחוש שמי * ובגמ' (חולין ג"ה ב') חיו כיא חרותה כו' רשב"א אומר אף בידי כל כבדיות * ובמדרש הנחומא (פ' נח) י"ב חודש בתיבס לא ראה נח שינס לא ביום ולא בלילה שכי' עובק וזן כבדיות שטמו * וכיינו כהיות וכנכמות וכטופות * וכיוצא הרבה מפורש בש"ס ובמדרש דוק ותשכח :

והנה אמרו רז"ל בגמ' (שבת ש"ב) אמר רמי בר אבא אף חי' שולטת בלחם עד שנדמה לו ככמה שנאמר אדם וגו' נמשל ככמות נדמו ואמרו רז"ל במדרש רבה (בראשית פ' ג"ד) ע"פ ברלות ס' דרכי אים גם אויביו וגו' אל' ברכי' אויביו גם אויביו לרבות מזיקי ביתו כגון יהושע ופרעושים וזבובים * וסמין כוא דכל זמן שאדם עושה רלון צורלא ית"ש אימחו מוטלת על כהיות מכוס כנשמה שבו שכיח ללם חלקים מבח"כ אדם החוטא נכחלק ממנו כללם חלקים וכרי כוא כשאר ככמה שכיח שולטת בה * ובהמת מלינו לכמה לדיקים אשר כהיות לא פעלו בכס שום רעס מחמת אימת כלדיק כמוכלת עליכם כמו יוכף כלדיק אשר כפילו אוהו אהיו צבור מלאה נחשים ועקרבים כמאמר רז"ל בגמ' (שבת כ"ב א') חגיגה ג' א') ע"פ וכבוד רק אין צו מים מים אין צו אבל נחשים ועקרבים יש צו * וכן דניאל אשר כפילו אוהו נכודלר צנוב כהריות * וכן מלינו בגמ' סוכה ד"ג ב')

(* ז"ל בגמ' והבור רק אין צו מים מהמע שנאמר הבור רק אינו יודע שאין צו מים אלא מה ס"ל אין צו מים מים אין צו אבל נחשים ועקרבים יש צו * והגם יש לדקדק כון דכי' צבור נחשים ועקרבים א"כ לא הי' הבור רק וכך כו"לל וכבוד אין צו מים * וא"ל דכשלא כשהא דכתיב והבור רק אין צו מים וייקין שפיר משמע כמאמר והבור רק אינו יודע שאין צו מים כו' אבל נחשים ועקרבים יש צו אבל אי הוי כתיב והבור אין צו מים לא הוי דייקין מים אין צו אבל נחשים ועקרבים יש צו דהוי אמינא דלנוסי' סהי דלא כוס בלי מים מ"מ הוי דייקין שפיר אבל נחשים ועקרבים יש צו מדלא כתיב והבור רק אלא והבור אין צו מים משמע מים אין צו אבל נחשים ועקרבים יש צו * ועוד מנ"ל לרז"ל לדייק אבל נחשים ועקרבים יש צו דלמא אריות יש צו * ועוד דפכנ"ל דאריות הי' צבור ולא נחשים ועקרבים כיון דלא מה יוכף צבור דכא אמרו בגמ' (ברכות ל"ג א') יבנית קכ"א א') נפל לגוב אריות אין פטידין עליו שמת נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים מטידין

פרק שלישי

משנה ה רבי נחמיה בן חקניא כל המקבל עליו עול חורס כו' הקבה
 כמד"ש למס ברישא אמר כל המקבל ובסיפא אמר וכל כפורק
 כולל בסיפא וכל שאינו מקבל דכוי סיפוך מרישא או ברישא כל שאינו פורק דכוי
 סיפוך מסיפא ועוד דסיפא הוא מיותר לגמרי דכלא נשמע ממילא • ויחזן לומר
 דכנה ידוע מאמר רז"ל ע"פ הרות על כלוחות אל חקרי חרות אלא חירות שאין לך
 בן חורין אלא מי שעובד בת"ח חירות. ממלאך כמות • וכן אמרו רז"ל במדרש
 רב (בראשית פ' ס"ה ובפתיחתא איכה) כקול קול יעקב וכידידי ידו עכו בזמן
 שחוק קול יעקב בתורה ובתפלה אין ידים ידו עכו שולפות בכה • ואמרו רז"ל
 בגמ' (ברכות נ"ה ב') בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכה נעבית ע"י
 אמרים כו' ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכה נעשית ע"י
 עמאן • והנה כבר כתבנו בשם הש"ס הקדוש שפיקר לימוד תורה ועשיית המצות
 הוא לקיים מה שליוונו כש"מ בתורתו הקדושה ולמדהם הוהם וגו' ועשייתם הוהם
 וגו' ויעשה ככנס בלבו שכל מה שחמלא בש חיצה למצות כגוי חקיים כעבד
 נאמן • וא"כ מי שהוא משועבד להש"ת בתורה ובמצות אז הוא נעבד בן חורין
 * ומעבירין ממנו ועול דרך ארץ • אבל מי שהוא פורק מעליו לגמרי ציל הורס
 ועול מצות ורואה להיות חפשי מהם אז נוחן כק"ב ועול ד"א • וכו' כוונת החנא
 כל המקבל עליו עול חורס כלומר שלומד התורה ומקיים המצות ומשועבד לכק"ב
 כשור לעול וכחמור למשאוי וא"כ הוא עבד נאמן לכק"ב לכך מעבירין ממנו ועול
 דרך ארץ • וכל כפורק ממנו לגמרי העול תורה והמצות ורואה להיות חפשי מהם
 כלפני דרור ולעשות כל מה שלבו חפץ אז נוחנין עליו ועול דרך ארץ • אבל כל שאינו
 מקבל עליו ואינו פורק ממנו לגמרי נוכחין עמו בדרך כעבד אין מעבירין ואין נוחנין :

משנה י הו"א כי' לומר כל שרוח כבדיות נוחה כימנו כו' • וכן אמרו רז"ל
 בגמ' (סוכה מ"ט ב') אמר ר' חמא בר פפא כל אדם שיש עליו
 חן בידוע שהוא ירא שמים שנאמר וחדר ה' מעולם ועד עולם על יראיו • וכל
 שאין רוח כבדיות נוחה כימנו כו' • וכן אמרו רז"ל בגמ' (סנהדרין ק"ג ב') ע"פ
 וימנע מרשעים אורם • מפני מה כע' של רשעים חלוי' כיון שנעשה אדם רש מלמעט
 כו'

* ואמרתי לבאר מה שאנו אופרים בהגדה • כשהא כחא לבנה הבאה בארעא דישראל
 כשהא עבדי לבנה כבאה בני חורין • ומקשים המפרשים על כפל לשון במלות שונות •
 ויחזן לומר דהנה ידוע כי האיש אשר משתעבד ליגרו הרע יקרא משועבד כמשרת ועבד לו •
 אך האיש אשר משתעבד ליגרו הטוב ופוסה רצונו המיד הוא יקרא בן חורין ולא משועבד
 כו' אין לך בן חורין כעובד בתורה ובמצות • והנה ידוע מאמר רז"ל בגמ' (סוכה נ"ג א')
 לפסיד לבא מביא הק"ב ה"י"הר ושוחטו בפני כלדיקים ובפני הרשעים ואז יתבבל ויבוער
 ה"י"הר מן העולם לגמרי • וז"ש השהא עבדי כלומר ע"כ אנו משועבדים לה"י"הר שאין אנו
 יכולין לו וכפאמר רז"ל אמרו ישראל לפני כק"ב רבש"ע רצונו לעשות רצונו אלא שאור
 שנעשה מעכב • אבל לשנה הבאה בני חורין כלומר ביהבסל ה"י"הר לגמרי וכו' בני חורין :

מִדָּא דְבִיא

כנגד מדע חכו חין לו חלק לעו"כב אבל כגוף כעו"כב בודאי חינו מפסיד כצביל
 כך דכא חמן חנין כל ישראל יש להם חלק לעו"כב וכי תלחא אחרנייהא נחמטכו
 מקראי אבל סגך חרתי קדמייתא חין לנו כוס לימוד מקרא ע"כ לריכנא לשירושא
 דילן עב"ל . ולי נראה לומר בדרך אחר דכנס ידוע שנפש יהירי נחוכפת לאדם
 ביום השבת וכ"ס ביו"ט כמ"ס המקובלים . ואיתא (בתיקונים תיקון מ"ח) כל
 כמוסיף מוסיפין לו נפש יהירי בשבת וכל כגורע גורעין לו נפש יהירי ח"ו וכזבא
 ג"כ בספרים . וכנס שבת נקרא עו"כב כמאמר רז"ל שבת כוא מפין עו"כב . וכן
 רחמי בספר ערכי ככנוים (אות ע') ח"ל עו"כב כוא שבת ע"ס שבת כוא מפין
 עו"כב (ועיין אותיות דר"ע אות א' ועיין ל"ס חשא) עכ"ל . ועפ"י י"ל דפירושו
 דכאי חין לו חלק לעו"כב דכני חרתי קדמייתא כיינו חלק חלקי ממטל דכיינו נפש
 יהירי שמוסיפין לו בכל שבת ויו"ט דכא כוא פלגו מחלל קדשים ומזבח את
 כמטעות כיינו שמזבח ככוכפה של חול על הקודש ח"כ גם לו חינו מוכיפין
 מדע כנגד מדע כדאיתא בתיקונים וכל כגורע גורעין לו נפש יהירי בשבת
 חזי וזכו חין לו חלק כלומר חלקי ממטל לעו"כב כלומר בשבת דעו"כב
 כוא שבת וכ"ס ביו"ט נקרא ג"כ עו"כב דשבת ויו"ט חד כוא :

משנה יב רבי ישמעאל אומרי כוי קל לראש כו' . ויש לדרקק למע אלל
 ראש אמר קל ואלל תשחורת אמר טח כול"ל בשמיכם לשון
 אחד ועוד כול"ל כוי קל לראש ולתשחורת . ויחכן לומר ע"פ מאמר רז"ל בגמ'
 (סוכה ג"ג א') יש מכן אומרים אשרי ילדותינו שלא צייסה את זקנתנו הלו
 חסידים ואגבי מטסה ויש מכן אומרים אשרי זקנתנו שכפרה על ילדותנו
 הלו בטלי תשובה . וזכו כוונת כחנא כוי קל לראש כלומר בראשיהך צייסי
 ילדוהך כוי קל לעשות רלונו יח"ש . ונוח לתשחורת כלומר עי"י יכי לך מנח
 רוח בזקנותך כשיושחרו פניך מפני הזקנה ותאמר אשרי ילדותי שלא צייסו
 את זקנותי . עוד יתכן לומר דמשנה זו מהובר למכנס דלעיל וכוא ע"פ מ"ס
 כמפרשים דחופלת גדולה יגיע לאדם מכנשמה יהירי צמודה כו בשבת ויו"ט
 כי בכיות שחאדם מורכב מגוף ונפש כגוף אחד וכנשמה הנה יחדיו יכיו
 חמיד כנפש כככלה וכגוף כאכילס ושחי' כל ימות כחול וחין כהאחד מצטל
 פעולת כשני כי כס כוס כבוס נפש כיה יהירי זגוף כוא אחד אבל בשבת
 ויו"ט יש לו נשמה יהירי ח"כ כגוף כוא יחיד צין כמרובים וצקל תכלסה
 ככ' נשמות ומצטלין כגוף משפולוהיו כעצמיות ולכן יכול כהאדם לעבוד את
 כ' בשבת וביו"ט יחר מימי כחול עכ"ד . וזכו כוונת ר' ישמעאל כנמך אמר
 ר' אלמר המודעי שאמר כל כמוסיף מחול על כקודש מוכיפין לו כשמה
 יהירי . ואם יאמר כהאדם מה חופלת יגיע לי מחלל כנשמה יהירי צמודה
 צי בשבת . לזה אמר כוי קל לראש כלומר ע"י כנשמה יהירי יכי קל
 לך לעשות רלון קונך כנקראת ראש וראבון . ונוח לתשחורת כלומר ויכי לך מנחם
 ככילכ"ר כבולט פליך . ותשחורת ר"ל שדרס וכוא מלכין מאמר רז"ל ככפרי (פ'
 דברים) כדבך לכתור וישתגורו לך וכילכ"ר נקרא שר כמיש (קבלת ד') :

(סגדרין ל"ט א') בר' תנחום דשדיוס לביבר ולא אכלוכו. וכן כוא מסופר בהם
 שם בגדולים להגאון חיד"א ח"א מערכת י' על הגאון מחרר יחדא ו' עמר שבושן
 לגוב האריות ויגזול אחר שנשאר שם יום ולילה וסי' קדוש ה' גדול. חכו כוונת
 כתנא כל שרות כזריות נוחה סימנו כלומר שאימחו מוטלת על החיות. רוח
 במקום נוחה סימנו כלומר במקום יש לו נחת רוח ממנו כי כוא לדיק ואז יש לו
 עליו הכלם האלקים ומחמת זה אימחו מוטלת על החיות :

משנה יא רבי אלעזר המודעי אומר המחלל את הקדשים כו'. ראיתי בספר
 כתר יוסף שכתב ח"ל המחלל את הקדשים והמזבח את המועדות
 כי פירש בזה צמל בית דוד ושלמה דכאי מחלל את הקדשים פירושו כוא שמחלל
 את הכוספה של שבתות וימים טובים מה שמוסיפין מחול על הקודש וכו' חלול
 קדשים. ולכאורה כוא תמוה דמה גדול עונו מנשוא שלא יבא לו חלק לעו"ב
 בשביל כך שאינו מוסיף מחיל על הקודש דבשלמא אם מגלה פנים בחורב שלא
 כהלכה או שמפר זריתו של אברהם אבינו נלמד במס' סגדרין בפרק חלק מקרא
 דאין לו חלק לעו"ב משא"כ בזה שאינו מוסיף מחול על הקודש לא מלינו שום
 לימוד בחורב שלא יבא לו חלק לעו"ב. ויבואר זה ע"פ מ"ם בספר נשמת חיים
 דיש לאדם זר חלק עו"ב ככאי עלמא היינו זה שמראין לו שכרו דעו"ב קודם
 יליא. נשמתו ומפרש כוא ז"ל בטעם משום דעו"ב כוא בדמיון פרב שבת ועו"ב
 כוא בדמיון שבת ומוסיפין מחול על הקודש עכ"ד. איכ פירושו דכאי אין לו חלק
 לעו"ב דכאי תרתי קדמייתא היינו אותו חלק הכוספה שמוסיפין מחול על הקודש
 בעו"ב דכא כוא עלמו מחלל קדשים ומזבח אם המועדות היינו שמזבח הכוספה
 של חול על הקודש איכ בעיניו לאו מלוא יחשב איכ גם לו אינו מוסיפין מדם

כנגד

ספידין עליו שמה. ויהכן לומר ע"פ מאמר רז"ל בגמ' (העניית ח' א' ערכין ט"ו א') אמר
 ריש לקיש מ"ד אם ישוך הנחש בלא להש ואין יחרון לבטל הלשון לפעיד לבא מהקבצות ובלות
 כל החיות אלל הנחש ואופרים לו ארי דורס ואוכל זאב בורף ואוכל אהה פה הנאה יש לך
 ואומר להב ואין יחרון לבטל הלשון. וכן כוא במדרש רבה (ויקרא פ' כ"ז במדבר פ' י"ט)
 יבוא נחש שהחיל בלשון הרע החלה ויפרע מפספרי לשון הרע. נמלא שבעלי לשון הרע
 עונשם בנחשים. וזה ידוע שיוסף דבר לשון הרע על אחיו כמ"ם ויבא יוסף את דנתם
 רעה אל אניהם שהי' מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר פן החי ומזלזלין בבני השפחות לקרותן
 עבדים וחסודין על העריות ועונשו הוא בנחשים לכן דייקו רז"ל שפיר מים אין בו אבל
 נחשים ועקרבים יש בו. ועפ"ז יבאר על נכון דכוונת הכתוב כך הוא והבור רק כלומר
 בשעה שהשליכו אותו בבור הי' רק מכל הן ממים והן מנחשים ועקרבים דאל"כ לא הי'
 בבור רק. ועוד למה אמר ראובן אל אחיו השליכו אותו אל הבור ורוח"ק מעיד פליח למצן
 כציל אותו מידם להשיבו אל אביו קשה כיון דאיכא בבור או מים או נחשים ועקרבים פלי
 הלה יש בזה צמים הי' יכול לפצופ. ובנחשים ועקרבים היו יכולין להמיתו כמאמר רז"ל
 נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים מעידין עליו שמה. לכן אמר והבור רק כלומר בשעה
 שהשליכו אותו בבור הי' רק ממים ומנחשים ועקרבים ואח"כ כשהי' בבור לא הי' בו מים
 אבל נחשים ועקרבים היו בו כיון דעונשו בנחשים. אבל לא הזיקו לו משום דלדעתו לא
 הי' לשון הרע וסי' פיעס בדבר והראה לו הק"ה שאם לא הי' פועה וסי' מכוון לדבר
 עליהם לשון הרע הי' מענישים אותו בנחשים:

מירא דביא

יה

כמלות : עוד יתכן לומר ע"פ מאמר רז"ל כל המחדבק בטוברי עבירה הע"פ
 שלא עשה כמעשיהם כרי זה מקבל כורעניות כיוצא בכן . וכל המחדבק בטובי
 מלוא הע"פ שלא עשה כמעשיהם כרי זה מקבל בכר כיוצא בכן . וגדו כוונת
 כחלא אחרי שכזכיר הח כהדס לכשתדל ולרוך אחרי המלות ולצרוח מן כעבירות
 בא לכזכיר ג"כ אשר גם חס אל חנה ידיך שיראה כהדס ג"כ לכחדבק לטובי
 מלוא ולהתרחק כמפיהוי קשת מטוברי עבירה כי שבר מלוא מלוא כלומר השבר
 במחדבק בטובי מלוא הע"פ שלא עשה כמעשיהם כרי זה כהילו עשה עמכם
 כמלוא ומקבל בכר כיוצא בכן . וכבר עבירה עבירה כלומר הטוגם שמחדבק
 לטוברי עבירה הע"פ שלא עשה כמעשיהם כרי זה כהילו עשה עמכם כעבירה
 ומקבל עונש כיוצא בכן . עוד יתכן לומר וזוה יתבאר מ"ש וכבר עבירה עבירה
 ולא אמר וטוגם עבירה עבירה דכנס אמרו רז"ל בגמ' (קדושין ל"ט ב') ישב
 הדס ולא עבר עבירה ונתנין לו שבר בטובה מלוא וכוא שבה דבר עבירה
 לידו וניאל ממנה . וכן אמרו רז"ל במדרש רב (שיר השירים) ע"פ כפלה כרמון
 רקתן שכל מי שבה עבירה לידו וניאל כימנה ולא עשה אחת מלוא גדולה עשה .
 וזכו כוונת כחלא ושבר עבירה כלומר כשבר שנתנין לו חס לא עבר עבירה .
 עבירה כלומר וכוא שבה עבירה לידו וניאל כימנה :

משנה ד רבי לויטם חיש יבנה אומר מאד מאד כוי שפל רוח כוי . ומקשים
 המפרשים למס כפל מלת מאד . ועוד למס אמר שחקת אלוס
 רמס כול"ל שכוף אנוש רמס כי מי כוא כחיש כמקוס לכיות רמס . ועוד למס
 אמר אנוש דוקא ולא אמר חדם או חיש . ויתכן לומר דכנס שלמס כמלך ע"ס
 אמר (משלי י"א) תלות לדיקים אך כוז תקות רשעים עברה . וכנה בדבריו
 כקדושים ג"כ יש לדקדק כמו בדבריו ר' לויטם חיש יבנה למס אמר הקות רשעים
 עברה וכי כרשעים מקוים לגיבנס . אך כענין כוא כך דכנס ידוע דקודס בילת
 כרשעים לגיבנס נידונים בטונבים חמורים וקשים למאד כמבואר בכפרי מוסר .
 ובספר שבהי כאר"י רחיתי שסביא מטפס שכי' בלפת חוב"ב ברוח אחד וע"פ
 כשצעות סיפר מעין כמחורע לו וככי' בגוף כהילה אחת וכי' לו לער גדול עד
 מאד לפי שנפס כחדם ונפס כבכמס הינס בוים זה לזכ בזו כולכת זקופס וזו
 כולכת רבולה וגם כנפס של כבכמס כיח מלאס זוכמא ומאוכס וריחס רע
 לפני נפס כחדם גם מאכלס הינה מאכל חדם דוי וכגיד שחטא באבת ליש
 וכעמיד ממזרים ושזס לו כ"ס שנס ככוא נע ונד בארץ ואין לו מנוחס כי ג'
 מלאכי חבלס כולכים עמו ומעניבים אותו ומכין אותו מכת אכזריות ומכריזין
 לפניו ככס יטפס לאיש אשר כרנס ממזרים כישראל ואחד כולך מימיו ואחד
 כולך כשמאלו ואחד כומד ומכס אותו מכת מוח ואין לו חקנס עד בימותו כממזרים
 אשר כוליד ושאלו לו וכלל אמרו רז"ל משפס רבשים בגיבנס י"ב חדם וכשיב
 פירובו כוא כך שלאחר שסבלו כל כגונבים חון לגיבנס אז מכניבים לוחס
 גיבנס ושס אין עומדים אלא י"ב חודס עכ"ד . ועפ"י יתבאר על כון כונס
 הע"פ שאמר תקות רשעים עברה כלומר כי כרשעים בט"כ מקוים לגיבנס
 י עד שלא יבואו לגיבנס כובלים כונבים קשים ומרים למאד עד שבאס לגיבנס

פרק רביעי

משנה ב **שישבר** מלוא מלוא כו' . וכנס לריבין אלו לכבין כוונתו אכ
 ר"ל ששכר מלוא מלוא כיינו שכמלוא גוררת מלוא אמרת
 קשה הא אמר מקודם שמלוא גוררת מלוא כו' וא"כ למה כפל בדברים . ואם
 ר"ל ששכר מלוא היא כמלוא עצמה קשה מה שכר היא זו האם נאמר שכר פעולת
 השכיר היא פעולתו וא"כ אף אם יעשה מלות הרבה מה יועיל בזה . וכן במ"ש
 ושכר עבירה עבירה ג"כ הינו מובן וכבר עמדו בזה כמפרשים . ויחזן לומר
 פ"פ מאמר רז"ל בגמ' (ב"ק ג' ה') ה"ר חגיגה כל האומר הקב"ה וחתן יוותרו
 הייו שנאמר האור חמים פעלו כי כל דרכיו משפט . כוונתו בזה דכנס אמרו
 רז"ל בגמ' (קדושין מ' ז') ת"ר לעולם יראה אדם עצמו כאילו חליו זכאי וחליו
 הייב . עוד אמרו רז"ל בגמ' (ב"מ ק"ז א') ע"פ ברוך אהי בברוך וברוך אהי
 בברוך יליאחך מן הטולם כביאחך לעולם מה ביאחך לעולם בלא חטא
 אף יליאחך מן הטולם בלא חטא . וכנס כחז ברמב"ם (אבות פ"ד מכ"ב) באור
 הכחוב ולא יקח בוחד וז"ל ואין ענינו שלא יקח בוחד לכבות הדין כי זה מן
 הכבות בירוחק מן הכי"ת מה שלא יזויר ואף לא ידומה כי ח"ך יזויר לו בוחד
 ומה יכי' הכוחד . אבל עניינו מה שבארנו שבוא לא יקח בוחד הכובות כמו
 ביעשה אדם אלק טובות ורעה אחת שלא ימחול כשי"ת מעבירה ככוא לרוב
 טובותיו ויחבר לו מאלף טובותיו טובה אחת או יותר אבל יעניש על זאת כרעה
 כחמת ויגמלו על הטובות הכס כולם וזכו ענין ולא יקח בוחד עכ"ל . וכן פי'
 ברמב"ן ובבתי וברא"ם . וכן אמרו במדרש בוחד טוב (מזמור ס"ב) יש לך אדם
 זיש לו עשר מלות ועשר טובות ואומר לא שכרן של מלות ולא עונשן של עבירות
 אלא ילאו אלו כנגד אלו ובקב"ה חינו טושה כן אלא בתחלה הוא גובה ממנו
 טויותיו ואח"כ נותן לו שכרו של מלות . נמצא שאין הקב"ה מוותר לו טושה
 בעבירה שעבר בעבור המלוא שטעה אלא נותן לו שכרו עבור המלוא שטעה
 וכונש עבור העבירה שעבר . וזכו כוונת ר' חגיגה כל האומר הקב"ה וחתן
 יוותרו הייו כלומר מחמת שממנו למדין ברב בני אדם לדבר כן וחוטאין .
 וזכו כוונת התנא שאמר בתחלה כוי רן למלוא קלה ובורח מן העבירה ואמר
 ושמה יאמר האדם למה לי להשתדל ולרוץ אחרי המלות ולברוח מן העבירות
 מלוא שיבוא לידי אקיימנה וכן עבירה ג"כ לא אמוע מלעשותה וכאדם הוא
 בחזקתו שהוא מחלה על מחלה כמאמר רז"ל לעולם יראה אדם עצמו כאילו חליו
 זכאי וחליו חייב והקב"ה יבא מנכה המלות עבור העבירות שעבר וממילא אכי'
 בלא חטא וזה הדרך ג"כ נכון לפניו ית' כמאמר רז"ל כלואי שחבא יליאחך
 כביאחך לזה אמר אל תאמר כן כי שכר מלוא מלוא כלומר השכר מלוא הוא
 עבור עשיית המלוא דוקא ולא כהטולם על דעת האדם שהשכר מלוא היא מה
 שחינו מעניש על העבירות שעבר מחמת שמנכה המלות שטעה עבור העבירות
 שעבר . ושכר עבירה עבירה כלומר כטונש של עבירה הוא עבור העבירה דוקא
 ולא כהטולם על דעת האדם שזה הוא כטונש מה שאינו משלם שכר עבור עשיית

מִירָא דְפִיָא

י"מ

יוכל למצוא שבי' לדיק בגלגולו הראשון כי אם שיסמוך על סק"בס שכן הסתם
 כך הוא. וכן רשע ורע לו. מי זה יוכל למצוא שבי' רשע בגלגולו הראשון
 כי אם שיסמוך על סק"בס שכן הסתם כך הוא. וכן דרך שני שחידן
 הגמ' לדיק וטוב לו לדיק גמור רשע ורע לו רשע גמור. מי חכם ויכן לכות
 וכליות שכן הוא כי אם שיסמוך על סק"בס שכן הסתם כך הוא. ועוד אדרבה
 כך סול' אין בידיו לא משלות הלדיקים ואף לא מיאורי הרשעים כי על
 שלות הרשעים ויאורי הלדיקים אפשר להשיב כי הלא טוב לדיק לסבול הרע
 בעו"ס כדי לכות לכל טוב בעו"סב. וגם רשע וטוב לו בעו"ס כדי לקבל
 כל עונשו בעו"סב ומשלם לשוגאיו אל פניו כדי להאבירו מן העו"סב. ועוד
 מלת אף מיוחדת. ועוד כלשון מיאורי בלתי מוכן. אמנם לפי מ"ס בזה הסד"ס
 יתבאר הכל על נכון וז"ל הנה ידוע מאמר רז"ל כי לכל אחר יש לו חלק בג"ע
 וחלק בניסגם וזה נטל חלקו וחלק חבירו בג"ע לא זכס נטל חלקו וחלק
 חבירו בניסגם. אמר ר' ינאי כמדבר בענוס אנו אין בידיו לא משלות הרשעים
 כלומר אין אנו יכולין לומר כי זכינו כ"כ עד שירשטו השלות והמנוחה וחלק
 הרשעים שבי' להם בג"ע ואף לא מיאורי הלדיקים שהוא חלק שבי' ללדיקים
 לא הרשענו כ"כ עד שנפלו אותה לנו וזה כענין שאמרו רז"ל לעולם יחזיק
 אדם אי"ע לבינוני לא לדיק גמור ולא רשע גמור עכ"ל :

משנה כב הו"א כי אומר הילודים למות בו. ומקשים המפרשים מי
 לא ידע בכל אלה כי הטור למיתה הוא עומד. ועוד
 כך סול' סתיים למות. ויתכן לומר ע"פ מאמר רז"ל בגמ' (ב"מ ק"א א') ע"פ
 ברוך אתה בראך וברוך אתה בלאחך שחטא יניאחך מן הטולם בלא חטא
 כביאחך. וכן הוא במדרש רב (דברים פ"ה ז') ברוך אתה ביניאחך מן
 הטולם כביאחך לעולם אשרי אדם שעת מיתתו כעת לידתו. וראיתי בספר
 משפטי לרק מהרב החסיד מוסרד משה מאלשין שכתב וז"ל כתב חכם אחד
 לחבירו מואר השכל בני בני סיטב דרכך ותך בדרך הישר וראה שבי' יום
 מיתתך מעין יום לידתך כמו ביום לידתך אך אחס לבדך בניה וכולם ששים
 ושמחים בבואך כן באתך מן הטולם יבי' לכיפך אתה לבדך תשמח ותני'
 במעשיך הטובים שגלת בעו"סו וחקבל בהם פני ממ"ס סק"בס בשמחה גדולה
 ומבלעדך כל העם בוכים על עונך אוחס עכ"ל. והו' טונת סתנא הילודים
 למות כלומר כמו בשעת לידתם כיו בלא חטא כן יהיו בשעת מיתתם. אך
 עדיין צריכין אט לסבן למס שינה לבונו באמרו למות ולא אמר להמית בה'
 כמו להחיות או כך סול' לחיות כמו למות. ויתכן לומר דהגם שנת מי
 האדם יש להם זמן מוגבל וקצוב כמ"ס (תהלים ז') ימי שנותינו בהם שצפים
 שנה משא"כ זמן סתחי' אשר יבי' אי"ס ב"ב אשר עליו ג"כ נאמר בשנה
 אחיגה. וזו אחיגה לא זכו בעתה. ולכן שפיר אמר אלל הילודים למות
 כלומר בזמנם עד זמן קצוב להם ולא אמר להמית שמשמע בלא זמן קצוב.
 והמתיק להחיות כלומר אי"ס בעת סתחי' ואמר להחיות כי זמן סתחי' אין
 לה שפור וגבול מתי יבי' :

ושם הם נידונים י"ב הודש וא"כ צע"כ הם מקוים ומחלויס לגיכום כי שם
 יכלה משפטם אחר י"ב חודש • וכנה אמרו רז"ל בגמ' (גדרים כ"ב ח' מ' ח')
 אין רעה אלא גיכום שנאמר כל פעל ה' למענכו וגם רשע ליום רעה • וחס
 ידוע דרשעים נקראים אגוש מלשון דור אגוש כמ"ש במפרשים • וזכו כוונת סגור
 שאמר ב' פעמים מאד כלומר כי לריך האדם לירא מהעונשים שחוץ לגיכום
 ומכעונשים של גיכום עצמו • ואמר שחקות אגוש רמז ר"ת רעה ביום המיתה
 כלומר כי חקות הרשעים צעת מיתהם היוו אלא לגיכום כי בט יודעים ששם יכלה
 משפטם אחר י"ב חודש מש"כ קודם ציחם לגיכום כובלים עונשים קשים
 ומרים ר"ל עד אין קץ וחכלית ולכן שפיר אמר שחקות כי צאמת הם מקוים:
 בשנה פו רבי ינאי אומר אין צדינו לא משלות ברשעים כו' • פי' ברע"ב
 אין צדינו כמו לא כוי צידי' כלומר אין כדבר הזה ידוע לנו
 מדוע דרך רשעים ללחם ומפני מה הצדיקים מדוכאים ציכורים • וכנה יש
 לדקדק בא אמרו רז"ל בגמ' (צרכות ז' ח') אמר משה לכקב"ה רבש"ע מ"מ יש
 לדיק וטוב לו ויש לדיק ורע לו יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו אמר לו
 כקב"ה לדיק וטוב לו לב"ה לדיק ורע לו לב"ר רשע וטוב לו לב"ה רשע ורע לו
 לב"ר • ח"כ קשה על ר' ינאי למע אמר אין צדינו כו' בא ידוע לנו דבא
 דרשעים מולחים כיוו צר"ל ובה הצדיקים מדוכאים ציכורים כיוו בצר"ל •
 ואין לומר דבא דאמר אין צדינו כו' מבוס דלאו רואים שכמה לב"ר טוב לכם
 וכמה לב"ה רע לכם • ח"כ תשובת הקב"ה למשה בלתי מובן שכרי אלו רואים
 שאינו כן דכמה לב"ה רע לכם וכמה לב"ר טוב לכם כו' • ויחקן לומר ע"פ ג"ש
 במקובלים לדיק וטוב לו לב"ה פירושו כוא כך אם כו' כבר לדיק ונחגלגל לקיים
 טוד מצות ומקיימם זהו לב"ה וטוב לו דכראשון כוא אב וכשני כוא בן • ומ"ש
 לדיק ורע לו לב"ר פירש אם כו' תחלה רשע ונחגלגל להקן מעשיו הרשעונים
 ומחקם אז רע לו שחקב"ה מייסרו על שחטא בגלגול הראשון • ומ"ש רשע וטוב
 לו לב"ה פירוש אם כו' תחילה לדיק ונחגלגל לקיים טוד מצות ונעשה רשע אז
 כוב לו שמעלם • לו זכיותיו שעשה תחלה כשכ"י בזה הטולם כדי לכאבדו מן
 הטולם כבא • ומ"ש רשע ורע לו רשע בן רשע פירוש שכ"י תחילה רשע
 ובגלגול זה גם כן רשע אז רע לו כי אין לו בוס זכות לכטיב לו עכ"ד •
 ועפ"ז יתבאר על כהן דכונת סגור כך כוא אין צדינו כו' כלומר מי זה
 יוכל למאוא שכ"י לדיק בגלגולו הראשון כי אם שיסמוך על הקב"ה שמן ככחם
 כך כוא • וכן בצדיק ורע לו מי זה יוכל למאוא שכ"י רשע בגלגולו הראשון
 כי אם שיסמוך על הקב"ה שמן ככחם כך כוא וכן בדרך כשני בהירץ כגמ'
 רשע וטוב לו רשע שהיוו גמור לדיק ורע לו לדיק שהיוו גמור מי חכם
 ויבן לבות וכליות כי כן כוא כי אם שיסמוך על הקב"ה שמן ככחם כך
 כוא • וזכו שדייק אין צדינו כלומר אין כדבר הזה ידוע לנו אלא שאנו
 סומכין על הקב"ה שמן ככחם כך כוא • אבל עדיין קשה דכך כולל אין
 צדינו לא משלות ברשעים ולא מיכורי ברשעים • לא משלות הצדיקים ולא
 מיכורי הצדיקים • כי מה שכוב לו לצדיק ג"כ אין אלו יודעין כי מי זה

מירא דביא

ב

לוחות של סגפרינון להשתבר אלא עכ"ל כחירון סש"ך דהאחות מ"ס
 וסמ"ך נפלו שסיו עומדים בנס וא"כ אי אמרינן דלוחות סיו חמשה
 כנגד חמשה איב לא סיו בלוח ששני לא מ"ס סחומה ולא סמ"ך חפוש
 ותמלא כדברי . איב קשה אמאי כתיב וישבר אותם וגו' לשון רבים
 משמע דב' לוחות שבר הא לוח ששני לא סיו יכול להשתבר כמ"ס סש"ך
 אלא עכ"ל דעשרת הדברות סיו על כל לוח ולוח וא"כ שפיר כתיב וישבר
 אותם וגו' סיינו שנפלו האחות מ"ס וסמ"ך כמ"ס סש"ך . וכשתא מחנוך
 שפיר קושיית רש"י ותוס' ודקדוק שלי חדא בחברתא דבלא סמ"ך לא
 סיו קשה כלל ד"ל כקושיית רש"י ותוס' דלמא הא דקאמר מנ"ש"ך
 לופים אמרו סיינו בפחות . והסתומות סיו בלוחות אבל ששתא מוכח דאף
 פחותות סיו בלוחות כיון דאמר ר"ח לסמ"ך סיו בשני לוחות איב ע"כ
 מוכרח לומר דעשרת הדברות סיו על כל לוח ולוח כמ"ס וא"כ קשה מנ"ל
 לר"ח זכ ועכ"ל כמ"ס דאליב קשה קושיית סש"ך איך שבר לוח ששני הא בלוח
 ששני לא סיו אחיות ססיו עומדים בנס וע"כ מוכרח לומר דעשרת הדברות
 סיו על כל לוח ולוח וא"כ אי אמרינן כקושיית רש"י ותוס' דלמא הפחותות
 לא סיו בלוחות אבל הסחומות סיו בלוחות סדרא קושיא לדוכתא מנ"ל לר"ח
 זכ דעשרת הדברות סיו על כל לוח ולוח דלמא לא סיו רק חמשה כנגד חמשה
 וסמ"ך לא סיו רק בלוח אחד . וא"ל איב קשה קושיית סש"ך איך אפשר
 לוחות של סגפרינון להשתבר ז"א ד"ל כיון דאמרינן דבלוחות לא סיו רק מ"ס
 סחומות ולא פחותות איב י"ל דבלוח ששני נמי נפל סמ"ס סחומה ססיו
 בם דסיינו לא תחמוד דמ"ס סיו סחומה כנ"ל אלא עכ"ל דמ"ס פחותות
 סיו ג"כ בלוחות ולא סיו שם אחיות שצומדים בנס בלוח ששני ושפיר
 מוכיח ר"ח דעשרת הדברות סיו על כל לוח ולוח וא"כ פריך סגמ' שפיר
 מר"ח . וכשתא מחנוך סמדרש ממילא דכתב בלוחות של סגפרינון סיו וקשה
 קושיית סש"ך איך אפשר לוחות של סגפרינון להשתבר ועכ"ל כחירון
 סש"ך דהאחות ססיו עומדים בנס נפלו וא"כ ששתא מוכרח לומר דעשרת
 הדברות סיו על כל לוח ולוח דאליב קשה איך שבר לוח ששני שלא סיו שם
 אחיות ססיו עומדים בנס עכ"ל ודפח"ה :

משנה יא **בן** לכעוס וקשה לרצות רשע . פי' רש"י רשע סמהוך קך
 בא לידי טון דאמר מר לא תרחח ולא תחטי . וכוא בנמ'
 (ברכות כ"ט ב') ועיי"ס ברש"י שכתב לא תרחח כו' לא תכעוס סמהוך סכעס
 אחס בם לידי חטא . והוא סלא סלא סכעס גופי' הוא חטא . ויתקן לומר
 ע"ס מאמר רז"ל בנמ' (גיטין ע' א') א"ל אלי' לר' נתן אכול שלים ושתה
 שלים והנח שלים לכשתכעוס תצמוד על מילואך ופי' רש"י אבל אם תמלא
 מעיך אכילה ושהי' לכשתכעוס תבקע . וחטא הוא לשון חסרון כמו (שופטים
 כ') קולע אל השערה ולא יחטיא . וכן (מלכים א' א') וכייתי אני ובני שלמס
 חמליס . וזכו כוונת סגמ' לא תרחח ולא תחטי כלומר לא תכעוס ולא תלמדך
 לחסור ממאלכך ושתייגך :

הוא סיוור הוא כבורא • ומקשים המפרשים למס כפל במ"ס • ויחזק לומר
על מס שיהיה בספר ערבי הכנויים (אות ב') בשם ספר נשמה
חיים וז"ל בריהם יואר דקה ורומניות שייך אלל נשמה וילירס יואר גסה שייך
אלל גוף עכ"ל • ויסו כוונת התנא הוא סיוור כלומר גוף שלך • הוא סבורא
כלומר נשמה שלך :

פרק חבושי

משנה ז והלוחות • איחא במדרש כלוחות של סופרינון סיו וארבעים
סאה סיו משקלם ועשרת סדכרות סיו על כל לוח
ולוח • (במדרש סזס סובא בספר מים יחזקאל) רחמי בכחצי זקני סרב סגדול
סמסורסס מוסרר ישראל סלוי עפסטיין ז"ל וז"ל יס לדקדק מאי שייך זס בוס
מסוס דסלוחות סיו סל סופרינון לכך סיו עשרת סדכרות על כל לוח ולוח :

ולבאר את זאת נקדים לתרץ קושיית רש"י וחס' צגמ' (מגילת ג' ב')
דאיחא ססס מנלפ"ך לויס אמרו • וססברא סה סין נביא רשאי
לחדש דבר מצוה • זמור סה סאמר רב ססדא מ"ס וסמ"ך סכלוחות בנס סיו
פואדן סלל סכחוס וסזרו ויסדוס • זמקשים רש"י וחס' דלמא סה דקאמר
מנלפ"ך לויס סמרו סיינו בסחומות סכל לא בסחומות וססחומות סיו כלוחות :

ונראה לפענ"ד דלא קשה כלל ונקדים מס שיש לדקדק בזה דלמס לי'
למימר מ"ס וסמ"ך כו' סה מ"ס לסור נמי קשה וסמ"ך סו'
לכאורס שפת יתר •

ולתריץ את זאת נקדים לתרץ קושיא אחרת מס שיש לכאורס לסקשות על
רב ססדא דסמר מ"ס וסמ"ך סכלוחות בנס סיו עומדים מסמע מס
דר"ח סבר דכל עשרת סדכרות סיו על כל לוח ולוח מסוס דל"כ קשה קושיא
אחרת דסל ידוע דכלל עשרת סדכרות לא סיו סמ"ך כו' סה דדבור ססד
דסיינו דדבור לא יסי' לך זגוי דסיינו לא סעסס לך פסל זגוי' וגס סמ"כ
כחוב דדבור זס זעוסס ססר זגוי' וסיי"ס וסמלל כדברי • זל"כ סיו סמריק דר"ח
סבר דלא סיו עשרת סדכרות על כל לוח ולוח סלל סבר דלא סיו סלל סעסס
כנגד סעסס קשה סה ע"ב ססמ"ך לא סיו רק כלוח ססד ככיל זל"כ קשה
סמ"י סמר ר"ח מ"ס וסמ"ך סכלוחות כו' לסון רביס דסעסס סעססי לוחות
סיו סמ"ך סלל עכ"ל דר"ח סבר דעשרת סדכרות סיו על כל לוח ולוח
זקשה מ"ל לר"ס זס דלמא לא סיו רק סעסס כנגד סעסס :

ונראה לי לתרץ דכנה סמ"ך סעל ססורס סקשה סה כלוחות סיו סל
סופרינון סין ספסר לוחות סל סופרינון לססבר כו' זמירן
דלא נססברו סלל סנפלו מסס לוחות מ"ס וסמ"ך סכנס סיו פואדיס כו'
וסיי"ס • זסססל סמירן ססיר דלר"ס סיו קשה קושיית סס"ך דסין ספסר
לוחות

בבית עינו פחלים מלאם כבן ונפל למשכב ר"ל וכי' האב משחדל למאד
 לסביב' אליו כרושאים המומחים לרפאות חלולתי בנן כחביב הלין ויכי בבואם
 אל סחולה נחמו לו פנים חריפים ומרים לפשקתו חבל כבן סחולה סוס
 משאן בהרפואות ולא רלס ליקח ססמים לשתות כבוס תופן בשלים וכי' חבי
 כבן מלפטר עד למאד וישב בזוית אחת וכוריד כחל דמקס וחמר קלטי
 מראשי קלטי מרושי האס יש לתמוס על חבי כבן שבוכס בחנס שסבן חוט
 פועל בו שום רעס אלא דרחמטת האב על כבן גדול הוא למאד עד אין
 שפור ולקן לא יוכל לכהאפק מלככות וסגמבל מוזן מאליו דכנס ירוש
 דישראל נקראו בניס למקום כד"ח בניס אחס לה' א.ה.כס. ודק"כס הוא חב
 סלנו וסחורס סקדושה ורמלוח סס ססמיה שלנו לרפאות חלולתי סגפס
 ושי' סחורס וסמלות חט זוכס לרב טוב כנפון כד"ח מה רב כונך אשר
 לפנת ליראיך וגו' . וכשאיין ישראל עובין רלנו של מקום לא ע שאין מקבטן
 שר אלא חף ע המקבלים שונס ופורטיות ר"ל ורחמנות האב על כבן
 גדול הוא למאד לכן מחישיין כוחו כביכול חף שאין כושלים בו שום רעס
 חבל כבישראל עובין רלנו של מקום מגבירין כוחו כביכול חף שאין כושלים
 בו שום כונכ' וזכו משמח את כמקום :

בשימחה

את כגדיות . ויחכן לומר ע"פ מאמר רז"ל בגמ' (סנהדרין ל"ט
 ב') ר' יוחנן אמר כל הסוכך בחורה לשמה מגין על כל השולס
 בלו' כו' וריב"ל אמר חף מקרב גחולה לישראל כו' :

ל' פלס ותשי' חגי צינג ע גבורס . ולכחורס קבה הא אמרו רז"ל בגמ'
 (סנהדרין כ"ו ב') למס נקרא שמה של סחורס חוב' מפני שמחשת כח
 של' אדם ואיך אמר אח"כ לי גבורס . ויחכן לומר דכנס ירוש דכארס הוא
 מורכב מגוף ונפש ופעולת כגוף ופעולת הנפש סס חמור דברים כפכים
 ומחנגדים הנפש בקורה ומלטת וכגוף כחלות סטו"כו ולינס יכולים לכיות
 שניכס כמדריגס אחת רק כשזס קס זה עופל שאס עושס האדם פעולת
 כגוף חוי ס"ו סגפס עופל ומחשת כח של סגפס חבל כשעושה פעולת סגפס
 חוי כגוף עופל ומחשת כח של כגוף ולכן כשכאדם עוסק בחורס הוא
 עושס פעולת סגפס וח"כ מחנגר סגפס על כגוף ומחשת כח של כגוף וזכו
 כוונת סכחוב לי פלס ותשי' כלומר ע"י חס כח של כגוף לי גבורס כלומר
 ע"י מחנגר סגפס על כגוף ומחשת כח של כגוף :

רבי

חגיגת כן עקשיא לומר רלס סקב"ס לזכות את ישראל כו' . ורלית
 מקבים מהא דאמרו רז"ל בגמ' (נדרים כ"ב א') אמר רב אדא בר
 חנינא חילמלא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספי
 יכושם בלבד . ועד חס סק"כס רלס לזכות את ישראל כו' לו למעס להס
 תורה ומלות גיתן להס שר כרנס . ויחכן לומר ע"פ מאמר רז"ל בגמ'
 (ביבס כ"ס ב') חילמלא ניתוס תורה לישראל אין כל חמס ולשון יכול לממד
 בפניכס וכיינו דאמר רשב"ל ע' עזין סן ישראל בחומות כו' . עמלא ססורס
 מחשת עותן של ישראל ומכניע אחס . ומלת לזכות פירושו נלחן כחמשי
 רז"ל

מִדָּה דְבִיא פֶּרֶק שִׁשִּׁי

מִשְׁנֵה אֵי אָמַר ר' מֵאִיר כֹּל הַעוֹסֵק בַּחֹרֶה לְשִׁמְהָ זָמָה לְדַבְרִים כִּרְבָּה
 וַיֵּשׁ לְדַקְדֵק אֲחֵזְלֵי אָמַר זָמָה לְדַבְרִים כִּרְבָּה הוֹלֵל זָמָה
 לְשִׁכַר כִּרְבָּה וְעוֹד לְכוּחַ מִיוֹסֵד טוֹן דְּהִלֵּךְ מֵעֵרֶשׁ בְּפִרְסוֹת וַיִּחְזַן לֹמֵר
 דְּהִגֵּס רַחֲבֵי אָמַר לְעִיל (פִּיד מִי"ח) הַעוֹשֶׂה מֵטָה אַחַת קוֹנֵה לוֹ פֶּרֶקְלִים אֶחָד אֲבָל
 הַעוֹסֵק בַּחֹרֶה זָמָה לְפִרְקִינֵי כִרְבָּה כִּי מִכָּל דְּבוּר וְדְבוּר נִבְרָא תַמְנוּ
 מִנְאֵךְ כִּי גְדוּלַת שְׂכָרָה שֶׁל תּוֹרָה יוֹתֵר מִשְׁאֵרֵי מַלְאוֹת כִּמְאֵמֵר רַז"ל וְתַחַת כִּנְגֵד
 כּוֹלֵךְ וַעֲיִין שְׁטַח אֲלֵי בְמַס' (פֶּאֶה פ"א מ"ח) וְזֶהוּ שֶׁאָמַר זָמָה לְדַבְרִים
 כִּרְבָּה כְּלוֹמֵר לְמַדְבְּרֵי כִרְבָּה כִּינּוּ פֶּרֶקְלִינִים כִּרְבָּה :

וְלֵא עוֹד אֵלֶּה שְׁכַל הַעוֹלָם כּוֹלוֹ כְּדֵי כּוֹחַ לוֹ וְלִכְתּוּב חֵיבַת כּוֹחַ מִיוֹתֵר
 אֲמַסּוֹ יִחְזַן לֹמֵר ע"פ מֵאֵמֵר רַז"ל בְּכ"מ כֹּל הַעוֹסֵק בַּחֹרֶה וּבְמַלְאוֹת שֶׁלֹּא
 לְשִׁמְהָ נוֹחַ לוֹ שֶׁלֹּא נִבְרָא מִשְׁאֵרֵי הַאֲדָמָה הַשְּׁלֵמָה הַעוֹסֵק בַּחֹרֶה וּבְמַלְאוֹת לְשִׁמְהָ
 בּוֹדֵאֵי נוֹחַ לוֹ מִסֵּנִיבְרָא כִּי בְדֵאֵי כּוֹחַ בְּרִיאָתוֹ אַחֲרֵי שֶׁנִּבְרָא לְתַבְלִית הַשְּׁלֵמוֹת
 וְזֶהוּ בְדֵאֵי כּוֹחַ לוֹ כְּלוֹמֵר אֲשִׁילּוֹ כּוֹחַ בְּדֵאֵי לוֹ כִּי נוֹחַ לוֹ מִסֵּנִיבְרָא :

אוֹהֵב אֵת הַמְּקוֹם הַזֶּה הַבְּרִיּוֹת וַיִּחְזַן לֹמֵר ע"פ מֵאֵמֵר רַז"ל בְּזוֹס"ק
 תּוֹרִיתָא וְקוּב"ה וַיִּשְׂרָאֵל חַד כּוֹחַ א"כ לִפ"ו טוֹן שְׁלֹשֶׁת אֵת
 הַחֹרֶה וְעוֹסֵק בֵּה לְשִׁמְהָ מִמֵּילָא כּוֹחַ אוֹהֵב אֵת הַמְּקוֹם וְאֵת הַבְּרִיּוֹת :

מִשְׁמַח אֵת הַמְּקוֹם וְכֵן אָמְרוּ רַז"ל בְּמִדְרַשׁ רַבִּי (אִיכָּה) ע"פ וַיִּלְטוּ בְּלֹא
 כַּח לִפְנֵי רוּדֵף ר' עִזְרִי' בִּשְׁס ר' יְכוּדָה בְּר' סִימּוֹן אָמַר בְּזִמְנָן
 שִׂישְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְעוּטוֹ שֶׁל מְקוֹם מוֹסִיפִין כַּח בְּגִבּוֹרֵה שֶׁל מַעֲלָה כְּדֵאֵי בְּחַלְסִים
 נַעֲשֶׂה הֵיל וּבְזִמְנָן שְׁאִין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְעוּטוֹ שֶׁל מְקוֹם כְּבִיכּוֹל מִחִישִׂין כַּח
 גְּדוּלַת שְׁלֵמַתְיָה דְּכַחֲבִיז טַר יִלְדֵךְ תְּשִׁי וְכֵסֶה לְרִיבּוּן אֵינוֹ לְכַזִּין דְּבוֹיָסִים סְקוּדוּסִים
 דְּהִלָּא יוֹדֵעַ דְּהַתּוֹרָה וּמַלְאוֹת לֹא יוֹחֵן לֹא בְּחֹזְרָה הַמַּלְכוּת רַק בְּחֹזְרָה כִּיּוֹעַן
 וְאִין בּוֹבֵחַ הַאֲדָמָה וּרְעוּתוֹ נּוֹגֵשׂם בְּלֹל לְהַבִּי"ת רַק לְכַאֲדָם עֵלְמוֹ כַּמ"ש
 סְגִלִּים סְקוּדוּשׁ בִּשְׁס בְּעַל עֲבוֹדַת הַקּוֹדֶשׁ וְז"ל אֲמַרְיָן בְּמִדְרַשׁ (פִּי שְׁמִיר) וְזֵי
 מִסֵּנִיבְרָא לֵי לְהַקִּיבָה כְּשִׁשְׁחָה בְּהַמָּה וְאוּבַל אִוּוּ נּוֹחַר וְאוּבַל כְּלֵס אַחַת
 מוֹעִילוֹ כְּלֵס אַחַת מִיָּקוּ אִוּוּ מִסֵּנִיבְרָא לֵי אוּבַל טַכְרוֹת לְאוּבַל עֲמַלּוֹת שְׁנֵאֵמֵר
 אֵם חֲבַמַת חֲבַמַת לָךְ כֹּחַ לֹא גַחַו הַמַּלְאוֹת אֵלֶּה לְעֵרֶף בִּהֵם אֵת הַבְּרִיּוֹת שְׁנֵאֵמֵר
 אֲמַרְתָּ הִ' לְרֹשֶׁה לְמַס שִׁיבָה מִגֵּן עֵלֶיךָ שְׁנֵאֵמֵר מִגֵּן כּוֹחַ לְכָל הַעוֹסִים בּוֹ
 ע"כ אֲשֶׁר יִרְאֶה בְּחַתְלַת הַמַּחֲשָׁבָה דְּלֹא חִיבַת לֵי לְשׁוֹחַם וְאוּבַל אִוּוּ מִנְבַל וְאוּבַל
 אִוּוּ אוּבַל בְּכַרּוֹת לְאוּבַל בְּמַלְאוֹת שְׁאִין דְּבַר מֵאֵלוֹ וְכִיּוֹלָה בִּהֵם מִיָּקוּ אִוּוּ מִשִּׁילּוֹ
 וְאִין דְּבַר מִגִּיעַ לוֹ בְּלֹל וְכֵמוֹ שִׂירָאֵה מִפְּשֵׁט כְּכַתוּבִים שֶׁאָמַר אֲלִיפּוֹ לְאוּבַל
 חֲפָזָן לְשׁוֹי אֵם סִלְדֵק וְאֵם בְּלַע בִּי הַהוּם דְּרִכֵּךְ וְמַס שֶׁאָמַר אֲלִי לְאוּבַל אֵם
 חֲפָזָה מִסֵּנִיבְרָא בּוֹ וְגו' וְאֵם לְדַקָּה מִסֵּנִיבְרָא לֹא וְגו' וְאָמַר שְׁכַע"ס אֵם
 חֲבַמַת סְבַמַת לָךְ אֲשֶׁר מִכָּל זֶה יִרְאֶה שְׁאִין בּוֹבֵחַ הַאֲדָמָה וּרְעוּתוֹ נּוֹגֵשׂם
 בְּלֹל לְגִבּוֹס כִּי אֵם אֵל פּוֹעֵלִם בְּלִבְד עַכ"ל וְא"כ וְלְשִׁמְחָה זֹו מִסֵּנִיבְרָא
 וְגַרְזָה לֵי לְהַסְבִּיר דְּבִרְיָסִים סְקוּדוּסִים ע"פ מַשַּׁל לְאַחַר שְׁכִי' לוֹ בֵּן יִשָּׁר חֲבִיבּוֹ

וַיִּתְחַבֵּר כפי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים אח זכורתי לקח וזהו
 פחה לקח אח זכורתי וקשה לכאורה זה מיותר דכול למכתב
 ויעקבני פעמים זה לצ ואח"כ ראייתו באלשיך שדקדק כ"ז כן - ועוד קשה לי
 הא סוף בריון עלמו מבר לו זכורתי - ונראה לי ע"פ מ"ם רש"י כח
 זכ"ס הנחומא וז"ל למע חרד יתק חמר שמה עון יש בי זכורתי קטן
 לפני גדול ושניתי סדר סיחם סחזיל עשו מלעק ויעקבני זה פעמים חמר
 לו חביו מה עשה לך חמר לו אח זכורתי לקח חמר בכך כייתי מלמד ותעד
 שמה זכורתי על שורת סדון עכשיו לזכור זכורתי גם זכור יכ"י עכ"ל -
 וזהו רש"י כתב לעיל ע"פ ויאמר עשו כנס חכמי סולך כו' ופי' רש"י
 וז"ל חמר עשו מה טיבה של עבודה זו ח"ל כמה חזרות וזוושין ומיאות
 הלויין כס חמר חמי כולך למות ע"י ח"כ מה חפץ לי כס עכ"ל - וכשהוא
 מתורן שפיר ויאמר כפי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים כלומר כשהוא
 מוכח דעל סמיהת זכורתי ג"כ בא עלי זכורתי דכשלמא בלא זכורתי
 סי יבול לומר דלא בא עלי זכורתי אבל כשהוא דלקח ממני זכורתי
 פתחה זכורתי כמ"ם רש"י זכ"ס הנחומא ח"כ כשהוא מוכח דגם על
 זכורתי בא עלי זכורתי מוכח דכשהוא ח"כ כשהוא מוכח דגם על
 דמזכרין זכורתי קודם והוא לא חמר לי זה זכורתי לי רק כמה חזרות
 כו' כדי שאמכור לו זכורתי וא"כ מכת זכורתי מוכח דגם על זכורתי
 בא עלי זכורתי וא"כ שפיר חמר עשו ויעקבני זה פעמים כלומר
 דכשהוא מוכח דגם על זכורתי בא עלי זכורתי כ"ל (מזקמי סרב כ"ל) -
וַיִּצְא וַתִּתְחַבֵּר למה נתן חלטיה שברי אשר נסתי שפתי לאישי ותקרא
 שמו יששכר - ויש לדקדק אמאי לא חמרש נתן חלטיה
 שברי אשר זכורתי זכורתי בני - ויתכן לומר ע"פ מ"ם זכפר אחד כמעט
 למה זכורתי הוא יששכר וזקרי הוא ישכר משום שיש ב' פעמים על קריאת
 שם יששכר - א' ע"ם כי שבר זכורתי זכורתי בני - ב' נתן חלטיה שברי אשר
 נסתי שפתי לאישי אך כמעט הוא לא נאמר מפורש מוכח דנחמי הוא
 והחורש חסה וכסה כמעט הוא - ויגלה טעם סב' ולכן כותבין יששכר רמז
 לב' פעמים כ"ל וקורין ישכר רמז שנסה החורש כמעט הוא עכ"ל - ועפ"י
 יתבאר על נכון דמשום כפי לא חמרש אשר זכורתי זכורתי בני משום דנחמי
 הוא זכורתי כמעט על קריאת שם יששכר משום דנתן חלטיה שברי אשר
 נסתי שפתי לאישי :

וַיִּשְׁלַח וַיִּצְוֶן חותם לחמר כס תאמרן לחדוני וכו' - ויש לדקדק בלא
 סכלל סוס סוגח זכורתי ש"מ שנאמר לחמר הוא לחלת ח"כ
 חמאי חזר וחמר כס תאמרן לחדוני וכו' - ויתכן לומר ע"פ מ"ם רש"י
 לעיל זכורתי ח"ל ע"פ וזהו מלאכי חלטיה מוליס ויורדים זו - ופי' רש"י
 מוליס חתיה ואח"כ יורדים מלאכי שליוהו זכורתי חין יולחן לח"ל ועלו גרקיז -
 וי"דו מלאכי ח"ל ללוחו עכ"ל - וזהו רש"י פי' ע"פ וישלח יעקב מלאכי
 פי' רש"י מלאכי חתיה - ויעקב זפת שלחו מלאכי ח"ל ע"פ כ"י זכ"ל
 כמ"ם

רו"ל בנת' (ברכות י"ב ב') ולא זכיתי שתאמר יליאת מלרים בלילות כו' • וחו
כוונה סתנא רבא סק"ב לזכות את ישראל כלומר לנלח אותם ולסתים עוונתן
על ישראל • לפיכך הרבה להם תורה ומלות :

סליק פרקי אבות

בשם זקני סרב סגדול סמפורסס מוסרר ישראל סלוי עפסטיין זל"ל :
בראשית **והנחש** כי ערוס וגו' • פי' רש"י מה ענין זה לבאן כו' אלא
כו' ראה אותם ערומים ושקקים בחשמים לעין כל
ונחשוה להם • ויז לדקדק לפ"ז כו"ל לסתם לדבר לאדם ולא לחוס •
ונראה לי לומר דהא לכאורה קשה אמאי אמרם כהשה לסתם סק"בם
אמר שלא ליגע בעץ סגן הא באת סק"ב לא אמר אלא שלא לאכול •
אלא סכ"ל דבאת סק"ב לא אמר כלל להשה אפילו שלא לאכול דהא
לא מלינו בקרא כלל דסק"ב אמר להשה אלא דסק"ב אמר לאדם
בלא לאכול ואדם אמר להשה שלא ליגע משום גדר אבל באת סק"בם
לא אמר להשה כלל וא"כ לפ"ז לא קשה כלל דסתם סבר דאפילו כסתאבל
חוס לא חמות מחמת סק"בם לא אמר להשה כלל אבל לאדם לא
רש סתם לדבר משום דסבר שאדם בודאי לא ירש לאכול מחמת סק"בם
בפלאו אמר לו שלא לאכול בלבד אבל להשה שאדם אמר • לה שלא ליגע
וסבר שלא חמות אפילו על סאבילס מחמת סק"בם לא אמר להשה כלל
ודתפס לה עד סנגטס ואמר לה כשם שאין מיחה על סגנישה דהא אדם
אמר לך שלא תיגע כך אין מיחה על סאבילס ולאדם לא דתף כנתס דהא
סק"בם לא אמר לאדם רק שלא לאכול ולא שלא ליגע ח"כ בודאי לא
ישמע לסתם עכ"ד :

נח **יפת** חלכים ליפת וגו' • פי' רש"י יפת כו' מחורגס יפת ירחיב
כו' • ר"ל על תיבת ירחיב חרגס אונקלוס יפת • ועיין (דברים
י"ב) כי ירחיב וגו' וכן (שם י"ט) ואם ירחיב וגו' חרגס שם אונקלוס יפת :
תולדות **הנה** אחי כולך וגו' • פי' רש"י סגס אחי כו' כאותס ששינו
אלו סן סנמיחה סחויי יין ופרועי ראש כו' • רחיתי
רבים סמפרשים פרועי סראש ר"ל גילוי סראש כמו (במדבר ס') ופרע את
ראש סאשס • ברס כוא טעות דפרועי סראש ר"ל גדולי סער כמו (שם ו')
גדל פרע סער ראשו משום דסדין כוא ססכסן סדיוס לריך לנלח משלשים
יוס לשלשים יוס סנחמר (יחזקאל מ"ד) ופרע לא ישלחו וילפיין ממיר מה
לכלן שלשים יוס אף כאן שלשים יוס אבל כסן סגדל סערו ועבר ענדס
הייב מיחה כמיס סרמב"ס הלכות ביאת סמקדס (פ"א ס"ח) • ועיין בגמ'
(תענית י"ז א' ב' סנסדרין כ"ב ב') וכן כחכ רש"י לכדיא בגמ' (סנסדרין
פ"ג א') בד"ה ופרועי ראש • שסימכו פרועי ראש סעברו עליהם וחר
משלשים יוס שלא גלחו ראשם • ופלא על סס"ח שלא מפרס בוס כלום :
ויאמר

ב' כתיב אל מושל כמים (בראשית מ"ה) ומושל בכל ארץ מצרים • וכן וכי
כוא מושל בכל ארץ מצרים • ועוד רבים :

וישמע ראובן ויילכו מידם ויאמר לא נכנו נפש • ויאמר אליכם ראובן
אל השפכו דם • ומקשים כמפרשים על פל לבן • ויחכן לומר

דכך כי' כמעשה דמתחילה היו רוצים לכנות אוהו מבח חכזריות ויאמר
אליכם ראובן לא נכנו נפש • וכברוס כחמים דלכך אמר ראובן לא נכנו

נפש משום דשמא יגיד לאביכם ויקלוק עליכם למאד לכן היו רוצים לכרוג
את יוסף ולא ידע אביכם מזה ויאמר אליכם ראובן אל השפכו דם :

עוד יחכן לומר דכך כי' כמעשה דמתהלב היו אחי ראובן רוצים שראובן
יבי' עמכם בצוותא חדא לכרוג את יוסף ויאמר אליכם ראובן לא נכנו

נפש • נכנו דייקא שכלל עצמו עמכם ואח"כ היו רוצים לכרוג את יוסף
זולת ראובן ויאמר אליכם ראובן אל השפכו דם ג"כ בעלמיהם זולתי :

בחקותי **אם** בחקותי הלכו וגו' ונחתי גשמיכם בעתה • פי' רש"י בליל
שבת • ונראה לי לומר ע"פ מה דאיתא במדרש רב

(בראשית פ' י"ח) שאל ככוא מינא את רבן גמליאל מפני מה הק"כ מוריד
גשמים בשבת הא יש חומצין למעלה וכביב דכולא עלמא דילי' כוא וכולא

עלמא כרשות כיחיד כוס לדידי' • וזה ידוע דחוק כוא גזירת סמך בלא
טעם כמ"ס רש"י בפרשה חוקת גבי פרה אדומה ועיי"ש • וא"כ י"ל דכ"ס

אם בחקותי הלכו ח"כ מוכה שאני מלך וכולא עלמא דידי כוא משום
שאי גוזר גזירה בלא טעם ואח"כ מקיימים ח"כ שפיר ונחתי גשמיכם בליל

שבת כמו שביב ר"ג לכהוא מינא ששאל לי' אבל בלא זאת לא כי' יכול
ליטן גשמים בליל שבת מתמתה בקוביא ששאל ככוא מינא את רצ :

בלק **ועתה** לכה נא ארס לי את כעס הזה וגו' • ויש לדקדק דבא בלק
שלא לבלעם לקלל את ישראל קלנת ארס ובלעם אמר לפי

כק"כ לקלל קלנת קבס שכוא קשס מארס כמ"ס רש"י וכק"כ כביב לא
חאור את כעס וגו' • ועוד קשס כששלת בלק שנית לבלעם אמר קבס •

ומדאס לי לומר דכנס כשכאדם שואל מחבירו חיזס דבר דכיינו למעל
שכוא שואל מחבירו ללות לו או ביתן לו מחנה מאס זכובים שואל ממנו

מקודס ב' מלות זכובים ואז כשרואס מחבירו שאינו רואס על ב' מלות
אח"כ שואל ממנו מאס זכובים • וכנס בלעם כבאמר לכק"כ לקלל את

ישראל • קלנת קבס חשב בלבו אני אשאל ממנו קבס ואח"כ בשלא ירנס אזי
אשאל ממנו על קלנת ארס שכוא קבן מקבס אבל כק"כ כביב לו לא

חאור אפילו קלנת ארס • וכנס בלק כשראס שלא בא בלעם אמר אזי אשלת
אזיו לקלל קלנת קבס ואז בשלא ירנס אזי אבקש ממנו לקלל קלנת ארס

משום ככי שלח אליו שנית על קלנת קבס וכביב בלעם לא רוצל לעזור
את פי' ה' לעשות קמנה או גדולה כלוגר דהא לכ"ו"ה קשס בזה כשאמר

לא אוכל לעשות קמנה ח"כ כ"ש שלא אוכל לעשות גדולס וא"כ או גדולס
ליל אבל לפי זס מיושב שפיר טק אמר בלעם לבלק מה כששלת אלי
בראשית

כַּמֵּן כַּסְפָּא פִּיֶּה וַיֵּלֶךְ עִיף וַיִּשְׁמָעוּ בְּנוֹ מַלְאכֵי אֱלֹהִים וַיֹּאמְרוּ וַיִּשְׁרָשְׁי
 מַלְאכֵיכֶם עַל חַיֵּי בָּנָו לְקַדְּמָו לְלוּוָו לְאֶרֶץ מַחֲמִים שְׂחֵי מַחֲנוּתֵי שֶׁל חַיֵּי
 שְׂבָחָו עִמּוֹ עַד יֵאָחַד וְשֶׁל חַיֵּי שְׂבָחָו לְקַדְּמָו וַיִּשְׁקַצְוּ עַכְבָּן הַמַּלְאכֵי חוֹלֵל
 לְפִי שְׂרָפָה לְשַׁלְחָן לְעָשׂוֹ וְעִינֵי בְּשִׁמְהֵי וְעַשׂוֹ יִתְבַּחַר עַל נֶכֶד וַיֵּלֶךְ אֹהֶם לְאַחַר
 כְּלוּזָר לֵאמֹר לְמַלְאכֵי חַיֵּי לְאַחַר לְמַלְאכֵי חוֹלֵל כֹּס תִּתְמַרְקוּ לְאֶדְוֵי לְעָשׂוֹ כְּלוּזָר
 שִׁיתְמַרְקוּ כִּי לְעָשׂוֹ :

וַיִּשְׁבּוּ וַהֲגִידוּ קַמֵּס אֱלֹהֵי וַיִּשְׁבּוּ וַיִּתְמַרְקוּ לוֹ אֲחִיו הַמַּלְאכֵי חַמְלֵךְ
 עֲלֵינוּ אֵם מַשׁוּל תַּמְשׁוּל בְּנוֹ וַיֹּאמְרוּ וַמְקַשִּׁים הַמְּפָרְשִׁים לְמַס
 אֲמַר קַמֵּס אֱלֹהֵי וַיִּשְׁבּוּ כֹּס לְעָשׂוֹ כְּפֹל בְּמִים וַיִּשְׁבּוּ דְאַחַר הַמַּלְאכֵי חַמְלֵךְ
 עֲלֵינוּ אֵם מַשׁוּל תַּמְשׁוּל בְּנוֹ מִסּוּ מֶלֶךְ וּמִקְדוֹ מוֹשֵׁל וּלְכַתְּוִרָה כֹּס כֹּס אֲחַד
 וַיִּשְׁבּוּ לְמַס אֲלֵל מַלְכוּת אֲמַר שְׂמֵלֶךְ בְּהֵי הַחֲמִי וְאֲלֵל מוֹשֵׁל אֲמַר אֵם מַשׁוּל
 וַיִּשְׁבּוּ לְמַס אֲלֵל מַלְכוּת אֲמַר עֲלֵינוּ וְאֲלֵל מַשׁוּל אֲמַר בְּנוֹ וַיִּתְבַּחַן לֹמַר עִיִּם
 מַס שְׂרָפָה בְּשַׁר כְּפֹת זֶבֶב הַחִילוּק בֵּין מֶלֶךְ לְמוֹשֵׁל מֶלֶךְ כֹּס עוֹשֵׂה כֹל
 דְּבַר בְּלֹוֹת גַּפְּסוֹ וְלֹא יִבְרַר מִמֶּנּוּ אֵם אֲשֶׁר יוֹסֵם לְעִשׂוֹת אֲמַנֵּם הַמוֹשֵׁל לֹא
 יַעֲשֶׂה דְבַר כִּי אֵם הַסְּבִיבָה הַקְּדוּמָה הַמְּסוּדָרָת לֹו מִמִּי שֶׁכֹּל שְׁלֹו וְכֹס
 אֲמַר רִזֵּל בְּפִרְקֵי דְרִזֵּל (פ' י"א) שִׁוּסָף הֵי אֲרַבְעִים שָׁנָה מִשְׁנֵם לְמֶלֶךְ לְפִרְעֹה
 בְּמַלְכֵי וְאֲרַבְעִים שָׁנָה מֶלֶךְ לְעַמּוֹ וְכֵן כֹּס מְסוּפֵר בְּשַׁר הַיִּשָּׁר וְכֹס
 כֹּס יוֹסֵף לֹא בָּאוּ לְסַחֲוֹר דְּבָרָיו מִכֹּל וְכֹל אֲבָל כֹּוֹו לֹו עִדִּי כֹּל שֶׁחֲלָה
 מִדֵּרַשׁ שִׁיבֵי לֹו הַתְּנַשְׁאוֹת עֲלֵיכֶם אֲבָל לֹא כִּמוֹ שֶׁכֹּס מוֹשֵׁל שִׁימְלֹךְ גִּב
 עֲלֵיכֶם כִּי רָאוּ בְּרוּסִי קְ שֶׁמַּלְכוּת מַחֲלָוֵי יְהוּדָה יֵלְאוּ וְלֹא מִיוֹסֵף אֲבָל זֹאת
 לֹא יִדְעוּ דְלִיְהוּדָה יִנְחֵן הַמַּלְכָה עַד עוֹלָם דְּוֹר אֲחַר דְּוֹר כַּמֵּן לְדוֹד וְלִזְרָעוֹ
 עַד עוֹלָם וְלֹא יִשְׁכּוּק מֵאֲחוֹ נֵלֵח אֲבָל לְיוֹסֵף לְבָדוֹ יוֹחֵן לֹו גִבֵּי הַמַּלְכָה
 רַק לֹא לְזָרְעוֹ אֲחֵרָיו וְכֹס הַחִילוּק בֵּין קַמֵּס לְגַלְבָּס כֹּס כַּמֵּן רַשִּׁי
 וְהַמְּפָרְשִׁים דְקַמֵּס כֹּס קִימָה מַס לְפִי שַׁעֵס וְגַלְבָּס כֹּס קִימָה הַמְּתַקְיִימָת
 לְעוֹלָם וְתַלְמִיו שְׁחִיבָת אֵם מַשְׁתָּה בְּלִשָּׁן אֲשֶׁר כְּמוֹ (שְׁמוֹת כ') וְאֵם מַזְנָה
 אֲבָיִם וְגוֹ (שֶׁס כ"ב) אֵם קַסָּף תְּלוֹס וְגוֹ (וַיִּקְרָא ב') וְאֵם תְּקָרִיב מַמְתָּה
 בְּכוֹרִים וְגוֹ (בְּמִדְבָר לוֹ) וְאֵם וְיֵי כִּיבֵל וְגוֹ (חִיּוֹת ח') אֵם יִבְלַעְנוּ מִמְקוֹמוֹ
 וְגוֹ וְעַשׂוֹ יִתְבַּחַר עַל נֶכֶד שֶׁכֵּךְ הֵי כְּוֹנֵת יוֹסֵף לְאֲחֵיו בְּמַס שֶׁאֲחַר וְכֹס
 קַמֵּס אֱלֹהֵי כֹס קִימָה מַס רַמּוֹ לְכֶס שִׁיבֵי מוֹשֵׁל וְמַשְׁנֵם לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם
 וְכֹס גַּלְבָּס כֹּס קִימָה הַמְּתַקְיִימָת לְעוֹלָם רַמּוֹ לְכֶס בְּזֶה שִׁיבֵי אֲחֵי גִב
 מֶלֶךְ עֲלֵיכֶם וְכִשְׁבוּ אֲחֵי יוֹסֵף הַמַּלְאכֵי חַמְלֵךְ עֲלֵינוּ כֹּס אֲשֶׁר תְּהִי מוֹשֵׁל בְּעַ
 כְּלוּזָר שֶׁאֵתָה מוֹשֵׁל בְּדַעֲתָךְ שֶׁמִּתְמַשְׁלֵה הַקְּטָנָה אֲשֶׁר יֵהִי לְךָ תַּעֲלֵה אֲחֵי
 גִבֵּי מַשְׁלֵם מַעֲלָה עַד שְׁחִיבֵי מֶלֶךְ עֲלֵינוּ וְיֵהִי בִּיבֹלְתָךְ לְעִשׂוֹת עֲלֵינוּ כְּלוּזָר
 זַעֲפָךְ אֵל יִשְׁלַח זֹאת עַל דַּעֲתָךְ כִּי בִּדְרָא לֹא יֵהִי כֵן וְלִכֵּן אֲלֵל מַלְכֵי
 אֲמַר עֲלֵינוּ כִּי הַתְּנַשְׁאוֹת עַל כְּדָבָר וְיֵי יִתְבַּחַר לֹו מַס תַּשְׁבֵּה וְאֲלֵל מוֹשֵׁל אֲמַר
 בְּנוֹ כִּי הַמְּתַשְׁלֵה הֵי בְּדָבָר עֲלָמוֹ הַנְּחֹוּבָה לֹו מֵאֵת הַמֶּלֶךְ וְכֵן מַעֲנוֹ לְכֶס
 שְׁלֵבָן עַל כְּתִיב אֲלֵל מֶלֶךְ כַּמֵּן (דְּבָרִים י"ז) וְאֲמַרְתָּ אֲשִׁימָה עֲלֵי מֶלֶךְ וְכֵן
 שׁוֹס תַּשְׁבֵּם עֲלֵינוּ מֶלֶךְ וְכֵן גַּלְבָּס כְּבוֹד מַלְכוּתָךְ עֲלֵינוּ וְשׁוֹר רַבִּים וְאֵל

רע לסס • עוד גראס לי לומר דיבואר ע"ש סגמ' דלדיק מכשר על פון דדור
 כי מפני הרעה גאספ סלדיק • וזכו כוונת הכחוב בחת כלומר כשק"צם משתח
 סלדיק וגאספ מן הטולם • לו כלומר לכלדיק • לא כלומר אין לו שום חטא •
 בניו מומם כלומר רק מחמת שבניו חוטאים גאספ סלדיק ומכפר • וזם
 יובן נמי הכחוב כוי גוי חטא וגוי (מקני סרז סג"ל) :

איבה ה' רמה לנלח תשכחו וגו' השיבו וגו' • ויחכן לומר דכנס ידוע
 כויכוח צן ישראל לאזיכס בצשמים דק"צם חומר לישראל
 בזכו אלי ואשזכס אליכס כלומר ישראל בעלמס לריכין לכחטורר צחשזכס כי
 צכס סדבר חלוי וישראל חומרים להק"צם בזכינו חלכי ישפנו כלומר
 ס"יב אחתו כי צך סדבר ס'וי ומחמת זס נחארך סגלות צטוונתינו סרבים •
 וע"כ לריך לכיות פשר דבר סכק"צם יטורר חת ישראל לעשות חשזכס
 ויכזבו חלוי • ועפ"ז יתבאר על נכון וזכו כוונת סמקוין למס לנלח תשכחו
 כלומר צשביל שחתה רולה לכרחות נלחון סדוקא ישראל בעלמס יתטוררו
 צחשזכס ועי"ז תשכחו חטזנו ל'ורך ימים סשיבו ס' חליך וצשזכס כלומר
 חטורר לנו לעשות חשזכס ונכזב :

אסתר ו' ויספר סמן וגו' אשר כחילות לנפול לפניו לא חוכל לו כי נפול
 חפול לפניו • ומקבים סמפרשים אחרי חומר כחילות
 לנפול לפניו חיק יאמר לא חוכל לו כי צכלל מאהיים מנה חס כוז נופל
 ודאי לא יוכל לו • וטור למס כפל נפול חפול • וטור אחרי חומר אשר כחילות
 לנפול למס חזר וחומר צ' נפילות סללו • ויחכן לומר ס"פ מ"ס רז"ל צמדרס
 בלאו מלאכי כשרס להק"צם רבש"ע חימתי ישראל גגאלין וסשיב לכס צזמן
 בידיו בדיוטעל סחחחונג וז"ס כי שחס לעפר נפשינו וגו' כלומר ככר חגחו
 צדיוטעל סחחחונג לכן קומס פזרתס לנו • וזם יס לבאר כמס כחזבים
 דוק וחסכח • וזסס צזמן חחשורוס כיו ישראל צדיוטעל סחחחונג כי חחשורוס
 בזר על סיכורים להשמיד להרוג ולחצד ונפילתן של ישראל סימן לפליחס
 כג"ל ולכן מרדכי עלס לגדולס וסמן ירד לעמקי סחכוס • ועפ"ז יתבאר על
 נכון וזכו כוונת סכחוב ויספר סמן וגו' אשר כחילות לנפול כלומר לא חחומר
 כי רק כחילות לנפול וחח"כ חעלה מעלה ונפילתך יכי' עלי' כי ודאי
 לא חוכל לו כי נפול חפול לפניו רמו על נפילה יתירס סחחפול לפניו ולא
 חוכיף עוד קוס :

והשיבה ה' לפיכך הו"נ יד"ג המוסלג הנגיד סמפורס צחוי יקר ססרד ונכבד סוכר
 שלמה זלמן אדרן ראברין כ"י מנאוהרדק בוילנא • סוב פין כוז יצוד
 על כל סכוב אשר עשה סמדי ססך סכתי צוילנא ספחו סכלתי וספקויו סחיתי • ילס
 י' סעלו וחי סטורכו שלמס סעס ה"י יכי סלום צחילו סלוח צארטטויו • קרט
 ירוס ככבוד וזקתו עומדק למד • ווראה זרע יארך ימים צמורס ונפוסר כחפלו
 וזמן סמגרטו מקרב לב עמוק
 רמחבר
 חמר

מירא דביא

גדלשונה על קללת ארס לא כלכחי חליך דכיינו קטנה או גדולה צהמי
כלומר ועכשיו שלחה אלי על קללת קבה שכוח קשה מארס מכ"ש שלא אוכל
לעשות (מזקני כרב כנ"ל) :

דברים וירגלו הוהס וגו' פי' רש"י וירגלו הוהס כו' מלמד שכלכו
זה ארבעס חומנין כו' - חומנין ר"ל בורות - וכוח לבון
כמשנה (פאה פ"ד מ"ב) ונוהנין פאה מכל חומן וחומן :

ואתחנן ויתעבר ס' בי למענכם ולא שמע אלי וגו' - וקשה הא שבביל
שכוח חטא על מי מריבס נגזרס בגזירה שלא יבא
לא"י א"כ קשה אמאי אמר ככא ויתעבר ס' בי למענכם - ופיין צש"ח שכחב
משום שאמר לכם על מי מריבס שמעו נא כמורים שבביל חטא זכ נגזרס
שלא יבא לא"י - אבל קשה הא צפרשס חוקת כהצ שבבביל חטא מי מריבס
נגזרס שלא יבא לא"י וא"כ קשה אמאי אמר משס ככא ויתעבר ס' בי
למענכם - ונראה לי לומר ע"פ מ"ס רש"י לפיל צפרשס חוקת ויאמר ס' אל
משס ואל חסרן יטן לא האמנחם בי לבקדשני לעיני בני ישראל לכן לא
חנינו את הקבל הזה אל הארץ אשר נתתי לכם - ופי' רש"י וכלא לאן
ובקר ישמע לכם קשה מזו אלא לפי שבכח חסך עליו ככהוב וכאן שבמשמד
כל ישראל בוי' לא חסך עליו ככהוב - כיונא מזס שבבביל שניו בס כל
ישראל בוי' עיקר החטא וא"כ שפיר אמר משס לישראל ויתעבר ס' בי למענכם
כלומר שבביל שאתם כיו שס נגזרס עלי שלא אצווא לא"י כמ"ס רש"י
(מזקני כרב כנ"ל)

האוינו שחת לא לו בניו מומס - ונראה לי לומר ע"פ מס דהיחא במככת
ברכות (ז' א') אמר משס לבק"צ רבש"ע מ"מ יס לדיק
וטוב לו ויש לדיק ורע לו יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו אמר לו
לדיק וטוב לו לב"ל לדיק ורע לו לב"ר רשע וטוב לו רב"ל רשע ורע לו
רב"ר - וסנה לכאורה יש לדקדק לפ"ז יהי' כל אדם חוטא דסבר ממ"נ אס
כוי' חני שלי לדיק א"כ אפילו חכוי' רשע יכוי' טוב לי דרב"ל טוב לו ואס
כוי' חני שלי רשע אפילו חכוי' לדיק יכוי' רע לי דלב"ר רע לו - ועכ"ל דבאמת
לעלמו הינו מפסיד כלום אבל לבניו יפסיד ממ"נ משום דאס יכוי' לדיק א"כ
לבניו ממ"נ יכוי' טוב לכם משום דאס יכוי' לדיקים א"כ כוו לב"ל וטוב לכם
ואפילו אס יכיו ח"ו רשעים אפילו ככוי' יכוי' טוב לכם משום דרב"ל טוב
לו - אבל אס כוא יכוי' רשע א"כ לבניו ממ"נ יפסיד לכם משום דאס יכיו
לדיקים א"כ כוו לב"ר ורע לו ואס יכיו ח"ו רשעים כ"ס דרע לכס משום
דרב"ר רע לו - ולפ"ז יל דס"פ שחה כלומר כשכאדם משהת אח כדרך ככוא
וכולך ח"ו כדרך כרע - לא לו כלומר באמת לעלמו הינו מפסיד כלום - כיו
מוסס כלומר אבל לבניו יפסיד כנ"ל - וצוה יצוחר נמי ככהוב (ישעי' א') כוי
גוי חטא עס כבד עון זרע מרעים צנים משהיתים כלומר דישעי' כנניח
כוביח לישראל ואמר כוי גוי חטא עס כבד עון משום דכוברים דממ"נ יכוי'
טוב לכם והינם יודעים דלזרע מרעים ולבנים משהיתים דלבניכם יכוי' ממ"נ

מידא דביא

כה

בגמ' דלמא מטיקרא לא כיון לבי' ט' ומברי חזרותא כלפי' שמיא מי איבה
 קשה הא אמרינן לעיל (ל' ב') על ר' ינאי דלמא מטיקרא לא כיון לבו וכן
 אמרינן כ"פ ולא פריך מידי אלא עכ"ל דכחן כוונתו על האמר במע שמע וכן
 אמר כל הינה ב' פעמים וא"כ מוכרח לומר דכל הינה מוקדם לא כיון
 לבי' והתר לבון זה מן הנמשך דהוי כמתלוץ ופריך שפיר חזרותא כלפי
 שמיא מי איבה מש"כ בקורא בבכור ב' פעמים י"ל שפיר דמטיקרא לא
 כיון לבי' אלא ע"כ דנשמע שמע מהקין אותו דליבה למיתלי עמיה בכיון
 ולא כיון מש"כ בבכורא ב' פעמים רק דאעפ"כ הוי מנוגה דהוה לי' לדקדק
 מטיקרא לבון כדאמרינן לעיל (ל' ב') לעולם ימיה אדם כו' :
 (ל"ו ב') בתום ד"ה ברפיצה כו' . מזרכין בפס"א ולא נסירא מדפריך ע"י
 מערלה ומשני לה כו' כ"ל :
 (ס"ג א') בגמ' אדיליף ממנועל כו' . ובר כביח נמי סו"מ למילף כו' כ"ל :

מסכת שבת

(ב' א') במדרש"א בהום ד"ה פכפ נפיה' טו' . ר"ל דלכאורה גבי סגסג
 כו' . כיונתו מנזאר בספר ספרד"ס לקמי הגאון ז"ל :
 (ש' ב') בתום ד"ה וסא יליחות טו' . עם דאחי לכלל חזב חמאת כו' כ"ל :
 (ג' א') בתום ד"ה עקירת גופו טו' . דהוה מ"מ חפשו מרישא כו' כ"ל :
 (ד' א') בהום ד"ה דאמרינן קלפס כו' . לכ"ע לא אמרינן קלופס טו' דא"כ
 מחמי' כו' כ"ל :
 (ז' א') בהום ד"ה וטח בפני' טו' . ומפירש"י ממי משמע כן טו' . פיין כוונתו
 בספר יד דוד ובספר דברי שלמה בדפוס בספר אור כנסת :
 (ט' ב') ברש"י ד"ה הא לן טו' . דאחר ל"י קודם אבילה טו' . כוונתו ביאר
 כבוד דודי סרב המופלג בסו"י מוסרר נחמן כלוי עפשטיין ל"י דלפי
 הגרסה מדברי המהרש"א שראשו לפרוך מל"ל לרש"י דהתרת הגורה קודם ל"י
 ע"ז פירש מה שפירש . אבל כד משיינת שפיר מוכח בסד"א בגמ' מהקאמר
 ולא פליגי אי אחרת דהתרת הגורה כו"א אחר ל"י הא דאחי פליגי ר' הניחא
 דאמר משייתיר הגורה משמע דוקא משייתיר הגורה הוי כהתלה ולא קודם
 התרת הגורה היינו אפילו אחר ל"י לא הוי כהתלה ורב כבד משיינת ידיו
 אלא ע"כ מוכח דהתרת הגורה קודם ל"י א"כ שפיר קאמר ולא פליגי . ע"כ ב"ל
 כונת המהרש"א לפרוך על לשון רש"י דפירש וצ"י א"י לא הוה טוכנין בהתרת
 הגורה קודם ל"י משמע מזה אבל אחר ל"י גם צ"י א"י הוה טוכנין בהתרת
 הגורה ובחמת אינו כן מחמת שלא היו חוגרין ה"ח ע"מם צחוק לא היו
 צריכין להתרת הגורה בלל א"כ קשה על לשון רש"י ע"ז פי' כונת רש"י אף
 צ"י ש"י בני צבל חוגרין ע"מם היינו קודם ל"י לא היו צ"י א"י חוגרין אבל
 אחר ל"י קודם אבילה אף צ"י צבל לא היו טוכנין מחמת הספק :
 י"ג ב') בתום ד"ה וכשוחס טו' . וטוד דקבטת סא דאכל ראשון טו' .
 כוונתו ביאר לקמי הגאון כ"ל כ"ל דר"ל הא הינה אי הא אכל
 ראשון

אמר אפרים מרדכי בלגא'ם מחרר שלמה זמן הלוי עפשטיין נ"י הן בימי חורפי שסתי עיזני בדברי מאור עינינו המהרש"א ז"ל להגיה מאופל השיבושים אשר כפו פניו הרולים ועלו כלו קבשונים • ולמלאות החסרון אשר יחסר לו • כי לדעתי הקלושה נשמטו כמה תיבות ושורות שלימות וערבוב תיבות • אשר משום זה רבים גלאו לעמוד על תוכן דבריו • אם כי דבר בלשון קצרה ומאן דלא ידע מאי דמתי במהוג כו' • אך כנהל הלחץ זו הדחק אשר לי אין ביכולתי להפק זממי ומחשבתי הטובה • וזה המעט אשר לי ראוהו רבים ויהללוהו וזרוזני לקובעם בדפוס • ונעתרתני לבקשת • והשפמתי התיקונים מה שנתקן בדפוס ווילנא כי כבר איתבדרו בעלמא וידוע לכל • ומה שטצאתי במפרשים כתבתי בשכס • ותקותי נאמנה כי במעט הזה ישמחו המעיינים ויגילו הלומדים • והי' כי ירווח לי הזמן אייחל לה' לבוא בהוספות • ואם ייטב בעיני הלומדים הנה אנכי מרשה להדפיס הגהות האלו הנקוב בשם **מירא דביא** בתוך דברי המהרש"א בשני קוי מרובעות כזה [] או בצדו של המהרש"א אתר כלות שלשה שנים סיום צאת מסכבש הדפוס • וזכות רבינו מאור עינינו **המהרש"א** ז"ל יגן עלי להיות פרנסתי ברווח ובנחת ולא בצער כתחת ידו ית"ש בבדי שאוכל להגות בתורתו הקדושה ויקויים בי מקרא שכתוב פותח את ידיך ונר אמן :

מסכת ברכות

(י"ד ח') במהרש"א בחוס' ד"ה ימים שסיחיד כו' • באמצע הלל משום דלמר איקלע רב לצבל ולא חמר איקלע רב לבי כמישתחא כל"ל (ועיין בגמרא חגיגה כ"ח ב' בחוס' ד"ה חמר) :

בא"ד דכל הברכות פתחות וחתמות בצרוך הוין כו' כל"ל :

(ט"ו ב') ברש"י ד"ה בד"א צקטן כו' • דלימא דסבר סברת המקשה כו' כל"ל :

(כ"ג ב') בתוס' ד"ה דברים כו' • דפשיטא לכו לכ"ע צב"כ עראי להשתין צכן צרעשו דמותר כל"ל :

(כ"ט ב') בתוס' ד"ה הא דלידכר כו' • בא"ד חלא ודאי כו' • הא דלידכר היינו טל ומטר לא אחי לדיוקא חבל חידכר טל לחודי מחזירין לחו דפשיטא היא כיון דקאי כו' כל"ל :

(ל"א ב') בתוס' ד"ה מכאן כו' • כמו מלפניו או מלאחריו כל"ל :

(ל"ד ח') בתוס' ד"ה חמר פסוקא כו' • ולא ידענא משמעו • עיין בספר ברכות רחש מ"ס צזה • ובהגהות הרש"ש הביא כן בשם הגר"א ז"ל • ואלו הגאון במפורסם מוכרר חברהס מאיר הלוי עפשטיין ז"ל שכיח חב"ד דסג' כחצ דכוונת המהרש"א כן הוא דאדרבה משמעות הגמ' משמע דאז כפי צב"ג דכחומר שמע שמע כל חיבה משא"כ בצרייתא קמי סג' חת שמע משמע חוצה קריאה וסיינו כל פסוק וא"כ מאי כחצו סג' דמשמעות הגמ' לא משמע כפי צב"ג • או י"ל דכך הוא בומצו מדשן סגמ'

(ל"ה א') בתנא ד"ה תרתי תלתא מיל כו' עד הלילה ליכא חלח תרתי תלתא
מיל כו' כל"ל: ד"ה בא"ד חבל חומא לר"י כו' להאורח נראה לפדש
דאף לרבה קשיא לבו כו' כל"ל:

(ל"ו ב') בתום ד"ה חמין ותשיל כו' בא"ד וא"ת וא"ס סחם חמין כו' .
דאבור בתשיל משום דיפה לו ח"כ היכי שרי לא הוחמו כל טרבו
דחמין כו' כל"ל:

(מ"ג א') בתים ד"ה צעודן עליו כו' . ודע דלא אמרו כו' . חבל כך ברייתא
דקתני חצ"פ שאין עודן עליו אבור כו' כל"ל:

בתום ד"ה ושני לי' כו' . בא"ד דלגבי מלכות כו' . דאפשר דהוה עפי למיחש
כי מדלמא אתי לכבווי כו' כל"ל:

(מ"ד א') בהום ד"ה דסחם לפת כו' . אינכו ס"ל כרבנן דפליגי אר"א בן חדאי
כו' דסחם לפת ונגומות לאו דלא ושלפה כו' כל"ל:

(מ"ח א') בתום ד"ה ובי מפני כו' . ואי מתוקמא בחימו של הפתק כו' דהיינו
בחימו של הפתק כו' כל"ל:

(כ' ב') בתום ד"ה מקלת עליו כו' . ולפי כפי' שכתבו החום לעיל (מ"ג ב')
ד"ה דכ"ע כו' בשם ר"י כו' כל"ל:

(נ"א א') בתום ד"ה או שטמן כו' . דהא זבך דאזן ע"פ החצית אסרי'
במניח כו' כל"ל:

(שם ב') בגם' וקדרה כו' . ולפי החוספתא כו' ולדברי החוספתא כו' כל"ל:

(נ"ב א') בגם' רבינא כו' דמינטר עפי בפרומציה מפרה המורדת באשכר
דאל"כ כו' כל"ל (יד דוד):

(נ"ג א') בתום ד"ה מכו ליתן כו' . ולעיל פרק כירה (מ"ג ב') בל"ס
ופורסין כו' כל"ל:

(שם ב') בגם' ובלאן חקן כו' . אלא חקמיע ל"ל למיפרך ממתני' ולא בקמייע
כו' אברייתא גופא ס"מ למיפרך דקתני זו חומר בנכמה מבלאדם
דמ"ש בנכמה כו' כל"ל:

(נ"ד ב') ברש"י ד"ה וכל דכתיב כו' . שמה מוכח ג"כ שמשות הוא כו' כל"ל:

(ע"ו ב') בתום ד"ה חלב כדי גמיעה כו' . בא"ד ומיכו כגרוגרות כו' . עיין
כוונתו בכפר יד דוד:

(פ"ו ב') ברש"י ד"ה וליטבלו בניי שמשי כו' . ויש לרקדק דמאי קשיא
והליטבלו בניי שמשי ולקבלו חורה בין השמשות דאימא דר"ע לית
ליה דבשכמה ירד ולא ס"ל ה' עומת אלא מכח כך קשיא דלקבלו חורה
בניי שמשי וס"ל דהקפידה חורה גם על הלילה כדי שיבי' ה' עומת כו'
כל"ל (זכר החיים דרום כ"ב ומיישב עם ממי):

(פ"ט ב') בתום ד"ה חבלין כו' . מהו רבנן לר"מ דמלפרסין כו' כל"ל:

(קס"ו ב') בתום ד"ה לא יחמו כו' דנפרק במקין (ס' א') שוכח בהדיא
כו' כל"ל:

(קי"ז א') בתום ד"ה מי דמי ס"י . ולק הארך לתק לעיל לגבי שר ופשי

ראשון לא הוי ידעינן אוכל שני אבל ה' להם לגזור על אוכל שני ולא מיבעיא
אוכל ראשון וכי תימא דהוה אמינא דטמאי נמי תממא אוכל ראשון דהא
לאו סברא הוא כיון דלא גזרו כמ"ש המהרש"א בעלמא דבשלמא לגבי משקין
אין להקשות לגזור במשקין ולא מיבעיא אוכלין די"ל דבאמח בתחלה גזרו על
האוכלין משום דזימנין דאכל אוכלין טמאין ושדי משקין דתרומה לפומי'
דשמיח ולבסוף חזי דעבדי היפכא גזרו נמי על משקין אבל על האוכל שני
קשה לז"א דאוכל ראשון ואוכל שני חדא השיב להו כמ"ש בתוס' לקמן :

(ט"ו ז') בתוס' ד"ה אינהו כו' . בא"ד מטיקרא גזור כו' . ונ"ל דפסיקא להו
בשום דוכתא כו' כל"ל :
בתוס' ד"ה ועל בגדי ע"ה כו' . דחיישינן שמא של ע"ה כו' דפירושו נמי
כו' כל"ל :

(ט"ז א') בתוס' ד"ה ה"ג רש"י כו' . בא"ד לא אחי לזעופי כו' . לכאורה נראה
מדברייהם אלו כו' כל"ל :

(י"ח א') ברש"י ד"ה לא קעביד כו' . והיינו למאי דס"ד השתא לרב יוסף כו' כל"ל :
(י"ט ז') בתוס' ד"ה ר' ישמעאל כו' . דר"ע דאמר לא יגמור כב"ש ולא כב"ה
כו' לא אחיא כר"ע דסבר כל כו' כל"ל :

(כ' ז') בתוס' ד"ה אן שירא כו' . הרי מלינו סוגיא כזו בפרק החקין דאמר
תיוצתא ופטר ככי אמר לימא כתנאי כו' . ראיחי רביס מתקשים
בהבנתו . ולולא דמסתפינא הייתי אומר דע"ס הוא וכל"ל הרי מלינו סוגיא כזו
בפרק כל הגע (כ"ח א') דאמר תיוצתא ופטר ככי אגר והיבט"א . ומ"ש
המכרש"א ועיין בתוס' פרק הפרה (והוא בב"ק (מ"ז א')) פרק שור שנגח את
הפרה בתוס' ד"ה מאי טעמא) הוא גליון לפי הטעות הכתוב בהמכרש"א :
(כ"א א') בתוס' ד"ה ומוחר להשתמש כו' . ודע עוד כו' . ואי הוה סברא זו
פשוטה כו' כל"ל :

(שס ז') בתוס' ד"ה מטה להניח כו' . אבל רש"י פי' לקמן לב' בני אדם
כו' כל"ל :

בתוס' ד"ה שהי' מונח כו' . אבל על תימוק כותי שמעמא בזיבה אע"פ שאינו
זב לא גזרו רבנן כו' כל"ל :

(כ"ז א') בתוס' ד"ה אסור להסתפק כו' . אמרו כן בבני ח"י דלכך סוכס
אסורה כו' כל"ל :

(כ"ג ז') בתוס' ד"ה גזירה כו' . דאין מדליקין בשמן של תרומה טמאה משום כל"ל :
(ל"ד ז') בתוס' ד"ה איכא בינייהו כו' . דאי נמי לא הוה ג' תנאים כו' כל"ל :
(כ"ו ז') בתוס' ד"ה כשתא שתי כו' . בא"ד מוכח מדברי רבא כו' . יש
לדקדק ומאי קושיא דאימא לא אימעט כו' כל"ל :

(כ"ח ז') בתוס' ד"ה תפילין צהדיא כו' מלומר לא הוכשרו אלא מן האחר
בפיך כו' כל"ל :

(ל"ד ז') בתוס' ד"ה ספק כו' . ולפ"ז לא אילטרין כו' . עיין כוונתו בספר
דברי שלמה בדפוס בספר אור הגרני :

(ה' א') ברש"י ד"ס אך חלק כו' ויש ליישב עיין לעיל ד' ב' במהרש"ל ד"ס ואימא כו' :

(ח' א') בתום ד"ס מטעם החולקת כו' ולפ"ז ודאי דאיכא לחלק בין עמים ואזנים תחתיו לחיט תחתיו במטע דמדליא ואיכא לשלוגי נמי בין מדליא ובין מתחילא כשאין עמים ואזנים תחתיו ותלמודא דמהלק כו' כל"ל וכוונתו יבואר ממה שכתב בצ"ז בהקדמה לעור או"ח בשו"ת כשייכות לספר צדק כצ"ח דפי' בתום' לפי מכתת התום' הישמים שמלת חלא חיו כו' כן פי' במהרש"ל נמי ור"ל הא דכתבו בתום' דלא משמע לי' שבשציל כך אין לרדך בדיקה משום דאין דרך לשוח ולעבוד תחת המטה על כרחי כיון במטה דמתחילא ודס"ד השתא דמיירי במטה שיהא כשאר ממות ומשמי הא דמדליא כחם לרדך בדיקה כו' ויכול לעבוד תחתיו בלא שחי' ע"כ כיון בשאין עמים תחתיו דיכול לעבוד תחתיו בלא שחי' חבל כשיש עמים תחתיו כמעכצין אותו מלעבוד תחתיו דבר פשיט הוא דאין לרדך בדיקה ולפ"ז ודאי דאיכא לחלק בין עמים ואזנים תחתיו לחיט תחתיו כיון במטה דמדליא ואיכא לשלוגי נמי בין מדליא ובין מתחילא כשאין עמים ואזנים תחתיו ותלמודא דמהלק כו' :

(ט' א') בגב' טעמא דלא חזינא כו' דודאי כחי טעמא דאין לדבר כוף לא שיק כלל על ממקים למקום חלא במצית לבית וכ"ש מהלך לחצר ומציד לעיר ובההוא ודאי דאין כו' כל"ל ועיין כוונתו בספר יד דוד :

(צ"ב) בתום ד"ס כיון ש' חנויות כו' צ"ד ולה"ג גזריקן כו' והולדכו לתרץ כנמל"ז כיון שאין האיסור ידוע לא גזור כו' כל"ל :

(י"א א') בתום ד"ס חבל לא גודשין כו' כתב מהרש"ל כו' עיין כוונתו בספר יד דוד :

(י"ב א') בתום ד"ס צ"ח יוס כו' דהא כל אחד מהם יכול לומר דמתחלה כו' כל"ל (בן משק) :

(י"ג א') בתום ד"ס מאי לאו כו' ויש ליישב עיין בגמ' צ"מ (ל"ג א') במהרש"ל צ"ח ד"ס צ"ד בדיומות :

(י"ד א') בתום ד"ס רביעי בקדוש כו' ועוד נראה להם דחוק כו' כוונתו בזה משום דק"ל לפי מה שפירש דהתום' פירשו להאי דאם יגע עמא נפש בכל חלה חבל נגיפות שזכר בשרץ קאמר בכל חלה נגיפות אם יהי' בעמא נפש ח"כ מאי קאמר בגמ' בשלמא לשמואל מדכח לא אשתבש כחם נמי לא אשתבש כלא הבא אשתבש דאמרי עמא כלא בשמן הוא המישי כמו בשרץ וכי"ס עמא נפש הוא חב הסומאה ומה שנגע בעמא נפש הוא ראשון וכלהם הוא שני וכחיד הוא שלישי והי"ך הוא רביעי והשמן הוא חמישי בשלמא לפי רש"י שפירש להאי חס יגע עמא נפש בכל חלה חב המישי דמפרש בקרא דכייס עמא מת בלחם וכלהם בחיוד וכחיד ביון והי"ך בשמן שפיר קאמר בגמ' בשלמא לשמואל מדכח לא אשתבש כחם נמי לא אשתבש משום דכח רביעי הוא ועמא והחם המישי הוא ומשור לזה כתב ועוד נראה להם דחוק כו' בתום'

בין נשטס כמים לדבר אסור כו' כל"ל • עיין כוונתו בספר ליתת הן כמדעם
בספר אדני פו :

ברש"י ד"ה כדאמרינן מעיקרא כו' • כא ודאי כו' • עיין כוונתו בספר ליתת
הן כמדעם בספר אדני פו :

(ק"ב א') ברש"י ד"ה אטעיי' כו' • דהא מעט מעט הוא וטפל ומטפסף בו
כו' כל"ל :

(ק"ב א') בתום ד"ה משקה אחריו כו' • אבל אין לומר דנקט בהמחו כו' •
עיין כוונתו בספר יד דוד :

(ק"ב ב') בתום ד"ה ואזו כו' • כמ"ש בחום' פרק קמא דחולין (י"ט א')
ד"ה אמר כל"ל :

(ק"ג א') בתום ד"ה הלקטי כו' • בא"ד תל המתלקט כו' • ולפירש"י יחא
להו נמי לשון על גבן בלשון רבים כו' כל"ל •

מסכת עירובין

(ט' ב') במהרש"א בחום' ד"ה ולרשב"ג כו' • ר"ל דמסתמא בלד השני שבגודס
כו' • עיין כוונתו בספר יד דוד :

(כ"ג א') בתום ד"ה ובלבד כו' • לליכא למימר דפליג ר"ע עלי' כו' • עיין
כוונתו בספר יד דוד :

(כ"ה ב') בתום ד"ה האי אבוורנקי כו' • בא"ד א"כ מכל כו' ולא יחא לכו
למימר דמיירי בכוקף ולבסוף פתח וכו' פתוח לבית והם לא ידעו
אי מטעם זה החיר רבא או מטעם אבוורנקי כו' כל"ל (יד דוד) :

(ל"ב ב') בתום ד"ה הבא בחילן כו' • וכאי שינוייה אינו מתיישב לפי
המסקנא כו' כל"ל :

(מ"ח א') בתום ד"ה ר' יבודה כו' • דריש מי שכוזיאוכו ד' חמות לאו לכל
רוח קאמר כו' כל"ל :

(נ"ח ב') בתום ד"ה אין מודדין כו' • של המשים חמה שזה הוא בעלמנו כו' כל"ל (י"ד) :
(ס' א') ברש"י ד"ה פירא כו' • כיון דבני שויר בני תקון לחי בכחא שוירא
כו' כל"ל :

(ס"ז ב') בתום ד"ה שכמזוי כו' • וחלר אחת עם רבתיס כו' כל"ל :
(ס"ח א') בתום ד"ה לשבות כו' • דנריכס פ"פ פי' בה"ג כו' • עיין כוונתו
בספר יד דוד :

(ע"ג ב') בתום ד"ה אלא פשיטא כו' • ואפילו הכי אין מצטלין לשמואל כו' כל"ל :
(פ"ד א') ברש"י ד"ה זין כו' • דכיינו באמנע דמכ"ע לא מוקי לה בסתא ב'
בו' כל"ל (דרכי יוסר) :

מסכת פסחים

(ד' א') במהרש"א בחום' ד"ה וישכם כו' • כמו בעקדה דלא כשמים חמר
ומעמא משום דלאו משה כי' אע"ג כו' כל"ל :

ברש"י

- דרב על כרחק משום כנוס כו' ע"כ לא סבר כרבי דמאן דאית לי' כו' כל"ל :
- (כ"ו ב') בגמ' הא צבור כו' דדחי יתירא כולי האי דלא מסיק אדעתו כלל פשיטא דיש מוקלה כו' כל"ל :
- (כ"ח א') ברש"י ד"ס ע"כ לא קאמר כו' דע"כ כשתא בחלוקה היירי פריך לי' חזיי שפיר ואפשר דתלמודא כו' כל"ל :
- (ל"א ב') בגמ' איני וקאמר רב נחמן כו' אע"ג דת"ק דמתני' כו' עיין כונתו בספרי דוד :
- (ל"ז א') בתום ד"ס ורמינהו כו' מ"מ המקשה דפריך דלמא ע"כ לא קאמרי כ"ס כו' דאכתי כו' כל"ל :
- (ל"ט א') ברש"י ד"ס כרגלי המתלה כו' ולא אמרינן יש צרידה לכחמיר לחייבו במעשר כו' כל"ל :

מסכת ראש השנה

(ב' ב') במהרש"א נדע"י ד"ס ומלך בן מלך כו' נראה דר"ל כיון דירושא היא כו' כוונתו נזה דרש"י נא ליתן טעם על הא דקאמר בגמ' קמ"ל דלא מהני ופי' רש"י הטעם דלכך לא מהני לפי שהמלכות ירושה היא וכיון דירושא היא משום כפי לא מהני הא דאימנו עלי' מאהר כיון דממילא הוא ולא נשאר רק הא דמלך בן מלך הוא והגמ' לא קאמר דליכני רק דוקא בדאיכא הרהי דגרים למעלותא אבל מלך בן מלך לא מהני כי כיכי דלא מהני אימנו עלי' להודא דקאמר בגמ' לשיל' ועיין בטורי אבן ואחר זמן רב ראיתי בספר יד דוד שפירש נמי כן :

טסכת מגילה

(כ' ב') במהרש"א בתום ד"ס ועוד כאר"ח כו' ולא הוה קשיא לי' כהם מעיקרא חלא מאלה סמטת כו' כל"ל (יד דוד) :

מסכת מועד קטן

(י"ז ב') במהרש"א בתום ד"ס ותנא דידן כו' דהא אפילו בע"ס כו' מימי אבא כו' כל"ל :

(י"ט א') בתום ד"ס ר' יוכי כו' ויש מפרשים כו' ובמתני' דפליג ר' יוחאי כיינו דמתיר כו' כל"ל :

(כ"א ב') בתום ד"ס מכאן ואילך כו' שהאבל יבא לבעב"נ בע"ב משמע אפילו ראשון וא"כ כשיבא כו' כל"ל :

מסכת חגיגה

(ב' ב') במהרש"א בתום ד"ס תקנתם את רבו כו' נאר דצריכס דאי משום עבדות כו' זקמי הגאון מוכר"ר אצרכס מאיר ז"ל סג"ל ביאר כונתו דק"ל לכמהרש"א נמס שכתבו בתום וחי משום עבדות דלכאורה סי' גומדים פירושו

(כ"ג ז') בתום ד"ה ומה חלב כו' - ללא חימא דלריכ"צ לא הוה חלב טו' כ"ל :
 (כ"ז א') בתום ד"ה עד שיהא טו' : ויש לדחות - עיין בכפר מקור מים היים
 כלכית עבודה זרה סי' קמ"א ס"ק א' :
 (ל"ז ז') בתום ד"ה לחם שאין כו' - כפידש"י לעיל ניהא דכעין מעשה סמו
 כו' כ"ל :
 (ל"ח א') בתום ד"ה אחיה לחם כו' - משום דלרצק דפליגי אדר"מ סוכ' כו' כ"ל :
 (מ"א א') בגמ' יכול ללאו כל ערסו כו' - ויש ליישב - עיין הישוב בתשובות חכם
 לבי סי' ס"ג :
 (מ"ד א') בתום ד"ה מקום מגשו כו' - צ"ד וכו' חיל כו' - ועיין בתום פרק ג'
 עיין (ל"ז א') ד"ה טעם בעיקר מ"ל כ"ל (מקור מים היים) :
 (נ"ח א') בתום ד"ה ר' ישמעאל כו' - כדמוקי בשבת דעלמא ופליגי בצזיבין
 קרמין למוספין בו' כ"ל (יד דוד) :
 (ס' א') בגמ' ומדכיפא כו' - דומיא דרישא דכולה מחמי' אלא בחישוב כו' כ"ל :
 (ס"ג א') בגמ' אמר רבה טו' - כך דיוקא דהכא לא מחוקמא אלא טו' כ"ל :
 (ק"ח א') בתום ד"ה מכורו כו' - אחר הלל הגדול וזבגין לסיים בפסוק רנו
 גדיקיס וגו' ואח"כ מתחילין לומר כודו וגו' ועושה כאומר כו' כ"ל :

מִסְכַּת סוּכָה

(ז' א') בבהרש"א בתום ד"ה מ"ש גבי סוכה כו' - הא ודאי לדברי המתרן כו' -
 זקני בגאון צעל הפרדס ביאר בוונסו דק"ל אחאי לא קתי גבי הדס
 החקיה לחד דע"ז לא מתרן בתום' כלום לזה פירש דנחה חק האך חזיל
 קושיית בתום' הא ודאי לדברי המתרן כו' ר"ל דיחי' קושיית בתום' דליקשי
 במקשה מהך דהדס אהך דמזוי ז"א דגם הדס הוא דאורייתא ופישק נמי מילי
 וגם אין לומר דליקשי ממזוי על הדס לחד ז"א דניחא לי' למקשה למיפק מהך
 דסוכה כו' ועצ"ל דעיקר קושיית בתום' על המקשן דליקשי מהך דהדס על כך
 דסוכה לכן מתרן בתום' דזה ידע המקשן דגבי הדס צריך לכתוב החקיה משום
 דכזה חמינא דפסול לגמרי וא"כ לא קשה רק דלכתוב החקיה לחד חיה לא קשה
 מהך דסוכה אלא מהך דמזוי"ע"כ מקשה מהך דמזוי על כך דסוכה וממילא
 יחי' נפשט כך דהדס דגם שם לא כו' קשה רק דלכתוב החקיה לחד וספיר
 מסיק גם לדברי המתרן לא יתורן כו' ר"ל הך דלכתוב פסול לחד :
 (ל"צ א') ברש"י ד"ה ולולב מהוכה טו' והאי דנקט פלוגתייכו כו' כ"ל :

מִסְכַּת בִּיצָה

(ח' א') בבהרש"א בתום ד"ה אי הכי כו' - אחאי לא בגר רבה סברת המקשה
 כו' מובן הוא לכל מילי ומשום הכי מכסין בו נמי ספק כו' כ"ל :
 (י"ד ז') בהוש' ד"ה הכורר קטניות כו' - דנפסולת מרובה מזו צ"ש לב"ה דאיס
 כורר האוכל אלא הפסולת כו' כ"ל :
 (י"ז א') בתום ד"ה מאי טעמא כו' - צ"ד זאס תאמר לר"י טו' - ומעמא

מירא דביא

בפ

גרסינן לוי זכור סגל אי גרסינן בתום ופוד דאינו חולץ לשחי בתים משא"כ אי לא גרסינן אחיה בפשוטו משמע דכשני מותרת לשוק ר"ל ע"פ סברה דכל השלה להליצה כמו משמע מאינו בונה שחי בתים ע"פ סברה דכל השלה ליצום חסר בוונת המהרש"א דכתב ולכאורה קשה ר"ל שהקושיא אינו חלל לכאורה משמע הפירות של כופוד דאינו חולץ בו וכן נאמר גבי אינו בונה ומתוך דאין כנסת מלבין שיהי מותרת לשוק כי אם בצירוף הסברה של כל השלה ליצום או כל השלה להליצה והשתחא ביהו בונה שחי בתים כו' אי לא גרסינן המיעוט בהחלט להרא מקרא דלא יבנה אחיה עם בפשוטו ע"פ סברה דכל השלה ליצום וכן כו' כמי מתוך כך דוחלקן לחדא משא"כ אי גרסינן כו' מדרשא אחרתא כו' ואז ע"כ לא משמע מאינו חולץ שחי בתים שתי' מותרת לשוק דהא ע"כ הפירות של לא יבנה מוציא מן הסברה וא"כ מוציא ג"כ מן הסברה שני' כג"ל וא"כ מאי משמי כל השלה ליצום זהו כוונת בתום אך הוא דוחק שיעקר הקושיא חסר מן הספר ע"כ מביק ובספרים ישנים הוא ופוד אינו כו' :

(מ"ט ע"ב) בתום ד"ה סומס נמי כו' קרא דלסיות לו במהדר גרמיהו כו' כ"ל :
 (ל' ע"ב) ברש"י ד"ה חין אחרי' כלום כו' והבריו סמוכים כו' עיין לקמן ק"ל
 א' בגמ' הא מני ר' נחמי' כו' :

מסכת בתובות

(כ"ז ע"ב) במהרש"א ברש"י ד"ה מי לימא כו' ויש לישב ולפס"ד נראה ליתב משום דלא אמר במתני' כמו בהבדליתא הכל נאמנין להפיד חוץ מדימנס ובעלה דימא דלמידין מן הכללות במקום שמאמר בו חוץ אלא אמר ואם יש להם עדים אשילו עבד ואפילו שפחה כרי אלו נאמנין :

(מ"ג ע"ב) בתום ד"ה ומיגבא מאיתת גביא כו' מפירושים נראה דמשום דלא נכתבו ברשותו כו' זקני סגאון כג"ל ביאר כוונתו דר"ל מפני מה לא נקמו בתום דהי' מסתפק משמא מאי אם נכתבו ברשותו אם הוא משום דמתלה לטעבודא אלא ע"כ דכוונתו דבאמת כתב זכה משעת אידוסין ולכן כשנכתבין שלא ברשותו או מוחלת טעבודא קמא כדי שתחיל הטעבוד משעת שילוח וסדוק משלא ברשותו לומר דעד הנה כו' ברשותו והשתחא מקשה שפיר ל"ל למימר אלא אי אמר בו' הא לפ"ז הוא מודה דהנה משעת אידוסין רק דבגורת לא זכה משום דלא נכתבו ברשותו וסו"ל לשמח' שאני בוגרת שלא נכתבו ברשותו ועל כן כתב כמהרש"א וא"כ הוא קשה ר"ל שאם כו' הפירות קן ה"ל קשה אצל באמת אין הפירות קן כי אם כמ"ש באשר"י עיי"ש ועיין לקמן (מ"ד א') בתום ד"ה והלכתא :
 (ס' ע"ב) בתום ד"ה וא"כ נחמן כו' דגוריקן בררופה לילך כו' היינו דגוריקן כו' הא אטו הא אט"ג דליכא למיגזר בכו גופי' וא"כ אמאי כו' כ"ל :

(ס"ז ע"ב) בח"א ד"ה ארבע מאה זוז כו' קשה האך קבל הכפל כו' ולא ידעתי למה מקשה דוקא על הפני האך קבל הכפל כו' ולא מקשה מני על מת' טוקבא האך שלח להעמי הכפל הא עבר על לפני עור לא תתן מכשול אך לפי דעת קלית מפרשים דהיכא דליכא חיבור רק חלל המקבל ולא חלל כותן לא

פירשו באלו כוונתם שהתקנה על עבד חינו מלוס כי בלאו התקנתם לא הי' איכסם
 לי' טו' חה איס דהא חתר תקנתם עובד לעלמו יום אחד משח"כ מטיקרא לא
 ידעו מחיי' גם לפי גירסם בר' משלם הוא סמוח ציחד כיון שזרם ואת רבו לא
 תקנתם ח"כ וכי ע הסקה שמלאו לרבו שישחררו כל עיקר. ע"כ פירש המהרש"א
 דכוונתם כדי וחי משום עבדות ר"ל למה לכו לב"ש לפלוג עלייהו משום שאיני יסול
 לישא חשה כי' להם לאפלוני שלא תקנתם חוסו להיות משופר בג עיקר. ע"כ
 מהקי כחום' הא לא איכפת לי' לעבד שאעפ"כ מצ"ע הוא משתכר ומסיק
 במהרש"א חבל לרבו לים לי' פקנה כלל ר"ל כלא יקשה על צ"ש מאי מקשים דלמא
 ביז כונת צ"ס לתקן חף לרבו ע"כ מסיק חבל לרבו לית לי' תקנה כלל וח"כ ע"כ
 שלא חשו כי חם על תקן העבד וח"כ חף שבשניל עבדות לא הי' להם לתקן
 יותר חשפ"כ יוחא לתקוני עכ"פ משום קיום פו"ד וח"כ עולה יפה גירסת הר'
 מהלם בר"ל כלא חה רבו לא תקנתם וע"כ דעיקר חשו צתיקון העבד ח"כ ים
 לתקן שישחררו כל עיקר כדי שיוכל לישא חשה :

(כ' ח') ברש"י ד"ס מדלא קתני צבו בו' וכן נראה מהחום' באידך פרקין (כ"א)
 (ב' ד"כ אמהות כל' (יד דוד) :

(כ"א ח') בחום' ד"ס כחוקי בו' כל מקום שכתוב כדדייק לעיל בדבור זה יובן
 בו' כ"ל גר"ל שבשאר ספרים הי' כתוב בדבור הסום' כדדייק לעיל :

מסכת יבמות

(ג"כ ח') במהרש"א בחום' ד"ס הכא איכא בו' ומס שיש לרקדק עוד צום
 יחיישב על נכון בו' כל' :

(מ"ד ח') בחום' ד"ס גייצם לחתא בו' לכאורה קשה לדבריהם בו' זקני הגאון
 סג"ל ביאר בזמנו אסו דכלא נרפא דשני הסברות שקולים הם כל
 השולח ליצום בו' או כל הפולה לתלגה בו' דבמו דממעטין מאס לא יחפון
 שבחם אי אפשר לקיים שחם יהפון אזי כפור חף מתלגה כן נאמר שפרשת
 יבמות דלשיל אינו צורה חלא באשה שאפשר לקיים שחם לא יחפון בו' משח"כ
 באשה שחם לא יחפון לייצם לא יתקיים שיחלון לה מפני שהיא אינו עולה להלגה
 אזי לא תעלה ליצום צ"כ והשתא כדי כוונת הסום' ועוד דאינו חולן לשתי צתים
 משמע דהשני' שפורה לשוק כמו דמשמע מאינו צונה שתי צתים דשפורה לשוק
 היינו יוכח סברא דכל שאינו עולה ליצום וח"כ אם נדרום הפסוק דלא יבנה השתא
 ע"כ דקרא אשמועינן להוליא מסברא דכל שאינו עולה לתלגה וגם הסברא שני'
 דכל השולח ליצום דממ"נ דחם נאמר דסברא דכל השולח ליצום קיימת לא הי' צריך
 ככתוב למעט מצית חלון העל כיון דנתמעט מלא יבנה שהשני' אינה מתייצמת
 כשהראשונה גתלה ח"כ ממילא אינה חוללת שכל השולח ליצום בו' ואם הסברא
 של כל השולח להלגה קיימת לא הי' צריך ככתוב לקרא דלא יבנה כיון דהשני'
 אינה חוללת מקרא דצית חלון העל ומדנכתוב הכך חרי קראי לא יבנה ובית חלון
 העל ע"כ דכוונת הכתוב לכתור כל הב' סברות וח"כ האך מחרץ הסרלן כל
 השולח ליצום בו' כיון דהוא עלמו חירץ לעיל מקרא דלא יבנה חלא ע"כ דלא

גרסינן

מירא דביא

(ג' ד' ב') בתום ד"ה סד"ה מילק סו' דכ"ה איבא למילק מכ"ט מספלים וממלה
כו' מכ"ט מספלים וממלה כו' כ"ל :

(מ' ב') בתום ד"ה תלמוד גדול כו' דהמסרן סגן סגרת במקשה כו' כ"ל :

מסכת בבא קמא

(כ' ב') במהרש"א בתום ד"ה להלכותיון כו' דכ"ה אחי שפיר מצפלי חיים
וכולרן כו' כ"ה פטרי זכן חס מחק שלב אלה דניחא לי' למינקט כו' כ"ל :

(ח' א') בתום ד"ה ואיבע"ה כו' דניחא לי' לסבורי כבדא קמייחא כו' כ"ל :

(ט' ב') בתום ד"ה ולר' יוחנן כו' ל"ק לכו אחי פריך מ"ט ככ"ה ומ"ט ככ"ה
לפס סגרתה כו' דלא הו' רבוחא כו' כ"ל :

(ל"ה א') בתום ד"ה נתחון לביים כו' אלא שור חמיא דידי' בדשכיה שפי
בדידי' דהיינו כוונת לביים ויש ליישב דר"ל דליכא למימד דבלאו חמיא
כו' כ"ל (בדפוס יזעפאף) :

מסכת בבא מציעא

(ו' א') במהרש"א ברש"י ד"ה ג' שבוטות כו' דרמ"בס פ"ו כו' סו' ר"ה וכפירש"י
בפיק המפקיד בשמעתא דר"ר ירמי' פעמים שפייכס כו' לא מוכח מדי
דאיכא למימד כו' השתמוט כדאמרין לעיל בהדיא דכפירס כו' כ"ל :

(י"ד ב') בתום ד"ה סיפא נמי כו' דע"כ ברישא בלוקח מגזלן קמייירי סו' פ"ב
בלוקח מגזלן כו' כ"ל :

(ט"ו א') בחזם ד"ה כשעמד צדין כו' לא גבי אלא מבני חרי די"ל דלר"ה דמוקי
ללמדדים קחני דאם זא לוקח לגבות קרן כו' זא נגזל לגבות פירות כו'
ודאי לרין לומר דהנגזל כשגבה הקרן מלוקח עמד עמו צדין וילא סקול שהשדה
כזאת שגבה מבלוקח נגזל ממנו ולעק עוד על הפירות שזבל כגזלן ממנו וכ"ה
שאם אח"כ מכר הגזלן קרקעות שהנגזל יגבה מהם דכבר ילא הקול צ"ד על גזילת
הפירות הנגזלים ממנו לכך קאמר דמפני תקון העולם מפני שלא קאב עדיין מה
ביתבה הנגזל צ"ד לכך לא גבי אלא מבני חרי וכאן ל"ק לי' מאי פסקא ס'
בדמקשה לרבה ולרבה בר רב הונא משום דכ"ה ודאי בלוקח לא עמד צדין על
הפירות שהרי חינו חללו חבל לרבה ולרבה בר רב הונא לא ידע לפלוגי בין קרן
לפירות דמאי פסקא כו' כ"ל (ועיינן מהרבש"ך) :

(כ' ב') ברש"י ד"ה זאם יש עמכן סמפון כו' ר"ל בהלואה כו' כוונתו ביאר
כבוד דודי הרב כ"ל דכוונת המהרש"ה לפדס דברי רש"י דאיירי מתני'
בסמפון של הלואה ולא בסמפון של כתובה דאי איירי מתני' בסמפון של כתובה
אין כאן קושיא על רב דלמא מיירי מתני' שיש פדים שהסמפון ציד החובע
והחובע מודה שפרס לו ורב מיירי בהינו מודה לו ואין לומר דאי מודה מאי
אילפריך מתני' לאשמועינן ז"ה דאיחא לעיל (י"ט ב') ח"ב מלא שובר בזמן
ב"האשה מודה יחזיר לבעל כו' ופריך הגמ' וליחיס דלמא כתובה ליתן צייכס כו'
ומשני רבא ש"מ כדשמואל דאמר שמואל המוכר שט"ח להגבירו והזר ומהלו מה

סיך משום לפני עור וגו' - חן כאן קושיא כלל דכא כאן חן באיסור רק על המקבל דמתן (פאה פ"ח מ"ט) מי שיש לו מאתיים זוז כדי זה לא יטול לקט שגחה ופיאה כו' - ומה שנתחבטו המפרשים על המהרש"א דבר כתבתי ליישב בשם זקני הרב הגדול מוהרר ישראל הלוי עפשטיין ז"ל בספרי גבורות הארי הערה ל"ח ושי"ש :

סוטה (מ"ו ז') במהרש"א זגמ' ח"ר יחודה כו' - שיכא פוכל זמוס כל"ל :

מסכת גיטין

(י"א ח') במהרש"א בתוס' ד"ה נעשה כו' דהמתרין סבר סברת המקשה כו' כל"ל :
(י"ז ז') ברש"י ד"ה וכי תימא כו' - עוד במהרש"ל כו' - חדע מאשת כהן שמרדה כמו שכתבו בתוס' כו' כל"ל :

מסכת קדושין

(ו' א') במהרש"א בתוס' ד"ה לא יהא לו עסק עמיהן כו' - ר"ל דרך דבור ובמהעסק בעלמא כו' - זקני הגלון כג"ל זיאר כוונתו דק"ל להמהרש"א דתוס' מפרשים בגירושין הוי החשש שיסבור שאינה מגורשת ומקשים קושיותם ולמה לא נפרש שיסבור שמגורשת לפי דעתו דהא לפי רש"י ע"כ הוי החשש הכי - ע"כ מפרש דהכוונה הוא שהוא אינו רוצה לגרשה דומיא דרישא שאינו רוצה לקדשה וזה מוכח מדפי' ה"ר עזריאל שיסבור שאינה מקודשת וא"כ זודאי יאמר הכל לפי דעתו שלא תהי' מגורשת ומקשים התוס' שפיר - אבל קשה לפי פי' המהרש"א על ה"ר עזריאל גופי' למה נדחוק לפרש שידבר על עסק קדושין ולא ירצה לקדשה וכן בגירושין אלא נפרש איפשא שירצה לקדשה ויהי' לפי דעתו מקודשת וכשתקבל קדושין מאחר לא ישגיח ע"ז כמ"ש התוס' בסוף על חשש דגירושין ובגירושין יסבור לפי דעתו שהיא מגורשת ויחיר אשת איש לשוק - ע"כ כ"ל הלשון שתהי' מקודשת וכן זמה שתהי' מגורשת ידוע לכל וה"כ אם ירצה לקדש זודאי יאמר כלשון כמועיל יותר מה שמפורסם לכל משא"כ אם רוצה שלא תהי' מקודשת זקל יכול לטעות שיסבור כשישנה שום דבר מהלשון המורגל לא תהי' זו מקודשת וכן בגירושין לכן פירשו הענין שלא ירצה לקדשה או לגרשה אבל לפ"ז כשאדם מקדש אומר הלשון המורגל במקודשת ודאי ח"כ לפי פי' רש"י ז"ל החשש זדיינים שיסברו שמקודשת וזאת אינה מקודשת וכשתקבל קדושין מאחר יאמרו שקדושיו אינם כלום :

י"ג ז' בתוס' ד"ה מדאמר רהמנא כו' - דדוחק להעמיד שנשאן באיסור דע"ז לא הי' עדיך למטוטי מיזום דהשתחא החח כי' אכור לקיימה היזם מיזבני דהא יזום שלא במקום מלוא הוא וי"ל כגון דהזיו של כה"ג כו' כל"ל :
(ל"א ח') בהוס' ד"ה כד חת כו' - ולולי דברי התוס' הי' נראה לפרש כו' - עיין כוונתו בספר שושנת יעקב הנדפס בספר משפט שלום -

בתוס'

- (ל"ו ב') בתום ד"ה דאגר מינה כו' . דע"כ הלמודא לא מפליג כו' . עיין כוהנא
בספר שושנת יעקב הנדפס בספר משפט בלום :
- (ל"ח א') ברש"י ד"ה ולרמי דאמר כו' . זא"ד ואינו יודע לאו כפירס כו' . על
טענת איני יודע כו' כל"ל :
- (ק"ח א') בתום ד"ה כתי מחן כו' . דבמלכות קאייירי דכתי מייתי לי' כו' כל"ל :

מסכת בבא בתרא

- (י"ח ב') במהרש"א בתום ד"ה ואי לא במיך כו' . זא"ד ה"מ חילן כו' . וסבר
ר"י על כמזיק כו' כל"ל :
- (ל"ב ב') בתום ד"ה וזכרתי כו' . ויש לדקדק כו' . עיין כתובות כ"ו א' במהרש"א
בתום ד"ה וזכרתי :
- (ק"כ ב') בח"א ד"ה ויקח את בת לוי כו' . שהיא בת לוי ממש על כרחי כו'
הפלא ממנו כו' ואם הוא סולד בן מאה בן יחי' הפלא כו' בזקמתה
בת ע"ג שנה ואין דק חשה כו' דהיינו בת פ"ג שנה ויחי' הפלא כו' כל"ל :
- (קמ"ג א') בתום ד"ה אין לך מר כו' . ומשום דהפנימי שנקיטת כו' כל"ל :

מסכת סנהדרין

- (י"ג א') במהרש"א בתום ד"ה ור' יוסי כו' . דאפילו מקלף הג ליכא בתקופה
כישנה והיינו ע"י עיבור חודש אבל הרישא דקאמר כו' כל"ל :
- (י"ח א') בתום ד"ה כ"ג כו' . דאמאי לא משני דאי לא תי' שום דבר כו'
ס"ד דאין דנין כו' כל"ל :
- (כ"ח א') בתום ד"ה כיון דמטלמא חתי כו' . ויש ליישב בדוחק . ולפע"ד נראה
ליישב דא"כ כו"ל לכגמ' למימר הכי אי הכי כו"ל שלישי בשני קשה
דרב אדרב ר"ל נתחלה אמר רב אחי אבא לא יעיד לי הוא ובנו וחתנו . וחתנו
כדור אחר דמי א"כ פסול שלישי בשני . ואח"כ אמר חף אני לא אעיד לו אני
ובני . משמע אבל בני לבנו יעיד וא"כ אבשר שלישי בשני . הלא מדלא אמר הכי
אלא אמר אי הכי כו"ל שלישי בשני ורב אבשר שלישי בשני משמע דהקושיא
הוא ממתני' כפירוש רש"י :
- (כ"ד א') בגמ' מה להלן באישות ככתוב מדבר כו' . כתב הרמ"ה כו' כל"ל
(ערוך לנר) :
- (ל"ט א') בתום ד"ה ולא וברי יפ"ח כו' . ואפשר דאזלא כו' כל"ל (ערוך לנר) :
- (ס' ב') בתום ד"ה וליהטוב כו' . כנגד האומות עיין שם ר"ל כנגד כו' כל"ל :
- (פ"ה ב') בתים ד"ה ומה מכה כו' . שלפנינו שנעשה בו שלא צמח כו' כל"ל :
- (פ"ח א') בתום ד"ה מרחו מעשר כו' . לפסור מן התרומה כתיב כו' כל"ל :

מסכת מכות

- (פ"ז ב') במהרש"א בתום ד"ה ריסק כו' . ועיין על כל דבריהם דכתיב בתום
צמרק גיד בגשה (ל"ו ב') ד"ה ור' יוחנן כל"ל (נר תמיד) :
- במהרש"א

מירא דביא

ואזני משני עדיו צהתימו זכין לו . א"כ איצטריך מחני' שפיר לאשמועינן דלא
חיישינן לקמריא חי כרצא חי כאזני ולכן פי' רש"י דבהלוואה איירי דומיא דמלא
שט"ח בין שטרותיו . ועיין לעיל (י"ט ז') בתום ד"ה מלא שובר כו' וליחס
כו' ועיי"ש במהרש"א שכתב דבהלוואה לא שייך קנויית ועיי"ש וא"כ ליכא למימר
דמתני' מיירי במודה המלה דא"כ לא איצטריך לאשמועינן מידי ולכן פריך
כגמ' שפיר על רב :

(כ"ב א') בתום ד"ה שטף נהר כו' . בחד ואין להקשות כו' . מכ"ש במרדכי
ומדוקא דקתני כו' כ"ל :

(כ"ד א') בתום ד"ה ומודה ר"ש כו' . דכ"ג מדויק תלמודא לעיל כו' כ"ל :

בתום ד"ה חזל פנים כו' . שהוא דרך הגוה ולרצא צמד הית לי' כו' כ"ל :

(ס"ג ב') ברש"י ד"ה הימא מישראל כו' . דה"ה לרשב"א מדאזיל צחר רוב כו' .
חזיל גמי צחר רוב כו' כ"ל :

(כ"ה א') בתום ד"ה הא צכובא כו' . אמאי לא סבר סברת רב זביד כו' כ"ל :

(ל"א ב') ברש"י ד"ה צהיתי למרו' כו' פי' דדין פריקה כו' . עיין כוונתו בצבור
להמכר"ס שיק :

(ל"ב א') בתום ד"ה צ"ד הדיוטות כו' . ר"ל דכך מתני' דמוכרת כו' . עיין
פסחים (י"ג א') במהרש"א בתום ד"ה מהי לאו :

(ל"ג ב') בתום ד"ה המפקיד אית דל"ג הו' שאבדו כו' . ולא יחא להו לפרש
צטוען געניט גנב צאצדה כגון שאבדו החפץ מהשומר ומלאו אחר
וטובשו ממנו וטוען שנגנבה ממנו ונשבע וצאו עדים דמשלם כפל כדאמרינן

בפרק הגזל קמא (ק"ו ב') דלישגא דנמלא כגנב כו' כ"ל (ועיין חידושי רע"א) :

(ס' ב') ברש"י ד"ה ת"ל לא חשיך כו' . דלא גמרינן מלוב מן לוב משום כו' כ"ל :

(ס"ז א') בתום ד"ה הממאנת כו' . צלוותה ואכלה ומכ"ש שני' דאין לה כתובה
כו' בממאנת ואיילוגית גמי לא איצטריך כו' כ"ל :

(ע"א ב') בתום ד"ה כגון שנשא ונתן כו' . ור"ל שישראל כמלוב כו' . עיין
כוונתו בצבור להמכר"ס שיק :

(ע"ב ב') ברש"י ד"ה שהי' ר"ג מהמיר שאם החלו נוטל מהן כשער הזול סי'
עכ"ל כ"ל משום דצבא הראשונה נקט כ"ל . כוונתו בזה משום דק"ל

דכו"ל לרש"י לומר שאם הוקרו נוטל מהן כשער הזול דכוא רבותא ספי דששתא
מקבל חיטין מועטין ממה שנתן לכן כתב דכ"ל כמו שהוא ברש"י שלפנינו וסיינו

מבוס דצבא הראשונה נקט . וכן פירש התו"ט במשנה זו ד"ס ציוקר כו' ועיי"ש .
ולא כמו שמעתי מפרשים דלהמכרש"א סי' קשה לי' קישיא סג"ל לכן הגיב

ברש"י ת צת כו' וכוונתו על צבא השני' גמי דכיינו שאם הוקרו נוטל מהן כשער
הזול . דזה לא יתכן חדא דכן הוא דרך המהרש"א צכ"מ לליין חיבת כו' אמר

בגהתו וכוונתו על סיוס הדבר דוק ותבנת . ואי כוונתו להכי כך סול"ל כשער
הזול כו' ואשמועינן כו' עכ"ל כ"ל . ועוד כך סול"ל להגיה שאם הוקרו נוטל מהן
כשער הזול . ובאמת כן הוא ברש"י בחלפס ובג"י וכן הגיה במכר"ס שיק . לכ

מסכת הוריות

(י' א') במת'ש"א ברש"י ד"ה ומתעה את כו' . נותן עיניו בכוכב אחד כו' מותן עיניו בלשון והכוכב מתחלק לדרום ורואהו ללדו אחר כו' כ"ל :

מסכת חולין

(ד' ב') במהרש"א בתו' ד"ה מיתר מיד כו' . הא ודאי דכמו דשיצור לישא לתוד כו' . עיין כוונתו בספר שושנת יעקב כדפס בספר משפט שלום :

(ט"ז ב') בגמ' רב פפא כו' . מחובר מטיקרו ולא ניחא לי' כו' כ"ל :

(י"ח א') בתום ד"ה אבל נבאח פצעות כו' . לא הוי רוב הפצעות ככולו ושחיטתו פסולה כו' כ"ל :

(ל"ב ב') בתום ד"ה האוכל כו' . כיון דליבא שלישי בתרומה האוכל שלישי של עהרת תרומה כו' כ"ל :

(ל"ט א') בתום ד"ה חוץ קשיא לר"י כו' . דליבא לאוקמי אללא כר"א ולא קאמרי הכי כו' כ"ל :

(מ"ד ב') בגמ' והתניא חכס שמימא כו' . מ"מ רב דשדר קמי' כו' . עיין כוונתו בספר פנים מאירות ח"א סי' ג' :

(מ"ז ב') בתום ד"ה שלישי כו' . משום דתרי זימני לא הוה חזקה כו' כ"ל :

(ק' א') בהוס' ד"ה חתיכה עלמה כו' ר"ל דלא החבר זה כו' . עיין כוונתו בספר לב ארי' :

(ק"ו ב') בתום ד"ה אמר רב כו' . דלא ניחא לי' למימר שיתרץ כמו לר"ת דלחומר'א דקאמר שמואל כו' . עיין כוונתו בספר לב ארי' :

(ק"ט ב') בתום ד"ה שומר כו' . דקצועין בשדרה א"כ מוכח דהף צשני אוכלין הלוקין מלטרפין ויש ליישב דגם כס"ד חביק חדעתי' דקצועין בשדרה כו' כ"ל (ועיין לב ארי') :

(ק"כ א') בתום ד"ה מה להך כו' . ואפילו למ"ד לחו לאיצרם שומדה כו' כ"ל :

(קכ"א ב') בתום ד"ה שובד כוכבים ששחט כו' . דלישרהל לא הויה אבל כו' כ"ל :

מסכת נדה

(ד' ב') במהרש"א בתום ד"ה כל אשה שיש לה ווסת כו' . הולדו לכל זה כו' . זקני בגאון סג"ל ציאר כוונתו דק"ל להמכרש"א דלחרט חיבף דסבא

מיירי עיש לה ווסת והתם צד' נשים ושניכס שנים ולא מלינו למילף חדא מאידך

הא דקושיית בתום ד"ה כ"ל ככא כלל והף אי הוה תמי בלי הפסק הוה מיוחד

הבא דמשמשת לריבה בדיקה כיון דקתמי לקמן בכדי'א סהי דימא

לא כוו מתרלים הלא דהתם מיירי צד' נשים סי' כך דסבא משנה בלתי

ללא דייקא כיון דהתם סתמא קתמי אש"פ שאלתו דיה בטתה כו' ודי

מסכת שבועות

- (ד' ב') במהרש"א בתום ד"ס דתניא מרלע כו' דפליגי בשל צען ואזר כו' דנשל צען ואזר כו' ולא פליגי אלא בשל עץ כו' כל"ל :
- (ז' א') בתום ד"ס התיב עומאה כו' צא"ד ומיכו תימא כו' אצל לר"ל איבא למימר כו' כל"ל :
- (ח' ב') בתום ד"ס וגפר חילטן כו' צא"ד והשתחא ח"ס כו' שנעשה כל כשרה עד הקרבת כו' כל"ל :
- (יא ב') בתום ד"ס אי ככי כו' צא"ד ואפילו קדם כו' דקדשי צדק הבית לא היו בכלל העמדה כו' כל"ל :
- (י"ג ב') ברש"י ד"ס חלו כו' צא"ד עוד הקשה שם כו' וכלא נימוקו עמו שהוא בטלמו כו' כל"ל :
- (י"ד א') בתום ד"ס כולן קרויין כו' וצאמח שהתום' בפרק שתי מדות (ל"ב א') ד"ס כושו כולן מטין כדנרין כו' כל"ל :
- (י"ח ב') בתום ד"ס אלמא כו' דסבר לה בהא כדבא דמשמש מת פסור כו' כל"ל :
- (י"ט ב') ברש"י ד"ס ת"ק סבר כו' ולקמן בספק חלב כו' עיין כוונתו בספר נר תמיד בכריחות י"ט א' :
- (כ' ב') בגמ' ואף ר"י כו' דנקט רבין אר"י מבטא לא אוכל לך כו' כל"ל :
בגמ' כלפי ליה כו' אליבא דר' ישמעאל וכרב דימי כו' כל"ל :
בהוס' ד"ס כל שישנו כו' א"א לומר מסיפי' לרישי' כל"ל :
- (כ"ז א') בגמ' אלא מדאילשרין כו' ותדע דהטבת אחרים לא איירי כו' כל"ל :
- (כ"ח א') בתום ד"ס אמר רבא כו' צא"ד שאבלה בזדון כו' צאותה שעה גם סאיסור ולאו שב מדיעתו הוא כו' כל"ל :
- (מ"ז א') בתום ד"ס מתוך כו' צא"ד אצל ק"ק כו' דמחוזו ממי בנסכא ובחמשין לא ידענא דאינו יכול כו' כל"ל :

מסכת עבודה זרה

- (י"ב א') במהרש"א בגמ' ואי תנא מעות ט' נראה מזה דלא יתחא לוי לתלמודא למימר סבא כו' עיין כוונתו בספר שושנת יעקב כמדפס בספר משפט שלום :
- (ט"ז ב') בתום ד"ס רב אשי כו' ומינה אומר ר"י דאיבא למידק גמי מדכו ליי' למיתני כל חי' דקס שיש בה חק כו' דאיבא למידק מימי' כו' כל"ל (יש"ב) :
- (מ"ג ב') בהוס' ד"ס שוחק חורה כו' ויש ליישב עיין בגמ' פסחים (א' א') במהרש"א ד"ס עיבד כוכבים דלא :
- (ס"ג ב') בתום ד"ס אין עוררין כו' דשרי סגאה לגמרי לין נסך דלית בה כהנא כו' כל"ל :
- (ע' א') בתום ד"ס שמע ישראל כו' כו' מזוג וסותה אי ממי סאליס כו' כשולחן כו' כל"ל :

מידא דביא

ל

הנהנת וחזשיש מלוקמים על הששים סמה שהעלתי בימי עלובי
שבת (ל"ג א') ברש"י ד"ה מי מפים בו' . שעברתי על דת בו' . פי' זרבו' כ"ט א' :
(ק"ח א') בתים' ד"ה ר"ה ל"ג וקדלו מיא לאקבולי הפי' בו' . לפענ"ד נראה דל"ל
ר"ח ל"ג וקדלו בו' . ועיין לעיל ס"ה ב' בתוס' ד"ה סהדא רבא פרת
בו' . משום דלשיטתו חזיל ורש"י דגרים וקדלו בו' חזיל לשיטתו :

(קכ"ז א') בתוס' ד"ה ולפעמך בו' . פי' כל הסדה כולה . כוונתם בזה משום
דיש לפרש בגמ' ב' פירושים . ה' ועימר רבי את הלכו משום דכל גברא
וגברא מפמי לי' לגפשי' . ב' ועימר רבי כל הסדה כולה משום דחד גברא מפמי
לי' לכולה . לזה בא בתוס' ופירשו ועימר רבי כל הסדה כולה ר"ל דאין לפרש
ועימר רבי את הלכו ח"כ מאי פריך בגמ' ולפעמך רבי בדנפשי' עימר כיון
סהדין הוא כך דכל גברא וגברא מפמי לי' לגפשי' וח"כ ע"כ הולך רבי בעלמא
דוקא לפטח את מקומו . ועוד מאי קאמר חלל בו' . ולעולם בו' כיון דמשיקרא
ממי סבירא לי' הכי . חלל עב"ל דכפירות בגמ' ועימר רבי היינו כל הסדה
כולה וח"כ פריך בגמ' שפיר ולפעמך רבי בדנפשי' עימר בתמי' וכי אורחי'
דנשיא דהכי חלל לזה ועימר ולעולם בו' :

(קל"ז ב') בתוס' ד"ה תולין בו' . ולריך לפרש בו' . כוונתם למ"ש במגילה ז' ב'
בתוס' ד"ה כאן במכשירין בו' ו"ל דודאי אוכל נפש המתקלקל בו' .
ועי"ש במהרש"א :

פסחים (ב' א') ברש"י ד"ה אור לי"ד בו' . עיין זכחים ל"ו ב' בתוס' ד"ה
אור לשלישי :

(שם ב') בתוס' ד"ה אי פשיטא לך בו' . עיין סנהדרין פ"ה ב' בתוס' ד"ה כאן בל"ב :
(ו' א') ברש"י ד"ה שאם כן בו' . ולאו האר ממש קאמר בו' . עיין לעיל ח' א' :
(כ"ג ב') בתוס' ד"ה ומה הלז בו' . ולא מאי למיעבד ממי ק"ו מדם ר"ל ומה דם
שענוש כרת מותר דכחא גיד שאין עמוס כרת לא כ"ש וכוס עדיף
מפי דלפ"ז לא הי' יכול ר"ש למיפרך מה לדם שכן הותר מחללו חלל חי' דהא
דם חי' אסור . אך קשה דאפילו בדם יכול ר"ש למיפרך מה לדם שכן הותר מחללו
חלל דגים וחגבים ו"ע :

(פ"ה ב') בגמ' לא אפשר וקמכוון בו' . עיין קרבן נחמאל אית י"ד ד"ה לא אפשר
וקמכוון בו' מה שהמח בל"ע רב . ועיין לל"ה על תוס' ד"ה שאני היכל
שהקשה גמי ומיישב על נכון :

(פ"ה א') בגמ' לערוכו . עיין רשב"ם לקמן ק"ז א' ד"ה לערי' :
(ל"ט ב') בתוס' ד"ה ערב פכחים אי גרסינן ערבי מיחא בו' . וכנה רבים ראו
כן חמ"ז דלחירוף אי גמי בו' כול"ל ערבי פכחים . ולולא ירחמי לשלוח
יד ולכגי' סייתי אומר דע"ס הוא וכו"ל אי גרסינן ערב מיחא ערב ששוחטין בו
פכחים ואי גרסינן ערבי ה"ק ערב פכה ראשון ושני . ר"ל דלא יחא לבו למימר
ולכן נקט ערבי משום ערבי פכחים שכל שנה ושנה דדוקא גבי שבתות וימים
שזכים שכן פירש גמ"ס עיין שפיר למיחמי ערבי חלל פכה באיש חלל כשם אחר
בגמ' לא ש"ס ערבי . ועיין בתוס' כמלכות בספר רב מרדכי . והאשר

כחכי זאגב זה כפסיק כאן ג"כ דשמא יפעה אדם ויפגור דיש לה וכתח חמורה
ויוקם מהני דכתם דוקא ניש לה וכתה ועפ"ז הולרבו כתום' לסיים דכתם נד'
פנים מיירי דלא כוה ילפינן מכבא כיון דכבא קחמי כבדיא ניש לה וכתה הי'
שפיר כוה חמינא דביא המורה :

(ח' ז') בגמ' חי ר"א מאי חיריח חילין כו' . לדישנא דקאמר חכמים מפני שקטפו
זהו פריו כבי משמע אף שאין לקטף פרי כלל כו' . זקני הגאון הג"ל
כתב דחיבה אף שאין לקטף לכחורה הוא ע"ס ונ"ל כבדין לקטף ור"ל דקשה
מנ"ל להמקטן דכך מפני שקטפו פי' דוקא בחילין שאינו עושה פרי דכא קאמר
מאן חכמים ר"א דאמר קטפו זהו פריו והיינו ע"כ אפילו בעושה פרי וע"ז מסיק
מלישנא דקאמר חכמים כו' ר"ל שהוא מיותר כל עיקר והול"ל יש לקטף שביעית
לחוד וממילא ידפינן דקטף פרי כמו דקחמי כמתני' לעיל אלא ע"כ דאז בייתי
לומר דמיירי אף בעושה פרי ולכן מסיים מפני שקטפו לחוד זהו פריו :

(שס) ברש"י ד"ה דילדה לשבעה כו' . וצפרק החולץ (מ"ג א') גמי היכא מאן
דפליג כו' ומפרק החולץ (מ"ב א') אלא דככל גויני כו' כנ"ל (ערוך לנר) :
(י"א א') בתום ד"ה ממעיין סתום כו' . וקשה הא דרמב"ם כו' ובפירש"י ונ"ל
דמ"ש סתום בשלשה חדשים כו' כנ"ל :

(שס ז') בהום ד"ה אפילו כבי כו' . היינו בשלל השלש שומת כו' . זקני הגאון
הג"ל ביאר כונתו דר"ל אם כי יכול להיות כל הג' עונות זמני עוהר
כגון מאי ומסיק דומיא דקביעות ווסת דהוי עוגה עשרים יום ואעפ"כ אינה
קובעת וע"כ דהפסק בין עשרים לעשרים לא חשיב הפסק דאל"כ למא לא
קובעת באמת אלא ע"כ דלא חשיב הפסק כיון שאין רהוין לעומתה ה"כ אף
לג' עונות שהוא ל' יום ג"כ לא חשיב הפסקה :

(ע"ז א') ברש"י ד"ה חוששת לווסת כו' . דמטמאה משעת ווכתה דחי ס"ד
דזרחתה עמאה אפילו הוי ווסת דרצנן כו' כנ"ל (ערוך לנר) :

(ב' ז') ברש"י ד"ה חזר ועימא כו' . דכא ככא הלילא כו' . זקני הגאון הג"ל
ביאר כונתו דר"ל דאם עימא אחמול מספק ח"כ הוי זיוס כמו ראי'
ראשונה וכשעובר אין לו אלא מה שעיריו רואות וא"כ אף אם ראה להדיא ח"כ
שמשתנה אעפ"כ לא כי' לו לתלות שמאחמול כי' עמא משח"כ כשעימא אחמול
ודאי וא"כ לא כי' לו לעבר למחר אלא מקום דסבר דה"א לבשתנות וע"כ כי'
כן אחמול ולא חזי שפיר ח"כ כשראה ח"כ שמשתנה נשאר בעומאה של אחמול
שהיא ראי' ראשונה :

(כ"ה א') בתום ד"ה שנאמר כו' . לריך למשועי ומזכר דלא מטמא כו' כנ"ל :

(כ"ט ז') ברש"י ד"ה הימא כו' . לא כוה עבילת זיבחה למחר כו' כנ"ל :

(ל"ד א') ברש"י ד"ה כס"א כו' . ואדרבה עברו דמה לגמרי כו' כנ"ל :

(ל"ח א') בתום ד"ה מאי דעתך כו' . ועוד דמשמע צריש המפלת דת"ק דר'
כו' כנ"ל (סדרו עברה) :

(מ"ז א') בגמ' אלא כו' . כיון דלא הוי אלא כפיקא דרצנן כו' כנ"ל :

(כ"ז ז') בתום ד"ה ונמנעת כו' . וד"ש ככא דהוין כלא כחם כו' עכ"ל כנ"ל :

בת ת"ח ישא בת גדולי סדור . נמלא לפיז אס חדמן לאדם ב' שהזכיר . ח'
ת"ח וכת"ח היו מיוחס . ב' בת גדולי סדור ואבי' חינו ת"ח חיה משמיהם
ח' . לזה אמר נחית דרגא וכיב איתחא ר"ל הבת ת"ח חף שבת"ח חינו מיוחס
כי בת ת"ח קודמת לבת גדולי סדור :

(ס) בגמ' רב הוי מלמד לי' דביתהו כו' . עיין בספר היתן האזרחי
בקונטרס אהרון :

תובנות (ל"ו ח') בתום ד"ה אלמנה שתפסה כו' . פי' הריב"ן כו' ור"ח וס"ג
פירשו כו' . וקשה לי ח"כ מאי מתקוף מר בר רב אשי מ"ש

זי מכתובה ממ"ג חי מיירי בתפסה לאחר מיתה כפי' הריב"ן כלל יש נ"מ
מזונות לכתובה דלכך במזונות מהני תפיסה משום דמזוני לא טרפה ממשעבדי

כתובה טרפה ממשעבדי כתירון החוס' . ואי מיירי בתפסה מהיים כפי'
וס"ג ג"כ יש נ"מ בין נזונות לכתובה דלכך במזונות מהני תפיסה משום

זי נתנה לגבות מהיים אבל כתובה לא נתנה לגבות מהיים . ודוחק לתרץ
בר רב אשי לא ניחא לי' לפלוגי בקך . ונראה לי לומר דמר בר אשי סבר

לעלין אוקי בחזקת המוחזק לכך מקשה מר בר רב אשי כיון דתפסה
היין בחזקת המוחזק ח"כ מ"ש במזוני אמרינן מה שתפסה תפסה אבל

דה מפקינן ומשי ר' יוחא בר נפתלי לרבינא ככי אמרינן משמי' דרבא
ר"ל הע"ג דמוקמינן בחזקת המוחזק ה"מ במזוני משום דלא טרפה

עבדי אבל כתובה טרפה ממשעבדי כתירון החוס' או לפי' ר"ח וס"ג
כו דמיירי שתפסה מהיים י"ל דה"פ ה"מ במזוני משום דמזוני נתנה לגבות

אבל כתובה לא נתנה לגבות מהיים . ונראה לי לומר דלכך לא ניחא לי'
לפרש כפי' ר"ח וס"ג משיס דה"כ אפילו לכתובה נמי מהני תפיסה

ע לקמן (ל"ח ח') גבי כסא דכספא . ועוד דלשון אלמנה שתפסה משמע
ה לאחר מיתה בצעל . ור"ח וס"ג לא ניחא לכו לפרש כפי' הריב"ן דה"כ

בשי מר בר רב אשי למימר דאפילו לכתובה לא מפקינן כדפי' בחוס'
לעיל (פ"ד ב') דה"ה וכוא שתפס מהיים כו' ועיי"ש :

(ג' ח') בתום ד"ה כמביא גט כו' ומה שטובגין לכתוב י"ב טורות צנע
כו' . עיין טעם נכון בספר קבלת יעקב להגאון מהר"י אלגזי

מענה לשון ח"כ חות ג' סי' קס"ג ד"ה גט :
ברש"י ד"ה איכתרי זוזי כו' . עיין לקמן מ"ה ב' ברש"י ד"ה איכתרי

ועיין הולין מ"ד ב' ברש"י ד"ה בתליכר איכתרי :
(ב' ח') בבתני' האשה נקנית בשלשה דרכים בכסף ובשטר ובביאה .

ומקשים המפרשים אמאי לא תני התנא ביאה קודם שטר
קדם קרא ובעלה והדר כתב וילאה וייתה דילפינן מיני' קנין שטר . ורמתי

ל' אור חדש שהינך וז"ל דהתנא לא מני למיתני הכי משום דאי בוי תני
כו מקום לעשות דאין מנינא דרישא ממעט חופה או חליפין כאמור לקמן

(ח') רק דהולך התנא למיתני מנינא כי כיכי דלא תימא דליכא כי אס ב'
ים וסיינו בכסף ובביאה צעינן שניהם יחדיו ובסדרת כש"ס לקמן (ט' ב')

דמשי

מירא דביא

הגהתי משמע נמי מליון בתוס' שמליינים ערב פסחים משמע מה דלשון
ערב ניחא טפי:

ד"ה (ו' ה') בגמ' דאי אשמועינן אמר כו' עיין שבת ה' ב' בתוס' ד"ס ג' ט' :
(כ"א ב') ברש"י ד"ס מעשה שזה העד לפני ז"ל בשבת כו' וקשה מ"ל דבשבת
הי' ונראה משום דקשה מ"ל דהד לא מהימן ואי משום דנא' ב'
עדים עמו להעיד עליו דלמא מעשה שהי' כך הי' לזה פי' רש"י בשבת ואי חד
נמי מהימן לא היו רשאין לילך ב' עדים להעיד עליו שהרי בליכת השני הוא
ללא לורך כיון דחד נמי מהימן וע"כ מוכח דחד לא מהימן :

בגירא (ז' ב') בגמ' אמר רבא חייב איניש לבסומי צפוריא כו' והנה כמה דין
נשתפכו והרבה קולמסין נשתפרו בצאור המאמר הזה
ואענה הלקי בזה כי הי' להם איזה שיר ע"ד ח"כ מתיבות הדומות זו לזו והוא
מורה קללה להמן וצרכה למרדכי ז"ל זה אורה למרדכי אורה להמן ר"ל קללה
במו (שופטים ה') אורו מרות ברכה למרדכי ברכה להמן ר"ל קללה כמו (מלכים
ג' כ"א) צרך נבות אלהים ומלך גאולה למרדכי גאולה להמן ר"ל טיגוף במג (מלכז
ח') להם מגואל וכן כסדר עד ת' דוק ותשכח והנה האדם כשדעתו מיושבת
עליו אם שואלין אותו מה בין אורה למרדכי לאורה להמן ישיב ויאמר שזה לשון
אור וזה לשון אורו וכן כסדר עד ת' משא"כ כשהוא מצוסס אין מבחין בין טוב
לרע ואינו יודע בין אורו כמן לצרוך מרדכי כלומר שזה מורה על קללה להמן
חכ מורה על צרכה למרדכי והנה מרוב הימים ומהמת טלעול הגלות נשתכח
השיר הזה אך זכרין שהיו מוכגין לשורר בסעודת פורים הזמר אורה למרדכי
ונשתכשו לשורר אורה למרדכי אפלה להמן צרכה למרדכי בבי' להמן גאולה
למרדכי כו' אבל כאמת יורה דרכו שהי' השיר ע"ד שכתבתי וזהו כוונת רבא
חייב איניש לבסומי צפוריא כו' כלומר כיון שהוא מצוסס אינו יודע לפרש מה
שגאמר להמן מורה על קללה ומה שגאמר למרדכי מורה על צרכה אלא שלשניהם
פתרון אחד הוא לו :

יבמות (ג' ב') בתוס' ד"ס לפי שאינן צלחת לרה וא"ת דמשכחת לה לרת לרה
לענין צועל שגשחת לאחיו או חשה אחרת ומת בלא בניס דשפיר
לרתה מן הצועל כו' ולכאורה יש לדקדק הא כתבו בתוס' בגמ' סופא (בבא
ב' זד"ה כשם כו' בשם הירושלמי כשם שאכורה לאחיו של צועל כך אכורה
לאחיו של צועל וא"כ אין כאן קושיא כלל דהא לא משכחת לרת לרה לרת
צועל ונראה דכא דאמרו בירושלמי שאכורה לאחיו של צועל היינו לרת
אכורה להגשא לאחיו של צועל אבל צועל דדוקא לאחיו של צועל
אכורה אף צדיעבד ואם נשאת תלא משום דרף אם לא היתה מוסס רק
מנרשה אכורה ג"כ עליו משום אשת אחיו צהיי צעלה :

(כ"ד ח') בגמ' כי אלפא ר"ל ראשונה כמו תקועה אלפא לשמן מנתות
(ס"ג ח') בגמ' נחית דרגא נסיב איתתא ולכאורה קשה הא אמרו ר"ל ס"ג
פסחים (מ"ט ח') לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא
ונראה דכוונת בגמ' כך הוא משום דאמרינן (שם) ת"ר אלס ימכור

(ט"ו ה') בגמ' ואי אשמעינן מועד כו' עיין שבת ח' ב' בתוס' ד"ס ואי אשמעינן: (כ"ג ב') ברש"י ד"ס פסין כו' ולזדרס נמי לא הוי כו' עיין שבת פ"ד ב' ברש"י ד"ס דין הוא :

ברש"י ד"ס הניחא כו' אף צגד ועוד פומאה שצפה חלל למ"ד כו' צגד ועוד צמת כו' דאי משכנת זרע הוה גמר כו' כ"ל :

(ט"ז ח') בגמ' ח"ד ממשמע שנאמר סקל יסקל השור כו' מה ת"ל לא יאכל את צפרו כו' והקשה ח"ז הגאון צכפרו הפרד"ם צדדוש לש"ח (כ"ג ח')

מאי מקשה ממשמע שנאמר סקל יסקל השור כו' כלל היתה צמכת עדיות (פ"ז ח"א) העיד ר' יודה בן צבא על תרנגול שנסקל צירושלים על שהרג את הכבש

בין אמרו בגמ' חולין (ק"מ ח') עוף שהרג את הכבש צעי להחויי לבי דינא לקיומי צ"י ובערת הרע מקרבך) ואיתה בגמ' חולין (כ"ז ב') ר' יצחק אומר אף שהיטה

לשף מן התורה וא"כ דלמא אחי לא יאכל את צפרו היבא דסקלי' מהקל לעף דכוס אמינא דמוחר צהכילה דכא אף לריך שחיטה וברחמי כבוד הגאון המפורסם

שהרר ברוך מרזכי נ"י האב"ד דנאזכרדק (וכפת הוא אב"ד צבעדלין צעהמ"ח ט"ס צרית יעקב) אף נעלם ממנו רש"י מפורשת צמקומו צד"ס הין שחיטה לשף

כו' ואין נבלה עוף קרוי נבלה חלל א"כ מתה מחלי' או הרגה צמכה שלא פ"י קמינא חבל נהירא או עיקור סימנים כשר צו' וכן פ"י רש"י (כ"ח ח') צד"ס לצדדים

מדי נבלה כו' וכן כתבו התוס' לציל (כ' ח') צד"ס לא חמרן כו' וכן צכריתות צ"ב צד"ס חבל דס שחיטה כו' כרי להדיא אף דעוף הין לריך שחיטה מ"מ

הורה או עיקור סימנים צעי וא"כ היבא דסקלי' מסקל לשף הוי נבלה והסוד האבילה א"כ מביכי תיתי לומר דמוחר צהכילה [והנה בעין פליאה זו ראיית

החבלא הגאון המפורסם מוהרר לבי הירש חיות ז"ל צהגהותיו צמכת חיר ד"ב ח') על כהר"פ דהוכיח כהר"פ ציו"ד סי' כ"ב ס"ק צ' דלמ"ד הין שחיטה

לשף מן החורה הין נבלה וערפה צשף ונעלם ממנו רש"י כ"ל דצהדיא מוכת צ"ע מודו דיש נבלה וערפה צעוף רק נהירא צסימנים מכני משום דנחירתי

היא שחיטתו עכ"ד וצבר הזכרתי זאת צכפרי צצוחת ההרי' חמנא אחר זה חיינתי צכרו"פ וראיתי שלא נעלם ממנו הרש"י כ"ל דלא כוביח כהר"פ דלמ"ד

הין שחיטה לשף מן החורה הין נבלה וערפה צעוף דבזה כ"ע מודו דיש נבלה וערפה צעוף רק כוביח כהר"פ דלמ"ד הין שחיטה לשף מן החורה הין איבוד

לשף מן כהי מוכג צעוף ועי"ש] והנה אחר זמן רב ראייתי צכפר זכר החיים צדדוש ט') להגאון המפורסם מוהרר הי"ס ככהן רפאלורט ז"ל שהקשה ממי על

הגמ' כ"ל כמו שהקשה מן זקני הגאון כ"ל ונאמת הוא פליאה עטמה על דה כמאורות הגדולים הין אספו נגהס ולא ראו מאור עינינו רש"י ז"ל שמפרש

צהדיא צמקומו דנחירא או עיקור סימנים צעי ובהשר נתקבל כבוד ש"צ הגאון המפורסם מוהרר יחיאל מיכל הלוי עפשטיין ר"י צעהמ"ח ספר חור לישירים על

הגמ' הישר לר"ח לאב"ד צפה נאזכרדק ושלחתי ממנו להגיד לי פתרון דבר חולי מ צידו ליישב ואמר לי דלא קשה כלל ע"פ מה דאמרינן בגמ' סנהדרין (מ"ה ב') מות יומת המכה רולח הוא הין לי אלא צמיתה הבהובא צו מגין שאם אי

דמשי חי מסתם כזה חמינה עד דמקדש ופדר צעיל ועיי"ש • ח"כ יש מח
 למיטעי לומר דכוונת התנה דכסף וביאה צעין שיהם יחד קמ"ל ותנא מנה
 צבלש דרכים דכסף לצד וביאה לצד קנה ועדיין למעוטי חופה או חליפין
 שמענו חמטי להכי בעיל התנה שער צין כסף לביאה ממילא חן שם מיה
 למיטעי ולומר דצעי ב' קנינים יחד וע"כ לא הא לא קאמר ומקשה שער מנה
 ל"ל חלא ע"כ למעוטי חופה או חליפין הוא דחתי עב"ל • ולדעתי הקלרה תמי
 עליו דהדרה קושיא לדוכתה דכלא רבי הוא דלמד קדושי ביאה מקרא וצבלש
 והוא לא חש להטעות דכזה חמינה עד דמקדש ופדר צעיל וסעסם הוא כמ"ש
 כרש"ב"א דרבי סוזר כר' יונתן דמשמע או הא לא הא עד שיפרוט לך הכת
 יחדיו ח"כ רבי ססדר המשניות הי' לו להקדים ביאה קודם שער דלא חש להטע
 סג"ל • ודווקא לומר דרבי חש לטעות בעולם וצ"ע :

בתום ד"ס חומרים צדינר בו' זאע"ג דאי קבלה קדושין מאחר הוא צ"ס לחומ
 בו' • ודבריהם סתומים • והנה בעולם מפרשים הכי כגון שהרשון קדש
 צפרוטה והשני קדשה צדינר זאח"כ מת הרשון לצ"ס הוא קולא משום דהיה
 מקודשת להרשון ולא סילא קדושי שגי וכוון שמת הרשון מותרת להנשא לא
 ולצ"ס הוא חומר משום דלא היתה מקודשת להרשון רק להשני והשני ס
 קיים והתורה להנשא לאחר • אמנם עיקר הכר מן הספר וכו' הול"ל זאע"ג ד
 קבלה קדושין מאחר זמת הרשון הוא צ"ס לחומר • הן אמר כי ראינו בחזון
 מהר"י הלוי אחיו של בע"ז שהגי' קן זכתב בן מצחתי מוגה • וכן ראינו בס
 עלמות יובק שכתב בן שם חוספות כר"ש • אבל בכל החס' שלפנינו לא כת
 כן • גם לפני חליטה הוא צ"ס לקולא וצ"ס לחומר • לכך נראה לפרש הכי דקא
 הגמ' לקמן (י"א ח') מ"ט דצ"ס ח"ר זירא שכן חשה מקפדת על עצמה ו
 מתקדשת צפרוטה מדינר • ופריך הגמ' חלא משתה כגון צנתי' דר' ינאי בו' ומ
 פשטה יד וקבלה לא קאמינה (ג"ל והפילו צפרוטה מתקדשת) כי קאמינה דקד
 צליליא בו' ולפ"ז י"ל דזויתא כחוס' הכי זאע"ג דאי קבלה קדושין מאחר בו'
 כגון שהרשון קדשה צפרוטה צלילה והשני קדשה צפרוטה ציס ופשטה
 וקבלה כרי חזין דלא קפדה הנפש להסתקדש דוקא צדינר ומיישינן נמי לקד
 הרשון שמה נתרצתה גם להרשון • וח"כ חיה יכולה להנשא לכל אחד מ
 ח"כ שיתן אחד מהם גט זכ"ש שאינה יכולה להנשא לאחר כי ממ"ז לא
 מהשנים הוא קדושין וצריכה גט מזה זמנה משום דשמה נתרצתה גם להרש
 ומקודשת להרשון או שמה נתרצתה דוקא להשני ולא להרשון כיון דקדשה צל
 לא ראסה הנוטעפ אס הוא דינר או פרוטה ומקודשת להשני • אבל לצ"ס מקודש
 להרשון ולא להשני וח"כ לצ"ס הוא קולא ולצ"ס הוא חומר :

ב"ק (ג' ב') ברש"י ד"ס אדם מופד בו' • כוונתו למ"ס בחוס' ד"ה וסתין אה
 (ד' ב') ברש"י ד"ה תנא אדם ס' וצור לא מיידי בו' עיין ס' הלכה אדם משרא
 (ט' ב') ברש"י ד"ה שליש במאה בו' • עיין של"ס שער ההותיות אות ה' •
 (י"ד א') ברש"י ד"ה תמי רב זכף • חדר"א פריך ל"ל דלרש"י לא הי' כגדס
 צנח' סיובתא דר"א • ובעין זה נדה צ' ב' צרש"י ד"ה מ
 ס' וד"ה ומ"ס בו' •

צנח'

וימת שמואל

ספר מר על פטירת הגאון המובהק נזר ישראל ותפארתו
זהב עמו בכל לבו, מוהר"ר שמואל מאהילעווער
גל"ה, הגאב"ד דעיר ביאליסטאק יע"א. שהלך לעולמו
ביום ה' י"ט סיון תרנ"ח.

אשר נשאתי ביום א' פ' חקת ובלק בעיר ליבויא.

יחיאל מיכל האוושא יליד עיר קעלם, חונה
בעיר שקוד יע"א, בעה"ס ספר מיכל מים.

זוארשא

בדפוס שולדבערג ושוהפן, מווארדא № 6

תרנ"ח

И УМЕРЪ САМУИЛЪ

т. е.

Надгробная рѣчь надъ умершимъ Бѣлостокскимъ
раввиномъ Самуиломъ Могилеверомъ

Сост. I. М. Говина

ВАРШАВА

Типографія Шульдберга и Ком., Твердая № 6.

1898.

אחי יכול להמיתו במיתה הכתובה בו שאתה ממיתו בכל מיתה שאתה יכול ל
 ח"ל מות יומת המה מ"מ וכן הוא בכ"מ וז"ל חס העוף כרג את כנפ
 מחוייבין ב"ד לזרוק חץ להמיתו והחן עקר הסימנין ועיין בגמ' חולין ()
 רבא כוס צדיק לי גירא לר' יוסי בר. חתליפא ושהטו זה עופא צהדי
 וז"ל לריך קרא צהאי גווגא וקשיית מרן זקני בגאון כ"ל נכונה עכ"ד .
 איבא למידק בדברי ש"ב בגאון כ"ל דהא עיקר קושיית מרן זקני הגא
 ס"ד ילפינן מלא יאכל את צפרו שאם שחטו לאחר שנגמר דינו אסור בו
 דלמא שחטו לאחר שנגמר דינו מותר באכילה וקרא איירי לאסור היבא ד
 מסקל לעוף דהא אין לריך שחיטה למ"ד אין שחיטה לעוף מן התורה וע"ז
 ספיר הגרן מוכרר צרוך מרדכי כ"ל ה"א פי' רש"י חף למ"ד אין שחיטה
 מן התורה אבל נהיה או עיקור סימנים צעי מאי אמרת דקרא איירי
 דכרנו ב"ד את העוף ע"י חץ ונעקרו הסימנים הא למ"ד אין שחיטה לעו
 התורה נחירתו ועיקור הסימנים זו היא שחיטתו ואפילו הכי אסרה תורה
 שנגמר דינו למיתה ח"כ ממילא הסברא נותנת ג"כ בצבחה שאם שחטו
 שחיטתו לאחר שנגמר דינו למיתה שיהא אסור באכילה וז"ל דהתם גבי
 לא מצינן לקיומי בה סקילה כיון דפרח ובזריקת חץ ועקירת הסימנים הוא
 מיתתו תחת סקילתו משח"כ בצבחה דמצינן לקיומי בה סקילה משום הכי
 שחטו לאחר שנגמר דינו מותר באכילה . אך חטפ"כ קשה הא בצבחה נמי מש
 לה דלא מצינן לקיומי בה סקילה וכגון דברחה הצבחה וז"ל מחוייבין ב"ד ל
 חץ ובדקוהו מקודם שלא יהי' בו שום פגימה וזרקו עלי' והי' זה שחיטה
 אפילו הכי אסור . אבל שחטו לאחר שנגמר דינו מותר באכילה וז"ל אמאי מ
 נרן זקני בגאון ז"ל דוקא בעוף הא בצבחה נמי איבא למימר שאם שחטו ל
 שנגמר דינו מותר באכילה והאי לא יאכל את צפרו אחי להורות דאם ב
 הצבחה כ"ל . ופיר אמאי מקשה דוקא למ"ד אין שחיטה לעוף מן התורה
 יש להקשות נמי למ"ד יש שחיטה לעוף מן התורה ובגון דפרח העוף ובדקו
 את החץ וזרקו עלי' והי' זה שחיטה כדין אפילו הכי אסור באכילה . והנה
 דודי ברב כמפולג בתו"י מוכרר נהמן הלוי עפשטיין כ"י מסלאנימא כתב לי ל
 הכי דאפשר לומר כיון דעבדו כב"ד מעשה שבדקו החץ לשם שחיטה אפילו
 מחשבתם לקיים בזה ג"כ דין מיתה אין מהשבה מוליהו מידי מעשה כדאמרינן
 סוכה (י"ד א') ובגמ' קדושין (כ"ט ב') ובדלוי לא קיימו בזה דין מיתתו ולא
 רק שחיטה לחוד והם צהאי גווגא אסור יהי' מוכח שאם שחטו לאחר ש
 דינו אסור ומשום הכי לא שייך קושיית מרן זקני בגאון ז"ל רק בעוף ודוקא
 אין שחיטה לעוף מן התורה עכ"ד . ולפענ"ד זה ליתא דהנה הרשב"א
 גיטין (ג"ג א') מקשה על בגמ' דקאמר פרה שהכניסה לרבקה על מנת ש
 ותדוש . וא"ת מ"ש מפניגול דהוי במהשבה נמי חט"ג דלא עבד מעשה ו
 שאני התם דבשעה שמפגל עושה מעשה שבוטח אבל הכא אינו עושה מ
 עכ"ד . וז"ל לפ"ז הכי אמרינן אין מהשבה מוליהו מידי מעשה אלא היבא
 נעשה בדבר ואם"כ חושב שלא יהי' בן אכל היבא דמעשה ומהשבה באין
 לא

דברים אחרים אל הקורא .

נקרא נקראתי לעיר ליבויא, להספיד את הגאון
מוהר"ר שמואל מאהליווער זצ"ל, ונשאתי
עליו מספר מר ביום א' פ' חרב בבית המדרש
של בני זאמוט דשם .

אז אמרתי בלבי מי יתן ויחוקו בספר מלי, ויפוצו בישראל, בהיותי
בווארשא, לרגל גמר הדפסת ספרי „מיכל מים“ [דרוש, וחדוש
ה' על כל סדר וסדר שבתורה, אשר בעה"י יוגמר חלק אחד סמנו
ד איזה שבועות]. מצאתי מקום להוציא אדיר חפצי לאור, והנהו נדפס
דס מיוחד, כמו שדרשתי בפני קהל ועדה, כאשר עיניכם תחזינה .

ידעתי שחברי ורבותי מיודעי, ישאלו ויתמהו, מה ראיתי להדפיס
די זה, בכרך קטן בפני עצמו, יותר מההספרים האחרים אשר
תי, על הסתלקותן של גאוני וגדולי דורנו ? ואף כי שחלק אחד מספרי
ני, עומד לצאת לאור בעזה"י בקרב, היה לי לצרפו לדרושי חברי .
השאלה הזאת והדומות לה, עלי להשיבכם חברי ורבותי רק אחת,
ין כאן המקום להתחשב ולהתוכח בפרטיות סבת ההדפסה הזאת) .

כבן אוהב לעמנו, עוררני מצבנו האיום, בשנים האחרונות עוד
לחקור ולחשוב את סבת ירדתנו פלאים מיום ליום, ברוחניותנו
אדיותינו, ואחרי כל העיונים והחשבונות, הוכחתי גם אני ככל
ני דבר לאשורו, שמקור כל הרעות וכל צרותינו הוא חסרון,
אנשים גדולים, טובי לב, ואוהבי עםם באמת, אשר יחפצו ויוכלו וידעו
להשתדל לטובת עמנו ואשרם, אם כי סבות החסרון הזה רבות הנה,
וענפיה ישתרגו עד למרחוק, אם ביסוד רוע מצב החומרי של ישראל
תגדלו, אם בחסרון כחות רוחניים, מאיזה סבה ומעם שיהיה, זאת אנו

Handwritten text in Hebrew script, likely a title or header, possibly reading "מכתב" (Letter).

Handwritten text in Hebrew script, appearing to be the main body of a letter or document, written in a cursive style.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 30 Июля 1898 г.

הספר

על הרב הגאון מהרש"מ. אב"ד בעיר ביאליסטאק.

אמר ר' אבא בר אביןא מפני מה נסמכה פרשת מרים לאפר פרה,
א מלמד שכשם שאפר הפרה מכפר, כך מיתה הצדיקים מכפרת. אמר
יורן מפני מה נסמכה מיתה אהרן לשבירת הלוחות, אלא מלמד שהיה
זה לפני הקב"ה מיתתו של אהרן כשיבור לוחות. אמר ר' חייא בר אבא,
חד בניסן מתו בניו של אהרן, ולמה מזכיר מיתתן ביום הכפורים,
א מלמד שכשם שיוה"כ מכפר, כך מיתתן של צדיקים מכפרת. ומנין
ה"כ מכפר? שנאמר [ויקרא ט"ז] כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר
בם. ומנין שמיתתן של צדיקים מכפרת, דכתיב (שמואל ב' כ"א) ויקברו
עצמות שאול, ויעתר אלהים לארץ אחרי כן [מדרש רבה ויקרא סוף
כ']. בעמדי להספד את הגאון ר' שמואל מאהליווער הגאב"ד דעיר
אליסטאק יע"א, בעיר אשר אנשיה, נמית רוחם, ורכות לבם אינם
עים לי מאז, מצאתי לישר ולחובה להקדים דברי חז"ל (שבת דף קנ"ג
ג) דאיתא התם.

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילא משמיה דרב, מהספד
אדם ניכר, אם בן עוה"ב הוא אם לאו. ופריך הגמרא, איני, והאמר
ה רב לרב שמואל בר שילא, אחים בהספידא, דהתם קאימנא, ומשני,
קשיא, הא דמחמו ליה ואחים, והא דמחמו ליה ולא אחים. רשי
אם בן עוה"ב הוא, שאם כשר היה הכל בוכין עליו, ומורידין
עות ומספרין בשבחו בו, הא דמחסמין ליה להספידא ואחים כר,
לם חמומי בעי, שאין בני אדם נכמרין כ"כ על זקן, ומיהו לאדם
ד כי מחסמו בהספידא מחסמו ובכו כולוהו, ולמי שאינו חסיד כ"כ,
ממו ליה ולא מחסמו עכ"ל.

לפי דברי הגמרא הנ"ל קשה מאד בוסנינו להספיד איזה אדם גדול,
כי שמת בוקנורו, שלדברי רש"י אין בני אדם נכמרין כ"כ על זקן,

הואים שהתמעטו מאד בעו"ה, אנשים כאלו בעמנו, וספינת ישר
 מטולמלת ומנודנדת על גלי מי ים הזועף, רק מחסרון חובלים ומלה
 אמיצי רוח, שהיה בידם להסיר הרבה מן הרע, ולהביא רוב טובה לישראל
 ולכן יהמה לבי כחלילים לפטירתו של הגרש"ם זצ"ל, אשר בו התאחד
 הרצון והיכולת, לב חס, ואהבה בוערה לפעול לטובת עמנו הנדכה, ו
 היה דבר נשגב ממנו, והפקיר ממנו לאלפים, וטרח ועמל הרבה בגופ
 וותר על כבודו, לטובת ישראל ואשרו, כפי אשר מצא לטובה ולאשה
 ודרכה מאד עלה בידו, וכפי שידעתיו והכרתיו ובחנתיו היטב, היו כ
 מעשיו ופעולותיו לשם ה' עמו ותורתו, קבל על עצמו את אשר התנה ה'
 את משה רבינו, וכן התנה הוא את פרנסי ישראל שהעמיד, כמבוא
 בילקוט פ' בהעלתך, בני ישראל מרחמים הם, על מנת שיסקלו את
 באבנים ומעפרים עליכם בעפר" כו', ידע הקב"ה שכח סבלנות נורא מאד
 נדרש לפרנסי ישראל האמיתיים, בלב תמים, אף בהיות כל העם מאות
 במדבר, תחת הנהגתו של משה רבינו ע"ה. ומכ"ש בדורנו זה, אשר
 חולקנו למפלגות שונות ורבות בעונותינו הרבים, כמה אהבת הלאו
 וכמה סבלנות ואמץ רוח, ידרש עתה לפרנס ישראל, החפץ להרבות
 טובה וחסד לעמו, שלא ייעף ולא ירבץ תחת משא המרחמים מצד
 אחד, והמביטים אחריו מצד השני, — רוחי הבווער לאהבת פרנסי ישראל
 ועסקי בטובתם, אם ברוחניותם ואם בחומריותם, וידיעתי בענות נפשם
 וכח סבלנותם, לא יסתפק במה שהספרותיו וספרתי בשבחו של הגרש"ם
 זצל"ה בבית המדרש הנזכר, הפצי שישמעו דברי לכל אחינו בני ישראל
 שידעו להוקיר את אוהבם באמת ותום לבב ודרש טובתם, ושיועמו
 לפרנס כמותו בזמנינו, שם בספרותנו הקדושה והעתיקה, אולי יתעוררו
 אחב"י ע"י דברי המעטים האלו, להוקיר את דורשי טובתם באמת, שיוקל
 ע"י משאת החפצים לעסוק בטובתם ולהאשירם כפי כרם ואונם והיה זה
 שכרי. והנני אומר על כל אדם להדפיס קונטרסי זה בלא רשותי מפורש
 בכ"י וחתיםתי ממני או מבאי כחי, במדינתנו או בחוץ למדינתנו, כפי
 דיני תוה"ק וחוקי הממשלה יר"ה.

הבו"ח פה ווארשא, יום א' חמשה ימים לירח מנחם אב, תרנח"ת לפ"ק

המחבר.

איתא במס' שמחות פרק ח', ותולין מפתחו ופנקסו של מת בארונו, מפני עגמת נפש (עי"ש בהגהת הגר"א שמוכח שקאי על האמור שם מקורם ומגלים פניהם של חתנים כו') וכשמת שמואל הקטן תלו מפתחו ופנקסו בארונו מפני שלא היה לו בן, והיו ר"ג הוקן וראב"ע מספידים עליו ואוסרים, על זה נאה לבכות על זה נאה להתאבל, מלכים מתים ומניחים כתריהם לבניהם, עשירים מתים ומניחים עושר לבניהם, שמואל הקטן נמל כל החמורות שבעולם והלך לו.

אמרתי לעניננו, שאף שלפי דברי חז"ל קשה לחמם את השומעים להוריד דמעות על זקן שמת, וכבוד הגרש"מ זצלה"ה, כבר היה בן ע"ד שנה בפטירתו, לפי מצבנו עתה, כאשר נתבונן מעט, תכאב לנו מאד פטירתו אף בהיותו זקן, אמר הקב"ה ליחזקאל (יחזקאל כ' כ"א) ואתה בן אדם האנח, בשמרון מתנים ובמדינות תאנח לעיניהם: והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח, ואמרת אליהם, אל שמועה כי באה, ונמס כל לב, ורפו כל ידים, וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים.

כפי סדרו של כל דבר נוכל לשפוט מכל מסובב על הסבה, וכן מהסבה על המסובב, אם אנו רואים שאחד מכה את חברו במטיל ברזל, נוכל להבין ולשפוט מראש, שמאד יכאב להמוכה, ויאנח ויצעק הרבה מיסוריו, ואם יכה איש את רעהו רק בשבט דק, נבין מראש שהמוכה לא יצעק כ"כ, כי לא יכאב לו הרבה, וכן נוכל הבין מהסבה את המסובב, אם אנו שומעים את מוכה אחד שיאנח ויצעק מנאב לב מיסוריו, אות הוא כי שלטה בו יד מכהו בחזקה, ואם אנחותיו קטנים ומעטים הטה, נוכח מזה שהבאת מכהו היתה קטנה ורפויה, זה סדרו של עולם והנהגתה, בכל זאת ימצאון גם בענינים כאלו דברים היוצאים מכלל סדרו של עולם וההרגל, יוכל לקרות לפרקים, שאף אם עצם ההכאה היתה קטנה ורפה, בכ"ז יאנח המוכה הרבה, ויוריד כנחל דמעה על צותיו ויסוריו, כגון אם נראה נער הולך לבית הספר, ופגע בו נער כגילו, והכהו פעם אחת בשבט הדק שבידו, ואם נראה שהנער המוכה יתחלחל מאד, ויאנח ויבכה, ויוריד דמעות הרבה, נתפלא עליו מאד. הלא עצם ההכאה קטנה וקלה היתה, למה זה יאנח ויצעק כ"כ, ולא יתן פונת בת עינו, ואם נשאלהו דבר זה, יוכל היות שתשובתו יברר לנו את שברון לבו וגודל אנחתו אף מההכאה הקטנה, הוא ישיב לנו, שלא מעצם ההכאה והכאב יבכה כ"כ, רק שההכאה תזכיר לו את מצבו ומעמדתו בעלמנו עתה, ואת אשר היה לו בימים שעברו, ותקותו לימים יבוא. הוא יספר לנו שהוריו ומגדליו היו אנשים טובים וישרים, אהבוהו אהבת נפשם, והיו גם עשירים בכסף וזהב, ומסחרם ושמם הטוב היה גדול

מחשש שמא לא יעלה ביד הספרן לחמם לב השומעים, ומזה יוכי לרון ח"ו את הנספד שאיננו בן עוה"ב, וכמה פעמים יקרה כזאת של יעלה ביד הספרן לעורר לב שומעיו שיורידו דמעות, אף על גו"ג ישראל הנודעים ברוב צדקותם וחסידותם, אבל באמת כוונת הגמ' כפשוטו נאחו נא לדמיון, אם נרצה להרתיח מים לאיזה דבר, לא ישוב בכל פעם גדל התבערה וזמן החמום עד שירתיח, אם נקח מים פושרין להרתיחם או אף באיזה קסמים דקים ובזמן מועט יעלה בידנו להביאם לנקודת הרתיחה, אבל אם נקח מים צוננים להרתיחם, ואף כי שלג וכפור בים החורף, או בודאי ידרשו איזה בקיעי עצים, שיעלו שלהבת גדולה, ולפי גדל התבערה ימהר החמום והרתיחה, כן הוא בענין ההספד, אשר על הספרן לפעול על לב שומעיו לרכותם ע"י חמומיה, ולהביאם לידי רתיחה הורדת דמעות, תלוי בכחותיו של הספרן, ובטבעי האנשים השומעים דבריו אם לב השומעים חם לה' ולהורתו ולעמו, ואם ידעו ויבינו, מה המח גדולי ישראל לעמנו, ואף כי עתה בזמנינו אשר נרד פלאים מיום ארץ יום, או אם כחותיו של הספרן קטנים המה, ורק כקסמים דקים יבעת ויעורר את חום לב שומעיו, ג"כ יתעוררו וירתיחו ויורידו דמעות על אברתם, אבל אם שומעי דבריו קרים המה בכל עניני ההרגש מה המח גו"ג ישראל לעמנו, ומכש"כ אם קרים המה גם בעצם היהדות, אם מפני מרדתם כי רבו, או מסבה אחרת, להביא את קרי רוח כאלה ראשונה לידי חמום, ואח"כ לידי רתיחה, נדרש ספרן כזה, אשר דבריו יהיו חוצבים להבת אש גדולה מאד, או יוכל היות שיעלה לו להרתיח אף את לב הקרי רוח.

חז"ל בדבריהם יכוונו תמיד על נקודת ודרך הממוצע, אם כחותיו של הספרן שוה הנהו לחמום לב שומעי דברו, או נוכל לידון מהספד של אדם, אם בן עוה"ב הוא אם לאו, אבל טרם שיבורר השתוות כחותיו של הספרן, כח החמום והמרתיו, לכחותיהם של שומעי דברו, ביראתם את ה', ואהבתם את תורתו ועמו, ובהבנתם גדל הפסד הלאום, כי בניה הגדולים יצאו ויצערו מיום ליום, ואף כי בספדי הפעם בעיר אשר רוח אנשיה מוזרים לי כמעט, בודאי אין שום ראייה מאי התחממות השומעים לרון מזה ח"ו על הנספד אם בן עוה"ב הוא או לאו, ורק אם גם עתה יתחמו השומעים, זה אות נאמן, כי הנספד הנהו בן עוה"ב בודאי ובהקדמתי הקטנה הלא יצאתי גם אני מחשש משפט מעוקל, אם לא יתעוררו השומעים מהספדי, ויתלו את ההסרון בקטנות כחותי לעורר ולחמם את שומעי דברי, אבל לא בהנספד חם ושלום, כי הנהו בן עולם הבא בודאי.

ימים לשמוע חכמתו, בבית ספר העולם הכללי הלכנו ברנה, וכל
 חתינו היו מלא סזן אל זן, אף בכל מיני עונג ועדן, ועתה אהה! אבינו
 למרחוק, צרור הכסף לקח אתו, הסתרת פני אבש"ב מעמו הגדל
 אל יום, כמו שנתרחק אנו מתורתו, ערי קדשנו ותפארתנו היו
 נטת אש, והננו גולים וסורים, מטולטלים נעים ונדים זה יותר
 מאות שנה, תודה לאנשי החסד, מלכי החסד יר"ה, אשר יאספו
 שנה פזורה בארצם, ויתנו מנוח לכף רגלינו, אבל אמתחתינו התרוקנה
 ר"ל, מצב פרנסתן של ישראל ידל ויורע בכל יום, בגדינו קרועים
 לגזרים, ובעוד שמכל האומות הנם יושבים ברומעניא ומאראקא ולא
 להם שום רעה, אנחנו מוכים ולוקים כהם כל היום, יען שאין לנו
 דיב את ריבנו מיריהם, וכן בשר הלאום הנה חבורות חבורות,
 הם ז"ל במ"ד איכה, "בלע בשרי ועורי שבר עצמותי, בשרי זה
 ועורי אלו הסנהדרין" אין עור אחת אשר תהיה פרוסה על כל
 אומה, אין שלום בעצמינו, לכן עתה אף אם היה הנרש"ם וצ"ל
 ממאה מאשר היה לעמנו, ראוי לנו מאד לבכות ולהתאבל על אחד
 החסד לעמנו שנאבד מאתנו, ואף כי שלא בשבט הוכינו
 כי אם בקורה עבה וחזקה שנשברה מישראל, איך לא נוריד
 דמעה על הספדנו ואברתנו, ידענו מחכמינו ז"ל, שמצב ישראל
 ים עיה"ק קודם החורבן היה נורא מאד, הרעב גבר כ"כ, עד
 נשים פרי בטנם, כמבואר באיכה, גללי בקר היה מאכלם, לבד
 החרב מבפנים ומבחוץ, והדבר היה ג"כ פרושה מאד, כמבואר
 במדרשים, לכן היה אז אפשרי לומר, שחורבן העיר ושרפת הבית
 העם, איננו נורא כ"כ כמו שנתאר, יען שקודם החורבן היה ג"כ
 מורא מאד, ומכל זה היה ידוע לבני בבל אשר הגלו מקודם
 , וידע הקב"ה שבני ישראל גרי עירות בבל לא יתפעלו כ"כ,
 חורבן הארץ והעיר, ע"ז העיר את יחזקאל הנביא לומר, ואתה
 האנח בשברון מתנים ובמרירות תאנח לעיניהם, שיראו העם
 חותיך ושברון מתניך, ויבינו מזה גדול צרת החורבן, והיה כי
 אליך, על כה אתה נאנח, הלא הצרה איננה גדולה כ"כ, שלא
 ת הפסד הרוחני ושבירת העם הכללי לאלפים שנה, שיצא ע"י
 העיר והבית, ויאמרו הלא צרותיהם של השבויים, קמנים הנמו
 ואשר היו בהיותם במצור בירושלים, תודיעם והלמדם, אל השמועה
 כו', הכוונה אם היה לבם של ישראל חזק באמונתם ובמחונם
 יוכל היות שלא היתה הצרה גדולה, כ"כ, שהיתה מעורר את
 לתורתנו ולעבודתו, וע"ז היה גדול מעלות העם ועשרו הרותצית,

תודע בעולם, עיי איזה סבה ירדו ממצבם, ואביו הלך למרחוק מסולמ
 ומנדנד מארצו מעירו ומביתו, ואמו מתה עליו ברמי ימיה ונשאר יתום
 עזוב, אשר אין חומל ואין מרחם עליו, לולא אנשי חסד שאספדוהו אצל
 ביתם, ויאכילוהו לחם חסד איש איש ביומו, כי אז כבר היה מת ברעב
 אבל לצפות לשלחן אחרים, אשר כל אחד יאמר להיות עליו משגיח
 וחומל, ויוכה בית מאהביו אלה תמיד, קשה לו מאד, ומר כמות, ומר
 שיזכרהו דבר מה את מצבו הנהו מורגל ברעתו, שישכח, מה שהיה
 אז, כשהיה גם הוא בן לאביו העשיר ולאמו הרחמניה, ומה הוא עתה,
 ומה תקותו לימים הבאים, אבל הכאת השוט מהנער יזכירהו את מצבו
 כי למה יכה רק אותו בשבט ולא נערים אחרים כגילו? יען שידוע הנעת
 המכה, שהנהו יתום עזוב, ואין מי שיריב ריבו מיד מכהו, אין לו אכס
 שיכהה בהמכה ואין לו אם שתקח נקמתו מהמריעים לו, ולכן יזכור עתה
 את מצבו, מה שהיה לו אז, ומצבו עתה, ועיז הנהו נאנח ובוכה על צרותיו
 כי רבו וגדלו, חפשו נא, יאמר הנער המוכה, במלתחת הנער המכו
 אותו מה תמצאו שמה, כל מיני ממתקים ומעדנות להשיב נפשו בבית
 ספרו, ומה תמצאו במלתחתי? לחם יבש ונקוד, ראו נא איך שהנה
 מלובש, בבגדים חמים חרשים יפים וטובים, ובגדי הה! קרועים ומסולאים,
 אף בתי רגלי קרועים, אשר עלול אנכי להתקרר בכל עת ובכל שעה
 ואיך לא אבכה בזכרי את מצבי, ואיך תוכל לידום בת עיני, בהזכירתי
 אתי תמיד מה אני עתה.

כן יקרה שנער כזה יבכה ויתאבל על מיתת אחד מאנשי חסדו
 אף שלא היה לו שאר בשר, כמו שיבכו אחרים על קרובם ושארם, יענה
 שליתום עזוב כזה, כל איש אשר יעשה איזה חסד עמו, יחשב לו
 בקרבו ושאר בשרו, וכן יקרה שהמוכה יצעק הרבה אף מההכאה הקטנה
 אם גופו מלא חבורות ופצעים, ובשרו חי בלא עור וקרום שישנו על כל
 בשר אדם הבריא, או גם מכה היותר קטנה תכאב הרבה מאד.

כן הוא עתה מצבנו מצב ישראל הכללי, אשר אף הכאה היותר קטנה
 תכאב מאד לעמנו ולדתנו, כי בכל הכאה, אנו מתאוששים לחשוב את
 מצבנו, ומה שהיינו אז כשישבנו גם אנו על אדמתנו, אז היה אבינו
 שבשמים קרוב לנו והשגחתו הפרטיית ואהבתו לעמו היה דבר נגלה
 ומבורר לכל, עשרה נסים נעשו לאבותינו בביהמ"ק והרבה כיו"ב, ירושלים
 עיר הקדש וציון תפארתנו היתה לנו לאם רחמניה, משדיה ינקנו טוב,
 דארץ וחלבה, מלובשים היינו במדות טובות, בתורה וידיעת אלהות
 ויריא, ובחכמה מרובה, כמאמרם ז"ל במ"ר איכה, רבתי בגוים, רבתי
 בדעות, שכל מקום שהיה בא בן ירושלים, היו מטילין לו כסא ביה

ובנופניו, העור הצריכה להיות פרושה על כל הגוף כאתה, בלועה הנה, שכל אבר ואבר יש לו עור אחרת, ממראה אחרת, והרגש אחר, ועיני גם הבשר מפורד וקרוע לגורים וכאשר ישוּבְרוּ העצמות שהיו מחברים עוד את הגוף ואבריו זה לזה תגדל הצרה מאד וכאבנו נעכר, אחד מהעצמות שחבר את גוף הישראלי היה הגרש"ם זצ"ל, וכאשר נשבר גם הוא, מאד ראוי לנו להצטער ולהרבות תאניה על פטירתו מאתנו.

איתא בילקוט (שמואל א' כ"ה רמז קל"ד) כתיב וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספרו לו, אמר ריב"ל מתלא אמר, הנכיתא מן חויה חבלה מרחיל ליה, לפי שכתוב ביהושע ויקברו אותו בגבול נחלתו, שגעש עליהם ההר להרגם, לכך וימת שמואל וגו' ויספרו לו, רשב"נ אמר משלו נתן לו, לפי שכתוב בו, והלך מדי שנה בשנה, וכתוב ותשובתו הרמתה, כל זמן שהיה שמואל קיים היו פלשתים נופלין ביד ישראל שנאמר ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל, משמת שמואל מהו אומר ושמואל מת וגו' ויקבצו פלשתים, כתיב וימת שמואל וכתוב ושמואל מת כיצד, שמואל מת מיתה ודאי, וימת שמואל מענינו של שאול, וכתוב ויקברוהו ברמה ובעירו, וכי אין אנו יודעין שהרמה עירו, אלא מלמד שספרו כל ישראל בעירו בדרך שספרו לו ברמה, כתיב וימת שמואל, וכסיד ליה ואיש במעון ומעשהו בכרמל, אמר הקב"ה הכל צווחין ומופחים על מיתתו של צדיק, והרשע הזה יושב ועושה מרויחין, ללמדך שכל הכופר בגמ"ח כאלו כפר בעיקר.

והנראה בזה, דשם בשמואל פרשה חי"ת כתיב ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שופטים לישראל ויהי שם וגו' שפטים בבאר שבע: ולא הלכו בניו בדרכו וישו אחרי הבצע ויקחו שחר וישו משפט: ויתקבצו וגו' ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שיסה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים. וירע הדבר בעיני שמואל וגו'.

וכבר אמרו חז"ל (שבת דף נ"ה) כל האומר בני שמואל חטאו איתו אלא טועה, שנאמר ויהי כאשר זקן שמואל וגו', בדרכיו הוא דלא הלכו, הא מיחטא נכחי לא חטאו, אלא מה אני מקיים וישו אחרי הבצע, שלא עשו כמעשה אביהם, שהיה שמואל הצדיק מחזיר בכל מקומות ישראל, ודן אותם בעריהם כו', והם לא עשו כן, אלא ישבו במקומם כדי להרבות שבר לחזניהם ולסופריהם, כתנאי ר' מאיר אומר כו'.

חכמינו ז"ל ראו היטב מה שכתוב ולא הלכו בניו בדרכו, ורק הקרי הוא בדרכיו, הבינו מזה, אם שמואל בעצמו, או גד החתה כוון בכתבו להודיע האמת, שרק בדרכו המצוין לא הלכו בניו, ורק הקרי היה בעולם היהודים אז, שלא ילכו בדרכיו, כי באמת אין שום

והיה תקוה טובה שירפאו במהרה גם מצרותיהם החומריי, אבל אם לב
של ישראל חלש ונמס בעניני הדתיים והרוחניים, אז עוד התאבן לבם
יותר מהגזירות המעיקות, וע"י הצרות המרובים יוכלו עוד הרע ה"ו, א
אף הקטנה שבצרות תגדל ע"י איכותה וסבתה.

וכן אם מצב העם במעשה ידיהם עוד חזק הנהו, וימצאו עוד עת
וזמן לחשב דרכיהם, ולהתבונן במצבם הכללי, או שימצאון בהעם
אנשים בעלי רוח עז, אשר יעוררו את העם מתרדמתם לקום לעשות
האפשרי לטובת עמם ודתם, או שימצאון בהעם מחזיקים טובים וישרים,
אשר יתקנו כל בדק, וכושלים יקימו, עוד לא היתה הצרה גדולה כ"כ,
שהיה תקוה מרובה שיתעורר העם, וייטיב דרכיו ועי"ז יוטב לו, וירוס
קרנו עוד בכבוד, אבל הצרה היותר גדולה היא, יאמר יחזקאל בשם ה',
על השמועה כי באה, בעת אשר, ונמס כל לב, מחסרון אמונה ובמחון
בה, ורפו כל ידים כל ראש לחלי מטרדת מזונותיו המצומצמים
והמרוחקים, וכהתה כל רוח, שמעמים מאד אנשי הרוח אשר יעוררו את
העם משנתם, לדאוג בעצמו לאשר ולטבת הכלל, וכל ברכים תלכנה
מים, כל מחזיקי העם ומאשריו נזערו, והנשארים שבהם לא ידעו איפה
לפנות, ואיך להחזיק, לכן עתה אף לפי דעתכם אתם, תבינו את גודל
צרת חורבן העיר ובית מקדשנו, וגלות ופזור העם מה הוא.

זה הוא תשובתי הראשונה לאלה האומרים אחרי כי זקן שמואל
שהגרש"ם זצלה"ה היה בן ע"ד שנה במותו כנ"ל, ואין השבר גדול כ"כ
כמו שנתאר, לאלה הנני אומר, לוא יהי כדבריכם, אבל הלא יזכורנו
את מצבנו אנו היום, למה יזכו בני ישראל עתה בגאליציא, ינתנו למרמס
לבל עובר, ואין חומל ואין מרחם עלינו, יען שאין לנו מי שיריב ריבנו,
הרבה אומות אבדו מלכותם וארצם, ובכ"ז המה שלויים ושקמים בכל
סקום שהם, לא יזכו ולא יחומסו, ואם קרה כזאת בארץ ישמעאל, שחמסו
את הארמעניער והאלבאניער, כמה התערבו מלכי אירופא בענינם ורבו
ריבם, וכמה הוזהרות הוזהרה מלכות ישמעאל שתשים מתג ורסן להחומסים,
ולוא מלכי חסד הנ"ל יוכל היות שלא השאירום הישמעאלים שריד, אבל
מי יחמול עליך ירושלים ומי ינוד לך, ליתום עזוב כמונו היום, כשהיה
הגרש"ם זצ"ל בחיים, אשר הרגיש בצרותיהם של ישראל, והשתדל להיטיב
מצב ענים ודלותם, ראה העם וידע שעוד ישנם מגדוליו המרגישים גם
בצערו החומריי, והתעוררות הרוח להיכולים להיטיב את עניי עמים,
הואיל הרבה לטובתן של עניי עמנו, אבל כשאבדנו גם אותו, תגדל
הכאב מאד אף לאלה המרגישים רק ברוע מצב החומריי של ישראל,
ואף כי כבר הוכה ופצוע גופו של ישראל, בחבורות שונות ברוחניות

שמואל בתוכחתו את ישראל שם פרשה י"ב, רמז להם גם החשד
 הלוה שחשדו גם אותו למשוחד מאהבת בניו, כ"כ עד שהעמיד אותם
 לשופטים על ישראל, אף שאינם ראויים לזה, ואמר להם ואני הנה זקנתי
 ושבתני, ובני הנם אתכם כו', ומיד מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו,
 הכוונה, הלא גם עתה בני הנם אתכם, ואינם עוד שופטים עליכם, ענו
 עתה בהם, האם יבקשו מכם דבר מה? היקחו מאיזה מכם דבר מה?
 הלא תוכחו שבלקחתם או מכם בהיותם שופטים עליכם, לא לקחו רק
 למחיתם ההכרחי, ע"י שבטלו על ידיכם מעבודתם לעצמם, וגם איך
 חשדתוני שע"י אהבתי לבני העמדות עליכם לשופטים והעלמתי עין
 מהנהגתם הרעה לדעתכם, הלא גם זה הוא שחר, הגידו נא כמי לקחתי
 כפר להעלים עין מהנהגתו? את מי לא הוכחתי הראוי לתוכחה? ואיך
 חשדתוני בהעלמת עין מבני? והודו לו בני ישראל ע"ז, והתחרטו על
 דבריהם, ככתוב שמה, "כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך".
 ואולי זהו יסוד מחלוקת ר' יהושע בן לוי, ור' שמואל בר נחמני
 בראש דברי הילקוט הנזכר, שריב"ל סובר כשיטת האומר שבני שמואל חטאו,
 שלקחו קופה יתירה של מעשר, שאף כי שיוכל היות שהקופה היתירה
 לקחו שכר במלתם בהיותם שופטים נוסף על היותם בני לויים, בכ"ז גם זה
 לחטא יחשב לאנשים כאלו שופטי ישראל, הצריכים להיות זהירים ונקיים
 במעשיהם, ואף כי בדבר הנוגע לממון, ולא היה להם ליקח בעצמם
 בזרוע, והיה מקום לישראל לחשוד את בני שמואל, וגם את שמואל
 בעצמו על שלא מיחה בם, ואם היו הכתובים לא באו להספח של
 שמואל, לא היה געש עליהם ההר, כמו שהיה אחרי עצלותם מהספיד את
 יהושע, ובכ"ז נקבצו כל ישראל להספידו, ע"ז אמר ריב"ל מהלא אמרין,
 הנשוק מן הנחש, כתיירא מן החבל, שהמה פחדו מהעונש שהיה על
 הזקנים שאחרי יהושע, ולכן נקבצו כלם להספיד את שמואל, אבל רש"י
 בר נחמני אויל לשיטתיה, שהוא מרא דשמעתין בשבת (דף נ"ה הג"ל), כל
 האומר בני שמואל חטאו אינו אלא מועה, והיו נענשים אם היו מתעצלין
 בהספרו של שמואל, אבל כל זה שייך לומר על הזקני ישראל, שהמה
 יחשבו את דרך הנהגתם בכל דבר לעשות עפ"י התורה והמצוה, ואם
 לא כן יעשו יענשו היכף על עותתם, שגם אחרי מות יהושע לא נענשו
 על התעצלות הספרם רק הזקנים, וכשיטת ר' יוחנן (שבת דף ק"ה), אבל
 מהעם בכלל לא נוכל אף לחפוף, שיחשבו ויעיינו בדרכם ובהנהגתם
 בענינים דקים כאלו, ולא נענשו אחרי מות יהושע, משום עצלותם
 להספידו, שהיו מרודים בעניני ארצם, שהיה חרשה וחיביבה עליהם כמבואר
 בילקוט שם, ובכל זאת כאן התאספו כולם לספוד לשמואל, משום ששמואל

חוב על השופט לסבב בעירות לדון את העם, די לו מה שיטרח וידון אותם בעירו ובמקומו, ושמואל כי עבדה לנפשיה הוא דעביד, לפנים משותת הרין ומדת חסידות יתירה שהיה בו טרח גם בגופו לטובת העם, שלא לבטלם ממלאכתם ושלא להטריחם, סבב הוא בעירותיהם, אבל מעיקר הדין אין שום חיוב על השופט בזה, ובני שמואל לא אבו הלוך גם בזה בדרך אביהם, ומצאו יציאתם ידי חובת השפטים, אף אם ישבו בעריהם, ויקראו את העם הנדון לפניהם בעירם, מאן דכאיב ליה כאיבא אויל לבי אסיא. עם ישראל היו מורגלים כבר ב'הנהגתו של שמואל, וחדשה היה להם שקבלו פתקי הזמנה לבא לבי"ד בבית אל, ועי"ז התחילו להרהר אחרי בני שמואל, והוציאו עליהם דבת שוא, שישאו פנים להעשירים הנותנים להם מעשרותיהם, ובי עי"ז יטו משפט, זה היה הקרי והפרסום בישראל, ולא הלכו בניו בדרך כיו, אבל באמת רק בדרך האחד לא הלכו שלא סבבו בעירות ישראל לשפטם כמותו, אבל בכל עניניהם הלכו בדרך אביהם, וגם אם שאלו חלקם בפיהם, אין בזה שום חטא, כי מאין יחיו אם לא יפרנסו העם את שופטיהם? ואף כי שלקחו רק מעשר השייך לבן לוי מכל מקום.

ואף למ"ד מלאי הטיל על בע"ב, גם זה עשו כדין וכדת שמחויבים הבע"ב לפרנס את דייניהם, ורק שע"ז חשדום ישראל, שיטו אחר הבצע, ויקחו שחד, שחשבו בודאי שבבא לפניהם איזה דת בין אדם לחבירו, אם אחד מהבע"ד, הוא מהבע"ב אשר יתמכום, ישאו להם פנים ויטו המשפט אחריו אשר באמת לא כן היה, ובוה גדלה צדקתם עוד יותר שלא נשאו פנים כדין אף לתומכיהם ומחויקיהם, כשבאו זקני ישראל, ואמרו לשמואל אתה זקנת, ובניך לא הלכו בדרך כ"ך, אשר שמע והבין שיחשדו את בניו שלא ישמרו את דרך ה', והבין שגם עליו ירמז, שגם הוא משוחד הנהו מאהבתו לבניו, שלא יראה עון במעשיהם, ובי לדעתו לא יעקשו הישרה במשפטם, ולכן לא יוכיחם ג"כ על הנהגותיהם חרע, הרע לשמואל מאד, שלדעתו היה להם להזקנים ראשונה לשאלו ולדבר אתו גין הנהגת בניו, ואז היה מוכיח להם את תום דרכם ויושר הנהגתם, אבל בכואם לומר לו, דבר ודאי, שבניו לא ילכו בדרך כיו, ומה שגם שמואל בעצמו עשה עול, בהקיפו עליהם את בניו לשופטים, ועי"ז נחשד גם שמואל בלקיחת שחד, היינו שחד אהבתו לבניו, ושם שחד אחד הוא, ולא בקשו שיעמיד להם שופטים אחרים, כי לא האמינו עוד בו ובהקמתו, הרע לו מאד, ועי"ז אמר לו הקב"ה שלא ירע בעיניו כ"כ, כי לא אותך טאסו, כי אם אותי, שמטרת חפצם הוא להיותם נשפטים בכל הגוים.

ישנם צדיקים כאלו אשר זכותם גדלה כ"כ, שכל מה שבקשו ופעלו מה' לטובת ישראל, יתקיים גם אחרי מותם, וישנם צדיקים כאלו, אשר רק בחייהם יגינו בזכותם על בני דורם, אבל כשיסתלקו מהעולם, יופסק גם זכותם, זכותו של שמואל היה גדול ורם מאד, שהיה צריך להגן על ישראל אף אחרי מותו, ויפלא לכאורה איך שתיכף אחר מיתתו נפסק זכותו מישראל אשר במשך ארבעה חדשים אחרי כן נפלו ביד פלשתים, וע"ז יתרוצו לנו חז"ל בהילקוט הנ"ל ויבארו טעמו של דבר, דאיתא (בתענית דף ה') ויהי כי זקן שמואל, וכי קשיש כולי האי כו', אמר הקב"ה היכי נעביד, לימות שאול לא קשביק שמואל, "שהתפלל שלא יתבטלו מעשה ידיו בחייו, ולא יראה במפלתו של שאול", לימות שמואל ארזומר קמרנני אבתריה, לא לימות שמואל ולא לימות שאול, כבר הגיע מלכות בית דוד, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא, אלא יזקין שמואל כו', נמצינו למדין, שמיתתו של שמואל שמת בהיותו רק בן חמשים ושתים שנה, היה מסבת מלכות שאול, שלולא שהועמד שאול למלך, ולא היה חטא במלחמת אנג, והיה שמואל השופט לישראל, היה עוד יכול לחיות שנים מרובות, ומי הביא לזה שיועמד מלך על ישראל? הלא רק ישראל בעצמם, במאסם בה' ובשמואל, ובחפשם עלילות דברים על בני שמואל, וא"כ העם בחטאם גרמו שמת שמואל קודם זמנו, לכן נענשו שלא הגין זכותו של שמואל עליהם, אחרי פטירתו, ואיתא (בב"ב קמ"ז.) דוד שהניח בן כמותו כתיב בו שכיבה, יואב שלא הגיח בן כמותו כתיב בו מיתה, שמואל לא הגיח בן כמותו, שאף שלא חטאו בכ"ז כמותו לא היו, ובניו לא מלאו את מקומו, וזהו דברי הילקוט, שמואל מת, מיתה ודאי, הכוונה לפי דברינו. א) שלא הגיח בן כמותו. ב) שגם זכותו של שמואל מת עמו, לוא היה נשאר עוד זכותו בישראל, לא היה עוד נקרא מת ודאי, אבל עתה הנהו מת לגמרי, וזהו לשון ודאי בדבריהם ז"ל כידוע להמורגל במדרשים, ויקשה לכאורה, למה לא הגין זכותו של שמואל על ישראל אף אחרי פטירתו, הלא היה שקול כמשה ואהרן. וע"ז אמרו חז"ל יען, וימת שמואל מענינו של שאול, שמואל לא מת מסבת עצמו, ואף לא משום שמלאו ימיו, רק מסבתו של שאול, שהוא התפלל שלא יתבטלו מעשה ידיו בחייו, ולא ידע שכבר הגיע מלכות בית דוד, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא, והיה מוכרח שאול למות, או להוטר ממלוכה, ואחרי שתפלת שמואל היתה גדולה כ"כ, שכב"י מצד נזרת ותגור אמר ויקם לך, צדיק גזור גזירה והקב"ה מקיימה, לא היה אפשרי להסיר את שאול ממלוכה כל זמן ששמואל חי, לכן גזר הקב"ה מיתה על שמואל קודם זמנו, ולולא זאת עוד היה שמואל חי, ומי הביא לזה שיועמד מלך

נתנו לו, שהכירו העם עתה מה היה להם שמואל, שהוא טרח ועמל עבוד ולטובת העם, הוא סבב בעירותיהם לשפמם, שלא להטריחם ושלא לבטלם ממלאכתם, ולכן בטלו כולם עתה את מלאכתם,, והתקבצו כולם ברמה להספידו.

כל זמן שהיה שמואל קיים, היו פלשתים נופלים ביד ישראל, שנאמר ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל, אף שלא מצינו בקרא מלחמת ישראל בפלשתים בימי שמואל, רק הפעם האחד, המבואר בפרשה זי"ן, וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים, ויהמם, וינגפו לפני ישראל, פעלה המלחמה האחת הלזו על הפלשתים, אשר לא באו עוד להלחם את ישראל, ותשבנה הערים אשר לקחו מאת ישראל, לישראל מעקרון כו', מזה הוכר ונודע לכל, שרק יד ה' עשתה זאת, שהיתה בהפלשתים, שהפיל ה' בלבם אימה ופחד להלחם את ישראל עוד בשום פעם כל ימי חיי שמואל, שהוכיח הפלשתים מהמלחמה הראשונה, שה ילחם להם לישראל. ע"י הרעמת קול גדול מה', כי סדר פסוקי המקרא יורו, ששיבת הערים לישראל, היה אחרי המלחמה, ורק בבקש ישראל מהפלשתים ששיבו לישראל את הערים התיראו מהם והשיבו מעצמם בלא מלחמה ובלא שפיכת דמים, וגם גבול ישראל הוצב כבראשונה גיב, ע"י הוכחת דברים כסדרי הדיפלומאטיע, וזה אות כי יד ה' עשתה זאת, שימלאו כל משאלות ישראל, וכל זה היה רק בזכותו של שמואל, והוכחו כל ישראל, שכל מנוחתם מהפלשתים ושיבת ערי ישראל להם, היה רק בזכותו של שמואל אחרי פטירתו, שלכאורה היה להפלשתים להתירא מן שאול ויהונתן בנו עוד יותר, שהמה הכו בהם הרבה כמבואר (בפרשה י"ג וי"ד שמואל שם), והצלחת שאול היתה גדולה בימי חיי שמואל כדכתיב שם י"ד, ושאול לכר המלוכה על ישראל וילחם סביב בכל אויביו, במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע: ויעש חיל כו', בעוד אשר כל הימים ששפט שמואל לבדו, לא נמצא חרב וחנית ביד כל העם, ואיך עלה עוד על לבם להתגרות בישראל, אבל זה היה מסבת מיתתו של שמואל, יען שישועת ישראל אינו תלוי בחרב או בחנית, כי אם בהנהגתם והילוכם בדרכי ה', וזכות גדוליהם יעמוד להם בכל אשר יפנו, ולכן כאשר התקבצו עתה פלשתים פתאום להלחם את ישראל, ונפל על ישראל הפעם אימה ופחד מהפלשתים, כאמרם ז"ל, האי מאן דמפחד אע"ג דאיהו לא חזי מוליה חזי, וכן ראה מולו של כל ישראל שהפעם ראוי לפחד ולהתירא ממלחמת הפלשתים. מזה הוכח העם והבין, שרק זכותו של שמואל עמד לו כל ימי חייו, שיהיה מוראם ופחדם על הפלשתים.

אף שעשה "מזיחין" היינו מעודת אבילות גם הוא על שמואל, אבל זמורה היתה העיקרית, והאבילות היה לו לשמחה, כמאמרם ויל ילקום עם, שהשיב נבל לעבדי דוד, שכל גאותו הוא משום שני טפין שמשחו ומואל, איה שמואל ואיה מפותיו", ונענש גם הוא על זה, כמאמרם ויל נבל צווחין ומופחין על מיתתו של צדיק, הכוונה שעתה הכל הבירו ודקתו של הצדיק, והכל מתאבלין, והוא עוד עומד בנבלותו שלא לדונו זכות בכל מעשיו. אבל כל ישראל כולם הספידו והתאבלו עליו, כל זה היה כשהיו ישראל ברמה בעת הספידו, אשר גם הטבע ראית עיניהם קבורתו פעלה עליהם להיות מספידין עליו הרבה, אבל כששבו לביתם, אז מאבילותם, בחשבם לצדק שזכותו של ישראל עוד לא מת, והגן יגן עליהם גם לימים הבאים, להיות יד ה' בפלשתים כמו שהיה עד כה, ובל בראותם שפלשתים התקבצו פתאם בלא שום סבה למלחמה עליהם, הרגישו בנפשם איזה פחד ומורא מהפלשתים הפעם, אז הבינו שגם זכותו של שמואל מת עמו, וכי עתה עליהם לירא ולפחד מהפלשתים, אז הבינו גם כן שלכן לא יעמוד להם עתה זכותו של שמואל, משום שהמה היו הגורמים את מיתתו, וזהו שיספר לנו גר החווה, שסיים ספרו של שמואל כמבואר (בב"ב דף ט"ז) ושמואל מת, מיתה ודאי, לא הניח בן למלא את מקומו וגם זכותו של שמואל מת עמו, ועתה התעוררו ישראל והספידו עוד הפעם, על גודל צדקותיו, ועל טובו אשר הרבה לעשות אתם, ועל זכותו הגדול כי נלקח מהם, ויספרו לו כל ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו, וביארו חז"ל כוונת גר החווה, שהשמיענו בזה לומר, שכך גדל עתה ההספד בישראל על אבדתם של שמואל, כמו שגדל ההספד אז ברמה, בעת שראו בעיניהם איך שיוכל שמואל להקבר בארץ, וכן ראו עתה ישראל בעינם הרוחני את קבורתו של שמואל, שבכל עיר ועיר גדלה הצעקה והבכי, כמו שראו עתה בעיניהם את ארונו, מנושא על כתפות המקברים, המוליכים אותו לקברו בארץ, וזהו שביארו חז"ל, מלמד שספדו לו כל ישראל, כדרך שספדו לו ברמה, שהיה מצויר ומתואר בעיני כל אחד, נשיאת גופו לקבורה, כמו שהיו עתה מקברים אותו כל אחד בעירו [ואולי פשוטו של מקרא הנאמר (שופטים פרשה י"ב פ' ז') גבי יפתח, ויקבר בערי ישראל, דרשת חז"ל על זה ידוע, הכוונה ג"כ כדברינו ע"ן שהיה אהוב וחביב לכל ישראל, הספידוהו כמו שהיו מקברין אותו, זה היה בכל ערי ישראל].

ועתה אחי נתבונן נא בימי חייו מעשיו ופעולותיו של הגאון ר' ומואל מאהילעווער וצ"ל, ונמצאם במדרגה ידועה, שזה לצביתו של

על ישראל, אשר נכשל בחטאו של אנג, והוסר ממלוכה, הלא רק העם אשר בקשו להם מלך לשפטם ככל הגוים, וא"כ אחרי שהמה היו הסבה והגורמים למיתתו של שמואל, לכן הופסק גם זכותו מישראל במיתתו וזהו שאמרו ז"ל ושמואל מת מיתה ודאי, יען, וימת שמואל מענינו של שואל, ובוזה היתה יד העם ראשונה בחטאם בבקשם מלך, לכן ושמואל מת ודאי.

ועתה יודיעונו חז"ל, את הרגשת ישראל במיתתו של שמואל, ואופן הספידו, אז בשמת שמואל והתקבצו כל ישראל לספרו, אין פלא כ"כ שהיו מרירי לב, ועצובי רוח על פטירתו כי בשעה שמלויים את המת, ויתקבצו בני העיר לגמול לו חסד האחרון, או לא לבד קרוביו ואוהביו יספידוהו ויבכו עליו, כי אם גם מי שהיה להם דבר מה בלבם עליו בחייו, עתה במותו ישבקו מה שבלבם, וידונו אתו בכל מעשיו והנהגותיו לכף זכות, וכן צריך כל בן ישראל להתנהג אף עם אויבו, לאחר שמת יעזוב את שנאתו וחשבונותיו עמו, וישתרל לדונו לזכות בכל מעשיו, ולכן בעת אשר יראו המלויים, את האיש אשר הכירוהו, מוטל מת לפניהם ובעוד מעט יוכל לקברות, ואף בראותם איך שיוציאוהו בארונו מביתו, להוליכו דרך לא ישוב עוד, ואשתו וגרעו בוכים וצועקים בקול מר פולח לב וכליות, או גם לב אבן ירוכך, ויאנח, ויבכה ג"כ על כללות סוף כל האדם, ועל מכירו ומיודעו כי נוטל, ועל גודל צער האלבנה והיתוסים, או אין פלא אם ילווהו לבית הקברות, ויראה איך שינשאוהו המקברים ויזרידוהו בארץ ויכסו עליו עפר, כי ישבר לבו לראות כל אלה וישבוק מה שבלבו עליו ויספור ויתאבל עליו, אבל כאשר רק ישמע שפלוני מת, אם אוהבו היה בחייו, יאנח מעט על מיתתו, ואם מאויביו היה, אם שלא ישמח על מיתתו, אבל לא יתאבל ודאי. והנה כאשר התקבצו כל ישראל ברמה, לגמול חסד את שמואל, אשר אחרי מיתתו הישיבו לראות ולהתבונן, אף אלה שבחייו היו להם איזה תביעה עליו, על שלא הלכו בניו בדרך לדעתם, אחרי פטירתו שבקו כל תביעותיהם, והבינו בהתבוננם, ששמואל איננו אשם, אף אם חטאו בנו, ומכש"כ כשלא חטאו מאום, ורק שהגדילו את חטאם שבעתים, ולכן הספידו עליו כולם, ואף כי בראותם בעיניהם איך ששמואל נביאם הנהו מנושא על כתפות המקברים, הנביא אשר שח בגופו, והלך וסבב מעיר לעיר למוכת ישראל ולאשרו, לשפטם ולעשות שלום ביניהם, הנהו עתה מוטל מת, ורק מנושא מאחרים ואיפה ינשאוהו, להזרידו לארץ ולכסהו בעפר, כודאי כל עין רואה כזאת דמע תדמע על האי שופרא, האי אוהב ישראל דבלע בעפרא, רק נבל אחד נמצא בכל ישראל אשר תביעותו על שמואל, על שמשח את דוד, לא שכח גם במותו,

ר האיוזה מאלה אם ימצאן שלא כן יעשו, שמה בישיבתם בארצנו,
 ר חיי נשמות אויר ארצה, בעוד שיושגחו מאד שלא יסלפו דרכם,
 עוד שהם תלויים עוד בהמשגיחים בם, ומשתדלים שיהיו כל מעשיהם
 "י דתה"ק, ובכל זאת לא יוכלו עצור ברוחם מעשות אשר לא יעשה,
 היו עושים אלה, אם לא היו בארצנו הקדושה, ולא היה עבודתם
 יודת קרקע, בארצות אחרות, אשר כל איש משולח לנפשו ולתאורתו
 יין מוחה ואין מנהל, א"כ גם האיוזה מהם אשר לדעת האומרים לא כן
 הגו ניצולו הרבה בנפשותם, כאשר ישבו על הקרקע בארצנו, שסוף
 סוף ייטיבו גם המה דרכם, ואף כי נוכל לשער שרק איוזה מאלה,
 שבנים לפני ה' שמה, המדקדים במצוות מאד, וחסידים מצוינים המה
 ל דרכיהם, הקול יוצא שימצאון בהם כאלה אשר דרכם לא נכונה, וכי
 ארצנו נאותים המה היר"א והדואגים לדתנו כי תרפה מיום ליום, את
 נהגות עולי הימים וצעירי זמנינו? ואף כי הצדיקים הרמים ופרושי קדש
 בארצנו?

ואחרי כל אלה מי יכול לדון ולערב את האב בזמנינו, בעד מעשה
 מנהגי בניו הגדולים, ואף אם נאמר שיש בכח החנוך לפעול הרבה על
 יח זרעו של אדם, שגם בגדולתן יהיו יר"א ושמרי מצוה, כ"ז יכול היות
 תקיים כשיגודלו מנעוריהם, מאביב ילדותם עפ"י חנוך ישר ומסודר,
 כל לשנות את רוח איש מגדל באופנים ותנאי חיים אשר הורגל, הנה
 בודה קשה ומסופקה, ולכן כל המענות שהיו להתרעמים על המצא
 ין עובדי אדמת אה"ק כאלה אשר לא כן יתנהגו, אין להם כל יסוד ובסיס,
 גבי דידיה בטלים המה בודאי, ואף אלה אשר התרעמו בחיי שמואל
 ל בניו, עתה יודו בהתבוננותם הישרה שאין להם עליו כלום, ויקוים ויירא
 ל העם מאד את ה' ואת שמואל.

ועתה משלו נתן לו, אם נטרח להספידו ולבכות עליו, כמדתו
 טרח לטובת עמנו, ונחשוב נא, כי מעטו מאד עתה בעו"ה אלה, אשר
 ראנו לטובת העם ואשרו גם בעניניהם הגופניים, אם כי יוכל היות
 טבות שונות יפריעון את גדולי העם וטוביו לדאג לטובתם הכללי, אבל
 יה מאיוזה מעם שיהיה שאין אנו דנין עתה על זה, רק זאת הלא הוא
 גר נכון, שמיעמו ושחו העוסקים בצרכי אומנו, ואין פלא שהעם יכיר
 את אברתו מאד, גם זאת אנו רואים, שכל זמן שהיה שמואל חי, היה
 ד ה בפלשתים, ותשובנה הערים אשר לקחו הפלשתים מאת ישראל,
 שאל מעקרון וכו', אנכי אינני בקי כ"כ באופן וענין הישובים החדשים
 הוקמו בארצנו, איך שהוקמו ונבנו עד כה, אבל זאת אני רואה לדעתך,
 כל אלה יתה' עשה זאת, שהביאנו עד כה, ויהי' שלא יסיר השנתתו

שמואל, כפי שאנו למדין מדברי הילקום חנ"ל, וכפי ביאורנו למעלה הגרש"ם היה עוד בימי נעוריו נודע לשם ולתפארת ומצוין בכחותיו בלמד התורה, בעוד היותו בן ח"י שנה, היה נקרא בפי כל מכיריו בשם "העיל מנלובאקא", בהיותו אז בקי בכל הש"ס כולו, מני אז הלך וגדל בתורה ועלה במשרת הרבנות. גם אז, בהיות עוד סדר ומשמר ישר להתמנון הרבנים בערי ישראל, ורק לפי גדלו בתורה ובי"א, ערכה כל עיר אשר חפצה לקבלו עליהם לאלוף ולרב, עדי שנתקבל בעידות סובאלס ראדום וביאליסמאק, והיה נודע לשם בין גדולי ישראל המצוינים בתורתם ורוח ה' החל לפעמו, לעשות בפועל לטובת עמו הנדכה, לראוג בס האפשרי לו לפרנסת עניי ישראל המדוכאים, אשר התרחקו ממסחרם פרנסתם ומקור מחיתם, וכאוהב אמת וחכם הרואה את הנולד הית משרת פעולתו לקיים בהנצרכים מצות והחזקת בו, להשתדל להעמיד את בני ישראל במחיתם על בסיס נכון וקיים, ובכדי שיהיה מקור מזונות באופן היותר הכשר, והיותר עלול לפי ראות עיני בשר להתקיים, צמצם רוב כחותיו להועיל לאלה אשר יבחרו, את עבודת האדמה לפרנסתם ומחית ביתם, ושם עינו ולבו, שגם בזה, יותר טוב ויותר ראוי להיות לעזר לאלה אשר יבחרו את עבודת האדמה בארצנו ארץ הקדושה, אשר פעולתה הרוחני יפעל על יושביה, להיות יותר מקושרים לתורת ה' חוקית ומצותיה, וגם יותר היה לקוות שכל בני ישראל יתנו יד להחזקת ענייהם העובדים באדמת ארצנו, בזעת אפם להוציא לחמם ולחם הנפשות התלויות בהם, לתמכם ולסעדם, מעובדי אדמת ארצות רחוקות ונכריות, ולא הסתפק במה שעשה בעצמו, ופעל בחוג רעיו ומקורביו, כי אם נסע ושרח לעת זקנתו, בגופו, ובממונו ג"כ, כאשר קראנו היום במכ"ע, עדותו של הרב הגאב"ד דקאוונא נ"י על זה בהספידו, שכל הוצאות נסיעותיו היה מכספו ולא לקח משום איש תמיכה על זה, ועשה נפשות רבות לטובת ישראל, ותחית ארצנו השוממה, וגם הנפש האחת הידוע, אשר פעולתו יגדל מפעולת אלפי עושים אחרים, רכש גם הוא בנסיעתו ומרחתו המרובה, עד שעלתה עתה שיותר מחמשת אלפים נפשות ישראל, הנם מתפרנסים מעבודתם את אדמת אבותינו, הם המה בודאי יראו בו את אביהם אשר דאג לאחריתם מיטיבם ואיש חסדם, וכן צריכים לראות בו עם ישראל, אשר דואג לטובתם ואשרם, אף בעניני חומיות העם והצטרכותו, ואם יחשב את בניו, המה אשר שחרם מכחו ואונו, שלא ילכו בדרכיו, יוכל היות שרק בדרכו לא ילכו, אבל מיחמא נמי לא חמאו, ולא כצעקתה הבאת יעשו ח"ו, ואף אם ימצאון איזה בכל אלו, אשר גם מיחמא נמי חמאו אין סבת חמאם בהא דהושיבם על הקרקע בארצנו, הלא יודה כל איש

אל נאבדו, ואין עוד זכר למו, ופחד היהודים נפל על כל העמים, עם מעמי הארץ התייהרו, עתה בא הזמן שישוב מרדכי לבית אולפנא זה, ללמוד תורה וללמד את בני ישראל, כמו שעשה קודם היותו משנה לך אחשורוש, ולמה יבטל עתה מתורתו ולמוד תורה דרבים, יהיה זה למלך מי שיבחר המלך, אבל עליו לנער כפיו מהיות עוד משנה לך, ובאמת לא בן עשה מרדכי כדעתם, רק שנשאר משנה למלך שורוש עד עלותו לארץ ישראל, אבל גם דעת מרדכי ורוב הסנהדרין סכימו עמו אנו מבינים, ששימתו היה, אמנם כן, שעתה אין עוד סבנה לדאל לעינינו, ויוכל היות שאף אם יבא משנה למלך אחר במקומו לא ילך לישראל, אבל מי לידנו יתקע שכן יהיה בודאי, פן יבא משנה למלך ד, אשר ישנא את ישראל כהמן, והוא יעשה בתחבולות ונכליו להסית המלך עוד הפעם לאבד את ישראל, ומי יודע אם גם אז יעלה בידו ד אסתר הצלתם, כמו שעלה הפעם? מי יודע מה שיוכל להשתנות שך הזמן, אבל כל זמן שהוא מרדכי הנהו עומד בראש הממשלה, זן ישראל במח, ואין מי שיתגר בם, להרעיםם ולהעציבם, ולכן נשאר גם עתה משנה למלך, וכיטל תורתו משום החשש סכנת נפשות אל אשר יוכל ח"ו לצאת, אם יעזוב הוא את שררותו, גם המקצת נרין הכירו וידעו את מרדכי, שלא מתאות השררה או הממון הנהו ה משנה למלך, וידעו שרק כמעט החשש פן ח"ו יבא אחר במקומו, י עוד גזרות קשות על ישראל מצא את עצמו מחויב לבטל תורתו ודו להצלתן של ישראל, אבל המה לא הסכימו לדעתו, הם אמרו, זני חשש כזה שמא יבא איש אחר על מקומו אשר יהיה שונא את אל, ושמא יעלה בידו לפעול שהמלך יגזור עוד גזרות רעות, ושמא יהיה אפשר להציל אז, משום חששות כאלו, איננו ראוי לבטל למוד זה, ופירשו ממנו משום זה.

והנה הכלל המסור לנו דאולינן בתר רובא, הוא בדבר הנוגע א, ולהנהגה, שהמיעוט יבטלו בהרוב, אבל בפרוש אף מקצת סנהדרין ה איש ושיטתו, ימאב לו מאד, כי גדולי ישראל הגמו, ולכל אחר ו הרבה מעריצים ומקדישים את שמו בצדק, וכי יראה מאיש גדול כמותו, שדרך מרדכי לא תישר בעיניו, ימצאו הרבה אשר אין בכחם ד ולדרוש עם מי הצדק, אשר יבימו גם המה אחריו בעיני תהלה, שהנהו מבטל ת"ת, ומה לא יוכלון ההמון לחשוב ולדבר, באיש יחשדוהו לדעתם על פי משפט, אף איזה מגדוליו למבטל תורה, י היה, מהם שחשבו שיתאווה לכבוד ולגדולה, לכן הגהו עוד משנה, ואתרים חשבוהו לחומר ממון גם כן, ואתרים שיחפוץ לעשות לו

גם לימים הבאים ויזיפו אומץ להרבות העמדת ישראל על הקרקע באה
הקדושה, ועתה צריכין גם אנו לקיים בו, גם הנאמר ויספרו לו
ישראל ויקברוהו ברמה ובעירו כפי שביארנו למעלה, שראוי הוא ש
אחד מאתנו יתאר לפניו, כמו שיראה נשיאת גופו של הגאון הסמ
לעמו ר' שמואל זצ"ל, על כתפות המקברים בעירו עיר ביאליסטא
להוליכו למקום שלא ישוב משם עד תחיה"ם, להורידו לארץ ולכסות ע
עפר, וזו להאי שופרא דבלי בעפרא.

וכאשר נתבונן עוד בזה, נראה גדולתו וטוב לבו לעמו, א
שהפקיר גם כבודו, נוסף על מרחתו עבודתו ומאדו למוכת עמו, ד
כן אמר דוד בקינתו על אבנר "ידיך לא אסורות ורגליך לא לנחש
הוגשו כנפול לפני בני עולה נפלת (ש"ב ג' ל"ד).

דאיתא במסכת מגילה (דף ט"ז ע"ב) על הפסוק דסוף מגילת
אסתר, "כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש, וגדול היהודים ור
לרב אחיו, דרש טוב לעמו, ודבר שלום לכל זרעו" לרב אחיו ולא ל
אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת הסנהדרין, א"ר יוסף גדול ת"ת יותר מהצ
נפשות, דמעיקרא חשב ליה למרדכי בתר ארבע ולבסוף בתר חמש, ולכא
יקשה הלא בכל מקום קי"ל רובו ככולו, ואחרי שהיה מרדכי רצוי לרב אחיו
ועל מרדכי ואסתר כותבי המגילה יקשה מי הכריחם לכתוב רב אחיו
במקום אשר לא היו משקרים ח"ו, אם היו כותבים לאחיו סתם, ואף למדנ
אחיו היו יכולים לכתוב, עפ"י הכלל הגדול בתורה רובו ככולו, וכיון
תמוה דינו דרב יוסף שפסק גדול ת"ת יותר מהצלת נפשות, אם כוננ
כפשוטו, הוא נגד המקובל בידן בכל מקום, שפיקוח נפש דוחה כל המצות
שבתורה, חוץ מהשלשה הידועים, ע"ז, ג"ע, וש"ד, ואיך אפשר לומר
שאיש העוסק בתורה, הנהו פטור מהצלת נפשות, וכי יראה איש טוב
בגדה ח"ו, לא יפסיק מתורתו להצילו? ואיך יאמר רב יוסף דבר כזה
ואיך העמידו כזאת בתלמודן, ואף כי בהצלת נפשות ישראל בימי מרד
שהיה הצלה כללית לכל ישראל?

אבל הביאור בזה כפשוטו, שרא ורא אחת היא, שימת המקצת
סנהדרין שפירשו ממרדכי, ודברי רב יוסף אחרים המה, ורב יוסף
לבאר סבת הפרישה ממרדכי, ודעת המקצת הסנהדרין שפירשו ממנו
היה, ובמה היו מחולקים המקצת, את מרדכי ואת רוב הסנהדרין, דע
מקצת הסנהדרין שפירשו וטענתם היה כן. אמנם כן גדלה מאד פעולת
מרדכי והשתדלותו בהצלתן של ישראל, מידי אויביהם ומבקשי נפשותן
המן וכת דיליה, שבח לה' שעלתה בידו, שנהרג המן וכל שונאי ישראל
ונתגדל ונתקדש שם ה' תורתו ועמו בעולם, אמרו, עתה אחרי ששונאי

כל לצאת מזה, לכן בחר מרדכי להשאיר בשררותו ואז היה כפוח, א ירים איש את ידו לעשות דבר נגד רצונו וחפצו, וכל פלגות דעותיהם עד המשנה למלך היה יכול לבא, ולא יותר, ושלוש העם היה יקר לו, אשר הפקיה מנוחתו וכבודו, להיות כל חייו מרוד בעבודת המלך, א להיות רצוי לכל אחיו, רק לטובת ישראל עמו.

ואתא במ"ר אסתר, איש יהודי, וכי משבט יהודה היה? והלא בנימין היה, דכתיב איש ימיני, אלא שנתן יהודה נפשו על בנימין מצרים, א"ל הקב"ה, אתה נתת נפשך לעבוד תחת בנימין במצרים, ויך הגואל שאני עתיד להעמיד ממנו לשמך אני כותבו, איש יהודי, הכונה שכבר אמרו ז"ל במ"ר בראשית שלכן נקראים בני ישראל יהודים על שם יהודה, ונראה שבמקום שידובר בהעם הישראלי בדבר הנוגע לטובת העם ואשר החומרי, יקראו יהודים, על שם יהודה שהיה הראש והראשון למסור נפשו עבור אחיו, וכן שבטו היה תמיד הראש והורח לעשות לטובתן של ישראל, בים סוף היתה יהודה לקדשו, ראשונה למלחמה, יהודה יעלה, כל מלכי ישראל מיהודה יצאו, המה מאשרי העם מנהיגיו ומדריכיו ומטיביו.

וזהו שאמרו במ"ר שאף שמרדכי היה משבט בנימין, אבל בעשות מעשיו ופעולותיו לטובת העם והצלחתו, כמעשה יהודה ושבטו, לכן קראוהו איש יהודי, שהראה כחותיו לטובת ישראל ביהודה ובני שבטו, וזהו שהודיעו מרדכי ואסתר בסוף המגילה, אשר יוכל היות שגם אחרים ישאלו, למה נשאר מרדכי גם אחרי מפלתו של המן, ואברן שונאי ישראל, להיות משנה למלך, ולא שב לתורתו ולישיבתו, והודיעו שכבר גם בימיו היו כאלה, אשר היה דעתם נגד השארת מרדכי למשנה מלך, ובכ"ז עמד מרדכי על דעתו, וזהו שכתבו, כי מרדכי היה יהודי יען שהיה מצוין בדרישת טוב עמו ביהודה, נשאר בשררותו משנה למלך אחשורוש, וגדול ליהודים, אף שהיה רק ורצוי לרוב אחיו, ולא לכל אחיו, שפירשו ממנו מקצת הסנהדרין ומאד הרגיש מרדכי כאב פרישותם, שהיו מיעוט המנכר טובא, ולא היה יכול לכתוב כל אחיו או אף אחיו סתמא, ובכל זה נשאר משנה למלך אחשורוש, יען שהיה דורש טוב לעמו, שדרש טובתם ואשרם ובהם חי רוחו, וגם ודובר שלום לכל זרעו, שעליו היה לשמור שלום ישראל שהיו מחולקים אז לפלגות דעותיהם, וכאב המפחד ודואג לבריאותו של בנו, בן דאג ופחד מרדכי לשלום העם ואשרו, והיה חשש הספק, שאם יבוא אחד במקומו, פן יגזור ח"ו גזירות רעות על ישראל, ויטה לב המלך לדעתן של ישראל, אצל מרדכי היה זאת לפחידה ודאית, וכן שלום העם היה אצלו לדבר ודאי שמחויב ומוכרח לשמור, לכן נשאר גם אחרי כן משנה למלך

שם בישראל וכדומה, אין פלא שמאר הרגיש מרדכי בכל עקיצותם, וית
 אשר ידובר ממנו, ובכ"ז לא הניח שררותו מידו, לא מצד חמדת ממון
 ולא מצד תאות הכבוד או לעשות לו שם, כי מהפירוש מקצת הסנהדרה
 ממנו, נחל קלון מכבוד, ותהלה תחת תהלה, ולא בוש מלהודיע אמת
 הדבר גם לימים הבאים, וכתב והודיע שהנהו רצוי רק לרב אחיו, לום
 שיודע הנהו, שהמיעוט שאינו רצוי להם אינם במילים בזה ברובא, והיו
 להם מיעוט המנכר וידוע מורגש כ"כ, עד שלא היה יכול לכתוב לאח
 או לכל אחיו, ובכ"ז לא הסיר משרתו משכמו, ולא נמה מדעתו, לעשו
 הטוב לעמו אשר אהבם כבניו, כי זהו נמיה טבעיית אשר הושם בק
 האוהב המבעיי, יותר מבלב האוהב השכליי, כאשר נראה בכל עת, הא
 האוהב את בנו יחידו ביותר, ישמרהו מאד, ולא יתננו צאת החוצה ביו
 סגריר, ואף כי אם יש איזה פחידה ממחלה המהלכת בעיר ר"ל, ואף כ
 הרבה מאוהביו ישחקו עליו, ויאמרו שהנהו פחד שוא כל פחדיו, וכי יוכ
 להניחו להשתעשע את בני גיליו, ולא יאונה לו שום רעה, כאשר ל
 יאונה לכל נעריו כגילו, וכי השמירה היתירה עוד ירע להילד, בהיות
 סגור בביתו, ויוכל היות שמצד השכל צדקו המה במשפטם, אבל טב
 ההורים הדואגים ומפחדים לבנם יחידם, ואף כי אם כבר סבלו ר"ל ממחלה
 לפרקים, לא יסכים את אשר יאמרו וייעצו אוהביו השכליים, שמבע אוהב
 ההורים גדולה הרבה מכל מיני חשבונות השכליים, צל ספק וספק ספיקא
 יראו כהרים וכודאי, ויחששו לסכנת נפש בנם אוהבם אף מספק היות
 רחוק, וכן היה מרדכי אוהב עמו כאהבת אב לבנו יחידו, אשר כל חשש
 ספק שיוכל בא ע"י הסרת שררותו משכמו, אשר פחד יורה לשלום עמו
 התיירא מאד, והתראה לו כסכנת נפשות ישראל, הקודמת מלמוד תורתו
 עוד סבה אחת יוכל היות שהכריח את מרדכי להשאר משנה למלך לזמן
 העם ואשרו, כמו שאנו רואים מהגמרא מגילה הנ"ל היה מעשה המ
 ושרדותו של מרדכי במשך השנים שהיו בין עלית זרובבל, שאז נמנה
 אחר ארבע, לעלית עזרא, שאז נמנה אחר חמשה עיין רש"י מגילה שם
 כאשר נבין, היה אז פירוד דעות מרובים בין גולי בבל, שהרבה אמר
 שראוי לעזור את זרובבל ולהשתדל ברשיון המלך ולעלות לארץ ישראל
 והרבה מהם היו אלה, אשר לא חפצו בעלית ארץ ישראל, כאשר נראת
 מהמעט שעלו עם עזרא, המעט והסבה למיאונם אין כאן המקום לבארם
 (ועיין בספרי מיכל מים חלק הלכה פ' נשא). אבל זאת הלא נראה שהיו
 פירוד דעות, ותהום מבדיל בין המפלגות אז, ומי יודע שהיה יכול לצאת
 מחילוקי דעותיהם, חשש מרדכי מאד שיוכלון להמצא אנשים רעים כאלה
 אשר יאכלו קורצא בי מלכא, על מתנגדיו, ומי יוכל לחשוב מראש מ

שפנות הקמנות לחם עוד תקוה להגצל, ותגדל הבכי וצעקת הנוסעים
 עו שחקים, וכל אתר יבין את עצמו לקראת הסות האיום להמבע
 מצולה, אם ימצאו בין הנוסעים אז, אם ובניה הקמנים, אשר סביבה
 ספו, ובעיני חמלה יביטו עליה, לאמר הצילנו נא אמנו, אף היא
 שונג מבכי, מדאגתה להצלת בניה יותר מעל חיה העצמי, כפי חוקי
 הים, בעת צרה כזאת עליהם להציל ראשונה את הנשים ואת
 צים כהספינות הקמנות, והיה אם יושמו האם ובניה עוד בספינה קמנה
 , אף שגם המה הנם בסכנה גדולה בכל שעה, שנתונה הנה לכל
 ה, ותרחף מכל רוח, ומי יודע אם יעלה בידם להחיתור היבשה, בכל
 עוד תנחם האם הנדהמה אשר לכה"פ הנה עוד יחד בניה, שתוכל
 ציח עליהם במעט בעת הסכנה, ותכסם באשר לה לשמרם מרוב הצמנות,
 ד יכלה ליקח עמה כמזונות תחלקם ותפרנסם להחיותם עוד, בתקותה
 ירחב ה', ויביאם לאיזה מקום יבשה, שינצלו מגלי הים, ואז תקוה
 עוד למטרתה יחד בניה אהובי נפשה, אבל אם מרוב חפזון ההצלה,
 ס האם בספינה אחת קמנה לבריה, והבנים בספינה אחרת לברן, ויעזבו
 שן בתוך גלי הים, לילך למקום אשר הרוח יוליכם, אז תגדל צרת האם
 המה שבעתים, תפרש כפיה לבניה, ותצעק בקול מר צורח פולח לב
 זת, לאמר בני היכן הם, הוליכוני נא אליהם, אם חיה נחיה יחד,
 לא, יחד נגוע ונאסף, הבנים הקמנים גם כן יבכיון ויצרחו בקול מר,
 ! אמי! איך? ויותר לא יבינו ולא ידעו מה לבקש ומה לזעוק, אבל
 ס המבינה תצעק בחבליה, למה לה חיים, שאף אם ינצלו ויבואו
 זה אי הים, הלא ישכחו במהרה את אמם בהגדלם בחיק נכריים, ומי
 ע אם יעלה בלבם כשיגדלו, אף איזה מחשבה לבקש אחד אמם
 תודע אליה, הלא סעתה מרנע פרידתנו הנם אבודים ממני לכל ימי
 וגם עד כואם לאיזה מקום מושב מבני אדם, מי ישום עין עליהם
 אמם, ולשמרם ולהחיותם, ומי יחוש לרוחתם ולישועתם, אז אם ימצא
 ה איש בעל לב טוב, אשר ימסור נפשו לסכנה, וברוב עמל יעלה
 ו לקשר את שתי הספינות זו לזו, באיזה חבל חזק, אז אף אם עדנה
 קים המה עוד הבנים מאמותם, ועוד לא הוכל האם לחבק ולנשק את
 ה, או להשגיח עליהם בעין אם רחמניה, ולעזרם בהאפשר לה אף
 ו צרה כזאת, בכל זאת תנוח דעת העלובה והנדהמה מעט, בחשבה
 ותקוה, כאשר יקום הסערה לרממה, וגלי הים ינוחו מזעפם, להתאחד
 עם, ואולי יביאם ה' המצוי למקום יבשה, ושמה תשובי לבניה, ותגדל
 את האם האומללה כמו שהחיו את בניה עתה בתקותה, כמו שהיתה
 עתה שלמה, וכבר היתה אתם יחד, במקום רוח והצלה.

אחשוורוש, ואולי היה דעת המקצת המנהיגין שפירשו מסרדכי גם כענין
העליה לארץ ישראל אחרי זרובבל, אחרת מדעת סרדכי, והיה דעתם
ממעמם ומנימוקם, שלא לעלות עדנה.

הוא אשר דברנו למעלה שהגרש"מ זצ"ל שאנו עוסקין בהספד
נוסף על גדלו בתורה ויר"א, היה לבו לב חם לעמו, שאהבם וחננם
והשתדל לתור להם מחיה בארץ אבותינו, אם כי פרשו ממנו מקצתם
ומנינו שיחיו, אשר דעתם לא היה כדעתו, ואין ספק שהיה לו מזה ענין
ועגמת נפש, ואין ספק שלוא לא היה עוסק בטובת עמו כ"כ, והיה עוסק
יותר בתורה ללמוד, היו כל סנהדרין ומעריציו ומוקיריו סר
כ"ו ידע גם הוא היטב, אבל לבו היה לעמו, והיה אוהב סבעי לישראל
ולא הניח ולא עזב לעשות את אשר מצא לטובת עמו, אף בכבודו, נס
על מרחת נופו, ומאדו, והיה גם הדבר שלום לכל זרעו, שהוא ה
הגשר שאחד וקושר את המעברות השונות, שלא יעמדו זה מול זה ס
ואויב, מי יודע את גודל הפירוד שהיה יוצא בישראל, אם לא היה ה
העומד בתוך, להשקיט את הרוחות הסוערות, ולהניח את זעף נ
המחלוקת, שהיה יכול לצאת ח"ו, אם היה בא לידי מרבית נצחון ר
אשר ידעתי שהרבה מהתרעמים בסתר אהלם חשבו דרכם ואמרו, א
איש גדול ורם כמוהו, אשר כל ימיו עסק בתורה ויר"א, והיה מנח
הרבנים דפקיע שמייהו, נתן ידו ולבו לתמיכת עניי עמנו בארצנו, נח
ידע את אשר לפניו, וחזקה על גדול שכמותו, שלא יעשה ח"ו ד
אשר לא יעשה עפ"י דיני התורה והמצוה שמה, והרבה בעלי דעה נ
ידם לו, והיו לו לעור בעבודתו זו, גם בגופם גם בממונם, אמנם ס
גם עתה בודאי יונהג ענין הישוב ותמיכתה כמו שהתנהג עד כה, נכ
מרים שבא נאון כמוהו להיות רוח החיה בתוך האופנים, מי יודע אם ל
ימצא מקום עתה יותר להתרעם, מעד כה.

לעורר את לב שומעי דברי, הוספתי לאמר, כי נדמינו עתה לספינה
ההולכת בלב ימים, ויתעורר רוח סערה, וגלי הים יהמיון בכל עת,
ויתרוממו וישטפו גם על כיסוי הספינה, ותתנועע ותתגודד לכל רוח,
היושבים בתוכה יביטו ויראו בהנהגת רב החובל ועוזריו, אם המה ינחו
כל אחד על פקודתו ומשמרתו, אות הוא להם, ששלמה הנה, ולא יתראה
בה כל בדיק, אבל אם יראו שהחובלים ירוצו ויחפזו הנה והנה, והמת
פניהם יענה בם, כי קרה דבר מה להספינה, אז ייראו כלם, ויפתחו
לשלום ספינתם אשר היא מעוז חייהם, ואף כשיראו שבפקודת רב החובל,
יותר הספינות הקטנות המקושרות בה תמיד, אז יראו שכמעט אין תקוה
עוד לספינתם, וכי תרד במצולה היא וכל אשר בה, ורק אשר ינצלו

זכה בווערה לעמנו, כמזהו בעבדו לישראל רק לשם ה' תורתו וקיום
 וכו', בלא שום קבלת שכר, ותקות מה, רק שעמל ויגע לטובתו של
 אל בגופו ובממונו ובכבודו רק לשם הענין הרם הלזה, להעמיד ריוח
 יי עמנו ולהעמידם על הקרקע בארץ אבותינו ארץ הקדושה.

המקונן יאמר, יתומים היינו ואין אב, אמותינו כאלמנות.

אולי נוכל להליש בכונת המקונן את אשר דברנו בזה למעלה,
 יקרה ח"ו שינמל האב מהבנים ותשאר האלמנה וזרעה בלא מפקח
 אג עבורם, ג"כ תגדל צרתם, ובכל זאת אם המה רק בני אם אחת,
 יתנחמו בזה, שצרת כל אחד נוגע גם לחבירו, וכל אחד מצטער
 וערו של חבירו, וכל אחד מוכן הנהו לעשות טובה לחברו ולעזור בכל
 אפשר לו, כי כולן בני אב ואם אחד, ורעה אחת וטובה אחת לכולן,
 יקרה שהאב מהמשפחה ירחיק נדוד, וישארו האשה ובניה בביתם,
 ברון הרבה ימים, אשר לא ישלח דבר מה למחיתם ולפרנסתם, אם
 בעצם ובתכלית טוב להם, מאלה אשר מת עליהם אישם ואביהם, כי
 אשר יחובר אל החיים יש תקוה, ועוד יקוו שיבא אביהם פתאום,
 לי עוד בכסף הרבה אשר יחיו אז חיי ריוח ונחת, אבל יוכל היות גם איזה
 רזון בהאחרונים מבהראשונים, שהראשונים אשר ידעו שאין עוד להם
 מי לקוות, הנה האלמנה קשת רוח, ולא תעמיד פנים בגל, וכל אשר
 בור עליה, תכפף ראשה, כי לא תוכל לדון את התקיף ממנה, ומי
 גנו תקיף יותר מאלמנה עזובה? ועי"ז תוכל להתקיים, היא ובניה עד
 גדלו הבנים ויהיו לאנשים, אבל זו אשר בעלה חי, ותקוה ותצפה
 גואו בכל עת, איננה חפצה לכוף ראשה נגד הקמים עליה, ותתיצב
 דקים בעוז נגדם, אשר עי"ז תשא ותסבול צרות מרובות ביותר, כי
 יקף כל סוף אין בעלה בביתה ואין מי שיריב ריבה, ואם יקרה עוד שתיים
 לה ביחד, שעזב איזה איש בביתו, איזה נשים בעת שהיה מותר ליקח
 הי נשים עפ"י דין התורה ודינא דמלכותא אז הצרה כפולה ומכופלת,
 לבד שכל הנשים הנן צרות זו לזו, וכל אחת תאמר שהיא העקרת
 בית, ואותה ואת זרעה יאהב אישה יותר מהאחרות וזרען, וקמטות
 בייחיות, והמריבות התמידים יוכלו להרוס ולאבד את כל הבית, עוד
 גדל הרעה בזה, שלא תזכור כל אחת את מצבה בעולמה, שאין מי
 יפקח עליהן ועל זרען ואין מי שיריב ריבן, שידעו לכה"פ שלא תתגאו, שלא
 עסוד כל אחת על העתה לומר שרק היא הנה צדקה בכל תהלוכותיה
 האחרות יסלפו דרכן, עליהן לכוף ראשן ולדון בנפשן שאינן רשאין לדיב
 עי, שלא יפלו בפח שונאן ומדיחן, השמחים לאידן, ומחכים לשבת,

ספינת ישראל ההולכת על מי הגלות, זה יותר מאלף ושמונה מא
 שנה, היתה רבת הפעמים בסכנת אבדון ומות, לולא ה' שיעץ מרא
 והקים עזרה לישראל, ע"י התפוזרותם, וע"י התאחדם לכתות כמות שונות
 אשר כמה רעה שיצא לישראל ממפלגות הרבות שבתוכה, אבל אנו רואים
 שאלו היו הספינות הקטנות, אשר הצילו את שארית הפלטה מלדמם
 במים הזורמים, אמנם בן כל מפלגה ומפלגה חשבה, שרק דונה חן
 הקדש, וכי רק בספינתם תמצא אם ישראל היא תורתנו הקדושה אשר
 רדיה ירונו בכל עת, וחשבה שרק היא תחתור היבשה ורק היא תגן
 למחוז חפץ ה', וכל זמן שהיו הספינות הקטנות, המפלגות השונות, מקושרות
 עדנה בחבל הכללי, לומר שבדרך התורה הכללית הננו חותרים טל
 לבא למחוז חפצנו, או שמחה גם אמנו תוה"ק, שאף בראותה ונית
 שהרבה ספינות הרחיקו ללכת לפי הרוח הנושב בגלי הים, והרבה נ
 נמבעו ביון מצולה, אבל שמחה בהנשארים, אשר עוד ישבו בהספינות
 והיו מקושרים באיזה חבל להספינה האחרת, ועוד שחקה התקוה לפי
 שעוד יבא היום, ויתאחדו כל המפלגות בהכירם וידעם, שאב א
 לכולנו, ומשדי אם אחת יינקו כלם, אבל אם יתרחקו המפלגות זו מ
 הרבה, ועוד יעמדו כצר אלו נגד אלו, או תפרש ציון בידיה אחרי מ
 אשר ילכו ויגדרו ממנה, או תצעק תורתנו הקדושה לכניה מרחוק, או
 הנכם בני, איך לא תתבוננו את מצבכם הנורא, ולא תשתדלו להתק
 ספינותיכם זה בזה, אולי תנצלו כלכם. או כשעמד איש גדול מ
 כהגרש"ם זצ"ל, אשר עמל בגופו ובמאדו ובכבודו לקשר את ספי
 ישראל הספורים בלב הים, בעת שיהמו גליו ויועפו, בעת שכל עמ
 קמו על ברתא דיעקב, ועלה בידו הרבה לקרב את הרחוקים, והכיר
 אמנו הכללית לכולנו, אשר ניכרת ומיודעה הנה עתה לכל מפלגות ע
 ביתר שאת ויתר עז משהיה, או שמחה האלמנה העזובה, שהנה
 בניה בכל מקום הילוכם, וקוה קותה, כי כאשר ינחו הסערות ה
 הנושבות על ספינותיהם של ישראל, וגלי ים הזועף ירנעון, או ק
 שיתאחדו כל בניה תחת כנפיה, וכאם רחמניה תחבק את כלם באד
 לכלם. ועתה באבדנו את הגרש"ם זצ"ל המאחד והמקשר ברוב ספי
 הרעות השונות והמפוזרות, וטרם בא אחר במקומו להיות כמותו, ולע
 במקומו, כמו שהיה הוא עומד, נשקפה עוד הפעם סכנה רבה לספינות
 הקטנות, ממפלגותינו המרוכבות, שלא יורחקו ח"ו אחת מחברתה עוד י
 ושלא יועמדו ח"ו בצרים אלו מול אלו, ובודאי תצמער תוה"ק הרבה ע
 פטירתו של הגרש"ם זצ"ל. גם בפרט הלזה, פרם שתראה שבא אור לכל
 את מקומו, ולהיות כמוהו, כמוהו בתורתו ויראתו את ה', כמוהו בלב

ובודאי גם דף מיוחד לכל איש אשר בו יורשם כל
 הפנקס הלזה הוא אשר בו יכתבו חיי כל אדם עלי ארץ,
 בשני דפים זה מול זה, אשר באחד יכתבו כל
 החונות, והחובות אשר ישתרגו ויעלו עליו, והקרעו, ובהדף
 אשר יכנים בתוך החנות מתשלומיו, הדעבעט, היינו
 למחיתו ופרנסתו ופרנסת כל ב"ב מכסף וכבוד
 ומה שטרח ועמל הוא ונתן ושילם להעולם מיגיעו ועמלו,
 יסתח קו תחת שני הדפים הגדולים ההכנסה
 כל הוצאותיו מן העולם, והחובות שהקיף מהעולם
 וכן הכנסותיו מה שהכנים הוא בהעולם,
 לעירו, ולהכלל. את מרחו ועמלו עבור אחרים,
 בינו לקונו, ואז יתראה, את התוצאה האמיתית,
 את סך הכל מהוצאותיו את סך הכל מהחובותיו, כל אדם כשהוא לעצמו,
 בודאי יתרבה הכנסתו הכללית מהוצאתו
 את מעשיו וטובותיו שעשה עד לשמים,
 יוגדל בעיניו מאד, וכן את הוצאותיו יקטין מאד,
 ומה נהנה הרבה מהעולם? ומה נהנה הרבה מאדם לנפשו, ובוז לא
 כסורים המה בידו, ויוכל היות
 יותר מאשר יחשבונו הוא יותר מאשר יחשבו עליו בני העולם,
 שאת אשר יחשבו בני העולם למוצלח, ולעשיר
 הנהו האי מוצלח, והעני היותר גדול
 לאיש כל כספו וזהבו, אם לא ימצא בהם מנוח
 וביארתי בדרושי הרבה בזה, אבל כל
 ענינים יצדק חשבונו של אדם לנפשו, יותר
 שזה תלוי בנשית רוחו של כל אחד, מדותיו
 כל אחד את הכנסותיו ויקטין את
 אדם נוגע הנהו לנפשו, ואף כי בענינים דקים וחשבונות
 כל איש לידע, שגם בני עירו, וכל מכיריו
 יסתחו ג"כ קו תחת שני דפי חייו, וגם המה יחשבו
 והקפותיו מהעולם, ואת כל הכנסותיו ותשלומיו להעולם,
 כפי דעתם המה את כל אשר לקח הוא מהעולם,
 והשתוקק עוד להקיף יותר מהעולם, אף שלא
 במעשיו ובמפעליו הקמנים שעשה לפרקים לעניני
 הוא אשר יכבדוהו ויודוהו בני העולם, לפי
 אבל בני עולמו יראו את כל טעשיו ופעולותיו

אבל אם את כל אלה ישכחון, ויריבו זו את זו ויתקטמו כמו שהיה
אתן, והיו במוחות מצרים מבחון, אז תכפל הצרה ותגדל מאד, ו
ירמיהו ויאמר יתומים היינו ואין אב, הקב"ה הסתיר פניו מישראל וגלם
העמים, לו היו נשארים כולם אחוזים ודבוקים באם ישראל הכללית
תוה"ק עוד לא היתה הצרה גדולה כ"כ, אבל לא כן נעשה, בני ישראל
נעשו עדרים עדרים, כתות כתות, מפלגות ומפלגות, וכל אחד
יאמר, שדק הוא דרכו והנהגתו והשקפתו בתורת ה' הוא האמיתית,
אשר לא כן יעשו ולא כן ינהיגו, הנם עוזבי דרך ה' ואין להם אם
והאחרת תאמר לא כן הוא, דרכי הוא דרך האמת והישר, ואתי
האמתית, ואשר לא כן ילך בדרכי הנהו הבגד באמו ובדתו, ו
תורתנו לאמהות רבות, תחת אשר באמת אחת הנה, ועוד ידמו, שאם
אתם, ורשאים המה כל אחד לעמוד על דעתו, ולבטל דעת האחרים
פיו, לריב ולהתקומט את אשר לא יתנהג כמוהו ובדרכו לא ילך
ישכח את מצבו, ששונאינו מבחון ישמחו לשברינו הפנימיים מאד,
זה יחבו, ע"ז יקונן ירמיהו אמתינו כאלמנות אמהות רבות נעשה כישת
וגם הנן רק כאלמנות, שלא יחשבו דרכן שאין מי שיריב ריבן, ואין
שיפקח עליהן, כן הוא מצבנו מצב ישראל עתה בעו"ה, בעוד שגם
הסדינות בחוץ תשכל חרב, הנה מחדרים אימה, שנאת המפלגות זול
והתעמדות כל אחת על דעתה בתוקף ועוז לומר שרק ההולך ב
בן ישראל הנהו לתוה"ק, וכל דרכי האחרים סלף בוגדים הנמו, זה
ישבור את עמנו הנרכה לרסיסים, למה לא נזכיר את עצמנו מצבנו ה
הלא אחים הננו לכל צרה שלא תבא, בלא הבדל וחילוק מאומה בין סמ
למפלגה, נשים נא לבנו לאשר ילמדנו אויבנו בכל עת ובכל שעה
אחים אנחנו בלא שום הבדל, ונשתדל גם אנו לפעול על לבנו, להס
את רוב האמהות שעשינו ושנעשה בידינו, עדי שנבא יחד להאם הא
האמיתית, מקור מים חיים היא תוה"ק הכתובה והמסורה, ולא נהיה
קצרי רוח, מלנשא גם דעת מתנגדינו, טרם שהוכחנו עפ"י דיני הת
חוקיה ומצותיה בברור כי צדקנו אנו, ואז יש תקוה שאבינו שנש
ידאה את אחדותנו תחת כנפי אמנו האחת, ששוב ישוב אלינו, ויש
לארצנו ולעירו ולביתו, ועוד נחיה באהבים כימי עולם.

אמרו חז"ל (אבות פ"ג משנה ט"ו) החנות פתוחה והחנוני מק
הפנקס פתוח והיד כותבת, דמו חז"ל את חיי האדם בעוה"ז, כאיש הפנק
בחנות כל הצמרכותו, והחנוני, במוב לבו הנהו מקיף לכל מי שיבא לי
סמנו, ורק שפנקס פתוח לפניו, וירשום בו את כל אשר יקחו מ
בהקפה, ולפי דמיונם בודאי ישנו לכל אחד ואחד דף מסוים, אשר

פרי למכביר, או איש אשר פעל על לב רעהו, שהיתה רע
 מעשה טובה לישראל, ופעל באמרי פיו על לב חבירו להיטיבו,
 גם מטיב לאחרים או איש אשר השתדל לשנות את לב העושה
 בעמו, שלא ירע עוד לחבירו ולאחיו הישראלים, וסגר את הרע
 שבו שלא יצא עוד להרע לשום איש, אף כי לפי ראות לא עשה
 בימי חייו בעצמו, אבל באמת, כל הזכותים שיצא מהכנסיות
 ומהחבורות הטובים שתיקן ויסד, יחשב לו כאילו עשה ויעשה
 בעצמו את כל אלה, וזה הוא שנקרא מוכה את הרבים, אשר
 חז"ל לספר בשמחו ובזכותו, וכן פעולת האיש אשר פעל עליו,
 את לבו להיות מטיב לאחרים, ולעזור את ישראל בעירו או גם
 לישראל, עליה רידיה יהדר, ויחשב לו למוכה ולזכות, להעושה
 הטובה לעמו, ואף מי שמגר את העושה רע שלא ירע עוד לשום
 והמה אותו מדרך הרע לדרך הטוב, ג"כ לזכות ולמצוה יחשב לו
 ושהופועל על חבירו, לשנות דעתו ולהטיבו, ויחשב לו כל אלה
 קה, כי היה המפתח לכל הדברים הטובים האלה, שאף אם לדבר
 יחשב איש העושה מפתח לכנס לאיזה בית, אבל אם בלא המפתח
 היה אפשר לכנס בתוכה בשום אופן, או עלינו להודות להנותן לנו
 תח לכנס בה, כמו שנתן לנו כל הבית שבלעדה לא היה אפשר לנו
 בתוכה בשום אופן, וכן אם היה בור מלא נחשים ועקרבים, ובא
 ד ועשה לה דלת וסגר את הבור, אז אין לשער כמה טובה ותודה
 יינים לו בני עולמו עבור זה, שהציל בודאי כמה נפשות נקיים,
 שבתם ועקיצתם, וכן הרבה ענינים כאלו ימצאון בעיני הרבים והכלל,
 לרוב הפעמים אם יתעורר אף רק אחד מהם לעשות דבר מה לטובת
 וזהו, יקבצו אליו עוד חברים רבים, ופעולת הטובה תתפשט ותתרחב
 בה, עד שאין לחשוב מראש כמה יהיו פירותיה, וזהו רק ע"י מפתחו
 הראשון, שפתח ראשונה בעשית מעשה הטוב, אשר תלך ותגדל.
 ולזה היו תולין בארוננו של חתן שמת גם מפתחו, לאמר להרואים,
 גם כן פנקס עולמו כבר חותם, וכבר תוכלו להוציא משפט, על איש
 זה אשר לא הניח בנים בעולמו, להימין או להשמאל, אבל בחשבכם
 ת פנקסו, ראו נא גם מפתחו, הביאו חשבון מכל הפעולות והעשיות
 היה הוא המפתח להם, אם בזכותו את הרבים, ביסדו תקונים טובים
 עזרו ובמקומו, או בפעולותיו שפעל על חביריו להטיב דרכם ולהשתתם
 דרך רעה לדרך הטוב, והרבה כדומה לזה אשר יוכלון המצא בכל איש
 כל מצבו שהוא, אם לטוב או למוטב, אבל בכל אופן על המחשבים את
 עקטו לשום עינם ולבם גם על כל מפתח עניניו.

בעינים היותר ברורות, ויעדיכו את הוצאותיו והקפותיו מהעולם הרב
 מאד, בעוד שהבנסותיו לבני עולמו מעמים קטנים ודלים היו, והיו תוצאות
 חשבונו לפי חשבון בני עולמו, שנשאר חייב הרבה לבני עולמו, כנה
 דף הוצאה תגדל מאד, בהרבה עשירות אותיות, בעוד שסכום הכנסת
 תקמן מאד, וכל אותיותיה מהסך הכלל הנם רק שתיים ושלש, כמה תגד
 התרחקות החשבונות, של בני עולמו, מחשבונו שחשב הוא בעצמו, וק
 זה אמרו חז"ל (שבת קנ"ג) איזהו בן עוה"ב, א"ל ואזניך תשמענה דם
 מאחריך, לאמר זה הדרך לכו בו, כי האמינו וכי תשמאלו, הכו
 בדברינו, שרק את תוצאות חשבון העולם, ראוי לאשר ולקיים, שהם
 אינם נוגעים לרוב במשפטם, ואף כי בשפטם את האיש לאחר מותו, וע
 יש לסמוך, הן אם ידינהו לימין ולזכות, או לשמאל ולחובה, ולכן צו
 כל אדם לחשוב לפרקים את דרכו, ולידע שפנקסו פתוח גם לכל ב
 עולמו, ושמה כתוב כל אשר יקח ויתן מהם ולהם, ויתבונן נא את ה
 בני עולמו עמדו איך ומה הוא.

ובאמת לאיש אשר הניח בנים אחריו, הממלאים מקומו, לא נוס
 למתוח קו תחת פנקסו אף ביומו האחרון, ולחשוב משפט צדק א
 הכנסותיו והוצאותיו, כי מי יוכל דעת מראש את אשר האציל מרוחו
 בניו אחריו, יוכל היות שאף לו בעצמו לא עלתה להרבות טובה לע
 ולעמו, מסבות שונות, אבל האציל מרוחו על זרעו אחריו, אשר הם
 יפעלו וייטיבו לבני אדם, על ידי חנוכם הטוב מאביהם, ואשר שתל בו
 מהחסד והרחמים, ואשר הנהיגם בדרך ה' הישר והטוב תמיד, וכן להיש
 ח"ו, אין קץ להרעה, אשר יוכל בא ח"ו מבני איזה איש אשר לא נס
 בדרך הטוב והישר, לכן על איש שהניח בנים אחריו אין עוד אפשר
 לגמור חשבון פנקסו, כי מי יודע מה שיופעל עוד על ידו לטובת ב
 עירו ועמו. אבל כשמת איזה איש בלא בנים, לאיש כזה נוכל לתת
 חשבונו, ולחבר את כל הכנסותיו לחברת העולם והוצאותיו מן חס
 העולם, לידע אם נשאר הוא בע"ח להעולם במותו או שבני עולמו נשא
 עוד חייבים לו, ולזה היו תולים לחתן שמת פנקסו בתוך ארונו, לת
 שזה הנפטר חתם את פנקסו וחשבונו את בני עולמו. אבל אצל פנק
 היו תולים גם את מפתחו, לאמר להרואים את פנקסו של המת המוט
 בארונו, שיראו נא ג"כ את מפתחו, יוכל היות שמת איש בדמי ימיו, ול
 הספיק לעשות ולפעול הרבה לטובת בני חברתו, ציבורו ועולמו בפועל
 ובכל זאת עשה ופעל הרבה לטובת בני עולמו ברוחו, איש אשר
 מרוחו האציל על בני חברתו, ויסד ותיקן איזה דבר טוב במקום
 או לדבר הנוגע לכלל ישראל, אשר אחרי מותו, פיילותיו ישגו ויפחיתו

זה (דף כ"ט) יעוי"ש, ותוכחתו המרגלא בפומיה תמיד פסוק בנפול
 ד אל תשמח, ובהכשלו אל יגל לבך כו', כמבואר במס' אבות (פ'
 כל אלה נוכח היטב שפנקסו של שמואל הקטן, ובחשבון בני דורו,
 היטב כי הכנסותיו עלו מעלה ראש, והוצאותיו מבני דורו לא היה
 כלום, שלא בקש ולא לקח מאומה מהעולם, והתרחק מהכבוד וברח
 בתכלית הרחוק, ולאיש כזה מה יוכלו, וכמה יעלו כל הוצאותיו
 לס ובני דורו, ובכל זאת תלו גם מפתחו בתוך ארונו, להזכיר את
 הדאיים, שעוד לא ספו מעשיו ופעולותיו של שמואל הקטן, עוד
 את נעשה בהדברים שהיה הוא המפתח לכל ענינים הטובים שיסד
 בני דורו.

אבל לשפוט ולדון על דברים כאלו, מה שתיקן ויסד שמואל הקטן
 ולחשוב התוצאות מכל מעשיו, אף מהנראים כקטנים בעיני אחרים,
 זק מביני דבר לראות בהם גדולות ונצורות, ולכן ר"ג הזקן וראב"ע
 נסא הישנה" שהיו נשיאי ישראל, וידעו היטב את מצב בני דורם,
 יס את עםם ואת נשית רוחם, והיו חכמים גדולים כמבען של נפשות
 אדם, הם ידעו ויכלו לשפוט את תוצאות פעולת שמואל הקטן, לפי
 עשייה בתוך העם, בזמנם ומקומם, וגם הבינו בטוב את פרי
 שים שעתידין להשתגשג לענפים מרובים, גדולים וטובים, והמה
 פתם את עםם אהבה טבעיית, ר"ג בשלשלת אבותיו שהיו נשיאי
 א, ויוצאי ירך מלכות ב"ד, וראב"ע דור עשירי לעזרא, אשר דם אבי
 נול בעורקיו, לדאוג להטבת מצב עםנו אף בחוסריותו, המה, נשיאי
 אל וגדוליו, היו מספידים אותו, ואמרו על זה נאה לבכות על זה נאה
 אבל, הבכיה הנה התפעלות הגפש, ותוכל בא אף בלא חשבון צדק
 קים, אבל אבילות הנה אות התוגה מבחויץ, כמאמרם ז"ל, אנינות
 גים אבילות מבחויץ, יקרה לפרקים שהמלויים איזה איש לבית עולמו,
 אם אינו קרוב ומודע להם, כאשר ישמעו צעקת קרוביו, ירך לבם ויורידו
 שח, שזהו כח נפש המתפעלה, שראית העינים תפעל על הלב
 מה, ויוכל להקרה גם כן, אם מת איזה איש, והניח אחריו ברכה
 מה לאשתו וזרעו, ואף שרובם יצאו מביתו, ויהיו לאנשים לעצמם,
 ז יבכה איש אחר, שאיננו קרוב ושאר בשר אליו בפנת ביתו וזרוד
 שח באין הפוגה על מיתתו, היינו אם היה המת, בימי חייו מנהל
 ק איזה איש אחר, אשר עשירות שנים היה רק בעסקו, והכיר את כל
 תצאת והמוכאות בהעסק, והיה איש נאמן, שסמך עליו בכל עסקו,
 על הבית בעצמו, חלש הנהו עתה, וכאשר לוקח ממנו מנהל עסקו, אנ

ועל זה הסמיכו חדל מסכת שמחות שם. וכשמת שמואל
 תלו לו מפתחו ופנקסו בתוך ארונו, מפני שלא היה לו בן ממשיך
 שלא הגיח בן ממלא מקומו, אחת היא לחשבון העולם אשר יחשבו
 פנקסו של שמואל הקטן, והראו בזה לכל רואי את ארונו, שלא יר
 לפניהם לחשוב את פנקסו לבד, אשר גם תוצאות חשבונו, יגדל הכנס
 בתוך ערתו ועמו אלפי אלפים מונים, מהוצאותיו שהוציא מבני ע
 אלא שישימו לבם גם למפתחו. פעולותיו הרבים והעצומים שנעשה ה
 לדורו, על ידו שהיה הוא המפתח לכל אלה ענינים הטובים, את פ
 של שמואל הקטן, אשר מצאנו בדברי חז"ל, דיים המה אף הס
 שסופר לנו מה שהכנים בעולמנו, ענותנותו ובריחתו מהכבוד, הספ
 הגמרא במס' תענית (דף כ"ה:), שמואל הקטן גזר תעניתא על הגש
 וירדו גשמים בבקר, עוד קודם התענית, סברו שבחו של ציבור הוא,
 להם שמואל הקטן, למה הדבר דומה לעבד שביקש פרס מרבו,
 להם תנו לו ואל אשמע קולו, שוב פעם אחת, גזר שמואל הקטן תע
 וירדו להם גשמים בלילה, אחר התענית, סברו שבחו של ציבור ה
 אמר להם למה הדבר דומה לעבד שבקש פרס מרבו, ואמר להם י
 ואח"כ יתנו לו, ולשמואל הקטן היכי דמי שבחו של ציבור, אמר מ
 הרוח ונשיב ויקא מוריד הגשם ואתא מטרא, הלא אף בדבר שראו וה
 כל ישראל, שרק ע"י תפלתו של שמואל הקטן באו הגשמים בשני פע
 השתדל הוא בעצמו, להקטין את מעשיו בעיני העולם, בכדי שלא יע
 ושלא יכבדוהו, טובו לבריות והפקר כבודו לטובת אחרים, תסופ
 במנהדרין (דף י"א), ששאל ר"ג, במצאו שמנה לעיבור השנה, מ
 שעלה שלא ברשות, עמד שמואל הקטן, ואמר אני הוא שעליתי
 ברשות, ושם מבואר שלא שמואל הקטן היה, רק אחר היה, והפ
 כבודו לומר שהוא עלה שלא ברשות, להציל את חבירו מבזיון, ואף ש
 היה שיתעברו כל השנים על ידו, ובמס' שמחות שם מבואר הלשון, שא
 אם יודרשו שנים כאלדד ומידד לעיבור השנים, אמר לו ר"ג, אתה הוא
 מהם, והבת קול מן השמים העידה עליו שישנו אחד שראוי שתשרה
 רוח"ק אלא שאין דורו ראוי לכך, ונתנו עיניהם בשמואל הקטן, וענות
 ושפלות דעתו בעיניו, ואי הרגשו את גדלו בעיני העולם, גדלה כ
 עד כשחלה במחלת הדרוקן, אשר לפי דברי הגמ' (שבת דף ל"ג) ה
 סימן לעבירה, אמר הקב"ה רבש"ע מאן מפיס, היינו שפחד שלא י
 ח"י בני אדם בעבירת חושדים בכשר, בדגם אותם לחובה, ולא עלה
 לבו, שלקדוש ה' כמוהו לא ימצא שום אדם בעולם שיחשדהו בעב
 כי היה עניו אמיתי ושפל בעיניו הרבה, ועוד הפעם תסופר לנו

מדה לעמנו, וחלקו שהכנים בעמנו מהגמ"ח, מה רבה ורמה
 לנו לטובת עמנו, במסון עצמו, אשר הוציא אלפים רוי"כ כסף,
 ה' כידוע, רק לטובת תמיכת עניי ישראל, ולהענין אשר עמל
 יחתו בגופו, ידיו לא היו אסורות מכתוב לטובת ישורון שעות
 תליו לא לנחשתים הונשו, מלילך גם מלנסוע נסיעות ארוכות
 העיל לבני עמנו, ומכל אשר חננו ה', ומכל אשר הובא לו
 לא השאיר אף הנדרש להדפיס את כתבי תורתו שהניח אחריו
 דושי תורה, שו"ת, וחידושי אגדה, כאשר הודיעו ברבים,
 להביאם לבית הדפוס, כל זה נתן הוא לעמו, והכנים בחנות
 ומה לקח ומה הוציא מבני דורו? רק הנדרש להחזקתו והחזקת
 שלא היו מרובים, ולא הניח אחריו דבר מה, לכן אף ממיצוי
 וצאאותיו הכללים, נראה את פנקס ימי חייו, כי גדול טובו,
 ומה מאד, והוצאה מועטה וזעירה, די הוא התבוננותנו בפנקסו
 עליו, על האי שופרא דבלי בעפרא, ה' יודע אם ימצא
 איש גדול ורם כמוהו בתורה ובי"א, מוכתר במדות טובות
 קיב על מזבח אהבת עמו מרחת הגוף כמוהו, וכסף תועפות
 לנסוע לעיר לעמבערג, בעת שהתאספו שמה אלפי נפשות
 מרשים מערי רומעניא, והיה נדרש לעשות שמה סדר ומשמר
 לארצות אחרות, ואופני השילוח ותנאיה שהיו קשים אז, לא
 עת אחרים מגדולינו, רק את שם הגאון ר"ש מאהליעווער וצ"ל
 כל איש יוכל הבין מעצמו, כמה קשה הוא לאיש רך הלב
 צניו בצרות עניי עמו, ואף כי צרותיהם אז שגדלו מאד, ה'
 שוכבים בחוצות יחד עוללים ויונקים, אף כי כולנו שמענו
 אצלם, אבל אינו דומה שמיעה לראיה, וכן נבין ג"כ המרחא
 אשר יקח איש עליו, בבואו שמה לסדר עניני מרי לב וקשי
 אבל את כל אלה ידע גם הגרש"מ וצ"ה.

אהבתו לעמו לא הניחו להשאר בביתו, ולהסתפק באנחות
 צרות ישראל, כי אם נסע ועשה ופעל לטובתם בכל מה שהיה
 מי יוכל לחשוב מראש כמה נפשות הציל לישראל בנסיעתו
 היו הולכין לממין, והיו אבודים ח"ו אם מהעולם או מישראל,
 לכות בודאי, על אוהב ישראל כמוהו בכיה מבעיית, כאיש
 על שאר בשרו; אבל גם על מפתחו נתבונן נא, לפורוני צדקות
 ולרבוה רבבות, היה הוא המפתח, הוא היה המשתדל והמורח
 נדיבי עמנו, להעניק מטובם לדלי ישראל, לתומכם ולהחזיקם,
 לחשוב מספר הנפשות שהחיו על ידו, מספר הנפשות שהוצלו

כל עניניו תמס יהלכו, כי מרם שישיג איש נאמן למלאות מקום ה
 ומרם שיורגל המנהל החדש בהעסק, יוכל להשבר כל מחיתו, וה
 מצד החשבון וטובת עצמיותו, שנאבד ממנו, איש אשר היה סק
 עסקו ומחיתו. ר"ג הזקן וראב"ע אמרו, על זה נאה לבכות מצד
 והתפעלות הנפש, ועל זה נאה להתאבל, גם ע"י התבוננות ה
 שבמיתת שמואל הקטן הרגישו שתי ההרגשות כאחת; א) שהיה
 לבני דורו טאד, וראוי לבכות בכיה טבעיית ככל הבוכים על
 ושארם כי נטל מהם; ב) שהיה עסקן גדול, ופעל ועשה הרבה
 בני דורו, היה מנהל עסקן של ישראל בתום לב. בלא שום פניה
 לא מממון ולא מכבוד, מלכים מתים ומניחים כתריהם לבניהם,
 המעשים והפעולות שהתחילו המה לעשות ולא הספיקו לגמרם, הלא
 כתריהם, המה מעשיהם הטובים לעמם ולמדינתם, לבניהם,
 יגמרו את אשר החלו אבותיהם לעשות ולפעול, עשירים מתים,
 עושר לבניהם, הכסף ישאר בעולם, שלא יקחו אתם מאומה, וה
 אשר פעלו להיטיב את אחרים בכספם נאבד מבני עולמו, ומי יח
 בנו ירע ממנו, אולי ייטיב עוד לבני דורו יותר מאביו, אבל
 הקטן לקח כל החמורות שבעולם, הן במעשיו ופעולותיו הידועים
 לכל בן דורו, כי נחמדים נעימים ומתוקים המה, והן בהדברים של
 ולא נראה עדנה את חסרונו, אבל נבין את אשר יחסר לדורו כי
 ממנו מנהל עסקיו, והלך לו.

אנחנו בהספידנו את הגרש"מ זצ"ל, נמליץ עליו במדרגתו
 חז"ל הנזכר למעלה, ונתבונן גם אנו על פנקסו ומפתחו שהיה ראוי
 בארונו, שהורידו עמו, יחד לקבר, ותכס גם עליהם הארץ, מפני
 הניח בן ממלא מקומו בתורתו ובמעשיו ובפעולותיו, את פנקסו כשה
 נדע היטב, אבל זאת נדע כי גדלו הכנסותיו בעמנו, מהוצאותיו
 עולמו, ולקחתו מאתנו, הן מה שהכנים בכלל ישראל, מעסקן
 מימי נעוריו שגדלו והצטינותו בתוה"ק, הלא בא לו רק מעמלו וי
 בה, הן מעבודתו ויר"א שבלבו, אשר הרבה נפשות עשה וקרבים
 ולעמנו, וחוס אזהרתו את קרוביו ומיודעיו לשמור דרך התורה וה
 אנו רואים ביתר שאת במכתבו האחרון, שכתב רק כאיזה שעות
 חולשתו האחרונה, אשר הזהיר וכפל ושילש, למיודעיו ודורשי
 דבר העמדת בית מסחר כללי באה"ק, שידעו נא שהיסוד והעיקר
 מעשיהם ופעולותיהם גם בדבר הזה, הוא שמירת חוקי התורה, מש
 ומצותיה, ומחוג מבטם זה יעשו כל מעשיהם, או יצליחו בכל דרכ
 כאשר קראתי מכתבו, וכן קראו ג"כ רבים כמוני, כל זה נתן הוא

המעון לכל עניני הבית, בהשגחתו על הקמנים ממנו, שילמדו
 בדרך הישר לה' ואדם, והוא בעצמו יעסוק בכל עתותיו החפשים,
 ובתכמה בחדרו המיוחד לו, אם יקרה אשר ע"י עלילות שוא
 שונאי ביתם, מוכרח הנהו להרחיק נדוד מבית הוריו, וכבר הוקבע
 חזק אחרון שאפשרי לו עוד להתעכב בבית הוריו, וביום הידוע
 מוכרח לנסוע מביתו, אז אף מרם הגיע יום המר והנמחר, יום
 מבית הוריו, כבר הננו רואים איך שאביו הזקן הנהו עצוב מאד,
 חד מלחץ מצב ביתו המורה מאד, והאם האהובה תוריד דמעות
 המנות, בכל פנה ופנה תשפוך לבה ונפשה, על הלקח ממנה
 חמד נפשה, וצור לבבה, אבל כשיגיע היום המר, יום הפרידה
 חדיו היקרים וכבר הוכנה העגלה לנסוע מביתו, וכבר חובשו כל
 והושמו על העגלה, ועליו רק להפרד מביתו, אז יפרוץ זרם
 יז ויזלו כנחל, ילך ראשונה להפרד מספריו האהובים לו כנפשו,
 הם מצא מנוח ונחת חייו, ינשק את כל אחד ואחד מספריו ברוב
 חבה, וכל חפציו מחפציו היקרים הנשארים בביתו, יגע בידו
 ה רבה וחבה עצומה, יבכה ויאמר, אוי ואבוי לנסיעתי הלזו, אשר לא
 עוד לראותכם ספרי היקרים לי כחיי, ואשר בכם מצאתי קורת רוחי
 פשי, מי יודע יאמר, אם במקום נדודי יהיה לי זמן אף שעה אחת
 בהנחתי בכם. האב הזקן כוכה ומתאבל בחדרו, ויפול על צואר
 חבה עצומה, יבכה ויתאבל, הה בני לפרידתך מביתי, איך יקרת
 ש, ואיך גדלה צרת גורת פרידתך מביתי, האם האומללה, תחלש
 תע תבכה ותתאונן ותספור תמרורים, בני מחמל נפשי, הנחומי
 ע, איך נעזובך, ואיפה תסע, מתי אזכה לראותך עוד, ולשמע
 לך בלמודך, ובמדרוהיך המתוקים, אבל באין עוד אפשר להתעכב
 מהו מוכרח להשתמש מידי הוריו האהובים, ויחבק וינשק את כל
 אצותיו הקמנים, אשר היה להם למורה ולמדריך כל ימיהם, וירטיב
 ת עניו את לחייהם, ויבקשם ויזהירם, שיחיו יחד בשלום ובאחדות,
 י בקול אביהם ואמם, לכל אשר יצוום, בלא נמות ימין ושמאל,
 וזו אותו את אחיהם הגדול, אשר עמל תמיד, לחנכם ולנהלם בדרך
 ויהיה שמו וזכרו לפני עיניהם, אשר ישתדלון לעשות כפי שהורם
 היותם אתם, הקמנים אשר לא ידעו עדנה מאומה מצרותיו, וידמו
 הפעם הוא ככל נסיעותיו, שהיה רגיל לצאת למסחרו, ישאלוהו
 הו שיבא להם מתנות טובות, כמו שהרגילם בכל פעם שובו
 תיו, עי"ז ישבר עוד לבו בקרבו, ולב ההורים לשמוע את המימותם
 מצים וחסרון הבנתם בין נסיעותיו המורגלים לנסיעתי הלזו.

מנודד לארצות אחרות, אשר כבר היה נשכח מהם שם ישראל, להביא חשבון פרי מעשיו ופעולותיו אשר עוד ישגשגו ויגדלו. המפתח לסגור את נצחון המפלגות שלא יעמדו בצר זה לזה, למעשים רבים ופעולות רמות, מאלפי נפשות ישראל, לטובת הכלל וכל הלאום, יתבונן נא כל איש רגע אחד היטב, ויראה נא בעינו החיה אשר כבר יצא, אשר יוכל בעה"י עוד לצאת לטובת עניי עמנו הסמוך מהמעשים והפעולות שהיה הגרש"מ זצ"ל אף רק המפתח לזה, אויב נבון, שאין קצה לטובותיו, ואין עין בשר יוכל לראות התוצאה הכוללת מכל אלה, רק ה' הטוב היודע עתידות ותוכן רוח כל בשר, אשר ורמו מאד מאד.

לכן על זה נאה להתאבל ג"כ, בכיה שכליית שנלקח מן מנהל עסק הלאום באמונה חזקה, בלא שום קבלת פרס ותקוה שאם מאונו והונו וכבודו תמך גם בעצמו את כל מעשיו ופעולותיו שאמרו לנו חז"ל אבילות מבחויץ, מהראוי לעשות לנו ציון חזק פעולותיו ומעשיו, אף שכבר אמרו חז"ל (שקלים), "תני רשב"ג את עושין נפשות לצדיקים, שדבריהן הן זכרונן, וזכר צדיק לברכה, הוא לעשות זכרון להצדיק אין אנו צריכים, שדבריהם הן זכרונן, בכל בתי מדרשות ישראל תמיד, את תורתם ודעתם ושיחתם. אבל לעשות לנו זכרון, להזכיר תמיד פעולותיו ומעשיו של

מאד נכון וראוי לעשות, מאד ראוי לנו לעשות ציון מבחויץ, שנוכח את האיש אשר מרח ועמל לעמנו, ונלמוד מסנו לומר, ומה האון בתורה, וגדול שמו בישראל, מרח בכל כחותיו לטובת עמנו, כל הדעות מהמפלגות השונות, להוציא צוף דבש הכללי, ולא כבודו ג"כ, והוציא את כומונו לאלפים, רק להרבות טוב וחסד בלב מבש"כ אנו קטני התורה, כמה מחויבים אנחנו, להשמר מלעשות ח"ו לשום אחד מאחינו, ולהשתדל לטובת אחינו הן לכל יחיד והן להכלל כולו, כל אחד ככל האפשר לו, בגופו ובכחו, הציון את הגרש"מ לפרקים יוכל להזכירנו את חובנו לעמנו, ועוררתי את דברי לתת יד להמפעל הרם, שישתדלו לנטוע גן באה"ק נוש האתרוגים, אשר יקרא על שמו "גן שמואל" שיזכר עי"ז תמיד פעולותיו ומעשיו של הגרש"מ זצ"ל, ויתעורר לעשות טוב וחסד ומשלו נתן לו, שיהיה גם בזה המפתח, להרבות טובת העובדים ולהגדיל הכנסת אדמת קדשנו, אשר זה היה אדיר חפצו בחייו. לעורר עוד ביותר את לב שומעי דברי, תארתי את מצננו לבית איש אשר בנו הגדול שכל מסחר בית אביו יתנהל על ידו.

מת אבותינו, ארצנו הקדושה והאהובה לכלנו, ועלינו לקבל עתה,
 על חיובנו ע"פ דיני התורה, לעשות נחת רוח לאהב ישראל כמחו,
 את רצונו ולמלא את חפצו, שישתדל כל אחד להתקרב לכל
 עם הנוגעים לכלל ישראל, וישקול את כל מעשיו ופעולותיו, שיהיו
 עלת עמו הכללי ולתפארתו, ומכש"כ להיות זהיר מאד לחלל ח"ו שם
 שם עמו בשום דבר, ישנם, "חמורות" שחמורות הנם באמת, אבל אין
 לטנינים בטובם ויפיהם, ולכן אין הכל מודים בחמורתם, אבל חמורות
 הטוב לעניי עמו, לרחמם ולסעדם, לטרוח עבורם בגוף ובממון,
 חות כאלו מוסכמות המה מכל העולם, ונוכל להמליץ עליו, הגרש"ם
 לקח את החמורות שבכל העולם, שכולם יודו שחמורות המה כל
 ופעולותיו, והלך לו, אבל לא כהילוכו ללעטבערנ, לונדון ופאריז,
 לנו הפעם, אז הביא בנסיעותיו טובה רבה לישראל, בהשתדלותו
 נפשות לרחם על העניים המדוכאים גולי רומעניא ומאראקא,
 זנה בידו ומצא מרחמים כרובים, והמרחם היותר גדול הנודע לנו, אשר
 בא רבבותיו, יחיה אלפי נפשות, אבל בנסיעתו זו האחרונה אין לנו
 חת שיביא לנו עוד מתנות טובות לעמנו, ולא נוכל קוות ליהנות מטובו
 רק שזכות צדקותיו יעמוד לנו, שנתעורר כל אחד להיות אוהב עמו
 זה כל אחד לפי כחו, ולהחזיק שלום הכללי בעמנו, והיה זה השפעת
 זו האחרונה לעמנו.

במצות פרה אדומה נאמרה, זאת חקת התורה, וכבר אמרו חז"ל,
 על הפסוק, "אמרת אחכמה והיא רחוקה ממני" שזה קאי על פרה
 חמה, שאמר שלמה, עמדתי על כל מעמי התורה, לבר מפרה אדומה
 שארה רחוקה ממני, ולא בא לידיעת מעמה, וכן אמרו חז"ל, ודרשו
 פסוק ויקחו אליך פרה אדומה, לך אני מגלה מעמה של פרה,
 אחרים חקה, ויחשוב לסכלות אם נאמר להבין איזה טעם, בהמצוה
 הקב"ה, שתשאר חקה בלא טעם לכל האדם, לבר ממשה רבינו,
 על זאת מותר לכל ישראל למצוא איזה רמז ישר גם במצות פרה אדומה,
 ניתן רשות להתבונן בכל מצות התורה, להבין מעמיהם וישרתם,
 ק שנדע שכל מציאת רמיוותם, הנם רק להמתיק ולחכב את מצות התורה
 המוצא, אבל לא לשנות ח"ו אף שינוי כל שהוא, ע"י סבת המעם
 אמר האיש להבין בהמצוה, וכבר נמצא במדרשים רמזים שונים במצות
 אדומה, עיין רש"י חקת טעמו של ר' משה הדרשן, אמרתי לפי
 רמז מוסרי במצוהה.

איתא בברכות דף ה' ע"א, אמר ר' לוי בר חמא אמר ר"ש בן
 קיש, לעולם ירגיו אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר רגזו ואל תחמאו,

Handwritten notes in the left margin, including a large letter 'D' and some illegible scribbles.

בן הוא מצבנו עתה, כאשר אמרנו למעלה שראוי לזה
 זיקברוהו ברטה ובעירו, כדרשתם ז"ל, שספרו לו כל אחד מישראל
 כדרך שספרו לו ברטה, א"כ עלינו לתאר עתה את פטירתו של
 זצ"ל, והובלת קבורתו, כבר אמרו חז"ל, קשה להקב"ה לגזור מן
 הצדיקים, ולכן כבר התאבל כב"י הקב"ה, מיום ראש השנה שעבר
 גזירת פטירתו של הגרש"ם זצ"ל, וכמאמר המ"ר הנצב פתח
 כשבירת הלוחות, לוא היינו יודעים אז את הגזרה הרעה הוא
 היינו בוכים לפני הקב"ה. על פטירתו, אבל אנו נודענו מהרעה הנגזרת
 ביום י"ט סיון יום פטירתו, וביום המר והנמחר הזה, לוא היו לנו
 לראות, ואזנים לשמוע את פרידת הגרש"ם מספריו המרובים, אז
 ועמל ויגע בהם, ומצא בהם נחת ימי חייו, איך שנשק כרוח
 אחד ואחד מהם, בהפרדו מהם ובידעו, ששם בדרך שהוא הולך
 אין עוד מקום לעשות בבחירה חפשית נחת רוח ליוצרו, ששם
 הגמול ולא עולם המעשה, איך שהתאבל כב"י הקב"ה על יום
 בנו האהוב לו, אשר הלך בדרכיו, גם בהיותו רחום וגומל חסד
 לחנכם ולנהלם ולהורותם לחיות יחד באהבה ובשלום, אמנו היא
 תבכה ותתאבל, על אבדתה הגדולה מאד, בהלקח ממנה מחמל
 אשר קרב הרבה מבניה לחיקה, ולאהבתה, לו ראינו את פרידת
 מאחיו עוכרי אדמת קדש בארצנו, אשר מרח ועמל עבורם ל
 ומשמחת לבו שכבר הנם מוציאים לחמם וטרף ביתם מאדמתם,
 ובמנוחה, שכל אחד היה קרוב ללבו ולנפשו, ואיך שיפרד מכל
 ודעיו, ומכל אחיו בית ישראל הנדבאים, אשר אהבם אהבה עזה,
 זה עלינו לתאר עתה ולראות בעינינו הרוחניים היטב בעת הספידתו
 איך לא ימס לבנו כמים, ואיך לא נוריד כנחל דמעה על שבר נתי
 אשר השברנו, אבל עלינו גם לשמוע את צוואתו האחרונה, ו
 וחפצו מעמו, אשר יגע ועמל עבורם, כפי אשר נבין את חפצו ו
 ובאזן רוחניי הננו מקשיבים את בקשתו לעמו, שנחיה כלנו יחד
 ואחרות, שנאהב זה את זה, ושנרחם זה את זה, ושיסבול כל אחד
 לשמוע גם דעת חבירו במנוחה, ולשפוט עליה במתינות וב
 שחקלוט כל מפלגה ומפלגה בעמנו, את המוב והישר שימצא
 בחבורותיהם, אשר בזה נאחד ונקשר להיות עם ה' אשר אהב
 ושנשמור את כל אשר יצונו אבינו שבשמים, הרועה את עמו גם
 קדר, בהשגחה יתירה ומצומצמה, ולעשות כל פעולתנו ע"פ דיני
 והמצוה, לקיום ולחזוק אמנו האהובה להוסיף אמץ לחזק ידים רפות
 עניי עמנו, להעמידם על בסיס נכון בפרנסת היתר ובמוחה, להוציא

למלא את תאוותם, למען הפים את הרגשתו הרגש היהדות, אשר
 ראשונה כאוב מעומקא דליבא דידיה, להזכירו שמעשיו ופעולותיו
 עד חיקי התורה ומצותיה, וכי עתיד הוא ליתן את הדין על כל
 מצא יצרו הרע עצה נכונה לפניו להבליג את יגונו, ולחוקו בדרכיו
 לשפק בעצם השכר והעונש אשר עמם עי"ז גם הרגש הדק
 המזכירו לפרקים רוע הנהגתו, והשתיקה שלא עלתה עוד על לבו,
 עתה בידעו את מצבו, וכי הוא עומד בכל רגע על פתח קברו,
 עוד תאותיו לפניו, יחדש ניצוץ הישראלי לחיות ולעלות על לבו,
 יצו אולי היה ראוי להתודות עתה לה', על חטאתיו אשר עשה,
 באליו גם עתה, כמאמרם ז"ל על פסוק תשב אנוש עד דכא, עד
 מה של נפש, אז יחשוב את נפשו, ומה פעל ומה עשה בעולמו, ומה
 אחריו, כל ימיו היה טרוד בעבודתו את עצמו, להרבות הון ביתו,
 נבוד בקש וחפץ לנחול מבני בריתו ועולמו, אף שלא פעל עבורם
 זה או מעט, יתחרט בלבו מאד על אשר לא חשב דרכו בעוד מועד,
 סגרת כל עמלו, מה הוא, וכי אם היה נוהג בכל עניניו כישראל כשה
 התורה והמצוה, האם לא היה חי גם אז עד היום, וכי אם היה
 ליורשיו אחריו איזה אלפים שקלים פחות מעתה. איזה רע היה יוצא
 מה? היה לו לקצוב איזה זמן לעשות לשם עולמו הנצחי, ולהרבות
 לאחיו, ומה נעימים היו לו עתה רגעי האחרונים, כשהיה מוצא
 רוח במעשיו לה' ואדם, ומה מרים המה לו עתה כשיתבונן בכל
 בחיים מה המה עתה, כשיראה ויביט בבניו ובנותיו העומרים אותו
 אשר לא היה לו זמן לחנכם עי"פ דרכי היהדות, ודאג הרבה רק
 החומריו, יראה, שאמנם כן עלה בידו להעמידם על בסיס נכון
 עוה"ז, אבל את יהדותם, את עולם הבא, יראה וידע שלא יזכרו
 ומהם כאלה אשר ישכחו גם עקרי דת הישראלי, ואותם
 עלומיהם בעולם הזה, עולם החמדה והתאוה, מי יודע
 בדרכם המה, יחשוב בלבו, לו יחכמו זרעו כמוהו היוק,
 כל האדם ואחריתו, לו יתן ה' בלבם לחשב המיד דרכם,
 היתה שמחתו עתה, אבל לשוא! תפלותיו וחפצו זה לא
 לא ינתן לו, מי שלא למד כל ימיו לא יוכל ללמוד ביום האחרון
 מוטל עליו, מי שלא חנך את ביתו וזרעו אחריו להיותם
 לא יועילין להם עתה בקשת אביהם, גם המה יראו את
 בעיניהם, אבל רק יום מיתת אביהם, ולא יום מיתתם העצמי,
 מלבו אנחה גדולה וממשוכה, מרה כלענה, אנחה השוברת אף
 של השומע המבין את כלליות האנחה הזאת מה היא, ויותר יש

אם נצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה, שנאמר אמרו בלבבכם, נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע, שנאמר על משכבכם, אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה, שנאמר ודומו סלה.

ולכאורה יקשה, שמהגמרא משמע שהזכרת יום המיתה יועיל בזה להכניע את יצר הרע, והלא חזינן דלאו הכי הוא, כמה אנשים העוסק תמיד בגמ"ח של אמת, מטהרים, מלבישים ומקברים את המתים, ונב לא נראה בהם הרגו יצה"ש על יצה"ר, יותר מבשאר אדם, ולפרקים בעת עסקם בעניני הסת, לא ישקלו את דבריהם בין היתר לאיסור, וי ידקדקו יותר בכוונת הברכה והזמון גם אז יותר מכל ימיהם, וכן המלה את המת, לא יורגו כ"כ ע"י ראיתם את יום המיתה וארון הסת, ויק ג"כ שגם בעת לויתם ידברו את אשר לא הותר וכדומה.

ואמרת כי כבר בדרושי המוסריים, שלכן לא יועיל עצת חז"ל הונח יום המיתה לכל אלו, יען שלא ישמרו להתבונן ולעשות כעצתם ז"ל כ כוונתם האמיתית, חז"ל שאמרו יזכיר לו יום המיתה, כוונתו, שיוזכר האדם לעצמו את יום המיתה שלו, של האדם עצמו הצריך להרגו יצ השוב על יצרו הרע, וזה יועיל בודאי, אבל האנשים הנזכרים למעלה המה יזכירו את יום המיתה של אחרים, שהנם עוסקים ומל את מת אחר לכן לא יועיל להם מאומה אבל לו יזכיר כל אחד א עצמו יום המיתה שלו, זה יועיל בודאי, לו יחשב כל אדם דרכו, שט האדם למות, ויבא יומו האחרון אם בקרוב או שיאריך מעט, אבל יבא ודאי, ויצייר ברעיונו איך שהנהו מושכב חולה בממתו, וכבר בקחו כל גדולי הרופאים, ומבין ריסי עיניהם הכיר שאין עוד תרופה למחלה וכי לא ירד עוד מהמטה אשר עלה עליה, ובפני אשתו וזרעו יכיר שבנ יבכו בחשאי, וכי יכתירוהו ויטובבוהו תמיד, ולא יניחוהו לברו, ויב שישמרו את רגעיו האחרונים, שלא ישאר יחידי, ובחפצו לצוות לביתו ל יתנגדו לו, ושתיקתם כהודאה דמיא, שראוי הוא להיות מצוה אל ביתו או באשר יביט בחלונו, ויראה את הדר העולם, השמש ביפעתה אי תרוץ כגבור בדרך אשר התוה לה יוצרה מראשית בריאתה, יאנח אנת עמוקה ומרה, ויחשוב בלבו מי יודע אם יזכה לראות עוד הפעם את השמש בהדרה, אם לא יהיו עיניו כבר מכוסות בחרסי אדמה, ותכס עלי גל של עפר ביום מחר בעת הזאת, אז יעלה על לבו כל מעשיו אשר עשה מספר שני חייו על הארץ, ואיך נהג את בוראו ויוצרו ואיך שמ את מצות תורתו ופקודיו, ואיך חינך את זרעו, והתנהג את משפחתו בני עירו, וכלל לאומו, או יעבור עליו רתת יום הדין, אף איש כזה אשר בחייו לא האמין כ"כ בשכר ועונש לעולם הבא, כל זה היה בעת

נשם מקור מים חיים, שהקב"ה הנהו מקור החיים והטוב והאושר,
 למדיו הטובים הטה החיים האמיתיים לכל אדם אשר על פני הארמה,
 כשילך בדרך ויקיים את אשר למד וצוה ה' לעמו, לאשרם ולטובתם.
 צוה התורה ליקח פרה אדומה אשר אין בה טום, ולא עלה עליה
 עול, ולשחמה חוץ למחנה לזרוק את דמה נגד פתח אהל מועד, המכוון
 נר כתחי ההיכל וקה"ק, ולשרפה באש, ולתן בתוך שרפתה עץ ארז
 ואזוב ושני תולעת, ועל הכהן המטהר, ליקח מים חיים אל בלי שתהא חיותן
 נכלי, ודוקא מי מעין ולא מי בורות, ולתת על המים אפר הפרה, ובשלושה
 קלחי אוזב יטבול במי החטאת, ויזה על הטמא ביום השלישי וביום
 השביעי ואז יטהר, ויובל בא למחנה שכינה, כן מבואר בקרא, הפרה
 אחמה נקנית בכסף הציבור, מקופת הלשכה, ואם יאמר איזה טמא,
 שלא ירצה ליהנות מהציבור, וירצה לקנות פרה אדומה משלו, ולהבין לו
 אשר פרה לטהרתו משל עצמו, אינו רשאי, ופסולה הנה, ולא יומהר
 ע"י בשום אופן, דוקא אפר מפרת הציבור תטהר, ולא אפר פרת יחיד,
 ונא לרמו להאדם המחשב דרכו, ובא לתקן את מעשיו בעניני בין אדם
 לחבירו, עליו להתבונן ראשונה בהנהגתו את הציבור והכלל, שזה הצעד
 הראשון שצריך האדם הבא להטהר בעניני אדם לחבירו, לתקן את אשר
 חטא ואשם בעניני הציבור, וכאמרם ז"ל (כב"ב דף ל"ה) גולן דרבים
 לא שמיה גולן, ומסקינן שם, משום שלא ניתן להשבון, ואין לו תקנה,
 דבר זה לא נאמר דוקא רק גבי הארבא, או במדות ומשקלות עיין רשב"ם
 שם, כי אם ללמד על הכלל כולו יצא, שבכל הענינים הנוגעים בין אדם
 וקהלתו ולאומו, לא לבר שאם יעשה עול להרבים והציבור באיזה דבר
 הוא יקרא גולן דרבים, כי אם אף אי עשית הטוב המוטל על כל אחד
 אחד לפי מצבו בתוך קהלתו ועמו, עון פלילי הוא אם יעלים עין או
 תעצל מעשה המוטל עליו לעשות ולפעול לטובת הרבים, ועל רוע
 נהגתו בעניני הציבור צריך כל אדם הבא לשוב, לתת לבו ראשונה
 וקנה, כי היא העומדת בראש כל טובו, אם ימלא חובותיו, וכן בריש
 מרעין אם לא ימלא את המוטל עליו לעשות, ונכלל בדבריהם ז"ל, כל
 גבה את הרבים כו', וכל המחטיא וכו', הפרה אדומה למדה לכל טמא
 וש אשר כבר הורחק שלשה ימים מרעיו, וכבר היה לו זמן להתבונן מעמ
 דרכו, שידע נא, שבלא הציבור והכלל אי אפשרי לו להטהר ולבא למחנה
 זה לעולם, שאף אם יביא אלף פרות אדומות מכיסו, לא יקובל
 ולהקריבם לשמו, ולא יטהר ע"י אפרם, רק מאפר פרת הציבור והכלל
 , ומזה ידע ויבין שרק בהצטרפו להציבור ולהכלל ישראל יוגמר
 זו, ולדברינו גלתה התורה, במצות לקחת הפרה, שהיא תתאר את

לחמול על איש כזה ביומו האחרון, מעל היותר דר אשר על הארץ, כי רעתו רבה מרעת כל העניים והמצוקים, באין לאל ידנו להושיעו, אם כזה יתאר כל אדם לפי מצבו ותכונתו והנהגתו, את עולמו ויומו האחרון, או יוכח ויראה כל איש את הפעולה הנפלאה שיעשה ההזכרה הנ"ל, על כחות נפשו התאוני, ויודה לחז"ל ועצתם הנאמנה, בהכירם את רוח בני האדם, וכחות נפשו פנימה בהכרה מדויקה מאד, כאשר חפץ הקב"ה ללמד את עמו ישראל חוקי חיים, מצא לטוב להזכיר לפרקים את האדם יומו האחרון יום מיתתו, אשר עי"ז יתן לבו על דרכיו, ויזכור את מטרתו בחיים, גזר הקב"ה בתורתו שכל איש הנוגע במת בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים, ירדה התורה לסוף דעתו של אדם, שאף אם יראה לפרקים את איזה איש שמת, ואף אם יתעסק בקבורתו, בכ"ז עוד איננו בטוח שיפעל עליו להזכירו את יום מיתתו שלו, ואף אם יעלה בלבו איזה רעיון גם ממיתת עצמו, ע"י מרדת ביתו, וחברת בני אדם, יוכל להמחה בקל ובמהרה הזכרה הצפיית הנ"ל, לכן אמרה התורה וגזרה שהנוגע במת כו' יטמא שבעת ימים, ובמשך זמן טומאתו, הלא עליו יהיה להזהר מנגוע באיזה כלי ביתו, שלא יטמאם, וגם האדם הנוגע בו יטמא עד הערב, יהיה על ידי זה מרוחק מחברת בני אדם, וגם בני ביתו יזהרו מעט ממנו שלא יטמאום, וגם יזהר מנא במקדש ה' שענשו בכרת, וע"י כל אלה, בהיותו מרוחק מעט מחברת בני אדם, ובכל רגע עליו לזכור כי טמא מת הנהו, יקשקש לפניו כל שבעת הימים כוונת מלות טמא מת, ועי"ז יזכור במשך הזמן גם את יום מיתת עצמו, וישים לבו על כל מעשיו, ובחשבו חשבונו של עולמו ישוב וירפא לו.

צותה התורה, שביום השלישי וביום השביעי יוזה עליו מי חטאת אפר פרה האדומה, מעורב במים חיים, ואם לא יוזה עליו מי חטאת לא יומחר בשום אופן, גם כזה יש לרמוז דבר מה, התנהגות עולמו ש האיש הישראלי הכללי תחולק לשתיים; א) לה', זהו מה שאנו קוראים בין אדם למקום, ב) לאדם, זהו מה שאנו קוראים בין אדם לחברו, האה השלם, צריך להיות שלם בשתי הנהגותיו אלו, הן בהנוגע לה', להי מאמין חזק בעקרי הדת, ולשמור חוקי התורה ומצותיה, והנוגע ב לחביריו ולמין האנושי הכללי, הן בהנוגע במדותיו שיהיו טובות וישרות והן במעשיו ופעולותיו, שלא יעשה עול לשום אדם, ולעשות הב והחסד בגופו ובממונו לכל אדם. ירמיהו הנביא בתוכחתו לישראל בפר ב', כי שתיים רעות עשה עמי, אותי עזבו מקור מים חיים, לחצוב ל בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים, ובארתי בספרי הנט, מיכל מים" שם מעט את דבריו, והגנו רואים שכנה את הקב"ה ותת

הגדול הזה, איך שיתפעל ויתרגו, יקצוף ויקלל, וירדוף ככל האמצעים אשר יוכל, את אשר פגע בכבודו, והסה אני הקמן והשפל בך, יתגדל פתאם והיה כארו בגאותו, ואין עוד שום סליחה להנוגע בכבודו, היש לנו אות יותר ברור לענוה שקריית וזיפנית מזה.

בספרי מיכל מים הנדפס פ' מסעי, המלצתי ע"ז תוכחות ירמיהו בקינתו, באמרו סחי ומאוס השימנו בקרב העמים, פצו עלינו פיהם כל אויבינו, פחד ופחת היה לך השאת והשבר, אמרתי שמה, שרואים אנו שנשתנו עלינו בעו"ה סדרי בראשית, והנהגת טבע העולם ואנשיה, מנהגו של עולם, אם יתאספו פרתמי ורוזני ארץ, וידברו זא"ז, אף טרם נשמע מה שידברו נוכל לשפוט, שלא ידברו מדבר סחי ומאוס, זבל ואשפה, שבדברים גבוים כאלו לא יתעסקו גדולי ארץ כמוהם, לבד חוקרי הטבע וכדומה, וכן להיפוך אם נראה דבר רפש ומאוס המתלטל ברחוב, נשפוט מישרים שגדולי ורוזני ארץ לא ידברו מדבר זה מאומה, שלא יבלו זמנם לפי רום כצבם להתעסק בדבר בזוי כזה. עלינו בני ישראל נשתנה גם בזה סדרי ההנהגה לרוע, בעוד שאויבינו ישפילונו עד לעפר וכזבל וכמרטנה אנו בעיניהם, וימאיסונו כרפש, והננו הגרועים שבכל הכריות לפי דבריהם, בכל זאת שבתם וקימתם אני מנגינתם, בכל מקומות מושבותיהם, ובכל ספריהם, אף יוציאו כסף רב להדפיס ספרים רק למטרת בזוי ישראל ולהשפילו, אשר נשאלם אם כדבריהם כן הוא ארונים נכבדים, ורוזנים, למה זה המפלץ את בזויי אישים כמונו? חרפה היא לאנשים גדולים ונשאים כמוכם להתעסק בדבר נמאס ובזוי כישראל כפי אשר תגידו בעצמכם, אבל האמת הוא שגם זה עונש שמימי על ישראל, כמו שכל הקמת שונאינו ואויבינו פתאם, בשנים האחרונות, ציר שלוח הוא מאת ה', השומר את כלליות רוח עמו ישראל, שלא יאבדו חס ושלוה, לעוררנו ולהשיבנו לצור חוצבנו, כן הוא גם כל הנהגותם אף נגד מנהג העולם, רק ע"י השנחתו והכרך, אשר בחשבנו דרכנו נבין את עונש המדה כנגד מדה, שינהג ה' את כלל הלאום, ונדע את אשר עלינו להתקן דרכינו, רבו בנו הענוים הזיפנים, אשר לכל דבר טוב ומועיל לא יעשה כל אחד מאומה, שלדבריו הנהו איש פשוט בעדתו, ודבריו לא יועילו מאום, והשובת מי אני, נשמע מאלה על כל שאלותינו והתעוררתנו אותם לעשות דבר מה לטובת הכלל. אבל כאשר אמרתי למעלה, אם רק ידמה לו להמי אני" הנ"ל שפגע אחד בכבודו ח"ו, או שלא נתקבל דעתו בחברתו, או בעדתו, או יתנפח ויתגדל, ואם היה בידו, היה מרעיש כל העולם ומלואו, על העול הנעשה לכבודו הרם, ובאמת הלא צריך להיות יתנהגה מהופכה מהנהגתו, אין לך עיר וצבור שלא ימצא מקום לכל-

הלאום הכללי, בפסלה אותה אם ימצא בה מום, או שעלה עליה עול, לומר שרק לציבור כזה שאין בו מום, שלא נשחת וראוי לעלות על מזבח ה', ראוי ומחויב כל איש להצטרף, אבל אם ח"ו השחיתו והתעיבו הציבור את דרכם, אז לא לבד שאין מצוה להצטרף עמהם, כי אם עוד ראוי להתרחק מהם, וכן אם עלה ח"ו על איזה ציבור עול אחרים, שאינם חפשים במעשיהם, ומוכרחים לעשות את כל אשר יגזרו עליהם אחרים, כמו שקרה בימי הביניים, אז ג"כ ראוי ומחויב כל אשר בידו להתרחק מהם, כי הנהגה ע"י כפיה איננה יכולה להיות עפ"י דיני התורה ומצותיה, וראוי להתרחק מהיות מוכרח במעשיו ופעולותיו.

צוה התורה שישליכו בתוך שריפת הפרה עץ ארז ואזוב ושני תולעת, לאמר בעניני הרבים והציבור יקרה הרבה פעמים שיתרחקו מעשה הטוב והישר להציבור, (א) בעלי גאווה, אשר גאותם לא תניחם להיות מצורפים לציבורם, בחשבם שגבוהים כמה מכל העם, ולא ישפילו את כבודם להצטרף את הרבים הפחותים מהם, ולא ידעו ולא יבינו שאין גבהות לפני המקום, לו ישקל דרכו, ודרך השפלים בעיניו להיות מצורף עמהם, במאזני משפט צדק, מי יודע אם לא יכבדו הפחותים שיחשבם, את המשקל יותר ממנו, שהעני בפרוטתו יחשב לפני ה' בהצטרפו לדבר הכללי כהעשיר בעשירותו, ואף כי בעניני המדות מי יוכל לחשב את לב אחרים, ובפרט את הרבים ולהוציא עליהם משפט, וצוה התורה שהארו הגבור ידע לשרוף את גאותו ורום עינו, ומחויב להצטרף להכלל, או אז יטהר גם הוא, ויטהרו גם אחרים על ידו, וכן ישנם כאלה אשר מרוב ענותנותם, הם פורשים מעשה בציבורם ולטובת הכלל, באמנם שאינם אנשים חשובים, שדבריהם יהיו נשמעים בעדתם, ולא ימצאו את עצמם ראויים לפעול דבר מה בעירם, ובזה ישנם, (ב) ענוים אמיתים ושפלים בדעתם, אשר גם המה לא יוכו ברבים, לו יהיה כדבריהם, וכאשר ידמו שהנם פחותי ערך שבעדתם, בכל זאת נדע, שאין לך אדם בישראל, אשר לא יוכל לפעול לטובת הרבים אם רק יתעסק באמת ובכל לבו, אף אם יפעל בדבר היותר קטן, גדול יחשב בענין הרבים, או להצטרף להפועל או הפועלים לטובת הכלל, ולעזרם בהאפשר לו, ענוה כזו אף אם היא ענוה אמיתית, מזקת הרבה בעניני הכלל, אבל ישנם, (ג) ענוים מזויפים, שרק מעצלותם ואי חפצם לטרוח בעניני אחרים, יאמרו מה אני, ומה כחי, ובמה אוכל לעזור את עדתי, ועמי, אבל בתוכם ובחובם, הנם גדולים מכולם, ובלבם יאמרו שהמה ראויים להיות יותר מכובדים בעירם, ומאד יתרעמו בקטר אהלם על אשר יכבדו את אחרים בעירם יותר מהם, והאות היותר נאמן לענוה זייפנית כזו, נדע אם רק יגע אתה בכבודו של הענין

זיה, ובכל עקרי הדת חוקי התורה ומצותיה, ואפר הפרה יזכירו את חיוביו לחביריו ולעדתו וללאומו, איך שרק ע"י הציבור וצירופו עמהם יוכל להטהר, וכי באפר הפרה ימצאון גם שריפת הארז, הוא ציור הנאווה, והאזוב ציור הענוה האמיתית, ושני התולעת ציור ודמות הענוה המוויפה, שכל אלה מחוייב ומוכרח לשרפם מלבנו ולמהותם בכל דבר הנוגע לכלל לאומתו, ואחרי כן ניתן לו עוד זמן שלשה ימים לשום על לבו את אשר הזוכר מהזאת הראשונה, ובבא יום השביעי, אשר בלילה יוכל בא למחנה שכינה אחרי מדרתו, יבא עוד הפעם אל הכהן, ויזכירו עתה, בעמדו על פתח הכנסיה בתוך ערת ישראל, להיות כאחד מהם בכל דרכיו, את חיוביו, לעדתו ולעמו, ועוד יורמו לו שכל מעשיו החולין אשר יעשה, יהיה מטרת עשיתו לה' ותורתו וקדושת שמו, כמו שהפרה הנשחטת בחוץ, וכל מעשיה כשחיטת חולין המה, בכל זאת דמה יורק נגד פתחי האהל מועד, ההיכל וקה"ק, כן יהיו מטרת כל מעשיו, להתרומם ולעלות זעלה מעלה, עד קה"ק ששם הארון והלוחות והשראת שכינתו יתברך, עיין בספר מעין חיים לר"י הרב הגאון ר' דוב ליפשיץ נ"י הגאב"ד ז"ל זכריה בן אנקולס כו'.

ההתבוננות הזאת, בהתרחקות הטמא מת ממחנה שכינה, וכן ענין הזאת אפר הפרה, כפי דברינו, יוכל היות שהיה נודע אז בהאומה, זיה למוד ערוך בפי כל, מצד זה ראוי לקרא את פרה האדומה בשם זאת מכפרת, כי התעורר האדם ע"י הזאתה, לשוב לה' מקור מים החיים, לעשות הטוב הנדרש ממנו לציבורו ועמו, גם מיתת הצדיקים מכפרת זרה אדומה בשני הפרטים הנזכרים לעיל, אם נתבונן בזה.

איתא במס' מועד קטן (דף כ"ה), כד נח נפשיה דרב אסי איעקרו אילניא, בביאורי על כל סאמר והאגדה שם, בארתי את דבריהם זו, כמו שהאילן הנמוע בקרקע שמנה ודשנה, שרשיו יכו עמוק בתוך דקע, ויאחזו בה, ויתחזקו ויעבתו, ואז גם האילן יגדל ויתרחב, וגם פיו ישתגשגו ויגדלו, ויתחברו להאילן בחזקה, ואז גם העלים יהיו זבים ולחים, ויזקו המיד במראיתם כחדשים, גם פרחים יפים וחזקים יאו, ומכל פרח ופרח ישאר פרי מחוברת להאילן, אחרי הגמלם, זירות יהיו שמנים ומתוקים, יען ששומן הארץ ודשנה יינקו כולם, אם ישוב על אילן כזה אף רוח סערה, לא יזיו אף עלה אחת קומה, כי מחוברת הנה להענף, על ידי שומן האילן בחזקה, וכדבוק עיי מקושרת בכל שריגיה היותר דקים להאילן, ואף אם יענע את אילן הנה והנה לא יאונה לו כל רע עי"ז, וכאשר תקום הסערה לדממה,

איש לעשות דבר מה לטובת הכלל גדולה או קטנה, אם רק לא יקח
 א"ע כ"כ, ולא יתעצל, ובמקום הנוגע לכבוד עצמו מחויב כל איש לבטל
 את דעתו וכבודו לטובת הכלל, וכאשר נשנה אנו הנהגותינו מאשר צריך
 להיות, כן ישונה עלינו הנהגת אויבינו ג"כ מטבעו של עולם, איש המפח
 תמיד, ויסגיר דלתי ביתו וחלונותיו במוטות ברזל בלילה, אות הוא כ
 עשיר הנהו ויש לו ממה לפחד שלא יגנבו ממנו, העני הפחות במעמדו
 יוכל להניח דלתות ביתו וחלונותיה פתוחים כל הלילה כי מה יוקח ממנו
 אמר ירמיהו בקינתו, "סחי ומאום השימנו בקרב העמים", שאנו נחשבים
 כסחי ומאום ככל דבר היותר מאום, ובכל זאת, "פצו עלינו פיהם כ
 אויבינו?" למה נשתנה עלינו סדרו של עולם גם כזה, ועל זה השיב בעצ
 פחד ופחת היה לך, שהתפחד כל היום מחמת המציק אף שהנך הפחוח
 והגבוה בעיניהם, השאת והשבר, במקום שהנך צריך להיות מנושא בעיני
 לאמר גם אנכי אוכל עשה איזה דבר לטובת עמי ודתי, ואם יאמ
 לו מי, מה אתה לעשות בענין כזה, ישיב לו, עשה אתה במקום
 ואורך על זה, אבל כל זמן שלא יעשה אחר הראוי לעשות, מחויב
 אף אני הפחות והשפל בעיניך לעשות, וזהו גדלי ותפארתי, שיעשה ע
 ידי דבר טוב לעמי, אבל אתה שבור הנך, ותתירא מנגוע בענין הדתי
 לטובת עמך, שמא יאמרו עליך ח"ו שהנך מתגאה, ותתעסק בדבר אשר
 לא לפי מצנך, ובמקום הנדרש ממך שתהיה שבור ושפל בעיניך, שלא
 תקפיד כ"כ על כבודך, ותבטל דעתך לטובת הרבים, אם הרובא יאמר
 שלא כמותך, הנך רם ונשא בעיניך, לומר בלבך מי אני! חד השכל וזן
 הרעיון, אשר כולם לא יבינו את טוב עצתך, ותתקעם ותפריש א"ע, ואף
 תפר בכל כחך את אשר יעצו אחרים לטובת עירך ועדתך, בכדי שיתראה
 אח"כ איך חכמת ביעצך אחרת, לכן מדה כנגד מדה ינהגו אתך אויביך
 ג"כ בשני ההפכיים, ולהורות שלעניני הרבים והכלל צריך הבא לטהר
 מטומאתו להשליך מעליו את מדותיו הרעים והמזיקים לכלל הלאום,
 אם מצד ענוה אמיתית אשר טובה ויפה הנה לכל אדם, אבל רק אם
 איננו נוגע לטובת כלל הלאום, וכש"כ אם הענוה בעצמה שקריית וזיפנית
 היא, שבתוכו הנהו גאה ומנושא מחבריו.

צוהה התורה להשליך אל תוך שריפת הפרה, גם "אזוב" שהוא
 קטן ודל באמת, ושני תולעת, אשר אף הוא בעיניו כתולעת זוחל עפר
 אבל בתוכו יזל דם אדום, חם ורותח, שהוא ציור נאמן להענוה הזיפנית
 ולכן בבא הטמא מת, אחרי התבוננו ע"י הזכרת יום מיתתו העצם
 שלשה ימים בהנהגתו ודרכו עד כה, אל הכהן, יזה עליו מי פרה ארומה
 אשר המים יזכרתו, את המקור מים חיים, שישתלם בדעתו ובלבו באמונתו

ישארו, יהיו יבשים ורזים, ורק אם שתולים בבית ה' המה, התמר
 ארו הישראלי, או יפריחו בחצרות אלהינו, בעולמנו זה וישנו ויגדלו,
 לזה אין זקנה ושיבה ללאום הישראלי, שכל זמן שישמנו וידשנו את מקום
 דשם למעלה, ע"י רבנים בתורה ובמעש"ט, יחודש כנשר נעוריהם, ועוד
 ינבון בשיבה דשנים ורעננים יהיו, וזהו סוד תקומת ישראל בשנות נדודו,
 עוד שמכל האומות הרבים והגדולים שהיו בימי חרבנו של לאומתנו,
 אין עוד זכר למו, עוד אילנו של ישראל קים, ויתקים עדי עד, שמקום
 וודשנו שמה, לא ישונה בשום זמן, ולא יהולף במאומה איפה שגלינו,
 בכל מקום שהם, עליהם רק לדשן ולשמן את מקור מחיתם, ואז במוחים
 יהיו, שיגדלו ויעשו פרי, ויפריחו בחצרות אלהינו, התקשרות הכללי של
 לאומה הישראלית, אשר קשרם ואחדם ה', ע"י הכריתות ברית בערבות מואב,
 עשאים ערבים זה לזה, זהו אשרם וטובם וקיומם בהעולם [בדרושי לפ'
 צבים ביארתי את זה בארוכה, ויודפס בעז"ה בספרי מיכל מים ח"ה]
 ו"ו אם יתרבה תורה ומע"ט בהאומה בכלל, ידושן וישמן מקום עמידת
 אילן ישראל, וישגחו עי"ו מה' ביותר פרמית לטובה, ויושפע טובה וברכה
 האילן בכלל, ועי"ו יתחזקו כולם, הענפים והעלים וגם הקנוקנות,
 ידובקו להאילן הכללי ברוח היהדות, אשר אף במושבות היותר חשכים,
 אירו נצוצי זהר רוח היהדות, ויעצרים מעשות הרבה נגד חוקי ה',
 יעוררם להרבך בעמם וברתם. הנסיון הורנו, כאשר היו הרבה גדולי
 ישראל בהאומה, אז אף בימי הבינים, אשר היו הגזרות הרעות והצרות
 אפולות הרבה מונים ובזמנינו עתה, בארצות רומעניען ומאראקא, והיו
 ענים למכה ולחרפה להרג ולאברן, עמדו ישראל בנסיונם ומסרו נפשם
 ל קדושת השם, ואלפים ורבבות הלכו שמחים למות על דתם וקידוש
 שמו יתברך, יען שבמחונם ואמונתם בה' היה חזק בלבם כ"כ, אשר כל
 נחות הסערות היותר חזקות שנשב עליהם, לא יכלו לקטוף מהם שום
 גנף, ואף העלים, המה ע"ה והקטנים שלא הגיעו לכלל דעת כ"כ, וגם
 הקנוקנות הריקנין שבהם, היו ירוקים ומחוברים להאילן הישראלי בכל
 עצביהם היותר דקים אשר לא עלתה בידי כל הקמים עליהם לנתקם
 מאילן הישראלי, כי שבעו ודשנו ע"י ינקותם את לשד היהדות ממקור
 זרשים שהשפיע עליהם ה' רוח קדושה ומהרה, דרך האילן ותאיו.

אבל עתה מה נראה בזמנינו זה, אילן הישראלי בכלל הנהו רק
 רו מאד, ומורותיו הנם ג"כ חלושים בכלל, רוח הישראלי אשר היה בלב
 עלי הבתים הישראלים כפי שיסופר לנו מדורות הראשונים, או כפי
 וזכר עוד מאיוה עשירות שנים גו וחלף, ועי"ו גם העלים המה ע"ה

ישאר האילן בשלימותו, ויעמוד חי ובריא כקודם שנשב עליו הרוח, הוא אם יעמוד האילן על קרקע מזובלה ושמנה רכה וגשומה, אבל הקרקע תחת האילן כחושה ויבשה הנה, ע"י תתקשה בטבעה, ששרשים יכולים להאחו בה בעומקה, והנם רפויים וחלשים, גם האילן היותו מהם יהיה קטן ודק, הענפים חלשים וצנומים, והעלים ירוקו רק מעט ובזמן קט יתכרכמו רובם, הפרחים ימעטו, ומאותם המעט יבואו על פירות מועטים, והפירות אשר יגדלו, רובם יבשים וקשים, ואף אם חזק יעבור על הארץ, ונתקו העלים מן הענפים, ויפוזרו לכל רוח, ואי ינשב רוח היותר חזק גם ענפים רבים ישברו מהאילן ויאברו, ובעל האילן מוכרח לחזק את גופו של האילן שלא ישבר ע"י התנועעו אנה ואנה, ע"י תמיכות עצים יבשים אחרים, מכל רוחותיו, או עצה אחרת אשר יסוד לטוב, כי חלשים הנם האילן וכל ענפיו ועליו ופירותיו, והחזקתם ולבון זה בזה, רפה מאד, ומקור כל אלה, וסבת רעתם, היא הקרקע אשר יעמוד האילן עליה, שיבשה וחרבה הנה, ויחסרון לה הליחות והשומן. ואמרו חז"ל חולין (דף צ"ב), אמר ר' שמעון בן לקיש אומת כגפן נמשלה, זמורות שבה אלו בעלי בתים, אשכולות שבה אלו תלמידי עלין שבה אלו ע"ה, קנוקנות שבה אלו ריקנין שבישראל, והיינו דשק מתם ליבעי רחמים איתכליא על עליא, דאילמלא עליא לא מתקיימי איתכליא.

מאד נאה ויפה המשילו חז"ל את לאום ישראל להאילן, אבל ז' אנו צריכים להתבונן, שבמקום השתלתם חלוקים המה אילן הישראלי מכל האילנות אשר על פני האדמה, בעוד שכל האילנות שרשם נגד בארץ, ויגדלו ויתנשאו מהארץ, למעלה, אילן הישראלי שתול הנהו בשם ושם עיקר שרשו ומקור מחיתו, ומשם יצא גוף האילן הנה לארץ, וי ענפים, ויוציא עלים פרחים ופירות, וכבר העירנו ע"ז דהמע"ה, באמר (תהלים צ') צדיק כתמר יפרח, כארו בלבנון ישגה, שתולים בבית ז' בחצרות אלהינו יפריחו, הודיע את בני ישראל, שידעו נא שאילן ישראל איננו ככל האילנות, אילנו של ישראל הנהו שתול בשמי מעל, ששליחו הלאום ומטרתו הוא רק לעניני ה' השמימי, ומנקודת ראות הלזה יצ מתחלתו, ויגדל ויפרח ויעש פרי, ע"י השגחתו ית', שינהגם רק מצור סב כל קיומם הלזה, ושמה שרשו וחזקו של האילן הישראלי, ולכן כ"ז שתג שרשים עמוקים למעלה בעניני השמים, ידושן האילן ויגדל ויעבתו הענפת ויריקו העלים, וירבו הפרחים, ויוציאו פרות טובים דשנים ומתוקים, אם אם שרשי האומה רפויים שמה במקום השתלתם, או יבש האילן ויקפ הענפים ידוקו, והעלים יתכרכמו, וימעטו הפרחים והפירות, והמע

למרים הנביאה, היתה המורה והמלמדת את נשי ישראל, את למודי
 ברכונתם בו, וכן התנהגותם זה את זה, פעולתה של מרים על הנשים
 טובה ורמה, כאשר נראה, שהנשים לא נתנו זהב לעגל, והיה אמונתם
 חזקה בה' ובמשה עבדו, וכן בתוך עצת המרגלים, והתאוננותם לא
 לנשים, כמבואר כפורש במ"ר פינחס, ועליהן לא נגזרה הגזירה, וכן
 להמדרשות שמביא התוס' בב"ב (דף קכ"א ד"ה) יום, עתה אחרי
 כל מתי מדבר בעון המרגלים, והיה כל העדה מוכנת לבא בארץ
 וצמחה, אשר הרוב מהם לא ראו את נפי ה' במצרים ובים סוף, שהיו
 שבם קטנים, ורק האמהות, הזקנות, הנה אשר ראו נפי ה' ונפלאותיו
 ק, הם, הנה אשר יספרו וילמדו את דור הצעיר, את אשר ראו בעיניהן,
 חזקות והמופתים ומעמד הר סיני, הכל אשר לכל, עתה נגמרה
 חתה של מרים, עתה הרגישו וראו כל העדה פעולתה על ישראל
 שגדלה ורמה, שבלמודיה הטובים השרישה אמונת אומן בלב הנשים
 לא היו בחטא העגל והמרגלים, ולכן לא נגזרה עליהן גזירת במדבר
 יתמו ושם ימותו, ונשארו בחיים, אשר המה יהיו לעד תמיד לספר
 פלאות ה' לדור אחרון בא"י, ומזה נוכל להוכיח פעולת גדולי ישראל
 מה הוא, ונסמכה פרשת מיתת מרים לפרה אדומה לוטר לך מה פרה
 המכפרת, באופן ההתבוננות אשר אמרנו למעלה, בן מיתת צדיקים
 בהתבוננות פעולתם על העם ובתוך העם הן ברוחניותם והן בגשמיותם,
 ליה מיתת מרים להורות כמה שיוכל להרע מיתת צדיק אחד להכלל
 ל, ע"י מיתת מרים פסקה הבאר אחז"ל אשר רק בזכותה היה מתגלגל
 ישראל במדבר בכל מקום הילוכם, ובודאי שלא היה חסר להם מים גם
 כן במדבר, ורק מי הבאר נפסקה לשעתו במיתתה של מרים להורות
 אל את זכותה של מרים כמה רבה, והפסד מיתתה כמה גדלה,
 בפחותו רב את משה על דבר המים ומזה בא לידי הכאת הסלע, אשר
 על משה ואהרן ע"י שימותו במדבר ובא יהושע במקומם, מי
 אם לא היתה מיתה מרים, ולא היו באים לידי מריבה, והיה משה
 מנהילים את הארץ לישראל, כמה טובה שהיתה יוצא מזה, כמבואר
 שים הרבה מזה.

- ו אם נתבונן אף אנו בהספידנו את הגאון ר' שמואל אב"ד דביאלי. o
 את מעשיו ופעולותיו משך ימי חייו, נראה ונרגיש ביותר את
 ותיו מה היה לעמנו, בתורתו ויר"א שבלבו, אשר גודל וחונק בה
 , היה גם הוא מהמרשני ושמני קרקעיתו של ישראל למעלה
 ונו, בפעולותיו לטובת ישראל החומריים, הננו מרגישים את העדרו
 דנו בו, כאם רחמניה, העומדת בבקר אצל משכב בנה יחידה, o

בבל, ובחורי ישראל וצעיריו, אשר לא הושרשו עוד בעצמם ל
 ענפים מיוחדים מחוברים להאילן אבדו ירקרוקתן, ופניהם התכרסו
 בנשוב איזה רוח רע על ישראל יתפזרו לכל רוח, אף במקום שיותר סו
 לנפשיותם, ואף במקום שהבחירה לטוב יותר קשה, מבמקומות מושבותיהם
 שאין בכחם לסבול שום לחץ ודחק עבור אלהיהם ותורתם, ושייכותם לל
 האומה תתקדר לאט לאט, עדי שישינם רבים אשר יהפכו עורף לע
 לגמרי, ויחצבו להם בארות נשברות, והאשכולות אלו הת"ח אשר תו
 עתה אילן ישראל, כמה חלושים ורפויים המה, האם תלד עתה לאומה
 גאונים וגדולים כמו שהולדו בשנים העברו, ומה נדבר מהריקנין שבב
 וכמו שנוסף להתרחק מהאילן הכללי כן נתרחק זה מזה, וכן נעשה ק
 מזונותיו של ישראל הרבה מאד, וכן הננו נתונים ללעג ולקלם כל ה
 וכן יגדל הלחץ מיום ליום, ולכן ציון במר תבכה, היא האומנת הישר
 המפקחת על חומריותה של האומה (כן ביארתי והוכחתי בדרושי לפרש
 הנחמות חילוק שם ציון וירושלם), וירושלם תתן קולה, על רוחניות
 של ישראל כי יאבדו, האחרונה תצעק לבי לבי על חלליהם, איה לבתי
 הישראלי, איה רחמנותם שהיה להם מני אז לשם ולתפארת, איה מדות
 התרומיות, ואמונתם החזקה, והראשונה ציון תזעק מעי מעי על חלליה
 על מחיתם ופרנסתם כי יצערו וירדו מיום אל יום, כל זה באתנו מחס
 שמנת מקום שורשנו שמה למעלה, שמאז מעולם היו הרבה גאוני ונת
 ישראל והמה בתורתם ובצדקתם במעשיהם הטובים ובתפלתם, ה
 ושמנו את מקור שרשי אילן הישראלי, ועי"ז הושפעה הרבה טובה ו
 קדושה כללית לכל העם, והיה טוב לישראל הרבה מאד הן ברוחניות
 והן בחומריותם.

ואיתא בירושלמי סוף מסכת כלאים שתלמיד אחד ראה בחלו
 שהשמים מתמוטט, ורב אמי יתמכהו בידיו, הכוונה הראו לו לא
 תלמיד שרב אמי גדול כל כך בזכותו עד שהוא האחד בצדקתו ותורה
 יוכל לסמוך את השמים, היינו השמיים רוח ה' והשפעתו לעולמו
 ישראל, אז היה הקרקע של אילן ישראל דשן ושמן ואילנו של יש
 חזק ואמיץ ונושא פרי. ולכן אמרו חז"ל במליצתם כד נח נפשיה דרב
 איעקרו כל אילניא, הכוונה שהוסר השמן מקרקעיתו של אילני ישראל
 ונעשו עקרים מלהוליד פירות טובות, והרבה ענפים ועלים איתעקרו
 מהאילן, המתבונן בזה יוכח היטב איך שגדולי ישראל המה אשר ישפ
 רוב קדושה וטהרה בישראל ויאגדום ויקשרום למקור המים החיים,
 יוכח היטב איך שכל העם קשורים זה בזה, ומחויבים לתמוך זה את
 כי אחדים המה.

וחפצה לעוררו שיקום לעסקו ולעבודתו, יען שעד עתה כשהיה איש
 חי, היה הוא אשר יקום בבקר לחגותו ומסחרו, ואת הבן היקר להם
 לישון כמה שירצה, ורק כאשר קם מעצמו, או אחרי מלאו את כל
 בביתו, היה בא גם הוא בעסק אביו להיות לו לעזר וסיוע, אבל
 פטירת אביו, ואין אחר אשר ימלא מקומו בעדו, או מוכרחת האם ל
 לקום בבקר לעסקו ולעבודתו יען שכל עניני הבית עליו הנהו עתה, וה
 הרחמניה כשתעמוד אצל משכב בנה לעוררו, תזכור בטוב את מע
 הנוכחי, ותאמר אמנם כן, קשה עלי מאד לעוררך בני יקירי לעם
 ולהתרגל לעבוד יותר מאשר הורגלתה, אבל אין לנו על מי להשען, ואם
 בזאת לא ישמע הבן בשנתו, או מוכרחת להשמים איזה כר מראשה
 אשר עייזו אולי יתעורר ויקום, ואם לא יספיק כר אחר, תשמים גם
 השני גם את השלישי עדי שירגיש שראשו מונח על קרקע המטה או
 יתעורר ויקום, כן הוא בשנת האולת שלנו, אשר זה כמה שנים שיער
 הקב"ה לקום בעצמנו ולפקח על דרכינו, אבל כל זמן שהיו לנו ה
 גדולים וטובים אשר עמלו עבור טובתן של ישראל, עוד לא עוררנו
 בחזקה, אבל אחרי שאין לנו עוד מוינים ומפרנסים כאלה, עלינו ל
 בעצמנו, ולהתעורר לשוב לה', ולפקח את דרכנו, וכאשר אין
 מתעוררים, הקב"ה יוציא מאתנו כר אחר כר ר"ל, כמה גאונים
 ישראל אבדנו במשך זמן קצר, אשר אמרנו בצלם נחיה, ואם עוד
 התעוררנו, עוד כר אחת הוצאה מבני ישראל, הוא הגרש"ם זצ"ל,
 הרבה ירגישו את רוע משכבם עתה מכשהיה עד כה, אמנם כן קשה
 הקב"ה מיתתן של צדיקים אבל העם מוכרח להתעורר ולקום,
 עתה להתעורר בהתבוננותנו במעשיו ופעולותיו של הנספר, זלהיות
 אחד מוכן תמיד להשתדל בטובתו של חברו, ואף כי בטובו של הז
 וכלל ישראל, ועלינו לאחוז דרכיו דרך הקדש ~~המורה~~ ועבודתו לו
 ולעשות כמוהו שיהיה מטרת כל עבודתנו לעמנו ~~בני ישראל~~,
 לכל תהלוכותינו שאנו עושין יהיה כל זה לשם ישראל, וזכותו
 מעשיו יעמוד לכל העוסקים בצרכי עם בני ישראל, שיעלו ויצליחו
 בשמחת קהלנו, בהתגדל שם ה' יתברך, תורתו ועמו על ידנו, ונ
 להזמן המיועד יקיצו וירננו שוכני עפר, בביאת משיח צדקנו, אמן.